ڪپيل هٿ

(ڪهاڻيون)

محمد انور بلوچ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

SHER ALI CHANDIO
SINDH
CHANDIA GOTH QASIMABAD

ڪپيل هٿ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

SHER ALI CHANDIO
SINDH
CHANDIA GOTH QASIMABAD

ڪپيل هٿ

(ڪهاڻيون)

محمد انور بلوچ

سچائي اشاعت گهر-دڙو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سچائي اشاعت گهر جو ڪتاب نمبر ڏيوهون

ڇپائيندڙ:.... .... سچائي اشاعت گهر - دڙو

ڇپيندڙ: .... ايم خان پرنٽرس - حيدرآباد

ٽائيٽل: .... هوجي لال -

پهريون ايڊيشن: .... آگسٽ ١٩٩١ع

قيمت: 45—00

پڪي جلد سان: 80—00

Kapyal Hath (Sohrt Stores), Written by Mohammed Anwer Baloch- Published by Sachai Ishat Ghar Derro - Dist- Thatta Sind -- First Edition Agust 1991. Pries Per Copy Rs 45/=:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

SHER ALI CHANDIO
CHANDIA GOTH QASIMABAD
SINDH

ارپنا

سنڌ جي نئين نسل جي نالي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

فهرست

پنهنجي پاران	9
رايو	11
ليک پاران	13
مهاڳ	00
ويندڙ وهي، لهندڙ سج	17
سستو رت ۽ مهانگو پسو	33
ٽارچر سيل	34
عشق ۽ بک	59
باهه وڻي	61
پنهنجي کولا	71
زندگي ٿوهر جيان	72
پوچا	76
کپيل هٿ	83
بي غيرت	91
پل صراط	94
ماما	121
آدم بوه	122
حور	129
آسون وري به آپ ٿي	131
ڇريو	144

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

لوهيءَ جو ملهه	146
آپ واري جيءَ ڳالهه	165
آ ديسي اڄ مترُ	167
ڪامريڊ	182
رڄ جي راهه	185
پنهنجي بقا لاءِ	202
هيپي نيو ايئر	204
سچ، سوا نيزي تي	211
مذهبن ملڪ ۾	217

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پنهنجي پاران

آئون، بيسيڪلي مقصدي ادب جو قائل رهيو آهيان. منهنجي نظر ۾ اهو ادب عظيم آهي جيڪو ڪنهن مقصد جي حاصلات لاءِ لکيو وڃي، ڪنهن منزل جو ڏس ڏيندڙ هجي. جيڪا قوم غلام هجي، جنهن قوم جا ماڻهو راهه ڳناهه ماريا پيا وڃن. حاڪم طبقا قوم جي وسيلن کي پنهنجي شخصي لئه ۽ اقتدار خاطر تين وال ڪندا هجن، ان قوم جي اديب لاءِ اهو نه ٿو جڳائي ته هو بي مقصد ادب لکي.

ويجهڙ واري عرصي ۾، ڪهاڻي ڪيتر ۾ جيڪي سگهارا نالا ابري آيا آهن. تن ۾ اسان جي يار محترم انور بلوچ جو نالو به شامل آهي. طويل، توڙي مختصر ڪهاڻي لکڻ ۾ انور بلوچ وٽ پنهنجو اسٽائيل آهي. اسان وٽ تمام ٿورا اهڙا ليکڪ آهن جيڪي ڪهاڻيءَ سان نياءُ ڪن ٿا. ڪهاڻيءَ کي ڪٽ ڪان پوءِ ان جو توڙ به. اهڙو ئي سريلو ڪن ٿا. انور جون ڪهاڻيون به اهڙين ئي آهن. وڏي ڳالهه ته مقصد سان ڀرپور!

اسان وٽ اڪثر ڪافي وڏن ڪهاڻيڪارن جي ڪهاڻين ۾ وڏا جهول پيا محسوس ٿيندا آهن، پر انور بلوچ جي ڪهاڻين ۾ اهڙا ڳالهه گهٽ نظر ٿي اچي. ويندڙ وهي لهندڙ سج، باهه وٺي، پل صراط، رڃ جي راهه، ٽوپيءَ جو ملهه، ڪيپل هٽ ان ڳالهه جو چٽو ثبوت ۽ هن ڪتاب جون نمائندا ڪهاڻيون آهن. ڪيپل هٽ ۾ ليکڪ علامتي انداز سان سڄي ڳالهه ڪيو ٿو وڃي، ۽ اها ڪهاڻي پاڻانڻو امر جليل جي لکڻين جي اثر ۾ لکي ويئي آهي. آدم پوءِ ڪهاڻي علامتي انداز جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بهترين نمونو آهي- بهرحال آئون انور بلوچ جي ڪهاڻين تي ڪو تفصيلي بحث نه ٿيو ڪيان، ڇو ته ان لاءِ گهڻا صفحا کپن ۽ جيڪي مون وٽ ڪونهن.

محمد انور بلوچ پڙهندڙن لاءِ ڪو نئون ڪونهي- سندس اڳ ڇپيل ڪهاڻي ڪتاب سنگسار ڪافي مقبوليت ماڻي آهي. هن ڪتاب کان پوءِ ٻيا ڪتاب جن ۾ هڪ ڪهاڻي ڪتاب ٻاڇا پوئين ۽ پهر جا، ناول ڦاهي گهاٽ ۽ سفرنامون اي ٽرپ ٽُ آمريڪا شايع ڪيا ويندا-

يوسف سنڌي

Scanned with CamScanner

8288/

ڊاڪٽر نجم الدين عباسي
ايم. بي.، بي. ايس

پريان ڳالهائڻ الڳ

تاريخ ٩٠-٩-١

سائين انور بلوچ،

توهانجي هڪڙي دوست سوکڙي ملڻ تي توهانکي
چيو هو ته "سائين، ماڻهو وڏو آ!"

مونکي توهانجي هن ڪتاب جي سوکڙي ملي ته
مون دل ۾ چيو: "سائين، جيارو وڏي!"
تون محسين ڪان اڌ رنگ جي روڳ ڪري،
بستري داخل آهيان. سڄو هٿ بيڪار
ٿي ويو آهي. لکي ڪونه ٿو سگهان،
جينوئٽيڪ هاڻي ڏاڍي اڏکيائي سان پر
صفحو اڌ لکي وٺان ٿو.
اهو ٿو چاهيان ته اخبارون، رسالا ۽
ڪتاب پڙهي پيو وقت گذاريان، ان
ڪري توهانجو ڪتاب "سنگسار" نعمت
ٿي آيو آهي ۽ نعمت نه پر ساگو مون
واسطي پر سنڌي ساهت لاءِ پڻ.
مونکي خوشي ٿي آهي ته سنڌي ۽ جي
ٻي پسند ساهت جي ليکڪن ۾ هڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نالي (توهان جي) جو واڌارو ٿيو آهي
ترقي پسنديءَ مان منهنجو مطلب آهي
ته توهان سجاڳ ليکڪ بڻجي پوري
سماجي ذميواريءَ سان لکو ٿا. توهان جي لکڻي
سنڌين سنڌ ۽ سهنجائيءَ سان
سمجهه ۾ ايندڙ آهي ۽ ان جا موضوع
گهڻو تڻو اسان سنڌين ۽ خاص ڪري
ٻهراڙيءَ وارن جا مسئلا آهن. انهن ۾
قومي شعور، نظرياتي ساڃاهه، انقلابي احساس
سنڌ جي موجوده دؤر ۾ مونجهارن
وڏي ڳالهه ته دل جي سچائي ۽ انهن جو حل
آهي. مان سمجهان ٿو ته انهن جي چٽائي
توهان سنڌ ۾ قبائليت جي ناسور کي پنهنجي
ڪهاڻين ۾ کنيو آهي، جيڪي انهن به سنڌ جي
ادب کان اڻهو ڪونه پيو آهي
نجم عباسي
جيئي سنڌ

ليکڪ ٻاران

جڏهن سُتيون جي.....

مون کي اڄ به اهو ڏينهن ياد آ، جڏهن ننڍي لاڪون هڪ لتي ۽ ڪهڙي مون پنهنجي ڏاڏي ڪراڙي جي حُقي ۽ وات وڌو نه امڙ جي زوردار چماٽ اچي لڳي. ڏاڪ جي ڪري، حُقي جي لوهي ناري جي وٽ، منهنجي تارون ۽ چپي وٽي ۽ وات ۽ قميص رت ۽ ڳاڙها ٿي ويا. ڏاڏي ڪراڙي رڙ ڪري امڙ کي کهٽ وڌ چوڻ لڳي پر مون رانياٽ ڪندي به پنهنجي ماءُ جو آواز ٻڌو. هوءَ لاپرواهي مان گهر جو ڪم ڪندي چئي رهي هئي.

”اڄ جي اهي پير اٿس ته صبحاڻي وڏو ٿي الهائي ڇا ڪندو؟“

....

مون کي سال ١٩٦٥ع جي اها ڳالهه منجهند به ياد آ، جڏهن اسڪول مان گسائي ڪري، منهنجو ڀيءُ بندوق جا هٿي نال پري، منهنجي سامهون ٿي بيٺو ۽ رڙ ڪري چيائين.

”ان کان اڳ جو تون وڏو ٿي، مون کي هڏڻ جهڙو ڪرين. مان تنهنجو سِرُ چو نه ڪٽان، صبحاڻي ڪو طعنو نه ڪونه ڏيندو ته ڦٽ ڪري ويس.“

....

مان ڇا ڇا ياد ڪيان ۽ ڇا وساريان. ١٩٦٨ع ۾ هڪ مانواري استاد جا اکر ته:

”ٻهريون نمبر اچڻ وارن کي سونا ٺڳ ڪونه ٿيندا آهن- انهن جون رڳو اکيون ڳاڙهيون هونديون آهن- ان لاءِ جو هو رات ڏينهن پڙهندا آهن.“

ائين نه ١٩٧٦ع ۾ پشاور جي دوستن جهڙتي استاد به چيو هئو ته:

”ننڊ نه ڪجاءِ چو ته سمهڻ وارن سدائين سور پرايا آهن- هونئن به سمهڻ وارن جا پاڏا ۽ جاڳڻ وارن جون وڇون هونديون آهن.“

۽ ياد اٿم، هفتو اڳ پنهنجي پيءُ جا چيل اهي اکر ته:

”اسان ته تو لاءِ ڪجهه به ڪونه ڪيو آ ابا - تون پنهنجي محنت جو کٽيو پيو کائين- هونئن به تون جي اوجاڳا نه ڪرين ها ته ان درجي تي ڪيئن رسين ها.“

۽ مان سوچيان ٿو-

”بخت جي بازي پنهنجي جاءِ تي پر محنت ۾ به مان آ......... ۽ توهان به اچو ته سوچيون

ته چا............

.... اسان سڀ پنهنجي ٻارن جي تعليم ۽ تربيت بابت سنجيدگي سان سوچي، پنهنجي ڏيهه کي سٺو نسل ڏئي سگهون.“

....

منهنجي ڪهاڻين جو ٻهريون ڪتاب ”سنگسار“ ڇپيو ته سهي، پر پروف جي اڻ ڪٽ غلطين ڪري، مارڪيٽ ۾ نه اچي، عام ماڻهو تائين ڪونه پهتو. جنهن جو ڏاڍو ڏک اٿم.

ادا يوسف سنڌي، جڏهن ”ڪپيل هٿ“ ڇپائڻ جي ڳالهه ڪيئي ته اهي انومان وري وڪوڙي ويا ته:

”ڪٿي ساڳي ڪار نه ٿيندي.“ ۽ پوءِ انهي ڊپ ۾ رهندي به سمورو مواد ڪيسي ڏئي ڇڏيم- ڪتاب ڪيئن آ، ان جي مون کي خبر ڪانهي- هونئن به ڇپائي جون غلطيون،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ادا يوسف سنڌي جي ايڪي ۾ اينديون- باقي ڪهاڻيون، سي
ته جيئن مون ڏٺيون ۽ محسوس ڪيون، تيئن ئي لکيون آهن-

هن ڪتاب کان ٻاهر به آئون ٿورائتو آهيان سائين
نجم عباسي جو، جنهن زهر جهڙي زندگي گهاريندي به، منهنجي
پهرين ڪتاب ”سنگسار“ تي ڏکو ته نه پر مختصر به، تبصرو
ڪري، لکڻ لاءِ دل ٻڌائي-

آئون ٿورائتو آهيان ادا نصير مرزا جو، جنهن مون کي
ريڊيو ڊراما لکڻ سيکاريا.

جس ته ادا يوسف سنڌي کي به هجي، جنهن منهنجون
ڪچيون ٻڪيون لکڻيون، ڪتابي شڪل ۾ ڇپائڻ جي
رسڪ کنئي.

۽ مان پنهنجي همسفر، پنهنجي ’مَنَ‘ لاءِ ڇا چوان،
جيڪا موڊ هجيس يا نه پر منهنجون ڪهاڻيون ضرور پڙهندي آ.

دڙو: ١٥-٥-١٩٩١ محمد انور بلوچ

□

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪردار پنهنجي ڇا ته ڇڏي، روشني ويا.

مهاڳ:-

"سنگسار" انور بلوچ جي ڪهاڻين جو ٻيو مجموعو هو. هاڻي هن جو هي ٻيون مجموعو آهي ڪيپيل هٿ. پنهنجي ڪتابن جون ڪهاڻيون پڙهندي، انور جي هي ٻي وک، هن جي فني ارتقا جو اهڙو مثال آهي، جنهن کي خود سنڌي ڪهاڻيءَ جي به ٻي وک سڏي سگهجي ٿو. سنڌي ادب ۾ اڄڪلهه ڪهاڻيءَ جا ٻه فارميٽ مروج آهن. ڪهاڻي فارميٽ ۽ آ ڪهاڻي فارميٽ. انور ڪهاڻي لکڻ جو قائل آهي. آڪهاڻي ۾ ڏيندڙ ائين آهي ته، ڪهاڻي ۾ "ڪهاڻيءَ" کان سواءِ سڀ ڪجهه هوندو آهي، شعور جي وهڪري ۾ لکيل جملا. لفظي آرائش، ڪرافٽس جو ڪمال ۽ پڙهڻ ۾ ڪهاڻي جو تاثر ائين پاسندو آهي، ڄڻ نثري نظم پيو پڙهيو وڃي. لاشڪ ته ڪهاڻيون اهي به پنهنجي وجود ۾ بامعنيٰ هونديون آهن. پر، ڪهاڻي صحيح معنيٰ ۾ سچ پچو ته، جمال ابڙي، نسيم کرل، عبدالقادر جوڻيجو ۽ ماهتاب محبوب کان پوءِ نٿين ٿيءَ سان صحيح سينس ۾ مون انور بلوچ جون ئي پڙهيون آهن. انور جي هنن ڪهاڻين جي مطالعي، پهرين ڳالهه ته، هي ڇٽي ڪري ڏيکاري آهي ته، هو "ڪهاڻي" لکڻ چاهي ٿو. باقاعده پلاٽ واري ۽ حقيقت تي مبني ڪهاڻي. ان ڏس ۾ هو حياتيءَ جي ماحول مان موضوع چونڊڻ جو قائل ۽ سماجي اوڻائين جي پٽ واڌکي ڪرڻ کي پنهنجي فن جي حاصلات سمجهي ٿو. ان کان سواءِ زندگيءَ جي خوبصورتين ۽ محبتن کي، پنهنجي ڪهاڻين ۾ Shares

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪرڻ کي انور هڪ پاسي عبادت به سمجهي ٿو ۽ سماجي خدمت پڻ پاسي، ان حوالي سان انور پنهنجي ڪهاڻين ۾ مڪمل طرح سان هڪ آدرشي ۽ حقيقت پسند ڪهاڻيڪار طور اسان جي سامهون آيو آهي. انور جو خود چوڻ آهي ته: "جملي لاءِ اوهان ڪيترا به خوبصورت لفظ چونڊيو، ڪهاڻي لاءِ کهڙي به ٽيڪنيڪ واپرايو، جيستائين ڳالهه حقيقت تي ٻڌل ڪانه هوندي. دل تي اثر ڪانه ڇڏيندي" اهوئي سبب آهي جو انور لفظي آرائش ۽ تجريديت جي اصل ڏي ويجهو ڪونه ويو آهي ۽ نه ٿي هن ان ڏانهن جو ڪهاڻيڪار بڻجڻ جي ڪا ڪوشش به ڪئي آهي. ان ڏس ۾ هو تحقيق ته امداد حسينيءَ جي هن شعر جو قائل نظر اچي ٿو ته:

لفظ سڪا نه آهن
پر تڏهن به
سنڀالي خرچ ڪرڻا آهن.

"سنگسار" کان "ڪپهل هٽ" تائين واريون انور جون ڪهاڻيون پڙهندي حيرت انگيز مسرت پڻ ٿيم ته، همعصرن ۾ هو جيترو فاسٽ ليکڪ آهي اوترو ئي هو ان حوالي سان وڏيڪ منفرد به آهي جو، ٻين جي مقابلي ۾ هن وٽ ڪهاڻين ۾ موضوعن جي ورائٽي عال جال آهي. هن وٽ، ڪهاڻين ۾ نه ڪردار ريپيٽ ٿا ٿين نه موضوع .... ۽ ريپيٽ ٿين به ڇو!؟ هڪ آدرشي ليکڪ لاءِ هن Crisis سان ڀريل سنڌي سماج مان ڪهاڻين جا پلاٽ ۽ موضوع ڳولڻ ڪو مسئلو هجڻ به نه گهرجي. موضوع محدود ته، انهن ڪهاڻيڪارن وٽ هوندا جن کي اندر جي پيڙا جي اظهار کان سواءِ ٻيو ڪو موضوع نظر ئي ڪونه ايندو آهي. ڏٺو وڃي ته، سنڌ جي موجوده صورت حال ۾ سنڌواسين کي ڪرائيم ايترو ته سوڙهو ڪري ڇڏيو آهي جو، ذهني سڪون ۽ آرام لاءِ ڪا ڪنڊ ڪو ڪارنر نظر ئي ڪونه ٿو اچي. شهرن ۾ ايم ڪيو ايم جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

داداگيري، ڀرائڙين ۾ ڌاڙيلن جي دهشت گيري، آزان سواءِ، سنڌي سماج جي پس ماندگي — ۽ اهي سڀ ۽ ٻيا، انهن سان لاڳاپيل اشوز، انور جي ڪهاڻين ۾ هڪ واضح ۽ صحت مند چنڊ ڇاڻ سان ڪهاڻين ۾ ڪيا آهن. انهن سڀني مسئلن ڏانهن انور جون ڪهاڻيون نه فقط نشاندهي ڪندڙ آهن، پر گڏوگڏ هن وٽ انهن جي رد عمل ۾، پڙهندڙن کي سجاڳيءَ جو سڏ به ڏنل آهي. هوڏن ٿيندو ائين آهي ته ڪهاڻين ۾ پڙهندڙن کي سياسي شعور ۽ سجاڳيءَ جو سڏ ڏيندي ڏيندي اوچتو ڪيترن ڪهاڻيڪارن جا ڪردار تقريرن تي لهي ايندا آهن ۽ ائين ڪرڻ سان ڪهاڻي پٺيان رهجي ويندي آهي ۽ ڪهاڻيءَ جي صورت ۾ پويان وڃي بچندي آهي تقرير. ان ماري کي خوش اسلوبي سان نڀائڻ لاءِ لازم آهي ته، ڪهاڻيڪار ”ڪرافٽ“ ڄاڻي. جيڪڏهن ڪهاڻيڪار ڪرافٽ جو فن نٿو ڄاڻي ته بيڪار - واقعا ته، روز اخبارن ۾ اچن پيا. پوءِ سنوان سڌا واقعا ڪهاڻيءَ جي صورت ۾ لکڻ جا معنيٰ؟. واقعن کي لکڻ جو ڍنگ ئي دراصل ڪهاڻيڪار جي فن جي حاصلات هوندو آهي. انور، اظهار جي ليول تي لاشڪ ته سنگ مرمر جي فرش وانگر سنئون سڌو ۽ لسو آهي ۽ هن جون ڪهاڻيون نارمل ڍنگ سان شروع ٿي، بلڪل سپاويڪ انداز ۾ پڙهندڙ کي اڳتي وٺي هلن ٿيون پر، غير محسوس انداز سان هن جي ڪهاڻيءَ جي وچو وچ، ڪرافٽ جي ڪاريگري، پڙهندڙ جو ڌيان بلڪل ڇڪرائيندي، آڻي Climax تي ان کي پهچائي ٿي. باوجود ان جي ته انور پنهنجي ڪهاڻين ۾ ڇرڪائيندڙ ڪلائيميڪس جو قائل ٿو نظر اچي. پر هن جي ڪلائيميڪس جو مطلب محض ڇرڪ پرائڻ ۽ پڙهندڙ کي حيران ڪرڻ ڪونه آهي. سندس ڪهاڻي ”ڪيپيل هٿ“ هجي يا ”سچ سوا نيزي تي“، هو پڙهندڙ کي هڪ ٻيا معنيٰ Climax ڏانهن وٺي ويندڙ ڪهاڻيڪار آهي ۽ ڄاڻڻ گهرجي ته، اهو ڪڻ صرف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

انهن ڪهاڻيڪارن ۾ هوندو آهي، جن وٽ لکڻ شهرت جي تمنا هئڻ، بدران هڪ مقصد ۽ هڪ آدرش هوندي آهي. اهوئي ڪارڻ آهي جو، انور جي ڪابہ ڪهاڻي بي مقصد ۽ محض لفظن جي آرائش ۽ نمائش ڪانهي. هو پنهنجي ڪهاڻين جا رخ زندگيءَ جي ننڍڙن پر اهم مامرن ڏانهن نهايت ذهانت سان ڦيرائي، انهن کي ڪنهن توڙ تائين پهچائي فن کي هڪ مقصد لاءِ استعمال ڪرڻ چاهي ٿو. مثال طور، انور جي ڪهاڻي ”سج سوا نيزي تي“ جو ٿي ڪلائيميڪس ۽ سندس ڪرافٽ جي ڪاريگري ڏسو. جنهن جي ابتدا ۾، ڪل ڪل ۾ ڪهاڻيءَ جي بيمار نائڪ جو، پنهنجي زال کي چيل هي جملو ته: ”تون ڳڻتي نہ ڪر. آئون اڻين ڪونہ ويندس. آءٌ جي ويس تہ دهلن شرنائين سان ويندس“. ان جملي سان گڏ خود ڪهاڻيءَ جي عنوان ”سج سوا نيزي“ کي اهڃاڻ بنائي سڄي ڪهاڻيءَ ۾ انور ان هڪ استعاري جو بہ ڪم ورتو آهي. ڪهاڻي جي پڇاڙيءَ تي پڙهندڙ جو چرڪ ان وقت بہ نڪري ٿو وڃي، جڏهن ڪهاڻيءَ جي Climax ۾ هو پٽن جي ڪاج ۾ ڪاهي آيل ڏاڙيلن سان يڌ ڪري، پنهنجو پاڻ ملهائي ٿو... تڏهن سندس لاش تي روئندڙ جوڻس جي ڪنن ۾، آهي ٿي جملا پڙاڏجن ٿا، جيڪي ڪهاڻيءَ جي ابتدا ۾، هو ڪل ڪل ۾ زال کي چوي ٿو تہ: آءٌ جي ويس تہ دهلن شرنائين سان ويندس.

انور جي ڪهاڻين جو اهو خاص گڻ آهي تہ، هو ننڍين ننڍين واقعن جي پويان جيڪي وڏيون وڏيون ٽريجڊيز آهن، انهن کي پڙهندڙن آڏو آڻي ٿو. اهو بہ انور جي ڪهاڻين جو ويساهہ آهي تہ، دراصل ننڍا ننڍا واقعا ئي ڪن وڏن وڏن واقعن ۽ وڏن مامرن جا ڪارڻ هوندا آهن. مثال طور سندس ساڳي ڪهاڻي ’سج سوا نيزي تي‘ ۾ انور جو هي ڊائلاگ بہ پنهنجي وجود ۾ وڏي معني رکندڙ آهي:- اڙي تہ، مٽي جو يا پيٽ جو سور بہ ڪا بيماري آهي؟

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

— ٻيو نہ تہ، انهن ننڍين ننڍين سورن مان ئي تہ، وڏا وڏا سور سامائجا آهن. مواد ڪرافٽ جي ڪاريگريءَ ۽ چرڪائيندڙ ڪلائمڪس جي خيال کان "ڪپيل هٿ" انور جي بهترين ڪهاڻي آهي. هن خوبصورت ڪهاڻيءَ جي اڻت ۾ انور نهايت ذهانت سان پڙهندڙن کي سنڌ جي تاريخي ماڳن، ڪلچر ۽ ٻولي ڏانهن aware ڪيو آهي سون ورن ڪارونجهر، روپلو ڪولهي، شاهه عنايت شهيد، ڄام نظام، دولهه دريا خان، ويرا واهه، شاهه شجاع، ٺٽو، ساموئي جو قبرستان، مائي مڪليءَ جي قبر ۽ ٻيا اهڙا مقام، انور هڪ نقطو اڀارڻ جي خيال سان ڏاڍي پلاننگ سان اسان کي گهمائي، هڪ اهم انڪشاف ڪيو آهي. انهن سڀني تاريخي هنڌن ۽ ماڳن جو شعور ڏيندي انور هن ڪهاڻيءَ جي ڪلائيمڪس تي اسان کان چرڪ ڪيرائي وڏا آهن. ابول! پنهنجي ڌرتيءَ تي رهندي اسين ايڏا 'آن سيڪيور'، ايڏا غير محفوظ. مان هتي ان ڪهاڻيءَ جي 'پنچ لائن' ٻڌائي ڪهاڻي جو تاثر گهٽائڻ نٿو چاهيان. ڪاش، توهان انور جي ڪهاڻين مان بهترين اهائي ڪهاڻي پڙهو، جيئن انور جي ڪهاڻي لکڻ جو مقصد شروع ۾ ئي اوهان تي واضع ٿي وڃي. ڪافڪا جو خيال آهي تہ، هن جي هر ڪهاڻي ۾ هڪ اهڙي سچائي موجود آهي. جنهن کي پڙهندڙ کي خود 'ڊسڪور' ڪرڻ کپي. انور جي ڪهاڻين مان بہ اسان کي اهو ئي پتو پوي ٿو تہ، هن وٽ چوڻ لاءِ نہ فقط هڪ مقصد آهي، پر ان مقصد کي بيان ڪرڻ لاءِ هڪ پرزور ڏانءُ بہ آهي.

انور جي ڪجهه ڪهاڻين ۾ سفرنامي 'ٽچ' بہ آهي. مثال طور 'حور' ۽ 'آب واري جي ڳالهه'، ڪاغان ۽ بالاڪوٽ جي سير سان گڏوگڏ سير دوران پيش ايندڙ ڏچي ڳالهين جا چيندڙ تاثر بہ آهن. انور جي ڪهاڻي 'حور' خاص ڪري شوڪت حسين شوري جي ڪهاڻي 'بکي سونهن' ۽ "ڪاڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪڪوريا ڪاپڙي“ ۾ لکيل شيخ اياز جي هڪ سٽ جي تسلسل ۾ هڪ اهم ڪهاڻي آهي. اياز صاحب پنهنجي ان خط ۾، پنهنجي ڪمري ۾ آڌي رات جو آيل هڪ خوبصورت ڇوڪري کي پسڻ کان پوءِ جيڪو جملو لکيو هو. اهو هي آهي: يا خدا.. يا خدا تنهنجو جلوو به پيشو ٿو ڪري“. انور جي به اها ئي ڪيفيت آهي، جڏهن انهيءَ خوبصورت ماڊريءَ ۾ بڪ جي ماڊل هڪ نوخيز نينگري هن آڏو اچي هٿ ٽي ٽنگي- صاحب! اش جي نانءُ ڏيو.... ۽ انور پنهنجي ان ڪهاڻيءَ جي پڇاڙي هن ٽوڏي ڇڏيندڙ سٽ تي ڪري ٿو ته: مون پنهنجي زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو بڪ وچان، جنت جي هڪ حور کي پنندي ڏٺو هو. سفرنامه ’ٽيچ‘— ڪهاڻيءَ جي ٽيڪنيڪ ۾ انٽرويوس ڪرائڻ سان گڏوگڏ، انور جي ڪهاڻين جي حيرت انگيز ڳالهه هي به آهي ته، ڪهاڻين ۾ حقيقت جو رنگ ڀرڻ لاءِ، پنهنجن اڪثر ڪهاڻين ۾، هو ڪردارن جا نالا، پار پتا، ذات پات ۽ لوڪيشنس ايڏا چٽا ٿو لکي جو لڳي ائين ٿو، ڄڻ ڪو سڀ حقيقت هجي. مثال طور، ڪهاڻي ”آ ديسي اچ مر“— ۾ هن جو انداز ڏسو: ’سندس نالو جان محمد هو. پر سڏيندا گهٽو ڪري جاني هئس. ذات جو شورو، اصلئون ڇڇ جهان خان کان ٽي ڪوهه ڪن ڏکڻ ۾ ڪاري جي پاسي هڪ ننڍڙي واهڻ جو ويٺل... هن ۽ اهڙين ٻين ڪهاڻين ۾، بلڪل اصل ماڳن تي وٺي وڃي حقيقي جاهه واردات ڏيکاري، انور پڻ ان ڳالهه ڪي هٿي ڏني آهي ته، بنهه ذاتي مشاهدا ڪٿي، سچي واردات ڪي به، ڪهاڻيءَ ۾ جيئن جو تيئن بيان ڪري ان کي فني شهپارو بنائي سگهجي ٿو. رڳو ايترو ئي نه، هو ڪردار نگاري ڪندي، ڪردار جي ’پرڪارن‘ کان پڙهندڙ کي آهستگيءَ اهڙي ريت ٿو آگاهه ڪري جو، پڙ تي ئي پتو پئجو وڃي ته، اهو ڪردار آهي ڪهڙي شيءِ! مثال طور، انور جي ڪهاڻي ”ٽارچر سيل“ مان

هي پئرا منهنجي بيان جي پٺڀرائي ۾ پڙهو: ”سورهن سترهن سالن جي هڪ سنهن مهانڊن واري پتلون پاتل ڇوڪر، منهنجي ڪلهي تي هٿ رکي، هڪ طرف اشارو ڪندي، اڙدو ۾ چيو: گهٽيءَ ۾ بيٺل گاڏي وارا تو کي سڏين پيا. مون کي ياد سندس ڪڇي اک هيٺان چاقوءَ جي وڍ جو نشان هو.... اوهان ڏٺو نه ته: انور هڪ ٻي سٽ ۾ ڪردار جي ڪرمنل هجڻ جو اشارو ڏئي، اڳتي اينڊڙ منظر ڏانهن متوجه ڪري ٿو وٺي ته، ڏسو- اڳتي ڇا ٿو ٿئي! ان کان سواءِ انور جي ڪهاڻين جي ٻولي ۽ ٽڪا تيز جملا ۽ برجستا مڪالما خاص ڪري توجه ڇڪرائين ٿا. هن جي فن جي اها به هڪ انفراديت آهي ته، هو ڪردار جي سوچ جو ڇيد ڪرڻ بدران ان جي سڀاو کي عام ٻول چال ۽ ڪردار جي منهن مهاندي ۽ ماحول مان آپاري، سامهون آڻي ٿو.

مون انور جي تيز تکن ۽ برجستن مڪالمن جي ڳالهه ڪئي ته، ڇو نه، هتي مثال طور انهن مان به، هڪ چونڊ اوهان جي نظر ڪريان.

پهاڙي قسمت: جيڪڏهن اڪيلي هٿ آئين ته، وات واريون ڪهاڙيون به (واهه جون) هڻندو سانهه.

- پاڻو- خدا جيڪڏهن سنڌي سمجهي ها ته، سنڌ وارن سان هي ويل نه ٿين ها.

- جيترو پيار ٻي ماءُ پنهنجي اولاد سان ڪري ٿو، اوترو پيار جي ٻار پنهنجي مائٽ سان ڪري ته، ملڪ ۾ ڏڪر ئي نه پوي.

- مسٽر ماجد! تون سنڌي آن يا پاڪستاني.

ڳالهه ته ساڳي آ سر

معنيٰ تون پاڪستاني ناهين!

مون کي ياد آهي. ڊڙي ۾ ٿيل هڪ ادبي شام ۾ مون پهريون دفعو انور کي بطور ڪهاڻيڪار تقرير ڪندي،

ڪنايو. تقرير ڇا هئي! رڳو مڪالما. تقرير پڙهندي سوچم: هي شخص ته ڊرامي جو ماڻهو ٿو لڳي. هوند ريڊيو لاءِ ڊراما لکي ته هڪ بهتر ڊرامه نگار به ثابت ٿي سگهي ٿو ۽ پوءِ ٿيو به ائين، منهنجي رڪمينسڊ تي هن ريڊيو لاءِ ڊراما لکيا ۽ هاڻي ته هو ريڊيو ۽ اسٽيج لاءِ ايترا ڊراما لکي چڪو آهي جو، هوند انهن جو مجموعو الڳ ڇپرائجي ته ادب جي ان صنف ۾ به، وڏو واڌارو ٿي سگهي ٿو.

ڊرامو اسٽيج لاءِ هجي يا ريڊيو لاءِ.... انور وٽ نج سنڌي ماحول جون عوامي ڪهاڻيون ئي انهن جا موضوع هوندا آهن. انهيءَ پس منظر ۾ مان انور کي سنڌس همعصرن ۾، سنڌي ڪهاڻي جو هڪ معتبر نالو به سمجهان ٿو ۽ مستقبل ۾، هن مان اڃان به بهتر ۽ بهترين ڪهاڻين جي توقع رکندي دعا به گهران پيو ته: سنڌي ڪهاڻيءَ جي جاري ئي انور بلوچ جي نالي وارو هي جيڪو ڏيئو روشن ٿيو آهي، سنڌي ادب جي ايوان ۾ شال سدائين روشنيون پکيڙيندو رهي.

حيدرآباد
28.7.91

نصير مرزا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ويندڙ وهي لهندڙ سج

ڇهن مهينن کان موت جي پاڇاري تي سمهي سمهي، سندس پٺي ۽ پاسن ۾ چٺا پئجي ويا هئا ۽ هاڻي ته سندس همت به جواب ڏيڻي ونئي. ”لڳي ٿو ته ڪونه بچندو“ ڪيس پڇڻ لاءِ آيل مهمانن مان هڪ ڄڻي ٻاهر ويندي چيو.

”ها يار بيماريءَ ماڙس ڪي ڪائي ڇڏيو“

”ڇا ته جوان هئو، سرڪاري نوڪر، پراڻي بدگيري، پر پانيان ٿو وس پڄندي ڪنهن سان به ڪونه ڦٽايائين“. هو ڳالهيون ڪندا ٻاهر هليا ويا ۽ هن محسوس ڪيو ڇڻ ته موت جي ڪنڌي تي ويٺو هجي. لڳس ”درياءَ جي ڇولي جيان ڪانه ڪا تيز لهر اوچتو ئي اوچتو ڪيس پاڻ سان گڏ ڪڻي ويندي“.

سور کان تنگ ٿي، هن ڪٽ جي پيرن کان ويهي، ڪيس پيڙون ڏيندڙ زال ڏي ڏٺو. جيڪا مهمانن جي وڃڻ کان پوءِ ڪمري ۾ آئي هئي.

”پاسيرو ڪيانءِ“ جوئنهس ڪانئس پڇيو ۽ هن جي هاڪار تي ڪيس هوريان هوريان ڪري پٺي پاسي تي سمهاريو ”پر ڪيستائين، وري به پاسا سور ڪندا“ هن دل ئي دل ۾ سوچيو ۽ ڪمزور نظرن سان ڪمري جي ڇت ۾ ڏسندي، پنهنجون يادون گڏ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي... ڪئين سال اڳ واريون ڳالهيون، جڏهن هو اڃان اسڪول ۾ پڙهندو هو.

”توهان جي پٽ کي ٽي بي آ“ هڪ ڏينهن هو پنهنجي ٻن ڪمرن واري گهر جي ڪوٺي ۾ ويٺو هئو جو ڳوٺ جي حڪيم جو آواز ٻڌائين. اڇي ڏاڙهيءَ وارو حڪيم، هن جي

ڏاڏي جو دوست هئو ۽ سندس وات مان رت اچڻ جي خبر ٻڌڻ پوءِ ان هن جي پيءُ ماءُ کي چٽي رهيو هئو ”توهان ڇوڪري کي ڪم ڪرڻ نه ڏيو.“

”ماما- اسان کي ته ساهه ڪان به وڌ آ- اسان هن ڪان ڪهڙو ڪم ڪرائيندا سي.“ سندس ماءُ جون اکيون ڀرجي آيون هيون.

”امان- گهڻو پنڌ به نه ڪرايوس“

”چاچا- هي ته رڳو اسڪول ويندو آ- سو به سائيڪل تي“ سندس پيءُ چيو.

”بابا- هن کي سائيڪل هلائڻ به نه ڏيو“. پوڙهي حڪيم پنهنجي تجربي موجب فتوا ڏني ۽ پوءِ هن جي مائٽن هڪ هاري جي پٽ کي آن جي پنجن مٽن تي نوڪر رکيو. اهو ڇوڪرو، هن کي هر روز سائيڪل تي کڻي اسڪول ڇڏڻ يا اسڪول مان وٺڻ ويندو هئو.... هو سوچڻ لڳو ”پيءُ ماءُ ۽ اولاد جي محبت ۾ ڪيترو نه فرق آ- اولاد، ڀوريان ته پيءُ ماءُ کي قرب ئي ڪونه ڏيندو. پر جي ڏنائين ته به مائٽ جي قرب واري جاءِ ڀرڻ سندس وس ڪان تمام گهڻو ٻاهر هوندي آ“. ڪيس ياد آيو. اڻين ڪيترا سال پوءِ هڪ وار ماءُ چيو هوس.

”جيترو پيار پيءُ ماءُ پنهنجي اولاد سان ڪري ٿو، اوترو پيار جي ٻار پنهنجي مائٽ سان ڪري ته ملڪ ۾ ڏکر ئي نه پوي. واقعي پنهنجو ٻار ڪهڙو به هجي پر پيارو هوندو آ- هو ٻاڻ به ته عيد برات يا شادي مرادي تي، پنهنجي ٻارن لاءِ چونڊي چونڊي ڪپڙا ۽ ٻيون شيون وٺي ايندو هئو. رات جو ڪو ٻار سمهي پيو ته ان کي ننڊ مان اٿاري، زوري ڪير پياريندو هئو. ٻن ٻن ٻارن کي ڪلهي تي کڻي گهمائيندو هو ۽ ننڍڙي ڏيءُ جي انگل ڪرڻ تي ته ”گهوڙو ٻڌجي“ ڪيس ٻڌن تي چاڙهي به هلندو هئو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هو اڳ ۾ اهڙا امير ڪونه هئا. ويهارو ڪن جريب زمين هئن جيڪا کيڙيندا ۽ کائيندا هئا. هو پنهنجي ڳوٺ جو پهريون ماڻهو هئو جيڪو پڙهيو ۽ نوڪري به ڪيائين نه ته مال چارڻ ۽ پوکي راهي ڪرڻ ۽ مڙني جي ڪرت هئي، هن نوڪري دوران پيٽ کي هٽ ڏئي به پيسا ڳاهيا ته ڪنهن نه ڪنهن ڌنڌي ۾ سيڙائيندو ويو. اڪثر ڪري چوندو هو.

”ننڍڙا ٻچا آهن. الله خير ڪري نه ته ڪنهن جي اڳيان هٿ ٽنگيندا“. گهر ۾ سڀڪجهه سوڀ هئس. عمر ۾ ڪٿي ايترو فرق ڪونه هون پر هوءِ ته مٿس نڇاور پئي ٿيندي هئي. ڪنهن ڪم سانگي ٻاهر ويو ۽ اچڻ ۾ دير ڪيائين ته هوءِ اڌ اڌ رات تائين در وٽ بيٺي هوندي هئي. جيستائين وڃي ڪيس نه ڏسي.

”خدا ڪري تنهنجي به ڪنهن سان دل ڦاسي ته پوءِ من پٺي جو قدر پوئي“ هو جيئن ئي گهر ۾ گهڙندو هو ته جوئنس اڳين ۾ پاڻي آڻي چوندي هئس.

”ڪم ٿي پيو نه ته هرو ڀرو دير ڪري ڇو اچان هان“ ڪو نه ڪو سبب ڏئي، هو اچان ڪٽ تي مس ويهندو هئو ته ٻوڙي اچي ٻوٽ لاهيندي هئس. هٿ منهن ڌئاري، پنهنجي ٿنهي وقتن جا پچايل ٻوڙ ۽ ماني ڪٽي اڳيان اچي رکندي هئس.

”تون به کاءُ نه“ ماني ۾ هٿ وجهندي چوندو هوس ته بکئي پيٽ سان هوندي به ورائيندي هئي.

”ته ڇا مان هن مهل تائين بک تي ويٺي هئس“ ۽ جڏهن هو ڍوءَ ڪري بس ڪندو هئو ته ساڳي بچيل ماني ڪٽي پاڻ کائيندي هئي.

”مون سان ڇو نه کاڌئي“. هو جيڪڏهن ٻوٽ ڦٽائي پڇندو هوس ته چوندي هئي.

”سوچيم - سڄي ڏينهن جي بک هوندي- پلي ڍوءَ ڪري کائي“.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”تنهن جي خيال ۾ چڱي مان بر تي ويو هوس“ هو ڪيس ٽوڪيندو هئو ته ڪلي ورائيندي هئي.

”هوٽلن جا وري ڪهڙا ڪاڏا. گهر جي ماني ته پوءِ به گهر جي آ“. هن کي پنهن جي رڌ پچاءَ واري هنر تي ناز هوندو هو. هوءَ ماني کائيندي، ڳالهائيندي به ويندي هئي.

”هوٽلن ۾ مان جڏهن تنهن جو اوباريل ڪاڌو کائيندي آهيان، ته الائي ڇو مزو ايندو آ.“ ۽ هو چپ چاپ ڪيس ڏسندو رهندو هئو.

....

”الله ڪندو ست پٽيتو ٿيندين ءَ“. ڳوٺ جي پوڙهي دائي پئي ٿپي کيس دعا ڏيندي هئي.

”ڪير ٿو ڄڻي وهي ۾ ولر سان منهن ڏئي.“ پوڙهي جي دعا پوريان هو دل ئي دل ۾ چوندو هئو. پر ٻار ڄمڻ شروع ٿيا ته سندس کهول وڌندو ويو ۽ هڪ ڏينهن ايترا ٻار ڏسي سندس صاحب چيو هوس.

”توهان ته پنهنجي زال کي ٻارن ڄڻڻ واري مشين ناهي ڇڏيو آ“ ۽ هن ڪلي ڳالهه ٿاري ڇڏي هئي. ائين هڪڙي دوست به چيو هوس.

”اولاد ٿورو ئي پر صالح هجي. نافرمان ٻار کان ته ماڻهو ائين ئي چڱو آ“ ان وقت ته هو ڪجهه نه ڪڇيو. پر پوءِ پنهنجي منهن اندر جي باهه ڪڍندي چيو هئائين. ”منهنجي ياڳــ تي سڙن ٿا“. سالن کان پوءِ ٽن پٽن پوريان پهرين ڌيءَ ڄايس ته خوشي کان روئي ڏنائين ”هاڻي ڪير ته هوندو، جيڪو منهنجي مرڻ تي ابا ابا ڪري پار ڪڍي روئندو.“ ڳالهه ڪندي اکيون آليون ٿي ويس ۽ لڳو هوس ڄڻ واقعي چريو هجي.

انهن ئي ڏينهن ۾ هڪ پيري ڪنگهه جو دورو پيس ته جوڻهس مچرجي پئي.

”سنجهي ساڻ پنهنجي ڪراهه. جيڪڏهن بيماري گهر

ڪري وڌي ته ٻچڙ ڏي نه ڇڏيندي“. هو وات ۾ پئي ڪيس ڏسڻ لڳو. ڪوڙ ڪونه ٿي چواڻس. اڄ سڀ ڪجهه هٿ ۾ اٿئي صبحاڻي جڏهن ٻار جوان ٿيا ته ڪجهه گهرڻ پوڻيان به ڪونه مانديءَ“ ته ڪلي ويٺو هئو......“ ڇري آن ڇا ”زال کي وراڻيو هئائين منهنجا ٻچا اهڙا اکين ٻوٽ ڪونه ٿيندا.“

’ڪهڙي خبر پندرهين صدي آ. هونئن به پرايون چايون جڏهن ڪچ اچي وڻنديون آهن ته، جٺي پالي وڏو ڪندڙ پنهنجا به وسري ويندا آهن.“

....

ويل وقت جون ڳالهيون هڪ هڪ ٿي سندس اکيان اچڻ لڳيون. هن کي ياد آيو جڏهن هڪ ڏينهن تمام گهٽا پئسا ڪٺي اچي زال کي ڏناڻين.

”چوانءِ ٿي ڳاڏي ڪري وٺ. سڄي عمر لوڙيو اٿئي. پڇاڙي ۾ ته ڪو سک ڏس“ پئسا ڏسي زال چيس ته وراڻياڻين.

”جيڪو ماڻهو پاڻ ڪمائيندو آ. اهو کپائي نه سگهندو آ ”۽ پوءِ ٿڌو ساهه کڻي چيو هئائين ”هاڻ گنج اٿن عقل کان ڪم ورتاڻون ته بک کونه مرندا.“

”پر پنهنجي لاءِ ڇا ڪيو اٿئي“ سندس هڪ ڀاءُ چيو.

”ته اهو وري ڪنهن جو آ....“ تيزي مان چيو هئائين ”الله ٻچن کي حياتي ڏي، اهي خوش آهن ته اسان به خوش آهيون“ هن وري به ٿڌو ساهه کنيو هئو، ”پر هرويرو جي ڪٿي اکيون ڦوٽيائون ته به خير آ. اسان پينشن مان ڏي گذر سفر ڪري وڃنداسين“. ڪرڻ ڪاڻ ته هو اها ڳالهه ڪري ويو پر وقت گذرڻ سان محسوس ڪيائين ته سندس ڀاءُ جون ڳالهيون سچ هيون. جن ماڻهن لاءِ رات ڏينهن پاڻ ولوڙي، هن هيترو ڪجهه ڪٺو ڪيو هئو. اهي به چئن ته هاڻي سندس چوڻ اکين مان نڪرندا پئي ويا.

هو توڙي ڪٿي ڪنجوس ڪونه هئو. پر فضول خرچ

به نه- ان ڪري ڪوشش ڪري ٻارن کي به پئسي جي معاملي ۾ هٿ ڇوٽ ٿيڻ نه ڏنائين چوندو هون.

”ڏکيا ڏينهن پڇي ڪونه ايندا آهن ابا- پاڻ وٽ آ ته جڳ وٽ آ- ان ڪري ڪجهه اڳتي لاءِ به ڪيو“.

”بابا- پنجاهه روپيه به ڪا خرچي آ“. سندس وڏو پٽ انڱل ڪندو هو.

”پٽ- ڪير ڪنهن جو پيٽ ڪونه ڏسندو آ- جيڪو ڇپيو سو ڦٻيو مان ڪجهه ڪونه ٿيندو ... وڏڙا ٻـ چئي ويا آهن ته پنهنجي ۾ هٿ، پرائي ۾ اکيون.... تڏهن ئي پيو دانهون ڪيان ته اڄ جي سنڀالي هلندؤ ته صبحاڻي به توهان جــي ئي ڪم ايندو“.

”بابا- اڙ عمر ته تنهنجون اهي نصيحتون ٻڌندي گذري آ“ ۽ پوءِ هو وڏي پٽ جي ڳالهه تي مچرجي پوندو هئو.

”ته مان ڪنهن جي لاءِ پيو ڪيان“.

”اهو ته سالن کان ٻڌندا پيا اچون“.

”ته پوءِ دعا ڪيو ابا ته جلدي ڏينهن پڄن“ پٽن جي ڳالهه کيس ڏاڍو ڏکارو ڪندي هئي ۽ لڳندو هوس ڄڻ وڏندڙ وهي سان، گهر ۾ سندس اهميت گهٽجي رهي هئي.

رات ڏينهن جي وٽ وٺان ۾ هو ڪافي ڏيرو ٿي ويو. کنگهه، دمو ۽ ساهه جي منجهه، ڄڻ ته سڀ بيماريون گڏجي کيس ورائي ويون هيون. پر هن پوءِ به ڪم نه ڇڏيو. نندي لاڪون ئي ڪم ڪرڻ هيرَ- هيٺو پر سچو هڏ سو پــلا ماٺ ڪٽي ٿي اچيس ۽ آخر وڃي ڪٽ ورتائين ته هڪ ڏينهن ٿڌو ساهه کڻي چوڻ لڳو.

”بس مَنَ ڪجهه نه ڪيوسي“ هــو زال کــي هميشه مَنَ چوندو هو.

”هي سڀ ڪجهه ته ٺاهيو ٺئي“. زال چيس.

”اهو به ڪنهن جي لاءِ- ڪاٺي گُلو سِر وڃي هيڪلو“

سندس آواز پرجي آيو. شايد موت کي ويجهو ڏٺو هئائين.

"الله الله ڪر. ائين ڇو ٿو دل هارين". زال چيس. پر هن کي ڇڻ ته پرون پڄجي ويا هئا. ان ڏينهن شام جو پٽن کي چيائين.

"سوچيان ٿو رٽائر ٿيڻ لاءِ درخواست ڏئي ڇڏيان".

"ڇو" هڪ پٽ پڇيس.

"بس پٽ. هاڻي ٿڪجي پيو آهيان".

"پر بابا. ميڊيڪل تي وڃڻ سان ته پينشن ۾ به نقصان ٿيندو". سندس هڪ ٻئي پٽ چيو ۽ هو چپ چاپ کين ڏسندو رهيو. ڳالهه ٻڌي الاڻي ڇو کيس ڏاڍو ڏک ٿيو. سوچڻ لڳو.

"هنن کي ڇا ڇا نه گڏ ڪري ڏنو اٿم. گهر. پلاٽ ٻنيون. دوڪان ۽ لائيف پاليسيون. پر هي اڃان به منهن جا به سڄي سک سان گذارڻ ۾ راضي ناهن" ۽ پوءِ زال کي چوڻ لڳو "مان ته ڪيترو به ڪيان پر هنن لاءِ ڪجهه به ناهي".

"تڏهن ته چيم پئي ته ڪجهه پنهنجي لاءِ ڪر".

"اڙي پر مونکي ڪهڙي خبر ته پنهنجو رت به ائين ٿي ويندو". هو ٿڪو ٿي ويو.

"ڇڏيو. الله هدايت ڏيندن.... توهان اٿي دوا پيئو".

جونهس دوا ڪٻي اڇي ضد پريندي هئس.

"پڪن گهڙن کي جي ڪنا پون هان ته ڪنير ويچارا سور نه پٽين هان". دوا پيئڻ کان پوءِ به هو پنهنجي ليکي دانهون ڪندو رهندو هئو.

ان سڄي عرصي ۾، سندس زال ساڻس گڏ وڏ ڏيندي پئي آئي. ميرا ڪپڙا، مٿو ٻڌل، سارو ڏينهن، هن جي اٿي ويٺي ۾ پوري ۽ ڪٽ تي پوڻ کان پوءِ ئي هن محسوس ڪيو ته "عورت، مرد جي اهم ضرورت آ. زندگي جي گاڏي ڇڪڻ لاءِ، جيترو ڪارائتو مرد آ، اوترو ئي عورت.... عورت کان سواءِ ته مرد جو جيون به ڄڻ اڌورو آ". آلي لٽي سان لڳ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

آڳهي، ڪپڙا مٽائڻ، وقت تي دوا پيارڻ، ماني ڏکي جو خيال...
”اٿي ٻه ٽي گرهه وجهه“- هوءَ ماني کڻي ايندي هئي.
”ماني نه کائيندين ته دوا ڪيئن فائدو ڪندي“ جوڻهس ضد ڪري اٿاريندي هئس ”تون ته جهڙو ٻار- هاڪي بخار جي ڪري به پنهنجي ڏو رهين“. ايترو چئي سندس زال خيالن ۾ گم ٿي ويندي هئي ۽ ڪئين يادون سندس ذهن کي وڪوڙي ويندڙيون هيون.
”منهن جو خيال آ توهان هن جو الٽرا سائونڊ ڪرايو.“ حيدرآباد جي هڪ ڊاڪٽر کيس چيڪ ڪرڻ کان پوءِ چيو ته هوءَ ٻئي ڏينهن ئي کيس ڪراچي ڪاهي آئي.
”کيس ڦڦڙن جو ڪينسر آ.“ اسپيشلسٽ جي ڳالهه ٻڌي هوءَ ڏکي ويئي. ”مون کي افسوس آ پيڻ. پر مان اها ڳالهه اوهان کان لڪائي نه سگهندس ته اوهان جو مڙس وڌيڪ وقت جي نه سگهندو.“ ۽ هوءَ ڦسي پئي.
”ادا خدا لڳــــ هن جو ڪجهه ڪيو. توهان جيڪي به پئسا گهرندو اسان ڏينداسي“ هوءَ ڊاڪٽر اڳيان ٻاڏهون ٻڌي چوڻ لڳي ”منهنجي مڙس کي بچايو ادا خدا لڳــــ منهنجي مدد ڪيو.“
”آئون اوهان کي ڪجهه دوائون لکي ٿو ڏيان ... پر منهنجي خيال ۾ هاڻي دعائون ئي وڌيڪ ڪارگر ٿي سگهن ٿيون“. ڊاڪٽر چيو ۽ هوءَ سڏڪن ۾ پنهنجي ويئي هئي.
”پٽنهن ڪالهه، شهر جي وڏي ڊاڪٽر کان ٽائيم وٺي آيو آ“. مڙس جي لاعلاج مرض جي خبر هوندي به جوڻهس کيس ڏڍ ڏيندي هئي. ”تون اجايو پيو ڳڻتي ڪرين.... مان ته چوان ٿي ٻن ڏينهن ۾ ئي گهمڻ جهڙو ٿي ويندين“. پر هو رکو مرڪي ڏيندو هو. کيس خبر ته اهي سڀ ڳالهيون کوکلا دلاسا لڳندا هئا. ائين هڪ ڏينهن الائي ڪيئن دل جهلي پٽن کي چيائين.

"نوڙي ڪٽي لڳي ٿو ته ٻوڙي پرجي آئي آ. پوءِ به الائي ڇو چوان ٿو ته دوا ڪرايان" هن ساهي کڻندي حياتي ته جيڪا هوندي سا ٿيندي پر علاج ڪرائڻ به سنت آ." نوڙي ڪٽي هن ڪان پنهنجي پٽ جي ٽوڪ واري مرڪ لڪي نه سگهي، پر پوءِ به چوندو رهيو.

"انڌ جي گهوڙي تي هئاسين ته خبر ئي ڪانه هئي. پر لڳي ٿو ڄڻ دنيا ۾ ئي هاڻي آيو آهيان". سندس آواز پرجي آيو اکين جي ٽرن ۾ چلڪندڙ پاڻي به صاف نظر اچڻ لڳو "منهنجي دوا ڪرايو ڀيلي. مان مرڻ نٿو چاهيان....... مان پنهنجي ٻچن کي ڇڏڻ نٿو چاهيان. هن جون اکيون ٽمي پيون "منهنجي دوا ڪرايو ابا". هو پٽن جي اڳيان ٻاڏائڻ لڳو "اڙي مان نه مري ويو مانو ته ڏاڍو ڏک ٿيندوءِ".

"اسان ته پنهنجي وس ڪونه ٿا گهٽايون بابا. باقي شفا ته جڏهن الله ڏئي" سندس پٽ ڄڻ بيزار پئي لڳا ۽ هڪ هڪ ٿي ڪمري مان نڪري ويا.

• ....

"ڀانيان ٿو ادي ڪي دوا مان فائدو ڪونه ٿيو". هڪ ڏينهن سندس ڀاءُ جوڻهس سان ڳالهائڻ لڳو "نه ته ايترو ڪمزور نه ٿئي هان".

"مان خوش آهيان ادا" هن نڙي تي زور ڏئي چيو، پر ڀاڻس کي شايد هن جي ڏي ڏينهن واري ڳالهه به ڪونه وڻي.

اهو ڏينهن ئي شايد ڏکر جو هوس. صبح ساڻ، نه آن لڳو نه پاڻي، سندس وچين ننهن ڪمرو صاف ڪندي، سس کي چوڻ لڳي.

"چاچي ڪٽ جي پاسي ۾ ڏي ته ڍبو رکيو آ. چاچي کي چئو ته آن ۾ ٿُڪي. صفائي ڪرڻ به سولي ٿيندي". ننهڻس جي وات مان نڪتل اکر ڄڻ زهر ۾ ٻريل هئا.

"هاءِ امان" ننهن جي ڳالهه ٻڌي، سندس زال جو منهن

لهي ويو. هن ٻه ٻڌو. ڇوڪري ڪمري مان ٻاهر ويندي چئي رهي هئي.

”ڏٺي، سارو فرش ڌوئي ڪانگهارا ڪري ڇڏيو اٿائين. هي گهر ناهي ڇڻ ته اسپتال آ. ڪُل مُڙدا اچي ڪٺا ٿيا آهن. ڪن ڌوئي ڌوئي اسان به پينگي ٻڻجي ويا آهيون“ ڳالهه ٻڌي ٻه هو سور پئي ويو ۽ زال ڪئي ڏنائين، جيڪا ڪاوڙ مان ٻاهر ويندي ننهن کي چئي رهي هئي.

”توهان کي هن گهر ۾ اَن لاءِ آندو اٿس ته سُٺي سهري لاءِ اٿين چئو. هو گهر ڏٺي آ. مالڪ آهن گهر جو. توهان کان وڏيڪ هن جو حق آ. اڄ اٿين چوندي ٻڌين به نه ٿي. اهڙي جي بچاءَ ٿي اچئي ته اڳتي ٻهاري نه ڏيندي ڪر. مان پاڻهي ڪمرو صاف ڪنديس“. پر ڇوڪري ڪا ٻه ورندي ڪونه ڏني.

ان ڏي ڏينهن الائي ڪيئن هٽ لڳندي، ڪانئس دوا جي بوتل ڪري پئجي پئي ته سارو ڏينهن ويچار ڪندو رهيو.

”ڳڻتي ڇو ٿو ڪرين. پڻهن اچي ته ڇوانس ٿي، ٻئي وٺي ايندو“.

”اڄ پر اهو ٻه اجايو زيان ٿيو نه“ هو وسوسا ڪرڻ لڳو.

”ته ڀلا هاڻي ڇا ڪندين“ هوءَ ڪيس ڏڍ ڏيڻ لڳي

”هونئن به دوا جي شيشي ڀڳي ته معنيٰ بيماري جي پاڙ پٽجي وئي“. هن ٻڌو، سندس مَنن چئي رهي هئي ”تڏهن ته مان به ڇوان ٿي هاڻي اڳي جي پيٽ ۾ نيڪ ٿي ويو آن“ ۽ نه چاهيندي به هو کلي ويٺو.

ساڳئي ڏينهن منجهند جو، ڪاوڙ در مان، پنهن جي وڏي پٽ کي، پلاسٽڪ جي شاپنگ بيگ ۾ ڪجهه شيون کڻي پنهنجي ڪمري ڏانهن ويندي ڏٺائين. جوئنهس جي منهن تي سرهائي اچي وئي.

”شايد پگهار ملي اٿس. تڏهن ته ڪجهه وٺي آيو آ“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

هوءَ آئي ته هن جهلوس، هن کي خبر هئي ته هر مڙس، مائٽن کان چوري، پنهنجي زال لاءِ ڪجهه نه ڪجهه آڻيندو آ. ان ڪري هن ٻه نه ٽي چاهيو ته جوٺهس جي ڪمري ۾ وڃي ٽي هو ڪيس ڏسي آنڊل شيون لڪائين. پر پوءِ ٻه هوءَ نه مڙي، ويڙم رکي اٿي ته هن ٻه نه جهليس ڪيس پڪ ٿي ته سندس پٽ جون آنڊل شيون ان وقت تائين لڪي ويون هونديون.

”امان بابو ڪيئن آ“ هن پڇو.

”ٻا پيو آ. چوان ٿي ڪنهن چڱي ڊاڪٽر کي ڏيکار اِنهيءَ مئي دوا ته فائدو ڪونه ڪيو ... پٽ هاڻي ته ڪجهه ڪاڻي جيتري ٻه سگهه ڪانهيس“ هن کي لڳو ڄڻ ڪا شئي سندس زال جي نڙي ۾ ڦاٿل هجي.

”امان سڀئي شهر جا ڊاڪٽر ته ڏٺا اٿسي“.

”ابا- هي شهر ڏي ڪيترو آ جو وڏا ڊاڪٽر هوندا. چوانءِ ٿي ته ڪراچيءَ ڪٺائي هلينس...... ابا..... پيءُ آ تنهن جو“ سندس زال ڪجهه وڌيڪ چئي نه سگهيس.

”امان ته مان ڇا ڪيان. مان ڪيس حياتي ته وٺي ڪونه ڏيندس“.

”توکي ائين چوندي شرم نٿو اچي“ پٽ جي ڳالهه تي سندس مَن ڦِسي پئي.... ”ائين چوڻ کان پڊين نه ٿو بي حياءَ“.

”هاڻي شروع ٿيو رڙنگو...... شل نه ڪا ڳالهه ٿئي، پوءِ ڳوڙهو ڳل ٿي پيو آ...... تون روءُ نه پر اهو سوچ ته مان ڇا ڪيان“.

”ها- چاچي سچ چئي ٿو. هن جي وس ۾ ته ڪونهي“

”تون ماٺ ڪر ماڻي“ جوٺهس ڇڙي پئي.

”مان ته ڪونه ٿي جهليانس پر ڪجهه چاچي ته ٻه ڏوهه ڏين ٿي. دوا کي آڻي ٻه ڏينهن ٻه ڪونه ٿيا آهن ته هٿئي بوتل پڇي وڌائين“.

”کهڙي بوتل“ پنهنس پڇيو.

”وڏي بوتل“

”ها امان“ پنهنس کي ڇڻ پڪ ڪونه ٿي.

”ابا، هٿ مان کسڪي ويس. منجهند وارو وزن به ڪونه پيتو اٿائين“.

”امان- ته پوءِ خيال ڪري ها نه“- سندس پٽ جو منهن لهي ويو ”مون وٽ ڪو قارون جو خزانو ته ڪونهي جو پيو ڪپائيندس“. هن کان پٽ جي نفرت لڪي نه سگهي.

”هونئن به اهي ٻاهريون دوائون ايتريون سستيون ڪونهن جو....“

”پر ابا- اتفاقي....“

”اتفاقي ٿي سهي پر مون تي ته ڇٽي پئي نه....“ سندس پٽ ڇوڻ لڳو.

”ڪمايون پنج ته مٿان وري هي ٽوٽ....“

”ابا ته تولاءِ سؤ به به گهٽا آهن“.

”تون ته سؤ بن جي ڳالهه پئي ڪرين پر اڇوڪي دور ۾ ڪنهن تي پنج روپيه خرچ ڪرڻ به گهٽا آهن امان- پئسو ڪپائڻ سولو- ڪمائڻ ڏاڍو ڏکيو آ- جيڪو پاڻ ولوڙي ٿو، ان کي ٿي قدر آ-“ پنهنس نصيحتن جو ڪتاب کولي رکيو.

”شابس اٿئي ابا- نيٺ تو به گل ڪيا“.

”امان ته مان غلط ٿو چوان ڇا؟“.

”نه ابا- تون غلط ڪيئن چوندين- غلط ته اسان هئاسي. جن توهان کي ڪن مان ڪڍي ههڙو بڻايو“- هوءَ ڇرڇ پئي ”اڙي جن توهان کي ڪئي ڪمائي ڪارايو- اڄ توهان وٽ ان جي دوا جا پئسا به ڪونهين“.

”ها- هن جي مڏي تي جو ويٺا آهيون. ننڍي لاءِ پنجن روپين ڪاڻ پنجاهه ته ڇڙهون ڏيندو هئو“.

”تڏهن ته اڄ ننڍڙو سٺو پيو آ“.

”ته اسان کهڙي سندس موڙي هٿ ڪئي آ- جيڪو

ڪڇهه هوس ان ڪان وڌيڪ ته ڏوائڻ تي ڪپي ويو اٿس“.
هوءَ وات پٽي پٽ کي ڏسڻ لڳي.

”هاڻي ماڻي ايترو خرچ ڪرڻ منهنجي وس ۾ ڪونهي“ هن ٻڌو. مَن سڏڪي چئي رهي هئي.

”اڙي اهو نه مري ويو ته ڏاڍو ڏک ٿيندوءِ“.

”امان- تون اهي ڳالهيون ڇو ڪندي آن“. پٽنهس چڙي پيو، سڄي دنيا پئي مري. اسان ته ڪونه ٿا ماريونس جو تون پئي چوين ”هن کي لڳو ڄڻ ڪنهن رڃندڙ سيهو سندس ڪنن ۾ وجهي ڇڏيو هجي.

”اٿين ڇو ڇياٿين“ هنڪي ڄڻ ته هيانءَ ۾ هٿ پئجي ويا ”اڙي هن کي ته مان پنهنجي وات جا گرهه کارائيندو هوس“. هن جي دل جهڙي ڪاڏي ۽ سڏڪا ڀري روئڻ لڳو، ”اڙي هن کي ته مان پنهنجي ڇاتي سان لائي سمهندو هوس“. اکين جي ٽنڊن مان پاڻي ڳڙي آيو سندس ڳلن تان ٿي وهائي تي ڪرڻ لڳو. هن ڏند ڀڪوڙيا پر سڏڪا، سندس ڇپن کي چيري ٻاهر نڪري آيا. ”اڙي هن کي ته مان سندس ماءُ کان به وڌيڪ گهرندو هوس“ ۽ پوءِ کيس سندس ڊيٺر ياد آيون. جيڪي سندس مٺي جي سور جو ٻڌي ٻه، ٻوڙي ٻوڙي ڇتيون ٿي پونديون هيون، ڪا کيس تيل هڻندي هئي ته ڪا وري چانهن ناهيندي هئي ۽ ٽيسين ماٺ نه ڪنديون هيون، جيسين هن کي ننڊ نه اچي. پر اڄ اهي به کانئس ڏور پئي شهر ۾ هيون.

”هيءَ هُنن کي گهرائي ڇو نٿي“- هن زال بابت سوچيو ۽ چاهيائين پئي ته اهي اچن ته هي ساڻن ڳلي ملي ٻار ڪري روئي ۽ پوءِ هن جو اندر ڇڄي پيو...... اٿين ڪنهن جي اچڻ جو آواز ٻڌايائين ته منهن تي لٺو ڏئي ڇپن ۾ چڪ هڻي پئجي رهيو.

”جاڳين پيو“ جوڻهس ڪمري ۾ اچي کانئس پڇيو

۽ هن جاڳندي به ورندي ڪونه ڏني.

”شڪر آ، نه ٻڌائين. نه ته ڇا سوچي هان ته، اهڙن پٽن کان ڪمائي ڪمائي هي حال ٿيا آهن. پر اڄ اهي به ڪونه پيا ليکين“. سندس زال ساهيون کڻي ڇوڻ لڳي ۽ هن پنهنجا سڏڪا گهٽي ڇڏيا. ٿوري دير بعد محسوس ڪيائين ته جوٽنهس سندس پيرن کي چميون ڏئي، اتي ڪنڌ ٽيڪي گونگا ڳوڙها ڳاڙهي رهي هئي.

— — —

ان ڏينهن هن جي طبيعت صبح کان ئي خراب هئي. منجهه جي ڪري گهڙي گهڙي سندس ساهه ٻٽجي ٿي ويو. جوٽنهس هنڌ ۽ وهاڻي جو پوش، بدلائڻ کانپوءِ، هن جي قميص مٽائي رهي هئي ته پاڻ ڪنجهندي چيائين.

”سوچيان ٿو ته ٻئي پارو به پنهنجي جيئري ئي ورهائي ڇڏيان“.

”الله توکي وڏي حياتي ڏيندو. اڃين نه ڇوندو ڪر. جيئن ئي پينشن جا پئسا مليا ته آئون توکي ٻاهر ڪڍائي هلنديس تنهنجي لاءِ مان گهر جي هر شئي نيلام ڪنديس پر اڃين وڃڻ نه ڏيندي ماڻهو“ هن کي لڳو ٿي جوٽنهس جي ان ڳالهه ۾ سندس سچائي، وفا ۽ پيار هئو پر ڪنهن اها به خبر هئي ته اها سولي ئي ڪونه ايندي ۽ پانيو هٿائين جڏهن جوٽنهس ڪيس نه پر پاڻ کي ”ڏڍ“ ڏئي رهي هئي.

”چاهيان ٿو ٻيائين کي به انهن جو حصو ڏيان“ سندس ”من“ هڪ نظر ڏانهن ڏٺو ۽ لڳس جڻ هو سڀ وسيلا وڃائي چڪو هئو. ان ڪري ديبل لفظن ۾ چيائين.

”پٽ سمجهندي“ هن چاهيو ٿي ته، اهڙي ويل مڙس کي اولاد جو ڏک نه پرائي پر لفظ ڪانئس نڪري ويا اڃين سندس هڪ پٽ ڪمري ۾ هليو آيو. زال جي ڳالهه ٻڌي، پٽ جو حجاب ڪرڻ بدران هو نڙي تي زور ڏئي ڇوڻ لڳو.

Scanned with CamScanner

”ڇو- ڏيڻرن ڏوهه ڪيو آ ڇا“ ۽ پوءِ پٽ ڏي ڏٺائين ”هونئن به انهن جو ڇا- منهن جي مڏي آ، جنهن کي وٺندو، تنهن کي ڏيندس....“. هن تي ڪنگهه جو دورو پيو- ڪجهه چاهڻ جي باوجود به هو وڌيڪ ڳالهائي نه سگهيو- پڏائين- سندس پٽ اٿين ٿي ڇٽي رهيو هئو.

”اڳي ڪهڙن وڏن ڏنيون هيون جو اسان ڏينداسي“. ماءُ پنهنجي پٽ ڏي ڏٺو ”ها امان- سڀا ڏاج ڏئي ته ڪين پرڻايو اٿسي- ڇا اڳتي ڪجهه ڪونه وٺنديون“ ۽ بيهوش ٿيندي به هن پنهنجي منهن تي زال جا ڳوڙها ڪرندي محسوس ڪيا.

....

شايد ٻه ڏينهن ۽ ٻه راتيون هو ننڊ ۾ لڳو پيو هئو- قسم قسم جا ڀوائتا خواب ڪيس جهنجهوڙي ۽ پٽي رهيا هئا- سڏڪا، سڏ ۽ آواز- لڳو ٿي ڄڻ ڪائنس ڪٿين ڪوهه پري پاتال مان ايندا هجن ۽ هو هوريان ڪنهن اڻڄاتل منزل ڏانهن وڃي رهيو هئو- ان ڏيهه ڏانهن، جنهن جي گس پند پيچرن جي هن کي ڪا به خبر ڪانه هئي جنهن بابت هو ڪجهه سوچي به ڪونه ٿي سگهيو- ڄڻڪا ٿڌا ۽ اڻ وڻندڙ سور هو صرف محسوس ڪري رهيو هئو- ڪنهن ڪنهن مهل لڳندو هوس، ڄڻ ڪا هيبتناڪ هستي، ٻاٻرن ڪنڊن واري ٿاري سان سندس اندر روڙي رهي هئي- ڪڏهن پاڻ کي تار پاڻي ۾ ٻڏندو محسوس ڪيائين ته ڪڏهن وري ڄڻ ڪو سندس ڇاتي تي چڙهي ويٺو هجي- هن دانهن ڪرڻ ٿي چاهي پر آواز سندس نڙي ۾ اٽڪي پيو.

”ڪو مونکي ڇو نٿو ڇڏائي“. خواب ۾ ڀوائتيون بلائون ڏسي هو سوچڻ لڳو ۽ پوءِ هيانءُ ڦاڙ رڙيون- پر ڄڻ ته سندس واهر لاءِ ڪير به نه ايندو هجي.

”ابا“ اوچتو هن ڪنان رڙ نڪري وئي ۽ لڳس ڪو سندس ڇپن تي پاڻي جا ڦڙا وجهي رهيو هئو.... هڪ ڊگهو

ٽڏو ساهه...

”بابا_ بابا“- ويجهو ويجهو هڪ چاتل سڄاتل آواز ٻڌي هن زور ڏئي اکيون کوليون ۽ ڏنڊ واري ڪمري ۾ گهر جي ڀاتين ۽ ٻين مٽن ڪي پنهنجي چوڌاري ٻيٺل ۽ ويٺل ڏٺو.

سندس ”مڻ“، مٿو ٻڌيو، ڪٽ تي ويٺي قرآن پڙهي رهي هئي. گهڻو روئڻ ڪري سندس اکيون سڄي پيون هيون. هن جون ٽيئي ڌيئر، ڪٽ جي پير وٽيو وات ۾ ڪپڙو ڏئي روئي رهيون هيون.

”بابا.... بابا...“ آواز تي هو صرف پنهنجون اکيون ڦيرائي سگهيو. سندس نندي ڌيءُ ڪيس سڏي رهي هئي. پر سڏڪن ڪان وڌيڪ ٻيو ڪجهه به چئي نه سگهي. هو سوچڻ لڳو...

”هي ڇو پيون روئن...... ڇا.... ڇا.... مان سچ پچ مري ويو آهيان“.

....

SHER ALI CHANDIO
CHANDIA GOTH QASIMABAD
SINDH

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سستو رت ۽ مهانگو پئسو

ويهہ سال کن اڳ، هن هڪ ميڊيڪل اسٽور واري کان جنسي طاقت اڀارڻ واريون ٽڪيون گهريون تہ دوڪاندار، دوا ڏيڻ کان انڪار ڪندي چيو هوس،

”تون جوان مڙس آهين تہ توهہ قدرت، هن دوا کان بہ وڌيڪ سگهہ رکي آ- هونئن بہ اهڙيون دوائون واپرائڻ سان تنهنجي پيري سٺي نہ گذرندي“.

....

ويهہ سال پوءِ، ٻئي ڏينهن اڳ هن هڪ ميڊيڪل اسٽور واري کان نشو ڏياريندڙ دوا گهري تہ نوجوان دوڪاندار، مرڪندڙ اکين سان کيس ڏسندي چيو هئو

”دوا جي قيمت کان پنج روپيہ وڌيڪ لڳندي چئين تہ ڏيانءِ“.

— — —

هو سوچڻ لڳو- ڇا ماڻهو جو مُلهہ ڪري پيو آ يا .... ؟

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

١

ڊارڪ سيل

اها 16 مئي جي صبح هئي، جڏهن سادي ائين ڊاري، ٽين هٿي وٽ، بس مان لٿي، سنڌ مسلم ريسٽورينٽ جي اڳيان، آئون ئي سواري جي انتظار ۾ بيٺو هوس. هر روز، ساڳي جاءِ تان، ساڳي بس ۾ چڙهي، مونکي اسٽيڊيم روڊ تي، پنهنجي آفيس وٽ لهڻو پوندو هئو. اسٽاپ تي بيٺي مون کي ٿوري دير به ڪونه گذري، جو سورهن سترهن سالن جي، سنهن مهاندن واري پتلون پاتل ڇوڪر منهنجي ڪلهي، تي هٿ رکي، هڪ طرف اشارو ڪندي اڙدو ۾ چيو.

"گهٽي ۾ بيٺل گاڏي وارا توکي سڏين پيا". مونکي ياد آ- سندس ڪچي اک هيٺان چاقو جي وڍ جو نشان هئو. ڪنڌ ڦيرائي ڏٺم، سيد ڪول ڊرنڪ ۽ ريسٽورينٽ جي وچ واري گهٽي ۾ ٽيليفون جي ٿنڀي ڀرسان، روڊ ڏي منهن ڪيون بيٺل، آف وائيٽ ڪلر جي ٽويوٽا ڪار ۾ پوئين سيٽ تي ڪارن برقعن ۾ ٻه زائفون ويٺل هيون. جن مان ساڄي پاسي واري عورت جو نيل پالش لڳل ۽ آڱر ۾ سوني منڊي پاتل هٿ به دري تي رکيو هئو. ڊرائيور سيٽ تي سنهين مڇن ۽ ننڍڙي ڏاڙهي سان، ڪارو چشمو پاتل، ننڍو نينگو همراهه ويٺو هئو ۽ آئون بنا ڪجهه سوچڻ جي امالڪ گاڏي طرف وڌي ويس. پوئين سيٽ جي دري وٽ بيهي، جيئن ئي نوڙي، اهو پڇڻ جي ڪوشش ڪيم ته هو ڪير آهن، مون کي محسوس ٿيو، ڪنهن منهنجي پويان ڪڪ تي پستول رکي، ڪار ۾ ويهڻ لاءِ چيو ۽ ان کان اڳ جو آئون دانهن ڪيان، پاسي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪان ويٺل برقعي وارو، جيڪو اصل ۾ مرد هئو زور سان در کولي امالڪ ٻاهر نڪتو. هن مونکي سٽ ڏئي، پوئين سيٽ تي اڇلايو ۽ پاڻ، منهنجي پير ۾ ويهي در بند ڪري ڇڏيو. بنا دير جي مونکي گاڏي ڏي موڪلڻ وارو همراهه، جنهن بعد ۾ منهنجي ڪک تي پستول رکيو هئو، سو به ڊرائيور سان گڏ اڳين سيٽ تي ويٺو ۽ گاڏي ساڄي پاسي مڙي، لالو کيت طرف هلڻ لڳي. مونکي خبر ڪونه پئي ته هنن ڪيئن منهنجي اکين تي پٽي ٻڌي ۽ چادر سان ڍڪي ڇڏيو.

”تون جيڪڏهن دانهن ڪئي ته مالڪن کي تنهنجو لاش به نه ملندو“. انهن مان هڪ ڇڙٻ ڪڙڪ لهجي ۾ چيو ۽ پاسي ۾ چپنڊڙ شين مان محسوس ڪيم ته پويان ويٺل ٻنهي همراهن وٽ هٿيار هئا. اڻچاتل خوف ڪان منهنجو ساهه سڪي ويو ۽ واقعي آئون ڪجهه به ڪڇي ڪونه سگهيس. بند اکين سان مون اندازو لڳايو ته ڪار منو ڪلاڪ ڪن هلندي رهي ۽ ان ساري عرصي ۾ گاڏي ڪنهن به ڪراسنگ تي ڪونه بيٺي. رستي جي ڏڙ ڏڙ، ڏاڍرن جي آواز، اسپيڊ بريڪرن جي هڄڻ ۽ راند ڪيڏندڙ ٻارن جي گوڙ مان مون محسوس ڪيو ته هو ڪنهن ڪنهن مهل سنهين گهٽين مان به مٿي رهيا هئا. هنن مان صرف اڳين سيٽ وارو، ڊرائيور کي ”کاٻي پاسي- ساڄي پاسي“ چئي رستي جو ڏس ڏئي رهيو هئو. اڻين اوچتو مون ڪنهن ڪنڊيڪٽر جو آواز ٻڌو، جيڪو گاڏي تي هٿ جو زوردار ڌڪ هڻي، ناگن چورنگي واري سوارين کي لهڻ لاءِ چئي رهيو هئو. ان کان پوءِ اسان مشڪل سان منٽ کن هڪ پڪل فرش واري سوڙهي گهٽي ۾ هلياسين ۽ گاڏي بيهي رهي- هنن جلدي ڪري، مون کي هيٺ لاٿو ۽ اندي ماڻهو جيان ٻانهن کان وٺي، ڪنهن عمارت جون ڏاڪڻيون چڙهڻ لڳا. مٿي اچي، اکين جي پٽي کلڻ کان پوءِ، ديد بحال ٿيڻ تي، مون پاڻ کي ڏهه فوٽ موڪري، اٽيج باٿ

واري ڪمري ۾ ڏنو جنهن جي فرش تي پکڙيل هڪ پراڻي فراسي ۽ تار ۾ لڙڪيل ٻه سؤ وولٽ واري بلب کان سواءِ ٻيو ڪجهه به نه هئو. در جي پاسي ۾ هٿيارن سان ٻيٺل ڇوڪرن جي، ننهن تي لڳل رنگ ۽ آڱرين ۾ پيل زناني ڊزائين جي سونين منڊين کي ڏسي مونکي پڪ ٿي وئي ته هو اهي ئي برقعن وارا همراهه هئا، جن مون کي اغوا ڪيو هو. هنن مونکي ڪمري جي ڪنڊ ۾ ويهڻ لاءِ چيو ۽ پاڻ ٻاهر ورانڊي ۾ ويهي ڳالهائڻ لڳا. پنجن منٽن کان پوءِ، انهن مان هڪ ڇٽي ڪمري ۾ اچي منهنجي تلاشي ورتي، 1260 روپيا روڪ، سگريٽن جو پاڪيٽ، قومي شناختي ڪارڊ ۽ منهنجي کاتي جو ڪارڊ ڪڍيا ۽ مون ڏي ڏسي مرڪندي پڇيو.

"هي ڪارڊ ته ڪوڙا آهن"

"هي اصلي ڪارڊ آهن" مون ورائيو، پر هن ساڳئي ٽوڪ واري لهجي ۾ چيو.

"اهڙا ڪارڊ ته سؤ ڏيڍ ۾ ڪٿين پيا ٺهن" هن ٺهڪ ڏنو "جيڪڏهن بهار بنگال ۽ يو پي ۾ ويٺل شخص جو پاسپورٽ ۽ شناختي ڪارڊ، سنڌ ۾ ٺهي سگهي ٿو ۽ ووٽ به داخل ٿي سگهي ٿو ته نوڪريءَ جو ڪارڊ ٺهرائڻ ڪا وڏي ڳالهه ڪانهي" هو منهن جي ويجهو سري آيو ۽ چوڻ لڳو "تون جي چوين ته توکي به اهڙا ٺهرائي ڏيون مسٽر....". ڳالهه ڪندي هن هڪ سنڌي قومپرست ليڊر جو نالو ورتو. هن جي سنڌي ليڊر جو نالو وٺي ٽوڪ ڪرڻ واري ڳالهه مون کي سمجهه ۾ نه آئي. آئون وات پٽيو کيس ڏسندو رهيس ۽ هو منهنجي کيسي مان نڪتل شيون کڻي ٻاهر نڪري ويو. ويٺي ويٺي پاڻيم، وقت جي هر گذرندڙ گهڙي سان منهنجي زندگي گهٽجي رهي هئي. پسگردائي بابت ڄاڻڻ لاءِ مون پيشاب جو بهانو ڪري، باٿ روم ۾ وڃڻ جو سوچيو. جيئن هوادان وغيره ڏسي، پڇي نه سگهان ته من ڪا سجاڳپ واري

جاءِ ڏسان ۽ جي حياتي رهي ته شايد بعد ۾ ڪجهه ڪري سگهان. ائين فراسي ٽان اٿيس ته هڪ جهٽي چڙٻ ڏئي ڇيو.

”ڇا پيو ڪرين؟“

”مونکي پيشاب لڳو آ“ منهن جي ڇوڻ پويان ُهنن ڪنڌ واري نيڊڙي دروازي ڏي اشارو ڪيو. پر اندر اچي، منهنجي اميدن تي ان وقت پاڻي ڦري ويو جڏهن ڏٺم ته باٿ روم حي ٻئي پاسي به ٻئي ڪمري جو باٿ هئو.

”توکي ڪو گس ڪونه مليو نه“ منهنجي، ڪمري ۾ موٽي اچڻ تي هڪ جهٽي ٿهڪ ڏئي ڇيو ”اسان ايترا چريا ناهيون جو ڪو نشان ڇڏيون. تون ائين سمجهه ته ٻاهران اچڻ وارا مڙيئي رستا هن ڪمري ۾ اچي ڪٽندا آهن ۽ هتان صرف ماڻهو جو لاش ويندو آ“. هن جي ڳالهه ٻڌي، منهنجي دل ڌڙڪڻ لڳي ۽ ڪنڌ هيٺ ڪري ويهي رهيس. آئون هڪ بيواهو انسان هوس، جيڪو قسمت جي چڪر ۾ اچي ڦاٿو هئو. مون بليڪ ٽائيگر وارن بابت ٻڌو هئو پر اڄ انهن جي ٽارچر سيل ۾ پيو هوس. اڌ ڪلاڪ ڪان پوءِ، ٻن گهر وارن سميت ٽي ٻيا همراهه ڪمري ۾ آيا. هنن مان ڪنهن به ڪنهن جو نالو نٿي ورتو. هو هڪ ٻئي کي، استاد، ڇوٽو، باس، ٽائيگر يا ڪامريڊ سڏڻ لڳا. ٻاهريان ٽئي ماڻهو گهر وارن جي پيٽ ۾ وڏيڪ ڦڙت ۽ غندا پئي لڳا. انهن مان هڪڙو پهلوانن جيان ٻان ڇهارينڊڙ شخص پيدائشي داداگيرن جيان هلندو منهن جي پرسان اچي بيٺو.

”توهان ته ميان وڏا ليڊر آهيو. ديس جي آزادي ۽ ڌارين کي ڌڪارڻ جون رٿون ڪندا آهيو“. هن پنهن جي هٿ ۾ جهليل مون وارا ڪارڊ ڏيکاريندي پڇيو.

”هي ڪارڊ ڪنهن جا آهن“.

”منهن جا آهن“ مون اڃا جملو ئي پورو نه ڪيو ته پهلوان جي ٻَڙ ڪري هنيل چماٽ، منهن جي لونڊڙين مان

ٽڪاءُ ڪڍي ڇڏيا. آءُ ون ٽيڙ ڪائـي پٽ سان وڃـي لڳس،
اڪيون ڳوڙهن سان ڀرجي ويون، مٿي ڪـي هٿ ڏئـي ويهڻ
جي ڪيم ته هن مونکي وارن ۾ هٿ وجهي، مٿي ڇڪيندي
پڇيو.

”ٻڌاءِ- هي ڪارڊ ڪنهن جا آهن“-

”اعتبار ڪيو هي منهن جا ڪارڊ آهن. منهن جو نالو....“
هن جي امالڪ هنيل ڪلاشنڪوف جي ڇهنبياري نالي، منهن
جي پٺن ۾ باهه ٻاري ڇڏي.

سوئر جا پٽ- مون ڇيو ته جيڪو توکان پڇون ان
جو جواب ڏي. ٻڌاءِ هي ڪارڊ ڪنهن جا آهن“ ڏڪ کائي
آءُون پيٽو تي ڪري پيس- ڇهنبياري نالي لڳڻ ڪري، قميص
ڦاٽي پئي هئي ۽ ڦٽ مان ِسمنڊڙ رت، ڪپڙن کي آلو ڪري
فرش تي ڪرڻ لڳو- منهن جي هيٺ ڪرڻ تي، هن مونکـي
ڇڏن ۾ لت هڻندي چيو...... ”ٻڪين چو نٿو.... ٻڌاءِ هي
ڪارڊ ڪنهن جا آهن“ ۽ پوءِ لتن، مڪن جو وسڪارو شروع
ٿي ويو. آءُون فرش تي اونڌو پيو هوس ۽ هو بار بار ساڳيو
سوال پڇي رهيو هئو. پر مون کان ڪوبه آواز نڪتو ڪونه
ڇوته آءُون سمجهي چڪو هوس ته ڪارڊن کي بهانو بنائي،
هو هرو ڀرو مونکي عذاب ڏئي رهيا هئا. ان ڪري چپ رهڻ
بهتر ڄاتم- ڌڪن لڳڻ ڪري اکين اڳيان ترورا اچي ويا.
پوري جاءِ گهمڻ لڳي ۽ سور جي شدت کان چپ ۾ چڪ
هڻي اکيون بند ڪري پئجي رهيس- ۽ ٿوري دير کان پوءِ
مون رڳو دروازي بند ٿيڻ جو آواز ٻڌو.

....

ٽيڪ چوويهن ڪلاڪن کانپوءِ، هنن مونکي ڦهريـون
پيرو چانهن جو ڪوپ ڏنو- ويهن ٻاويهن سالن جي ڇوڪري
چانهن منهنجي اڳيان رکي هلي وئي. ڇوڪري ڏسي پڪ ٿي
ته هي گهر هئو ۽ منهنجـي چوڪيدارن مـان هڪ هن گهر

جو پاڻي. منهنجي جسم ۾ سور هئو. ٽڪن لڳڻ ڪري اک ۽ چپ سڄي پيا هئا. بک واري حالت ۾ چانهن جو ڪوپ به مون لاءِ گهڻو ڪجهه هئو. ٿوري دير کان پوءِ ساڳي چوڪري، بنا ڪجهه چوڻ جي خالي ڪوپ کڻي هلي وئي.

”ڇا مان هتان نڪري سگهندس“. اهو سوال بار بار منهنجي ذهن ۾ اچي رهيو هئو. لڳم ”ڇڻ منهنجي زندگي جون صرف آڱرين تي ڳڻڻ جيترين گهڙيون وڃي بچيون هجن“. پاسي واري ڪمري ۾ هنن جي پيڻ پيڻ جو آواز اچي رهيو هئو ۽ مون اندازو لڳايو ته مون وارو ڪمرو، ٽڪنڊي ڊزائين واري گهر ۾ ڪنڊ تي هئو. جنهن جي پر ۾ ڊرائنگ روم ۽ پاسي تي ٻيو ڪمرو. منجهند جو ٽين وڳي ڌاري، ساڳي چوڪري، منهنجي اڳيان ماني ۽ پاڻيءَ جو جڳ رکي وئي. ائين رات جو نائين وڳي ڌاري، پيشاب جو بهانو ڪري ٽنگون سڌي رهيو هوس جو هو چار ڄڻا ڪمري ۾ گهڙي آيا. ٽن ڄڻن وٽ ٽامي گن ٽائيپ هٿيار هئا ۽ جيڪو سڀني ۾ ڦڙت ۽ سخت جان پئي لڳو، هٿين خالي. سهڻي ڏيڊ جي رکيل ڏاڙهي وارو شخص، شايد هنن جو گروپ ليڊر هو.

”بالڪل. هي اهوئي آ“ مونکي ڏسي هن چيو.

”پر هي ته نٿو مڃي“.

”هي ته ڇا. هن جو پيءُ به قبوليندو“. ڏاڙهي وارو امالڪ اڳتي وڌي آيو.

”ٻڌاءِ. ڇا تون.... ناهين“ هن به ساڳئي سنڌي قومپرست ليڊر جو نالو ورتو ۽ مونکي پڪ ٿي ته آءٌ ڪنهن ٻئي شڪل جهڙو هئڻ جي ڏوهه ۾ جهليو ويو هوس. مون چيو.

”توهان پلي مونکي قسم ڏيو. پر مان اهو ناهيان“.

”بڪواس بند ڪر“ هن وارن کان وٺي، منهنجو مٿو ڀيت سان هنيو ۽ منهنجي مغز مان ڏڪاءَ نڪرڻ لڳا.

”اسان جي ليڊرن سچ چيو آ ته سنڌي موچڙي سان

Scanned with CamScanner

ٻڌل آهن ۽ اسان توهان جي اها رڳ سڃاڻي ورتي آ“- اڻون ويڳاڻن جيان ڪيس ڏسڻ لڳس- منهنجي اکين مان ڳوڙها وهي رهيا هئا- هنن مان هڪ ٻيو منهنجي ويجهو اچي نرمي مان چوڻ لڳو.

”ڏس تون نوجوان سهڻو سيبتو آن- هيءَ وهي تنهنجي مرڻ جي ناهي- مونکي خبر آ ته ڪوبه ماڻهو وقت کان اڳ رچڻ نه چاهيندو آ ۽ يقيناً تون به نه... ان ڪري جيڪو ڪجهه اسان توکان پڇون، اهو سچ سچ ٻڌاءِ“. ڳالهائيندڙ مونکي پنهنجي عمر کان وڌيڪ سياڻو لڳو ”ڏس اسان جي دوسان ڪابه دشمني ڪانهي. ٿي سگهي ٿو ته تون بچي وڃين“

”تون رڳو اهو ٻڌاءِ ته تنهنجا ٻيا ساٿي ڪٿي ٿا رهن ۽ انهن جون ٻيٽنگون ڪڏهن ۽ ڪٿي ٿينديون آهن“ ڏاڙهي واري چيو.

”مون توکي اڳ ۾ به چيو هئو ته هڪ ڪارڊ ڪري پنهنجي سڃاڻپ جو ثبوت ڇڏي، تون اسانکي ڏوکو ڏئي نه سگهندين. ان ڪري سٺو آ ته تون اسان کان ڪابه ڳالهه نه لڪاءِ“.

”۽ ان ۾ ڏي تنهنجي ڀلائي آ- نه ته بابيڪ ٿاڻيگرس وٺان ڪوبه جيئرو ڪونه ويو آ“.

”اسان وٽ هر اهو طريقو آ، جنهن سان ماڻهو جي زبان کولي سگهجي“.

”ان ڪري اسانجي نرمي جو تون غلط مطلب نه وٺ“

”اسان کي خبر آ ته تنهنجو لاڙڪاڻي ضلع جي هڪ وڏي شهر ۾ ڌرڪن جو اڏو آ“.

”۽ تنهنجون پنهنجون به پنج ڇهه ڳاڏيون آهن“.

”اسانکي اها به خبر آ ته توکان سواءِ تنهنجي خاندان جا ٻيا سڀ ماڻهو هڪ مذهبي جماعت سان واسطو رکن ٿا“.

”تنهنجي ڪابه ڳالهه ڪانهي، جيڪا اسانکان لڪل

Scanned with CamScanner

منهنجي ڳالهه ڪٽي ڇڏي.

"اسانکي ڪنهن ڪان به پڇڻ جي ضرورت ناهي".

ٻه ڇوڪرا مونڊي وڏڻ لڳا.

"خدا لڳ مون تي رحم ڪيو". مون ڇيخندي چيو، پر منهنجو آواز هن جي ٺهڪن ۾ دٻجي ويو. هو چئي رهيو هئو.

"رحم ته اسانجي وڏن ڏي ڪنهن تي ڪونه ڪيو آ. هونئن به پئي تي رحم ڪري، اسان پنهنجا گهر ڦرائڻ، نسل ڦٽائڻ ۽ پاڻ مٽائڻ نٿا چاهيون. توهان ساڌو چريا هئا، جن پاهران آيلن تي رحم ڪيو هن وري ٻ رڙ ڪئي "اگهاڙو ڪيوس" ۽ لمحن ۾ منهنجي سٿڻ پري پئي هئي. هنن تيز ڇري سان، منهنجي ڇتڙن تي ڇهڪ ڏئي مرچ وجهڻ شروع ڪيا ۽ هر نئين گهڙي منهنجي جسم ۾ باهه ٻاريندي وئي. آڏون آپ ڏاريندڙ دانهون ڪري رهيو هوس پر منهنجون چيڙيون هٿڻ به ڪارگر نه ٿيون. تتل نئي تي پيل جيئري مڇي وانگر مان ڦٽڪي رهيو هوس ۽ هو ٺهڪ ڏئي ڪاي رهيا هئا.

"واهه ڪامريڊ - ايترو به نٿو سهي سگهين" هڪ چئي چيو.

"آزادي جي متوالن لاءِ ته هي ڪجهه به ڪونهي" پئي ٺوڪ هنئي پر مون چڻ ته هنن جو ڪوبه آواز ڪونه ٻڌو ۽ ڇتڙن کي گرم ڪرڻ لاءِ، هيٺ مٿي ڪري زور سان فرش تي هٿڻ لڳس.

"ڏي خبر ڪجهه مزو آيو". ڏاڙهي وارو منهنجي ويجهو آيو ۽ چوڻ لڳو "توهانجي نظرن ۾ اسان معمولي ڪيڙا ماڪوڙا آهيون. پر اسان ڇا آهيون اها ڳالهه اوهانکي ايندڙ وقت ٻڌائيندو". منهنجي مٿي کي چڪر اچي رهيا هئا. مرچن جي باهه جي ڪري، آڏون ٻگهر ۾ وهنجي ويو هوس اکين مان ڳمندڙ ڳوڙها، ڪنن جي پاپڙين ڪان ٿي هيٺ ڪري رهيا هئا. مون مٿيون ڀڪوڙي تڪا تڪا ساهه کنيا، سور ڪان پنهنجي زبان ۾ چڪ هنيو ۽ پوءِ خبر ناهي ته ڪهڙي وقت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بيهوش ٿي ويس.

....

پئي ڏينهن تي، آئون لڙي منجهند ڌاري، ٻي سٽون پيو هوس. ٽن ڏينهن جي بک ۽ مار موڪلي اڌ مئو ڪري ڇڏيو. نبض به ڇڻ ڊڪي رهي هئي. مونکي جاڳندو ڏسي، ڇوڪري چانهن جو ڪوپ ڀري، منهنجي پاسي ۾ رکي وئي. ٽن ڏينهن ۾ منهنجي ڏاڙهي وڌي چڪي هئي. اڌ ڦاٽل قميض جا ٽُٽل بٽڻ ۽ سڄا ڪپڙا رت ۾ ڇٽڪرا. آئيني ۾ ڏسڻ ڪري، ڏکن جي خبر نه ڪونه ٿي پئي پر پوءِ به منهن سڃيل لڳم. مون ڪوپ خالي ڪري پر ۾ رکيو ۽ مٿي جو چڪرن اچڻ ڪري، سگريٽ پيئڻ چاهيو. پر مون وٽ نه ڪجهه به نه هئو. اڻين گهر وارو ڇوڪرو، ڪلاشنڪوف هٿ ۾ کڻي، ڪمري ۾ آيو.

”ڪهڙو حال آ“ هن اڻين ئي پڇيو. ڪيس سگريٽ پيئندو ڏسي، دل جهلي چيم.

”هڪ سگريٽ ڏي“.

”پيئندين“ مون هاڪار ۾ ڪنڌ ڌوڻيو ته هو ٻاهر ويندي چوڻ لڳو ”مون وٽ، توهنجي لاءِ خاص قسم جا سگريٽ آهن ترس ته کڻي ٿو اچان“.

ٿوري دير ڪانپوءِ هن اندر اچي مونکي هڪ سگريٽ ڏنو. لڳم ڇڻ تازو ڀريل هجي. مون لاءِ سگريٽ جي ڀرين ڦوڪ ۾ ئي اهو سمجهڻ ڏکيو نه هئو ته هن ۾ هيروئن پيل آ. ڇوته بيروزگاري وارو سڄو سال، رولو ڇوڪرن سان گهمندي، مون ڪافي عرصو هيروئن پيتي هئي. پر اها ڇڏي به سال ڏيڍ ٿي ويو هئو. ان ڪري ڀرين ڦوڪ ئي منهنجي ڦڦڙن ۾ ٻاهه ٻاري ڏني. مون تي زوردار ڪنگهه جو دورو پيو ۽ پيٽ کي هٿ ڏئي ڪنگهڻ لڳس. سامت ۾ اچي، ڪنڌ کڻي ڏٺم ته سگريٽ هڪ طرف پيو هئو ۽ هن جي ڪلاشنڪوف جو رخ مون ڏانهن.

”سگريٽ ڪڻ ۾ ٻي ڳالهه ته گولي ڪنهن تي به ڪهل ڪونه ڪندي آ ۽ تو به جيڪڏهن سگريٽ جو دونهون ٻاهر ڪڍيو ته اها گولي تنهنجا ٽڪر ڪري ڇڏيندي“.

”پر پر هي ته زهر آ“-

”مونکي خبر آ ته هي زهر آ ۽ توکي به سڀ ڪجهه چاڙهيندي اهو زهر پيئڻو آ“. هن رهڙ ڏئي چيو- ڪريل حال ۾ هوندي به مون ۾ جيئڻ جي آس هئي. ان ڪري اٽڪل سان سگريٽ آڱرين ۾ جهلي هلڪي هلڪي ڦوڪ ڏيڻ لڳس. مون ڪوشش ڪئي ته سگريٽ جلدي سڙي وڃي- ائين هن جا پنج ڇهه ساٿي ٻيا به اندر آيا. هڪ ٻن ڪاسواءِ باقي سڀ نوان هئا. مون سڙني جي اکين ۾ بچان، نفرت، ڌڪار ۽ باهه ڏٺي. هيتري عرصي ۾ ڪاٻه اهڙي گهڙي ڪونه آئي جو هنن مون کي ٽڪ بچو نه ڪيو هجي. سترهن ارڙهن سالن جا، عام ڇوڪرن جيان، پر هٿيارن جي زور تي پاڻ کي گوريلا سمجهڻ وارا مونکي ڪائي وينڌڙ نظرن سان ڏسندا هئا. هن وقت تائين مون جيڪي به ماڻهو ڏٺا- انهن مان گهڻ تڻ پاڻ ڪائيندڙ ۽ ڳچي ۾ رومال ٻڌي هلندڙ لوفر پئي لڳا، جن کي يقيناً استعمال ڪيو ٿي ويو. هڪ ٻي ڳالهه، جيڪا مون محسوس ڪئي، اها هي ۽ ته هنن مان هر ماڻهو مونکي سکيا ورتل ٿي لڳو. ائين هڪ ٻيني نڪ وارو ڇوڪرا اڳتي وڌي آيو. هي ڏسڻ ۾ ڪجهه سريلو پئي لڳو.

”ڪير آ“ هن پڇيو.

”سنڌي آ“-

”ڪٿان کنيو“-

”ڪماڙي کان. هن جو پيڇو ڪيو ۽ ٽين هٿي تان ڪٽي آيا سونس“.

”ڪجهه ٻڌايائين“-

”هي ائين پيار مان ٿورڙي ٻڌائيندا“ گهر ڏڏي چيو

۽ اڏون سوچڻ لڳس ته هي جڏهن هنن جو پيار آ ته ظالم
وري ڪهڙو ٿيندو".

"اسان ڏاڍيگر ڪي گهرايو آ، صبحاڻي ڏاڍين سڀ خبر
پهچي ويندي". ماڻهو ڇوڪرو ڪمن پڌاڻ لڳو ۽ بيني نڪ
واري مونڏي ڏسندي چيو.

"ڏسو نه ته پوءِ پيو طريقو استعمال ڪيو" اڏين چئي
هو ڪمري مان نڪري ويا ۽ الائي ڇو مونکان ڏڏو ساهه
نڪري ويو.

"ديس ديس جي بوڙن جي چٽيل رتي ڪراچيءَ ڪي
ڪنو ڪري ڇڏيو هئو". اڏون ڪافي دير تائين چرين جيان
ڪند هيٺ ڪيو ويٺو رهيس. حالانڪ مان سياسي ماڻهو نه هوس.
پوءِ به چڱن ماڻهن جون چڱيون ڳالهيون سدائين ياد رهنديون
هئم. مونکي ياد آيو، ڪجهه ڏينهن اڳ هڪ سياڻي چيو هئو.

"جڏهن به عوام جي طاقت ۽ راءِ کي پٺي ڏئي، غير
آئيني حڪومتون قائم ڪيون وڃن ٿيون آهن ته ساري قوم تشدد
جي گهيري ۾ اچي ويندي آ ۽ ماڻهو جي محرومين جا احساس
ڏاڍ ۽ ڌهڪاءُ جي شڪل ۾ شدت سان اڀري ايندا آهن." ته
ڇا هي سڀ ڪجهه، ملڪ تي مڙهيل، غير آئيني حڪومتن
جو نتيجو آ. مان سوچڻ لڳس. ان عمل جو آخري حل
ڪهڙو آ. ڇا هڪ ٻئي جا ماڻهو مارڻ سان مسئلا حل ٿيندا.
ان ظلم ڪرڻ سان ڇا ملندو. ڇا انهن ڪريل حرڪتن ڪرڻ
ڪري، هي ماڻهو پنهنجي ضمير جي خلش، يا پنهنجي اندر
جي پيڙا کان بچي سگهندا، نه بلڪل نه. مونکي ياد آيو ته
هڪ وار هڪ سياسي ڏاڍو چيو هئو.

"جن ماڻهن جو ضمير تڪليف ۾ هوندو آ تن جو ڏيک،
انهن ماڻهن کان وڌيڪ خطرناڪ هوندو آ، جن کي جنسي
عذاب ڏنا ويا هجن".

ٻر واري مسجد ۾ ٻپهري جي ٻانگ کان ٿوري دير پوءِ،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ساڳي چوڪري ڪٽڪ جا ٻه قلڪا ۽ پيالي ۾ دال کڻي، منهنجي پاسي ۾ رکي هلي وئي. ماني ڏسي منهنجي مٿل بک جيئري ٿي پئي. پر ماني ڏي وڌايل هٿ اوچتو ئي رڪجي ويو.

”قاسي گهاٽ ۾ ويٺل ماڻهو، جيئرا ڪيئن ٿا رهن. جتي ته صرف ساهه کڻڻا آهن“. هڪ سوال ذهن ۾ آيو ”ڇا هيءَ جاءِ قاسي گهاٽ کان گهٽ آ“ پنهنجو پاڻ کان پڇيم ”نه- بلڪل نه- جيئن قاسي گهاٽ جي ڪال ڪوٺڙيءَ ۾ ويهي، ماڻهو پنهنجي بچيل حياتي جا ڏينهن ڳڻيندو آ، تيئن هتي به هر لهندڙ سج، ماڻهو جي موت کي وڌيڪ ويجهو آڻيندو ٿو وڃي“. ٻڌل خبرن موجب، هنن جي قبضي مان ڪوبه ماڻهو جيئرو ڪونه بچيو آ. ته ڇا هو مونکي به ماري ڇڏيندا؟- ان سوال بابت سوچي منهنجي دل ٻڏڻ لڳي ۽ هٿ ازخود ماني تان هٽي ويا.

....

ساڳئي ڏينهن، اڌ رات جو، ڪنهن جي رڙين تي آئون اوچتو ڇرڪ ڀري اٿيس، ته ڏٺم- هو ٻه ڄڻا ٻئي ڪمري ۾ ڪنهن کي زور سان ماري رهيا هئا ۽ همراهه مار کائيندي به ڪين ڳار مٿان ڳار ڏئي رهيو هئو- سندس ڳالهائڻ جي لهجي مان هو پٺاڻ لڳو.

”ڊرل مشين کڻي اچ“ ڇاڻل سڃاتل آواز. هڪ ڀاڇو منهنجي ڪمري مان جلدي ٻاهر نڪري ويو- آئون، جاڳندي به چپ ڪيو پيو رهيس.

’تو هانکي جيڪو وٺي سو ڪيو پر اسان ڪراچي ڪونه ڇڏيندا سين‘

”تون جيئرو هوندين ته اها ڳالهه ڪندين نه“

”مونکي ماري به توهان اسان جي ٻڌي کي ڪجهه ڪونه ڪندؤ“ پٺاڻ وري ٻه ڇيو- ائين ساڳيو ڀاڇو ڪمري طرف ويو ۽ آواز ٻڌم.

”هن کي هٿ جي تري ۾ سوراخ ڪيو“ ۽ ٻنا ڊير

Scanned with CamScanner

جي گوڙ شروع ٿي ويو. لڳم ڄڻ هو سيڙهي مٿس چڙهي ويا هجن ۽ پٿان پاڻ ڇڏائي رهيو هئو. ڊرل مشين هلڻ جو آواز ٿيو. وڙهڻ ۽ پاڻ ڇڏائڻ واري ڇڪتاڻ، پٿاڻ جي اذيت ڏيندڙ دانهن، هلڪا هلڪا سڏڪا پرڻ جو آواز ۽ پوءِ موت جهڙي ماٺ.

”هن مهل توهان هر طرح سان اسان جي هٿ ۾ آهيو. ان ڪري جيترو به ضد ڪندين، اوترو ذليل ٿيندين“. ائين مون زور سان ٽڪ اچلڻ جو آواز ٻڌو ۽ پوءِ لٺن مُڪن ۽ ٺونشن جو وسڪارو. مون اندازو لڳايو ته شايد پٿاڻ سندن منهن تي ٿڪيو هو ۽ هو ڪاوڙ مان کيس ماري رهيا هجن. مونکي پٿاڻ تمام دلير ۽ همت وارو لڳو ۽ ان جي ڀيٽ ۾ مان بزدل، گيدي ۽ ڊڄڻو، جيڪو موت کان اڳ به ڪئين ڀيرا مرندو آ.

اوچتو بوٽن جي کڙڪي تي محسوس ڪيم ته هو واپس اچي رهيا هئا. آئون ماٺ ڪري پنهجي رهيس. ڪمري ۾ اچي هو چپ ڪري ويهي رهيا. منهنجي دل ڌڙڪڻ لڳي. واقعي ٿيو به ائين. ڪنهن جي ڪک واري زوردار لت، مون کان دانهن ڪڍي ڇڏي. ڌمڪي ڀرين ڏينهن وارو پهلوان هئو.

”هن کي ننڊ بلڪل نه ڪرڻ ڏيو“ هن چيو ۽ پوءِ مون ڏي ڌسندي رڙ ڪيائين ”اٿي ويهه“. منهنجون ٽنگون ڏڪڻ لڳيون. نڪ جي هڏي تي هنيل هن جي هلڪي مُڪ به منهنجي اکين ۾ پاڻي آڻي ڇڏيو.

”منهنجو خيال آ. هاڻي تنهنجي ننڊ ڦٽي ويئي هوندي“ ڏک ٿوڪ ڏڪ لڳڻ ڪري سمنڊ رت جي پڪ ڪرڻ لاءِ، مون قميص جي ٻانهن سان نڪ اگهيو ته ڪپڙو ڳاڙهو ٿي ويو.

”هي ڪا نئين ڳالهه ڪونهي ڪامريڊ. توهان ماڻهو پنهنجو ڏي پوکيل پيا لڻو“. پهلوان چيو ”هاڻي جيڪو ڪجهه اوهان ڪندؤ، اهوئي اسان ڪنداسين“ ۽ مان سوچڻ لڳس....

”هن ماڻهن کي اسان پنهنجي وات جا گرهه ڪارايا. پر

اڄ اهي ساڳيا ماڻهو، اسان جي هنيانءَ تي چڙهي اندر ۾ ويڙهه وجهي رهيا هئا... بيشڪ اهو سڀڪجهه اسان جي وڏڙن جي ڪيل چڱائي جو نتيجو آ. جو اڄ اسان رت پيا روئون“.
پٺاڻ جي دليري مونکي به ڪجهه همٿايو هئو، سو چوڻ لڳس.
”اسان ته توهان کي پنهنجي هنج ......“. هن منهنجو جملو ڪٽيندي، سٽ ڏئي ڳچيءَ ۾ هٿ وڌو ۽ رڙ ڪري چيائين.
”اسانکي وات ڦاڙي پونڪڻ وارا ڪتا ڪونه وڻندا آهن“.
گهٽو اڇڻ ڪري، منهن جون اکيون ڦوٽارجي ويون، ته هن مونکي ڌڪو ڏنو ۽ ٺهڪ ڏيندا ٻاهر نڪري ويا. آئون ڪافي دير ٽائين اندر ئي اندر ۾ پڇندو، پڇرندو رهيس. پهريون ڀيرو منهنجي دل ۾ سندن خلاف، نفرت، ڌڪار ۽ ڪاوڙ جا اهڃاڻ ظاهر ٿيا هئا. دل ۾ آيم ته آئون به ڪين پٺاڻ وانگر جواب ڏيان پر دٻپ جا ڪي لڪل احساس، مون تي قبضو ڪري ويا هئا. پاسي واري ڪمري مان پٺاڻ جي لچڻ ڪچڻ ۽ سور ڪان ڪنجهڻ جو آواز هوريان بند ٿيندو ويو. سچ چوندا آهن ته ننڊ سوري تي به اچي ويندي آ ۽ منهن جون اکيون، به بند ٿينديون ويون.

....

هنن جا ميروڻن پري ڏنل سگريٽ، مونکي ڪنهن حد ٽائين آرام ڏيندا هئا. حالانڪ مون چاتو ٿي ته اهو زهر منهن جي جسم جي نس نس مان ٿي رت ۾ ملي رهيو هئو پر پوءِ به آئون اهو زهر پي رهيو هوس، جيڪو ٿوري وقت لاءِ ئي پر بيحس ته ڪري ڇڏيندو هئو.
ان ڏينهن منجهند ٽاري هو وري آيا. سڀئي چاٽل سچاٽل، انهن مان هڪڙي، ننڍڙو فوٽن وارو البم مونڏي اڇلايو.
”هي ڏس. ڪنهن جا فوٽو آهن؟“ مون البم کنيو. انهن مان ڪجهه سياسي ليڊرن ۽ سرڪاري ڪامورن جا فوٽو مون

سڃاتا. ڪجهه ٺوان ڦوٽو به هيا.

”پنهنجا دوست سڃاڻڻ ۾ توکي ڪا تڪليف ته ڪونه ٿي“

”هنن مان ڪو به منهنجو دوست ڪونهي“

”ته تنهنجا دوست اڃان به ڪي ٻيا آهن“

”هي سڀ سياسي ماڻهو آهن ۽ مان هڪ...“ هنن مان هڪ ڄڻو ٽڪڙو ٽڪڙو اڳتي وڌي آيو ۽ چڙ مان مڪ اولاري ڇوڻ لڳو.

”اسان کي خبر آ ته تون هڪ سياسي تنظيم جو ماڻهو آن. پوءِ به غلط ڳالهه ڪري، اسانکي باهه ڇوٽو ڏيارين“.

”لڳي ٿو توکي پنهنجي زندگــي سان پيار ڪونهي“ ٻئي چيو ائين هنن جا ٻه ساٿي رت ڪڍڻ جو سامان کڻي آيا.

”سڌو ٿي سمهه“ هنن منهنجو آواز ٻڌڻ ٻناڪــي سڀئون تيار ڪري ورتيون ”اسان تنهنجو رت ڪڍنداسي“.

”پر.... پر مونکي ته ڪينسر آ“. هنن وٽ اچي مون ٻهريون ٻيرو ڪوڙ هنيو.

”تون گهٻرا نه ڪر. اسان هي رت به ڪنهن ڪينسر واري کي ڏينداسي“. هنن مـونکي جلدي جلدي فراسي تــي ليٽايو ۽ سيون ٽنبي ڇڏيون. انهيءَ ڪم ۾ هو مونکــي ماهر لڳا. ڄڻ ته هنن ۾ ڪي ڊاڪٽر يــا اهڙي ڪم جـي سکيا ورتل به هجن. ٿوري دير ۾ هنن منهنجون ٽــي ٻـوتلون رت ڪڍيو. آئون نِسـتو لڳو پيو هوس. شام جو جڏهن مهل هوش آيم ته ڇوڪري منهنجي پير ۾ ماني رکي هلي وئي. ائين رات ٽائين، هنن مان ڪو به ڪمري ۾ ڪونه آيو. پر اڌي ڏاري مون وري به ٻڌاڻ جون رڙيون ٻڌيون ۽ هماليه جي اوچائــي جيان اڏول ارادن وارو مرد، هر ڏک تي ڪين گار ڏئي رهيو هئو.

....

چانهن جــي پيالي پي، آئــون پٽ سان ٽيڪ ڏيـو، سگريٽ ڇڪي رهيو هوس ته هـو آيا. گهر واري ڇوڪـري

Scanned with CamScanner

ڪانسواھ پنج ڇهه ٻيا به هئا. نئين آيل، ڇاپڙين ڏاڙهي ۽ وڏين مڇن واري ڳوري رنگ جي همراھ، ڪي ڪارو چشمو پاتل هئو. شلوار قميص مٿان واسڪوٽي ۽ پٺاڻڪي ٽوپي ۾ هو مونکي هنن جو ليڊر لڳو. ڀرپاسين دروازي وٽ ۽ پوءِ ويجهو اچي، هن مونکي هيٺ مٿي تائين ڇتائي ڏٺو. اکين تي چشمو هوندي به هو چٽو ته ڏٺل هئو. مون ذهن تي زور ڏيندي، کيس سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪئي. منهنجي پرسان اچي ڪجهه ڳالهائڻ بنا، هن پنهنجي ساٿين ڏي ڏٺو ۽ نڪار ۾ ڪنڌ ڌوڻيندي چوڻ لڳو.

"اونهون– هي ناهي". سندس ڳالهه ٻڌي آئون الائي ڇو دل ئي دل ۾ ڏاڍو خوش ٿيس پر پنهنجي خوشي ظاهر ٿيڻ نه ڏنم. ائين ياد آيو.... "هن جو نالو عرفان هئو. لاڙڪاڻي جي پائلٽ اسڪول ۾ هو ۽ مان گڏ پڙهيا هئاسين".

"مونکي سڃاڻڻ جي ڪوشش پيو ڪرين ڇا" ڇتائي ڏسڻ تي هن ڪجهه محسوس ڪندي چيو.

"نه" مون وري به ڪوڙ ڳالهايو. ڇوته سچ ڳالهائڻ، منهنجي حياتي کي اڃان به جلدي ڪٽائي ها.

"بلوچ صاحب". هي ٻهريون شخص هئو، جنهن مونکي منهنجي ذات سان سڏيو، هو چوڻ لڳو "اسان ڪنهن به ماڻهو کي ڪونه بخشيو آ، ۽ الائي ڇو هائي ته اها ڳالهه فطرت ۾ شامل ٿي وئي آ ته اسان پنهنجي قوم کان ٻاهر هر شخص کي عذاب ڏئي ماريون ۽ ظاهر آ ته تون به هتان بچي ڪونه ويندين".

"سچ ته پوءِ به ايرندو". الائي ڪيئن مون چيو.

"دلير آهين" هو مرڪيو.

"موچڙا ڪائي دلير ٿيو آهيان". ٻهريون ٻيهر مون پنهنجي دل جي ڳالهه ڪئي.

"شايد اسان جا دوست ڪجهه ٿڌا ٿي ويا آهن". هن پنهنجي ساٿين ڏي ڏٺو ۽ چوڻ لڳو "نه ته تون جيڪر ايترو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڳالهائي به نه سگهين".

"اسان هن کي اڄان به دلير ڪنداسي" هڪ چٽي چيو.
"جيئن ڦٽڪي ڦٽڪي مرڻ وقت ڪيس ڪو ڏک يا
تڪليف نه ٿئي" عرفان چيو ۽ هو سڀ ٻاهر نڪري وياه

ان ڏينهن منجهند جو، مونکي ماني ڏيڻ وقت ڇوڪري چيو.
"اڄ اسان ڪوفتا پچايا آهن، ضرور کائجان". هر روز
به ٽي ڀيرا ملڻ واري ماڻهو جو ڇهن ڏينهن ۾ پهريون ڀيرو
مٺي زبان ۾ ڳالهائڻ مون لاءِ وڏي ڳالهه هئي. منهنجو ڦاسي
گهاٽ جي در تي ويهي پيار جا ٻه ٻول ٻڌڻ، ڄڻ ته نئون
جيون وٺڻ سمان هئو. ماني منهنجي اڳيان پئي هئي. پر بک
۾ پاهه ٿيندي به روح نه ڪڍيو. ڏاڍي ڪوشش ڪان پوءِ
منهنجو وات ۾ پيل گرهه به نڙي ۾ ڦاسي پيو. مان مونن ۾
منهن هٽي ويهي رهيس ۽ اکين ۾ ڳوڙها اچي وياه

ان ڏينهن شام جو هنن ٻئي ماڻهو کي به ٽنگن ٻانهن
کان ڪٽي پٺاڻ واري ڪمري ۾ اچي ڦٽو ڪيو. آيي مٿي
واري شلوار قميص پاتل شخص کي آڏون سڃاڻي نه سگهيس
ته هو ڪير هئو. لڳو ٿي ته هن کي نشي جون سيون هٽي
بيهوش ڪيو هئائون.

....

ستين ڏينهن شام جو هو پنهنجي نئڙي ڏاڙهي واري
ليڊر سان گڏ آيا ۽ سڌا پٺاڻ جي ڪمري ۾ هليا وياه ڪليل
در مان پٺاڻ مونکي اونڌي منهن ستل نظر آيو. ٻيو شخص
خبر ناهي ڪهڙي حال ۾ هئو، هن جا صرف پير پئي ڏٺا. مون
ٻڌو، سندن ٻاس ڪين، ٻنهي مان رت ڪڍڻ لاءِ چئي رهيو
هئو. ٿوري دير ڪان پوءِ هو موٽيا ته منهنجي ڪمري ۾ ايندي
ڏاڙهي واري چيو.

"هن کي اهڙو تحفو ڏيو جيئن سندن قوم کي به خبر
پوي ته اسين ڇا ڇا ڪري سگهون".

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”اسان هنڪي صبحائي شام تائين ختم ڪري ڇڏينداسين“
”ائين جلدي“ ڏاڙهي واري چيو ”اسان هنڪي عذاب ڏئي مارينداسي پر في الحال هن جي پلاننگ ڪيو“.
”هن مهل“.
”هائو- هائي- هن مهل- منهن جي اڳيان“. هنن مان هڪ ڄڻو امالڪ ٻاهر نڪري ويو. آئون ڏڪڻ لڳس. ٻيئان مان ٻه ڄڻا اڳتي وڌي آيا ۽ منهنجون ٻانهون ٻـويان ورائـي ٻيهي رهيا. مونکي خبر ڪونه هئي ته هو ڇا ڪرڻ وارا آهن. ائين ٻاهر ويل همراه خنجر کڻي موٽي آيو ۽ ٻنا ڪنهن ڪان پڇڻ جي هن منهنجي ساڄي ٽنگ جي اڳيان، ڇڏڻ وٽ، اڌ انچ گهرو تيز ڇـهـڪ ڏنو ۽ آئون ٿڙڪي اٿيس. عـذاب جي هر نئين طريقي سان نئون سور اڀرندو آ، پر منهنجو ته انگ وڍجي چڪو هئو. رت منهنجي قاتل سٽڻ کي ڳاڙهو ڪري، پور جي ڪڙيءُ وٺان، هيٺ گلم تي ڪري، ڏٻو ٺاهي رهيو هئو. مون پنهنجا ٻئي هٿ وڏ واري جاء تي رکيا، چپ ۾ چڪ هڻي، ٻـاڻ کي روئڻ کان روڪيم پـر ڳوڙها ٻوء ٻه اکين مان ڪري ٻيا. منهنجون ٽنگون ڏڪڻ لڳيون، ڏاڙهيءَ وارو اڳتي وڌي آيو ۽ چوڻ لڳو.
”اسان کـي پڪ آ ته پلاننگ ڪان ٻوء تـون ٻار ٻيدا ڪري نه سگهندين پر تنهنجي واسطي وارن کي به خبر پوندي ته طوفان ڪيئن ايندو آ.“ منهنجو منهن پگهر سان ڀرجي ويو- آئون سور ڪان سڏڪڻ لڳس. هو ڇئي رهيو هئو-
”اسان اهو طوفان آهيون، جيڪو هر شئي کي پاڙان اکيڙي ڇڏيندو آ ۽ اسان اوهان کي به پاڙان اکيڙي، اوهان جو نالو هن ڌرتـي تـان، سدائين لاء مٽائي ڇڏينداسين.“ هن منهنجي وارن ۾ هٿ وجهي، ٻـوئتي ڇڪي، ساڳيو رت لڳل خنجر منهنجي نڙگهٽ تي رکيو- آئون ڇيخي ٻيس.
”نه، ڪامريڊ نه، مونکي نه ماريو“ مون ٻاڏايو، ته هن

ٽڪ ڏيندي چيو.

”گهٽي نہ ڪر- اسان توکي ائين جلدي مرڻ ڪونہ ڏينداسين...... آڏون تہ تنهنجي اکين ۾ موت جو رنگ ڏسڻ ٿو چاهيان“ ۽ پوءِ منهنجي پنهي ڳلن تي ڇير جا نشان ڪڍي ڇوڙ لڳو.

”جيئن شينهن جاءِ ڏان متيندي، پنهنجي پيرن جا نشان، ڇڏي ويندو آ، ٺيئن اسان بہ تنهنجي منهن تي پنهنجا ياد گيرا ڇڏينداسين- جيئن تنهنجو لاش ڏسي، تنهنجي وارثن کي بليڪ ٽائيگرس وارا ياد اچن“ هنن جا ڏنل ڇير ڪٿي ايترا گهرا نہ ڪونہ هئا، پر وڏي تہ پوءِ بہ وڏ آ- هن پنهنجي هڪ ساٿيءَ کي خنجر واپس ڪيو ۽ چوڻ لڳو.

”توهان جي حڪومت کي خبر آ تہ اسان ڇا ڇا ڪري رهيا آهيون. هنن کي جيڪڏهن طاقت آ تہ اسان کي جهلي ڏيکارين. اسان زمين جي تهن ۾ يا ستن آسمانن تي لڪل ناهيون، پر عالم آشڪار اهو سڀ ڪجهہ ڪري رهيا آهيون ۽ اهو سڀ ڪجهہ ان وقت تائين ڪندا رهنداسين جيستائين اسان جا مقصد پورا نہ ٿا ٿين ۽ اسان جو خاص مقصد هن ڌرتيءَ تي اسان جي تهذيب، حيثيت، وجود ۽ بقا آهي.“ ڳالهائيندي، هن سڀ پڙدا لاهي ڦٽا ڪيا. اسان جي هر ڳالهہ هڪ ٺهيل ٺڪيل منصوبي هيٺ ٿي رهي آ- اسان کي خبر آ تہ حڪومت قومپرست تنظيمن خلاف آ- پر پوءِ بہ اها ڦشري ڪندا آهيون تہ حڪومت صوبائي پارٽين جي پٺڀرائي ڪري ٿي، نتيجي ۾، اسان جي پروپيگنڊا کان تنگ ٿي، حڪومت انهن خلاف سخت قدم کڻندي آ ۽ ان ڪم ۾ اسان جو فائدو آ- ٻئي طرف عام ماڻهو، جنهن کي اوهان سان همدردي آ، حڪومت جي انهن قدمن کي ننديندي، پنهنجي بيزاري ڏيکاريندو آ. ان ۾ بہ اسان جو فائدو آ.“ هو مرڪيو

”اسان هڪ تير سان ڪئين شڪار ڪري رهيا آهيون، اسان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جي ڪوشش آ ته هر طريقي سان حڪومت کي فيل ڪري، پنهنجا دلپسند سربراهه آڻيون...... اسان اهي ڳالهيون ڪنهن کي به ڪونه ٻڌائيندا آهيون پر جيڪڏهن ته تون صرف هڪ ڏينهن جو مهمان آن، ان ڪري توسان اهي ڳالهيون ڪرڻ ۾ ڪوبه حرج ڪونهي.“ هن خار مان مون ڏي ڏٺو ۽ سموري نفرت پنهنجي منهن تي آڻي چڙ مان چوڻ لڳو.

”توهان ماڻهن جي وجود کي متاثر لاءِ، اسان کي جيڪا به بازي کيڏڻي پئي ته کيڏنداسين، پر پنهنجي حيثيت ضرور مڃرائبي ۽ توهان ماڻهو اسانکي ڪجهه به ڪري نه سگهندؤ.“ هو وري به مرڪيو. ”توهان جي طاقت، توهانجو وڏيرو آ ۽ توهانجي وڏيري کي پڇڙي تان لاهڻ لاءِ، اسانجي هڪڙي ارڙهن سالن جي ڇوري به ڪهڻي آ.“ هن تهڪ ڏنو ۽ پنهنجي ساٿين سميت ٻاهر نڪري ويو.

....

اها 24 مئي 1990ع جي شام هئي، جڏهن آئون ڦٽن ڪان چور، پاسيرو ٿيو، فراسي تي پيو هوس. وڏي آسرُ ٿي هو پٺاڻ جي لاش کي گهليندا ٻاهر ڪڍي ويا. مون ڏٺو، هو سڄو رتو واهه هو. شايد ڪيس رات [ڏڪ هڻي ماريو هئائون، ۽ مونکي ننڊ جي ڪري خبر نه پئي هجي. انڪان پوءِ ته منهنجي به ننڊ ڦٽي وئي. اڄ هن منهنجي ماني بند ڪري ڇڏي هئي پر ڇوڪري، لڪ ڇپ ۾ ڪڪڪ جون به مانيون ۽ ٿورو ٻوڙ منهنجي پير ۾ رکندي چيو.

”ادا، تنهنجي ماني بند ڪئي آ.“ مون زور سان پنهنجون ٻچيل اکيون پٽي کيس ڏٺو. الائي ڇو مونکي لڳو ته هن جي اکين ۾ منهنجي لاءِ همدردي هئي. ”اڄ رات شايد هو توکي ماري ڇڏين“ هوءَ ٽڪرو ٽڪرو چوڻ لڳي، ”ادا ڇهو ٿي ته مرندڙ ماڻهو کي مانيءَ جي ڪهڙي ضرورت.“ هن پوئتي لوڏو هڻي ڏٺو، لڪيم چڻ ڪنهنجي اوچتو اچڻ جو ڊپ هجيس

Scanned with CamScanner

۽ ادا، هيٺ در تي بيٺو آ، ان کري تون ٻئي گرهه کائي وٺ.“
”مونکي طلب ڪونهي.“ موت جو ٻڌي منهنجي ٻڪ مري وئي.
”رکو ٻه گرهه.“ الائي ڇو هن ايلاز ڪندي چيو. پر پوءِ ٻه آئون مانيءَ ڏي هٿ وڌائي نه سگهيس ۽ هوءَ ٿانوَ کڻي هلي وئي. مون محسوس ڪيو ته پنهنجي گهر وارن جي اڳيان هوءَ ڪجهه نه پئي سگهي پر هن ظلم کي نندڻ به سندس وس ۾ نه هئو. هونئن به اها عام راءِ آ ته صحيح عورت ڪڏهن به ڪنهن ظلم جي پٺ ڀرائي نه ڪندي آ. پوءِ اهو ظلم سندس پيءُ ڪندو هجي يا مڙس.

منهنجو هڏ هڏ ڏکي رهيو هو. پاسي ورائڻ تي بت مان سور جون سٽون اڀري ٿي آيون. آئون ساهه به سولو کڻي نٿي سگهيس. بار بار اهو سوال منهنجي ڪنن ۾ گونجڻ لڳو ته ”ڇا مان هڪ آزاد انسان جيان وري گهمي سگهندس.“ مون ڄاتو پئي ته موت مونکان پري ناهي. وقت جو گذرندڙ هر پل، منهنجي حياتي ڪٽائي مونکي موت ڏانهن گهلي رهيو هو ۽ هڪ اڻ ڄاڻ ماڻهو هوندي به مان ڀهريون ڀيرو پنهنجي قوم وارن جي سڄاڳي بابت سوچڻ لڳس ”ته ڇا اسان ڪڏهن جاڳي به سگهنداسين يا ائين چوري چوري اغوا ٿيندا، ڪٽبا ۽ مٽبا رهنداسين. مونکي خبر ڪونه ٿي پئي ته اسانکي جاڳڻ لاءِ اڃا به ڪيترا سال يا صديون کپن.“ مون ڪن ڄائن ٻاران ٻڌو هئو ته ”جڏهن به ڌرتي جي سيني تي ظلم وڌندو آ ته انقلاب آڻڻ لاءِ ڪي جيالا، سر ترئيءَ تي رکي نروار ٿيندا آهن. ڇو ته جيئڻ سان ئي آزادي جي جنگ جيتبي آ.... پر....پر....اهي ڪڏهن اٿندا. مان ميجان ٿو ته سنگهرون انسان ڪي سگهه ڏيندڙيون آهن. پر اڃا به ڪيترو انتظار ڪبو. ڇا ٻئي ڪنهن دودي، دولهه يا روپلي جي پيدا ٿيڻ تائين اسان ائين ئي پاڻ وڃائيندا ۽ گولين جو ٻڪ ٿيندا رهنداسين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڇا اسانجون ذهن ذهن ساڻ جون نيائيون، اگهاڙي جان تي، ڏارين جي سڄاڻپ جا نشان ڪنيون، انهن ڏي لڙهيون رهنديون، اهو سڀ ڪجهه سهڻ ته اسان لاءِ بدي مرڻ جيان آ. مونکي خبر هئي ته بزدل ماڻهو زندگيءَ کان به اوڏيڪ وڃائيندو آ. پر آڏون ته هتي بيواهن جيان هوس. منهنجو ڪوبه قدم مونکي مارائڻ لاءِ ڪافي هئو. ننهن هوندي به مون سوچيو، هاڻي آڏون هنن جو ڪوبه ظلم ڪونه سهندس. جيڪڏهن هنن مونکي ڏک هنيو ته آڏون به ڏک هڻندس. ان کان وڏيڪ هو ٻيو ڇا ڪري سگهندا، جيڪو ڪجهه اڳ ۾ ڪيو اٿن. وچ رستي تي ڪدڙن جيان ڪنجري ڪٺي تاڙي وڃائي، جيئڻ کان ته موت ڀلو آ."

رات جو ڏهين ڌاري هو آيا. مون ڏٺو سا ڳيو گاڏي وارو ڇوڪرو، ساڳيو ئي رستو ڏسيندڙ ۽ انهن ساڻ گڏ ساڳيا به ماڻهو- ٻن ڄڻن کي ڪلاشنڪوفون ۽ ٻن کي ٽي ٽي ماڻوزر. مونکي ياد آ- ان ساري عرصي ۾ مون ڏيهارو ڪن ماڻهو ڏٺا ۽ تقريباً مڙني کي جديد قسم جا هٿيار هئا. معنيٰ ته هن پوري بلاڪ ۾ ڪوبه اهڙو ماڻهو ڪونه هو، جيڪو هنن جي خلاف هجي، نه ته هو جيڪو سرعام هٿيار ڪٺي آزاد گهمي نه سگهن ها.

"اٿي." ڪمري ۾ ايندي ئي هنن چيو ۽ جلدي ڪري منهنجا ڪارڊ کيسي ۾ وجهي، اکين تي پٽي ٻڌي چادر ساڻ ڍڪي ڇڏيو. آخري گهڙين ۾ به مون ڇوڪري کي اداس اکين ساڻ دريءَ پاهران بيٺل ڏٺو. هنن مونکي هٿ کان وٺي، ڏاڪڻيون لاهي، گاڏي ۾ ويهاريو. ساڳي نموني پاسي ۾ ڇهندڙ هٿيار مونکي خاموش رکڻ جو اشارو هئا. اڪل ڪلاڪ ڪن ڪڏهن هوريان ته ڪڏهن تيز، هو هلندا رهيا. پر هن ڀيري لڳو پٽي ته گاڏي گهٽو ڪري مين روڊ تي هلي رهي هئي. هو سڀ خاموش هئا اهو ڪلاڪ جو وقت منهنجي لاءِ اڻ ڪٽ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

عذاب جيان هئو. مونکي ڀهريون ڀيرو منهنجا مائٽ ۽ يار دوست به ياد آيا ته پنهنجي قوم جا اختلافي سياست جو شڪار، بي حس نوجوان به. آئون سوچي رهيو هوس ”هو مونکي ڪيئن ماريندا. گهڻا ڏئي يا گوليون هڻي.“

”ڪٿي ٽڪ هڻي سمنڊ ۾ ته نه اڇلائيندا.“ ٻڪهي ڀنڊ جي ڪري، دل ۾ هڪ انومان جاڳيو ۽ منهنجي دل معمول کان به تيز ڌڙڪڻ لڳي.

”منهنجي لاش جو ڇا ٿيندو؟“ هڪ ٻيو سوال ”ڇا منهنجو لاش مالڪن کي ملندو؟“ هڪ خيال آيو ”جيڪڏهن سمنڊ ۾ اڇلايائون ته به مڇيون کائي وينديون.“

”ڪارڊ ته کيسي ۾ آهن“ دل کي ڇڻ تسلي ملي، ”اهو ته صحيح آ پر جي ڪارڊ گم ٿي ويا ته پوء“ ساڳيو ٻپ. اوچتو هنن مان هڪ چئي ڇيو.

”اهو ڀهريون ڀيرو آ جو بليڪ ٽائيگرس جي چنبي مان ڪو جيئرو آزاد ٿي رهيو آ.“

”هاء ڪمان اوچتو ئي فيصلو ڪيو ته توکي جيئرو ڇڏي ڏيون.“

”ڇوته هيروئني اگ ۾ ئي مٺل هوندو آ.“

”هونئن به اسان چاهيون ٿا ته تون ٻين لاء سبق بڻجي وڃ جيئن انهن کي به خبر پوي ته اسان ڇا آهيون.“

”پر تون ياد رک ته تو جيڪڏهن پوليس ۾ فرياد ڪئي يا ڪراچي ۾ نوڪري ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ته اسان کي پاڻ کان پري نه سمجهجان.“ هو واري واري سان چوندا رهيا. اوچتو ڪار جو در کليو. هڪ ڇڙو امالڪ هيٺ لٿو. ٻئي ڇڻي سٽ ڏئي منهنجي مٿان پيل چادر ڇڪي لاٿي ۽ مونکي ڌڪو ڪرڻ لاء ڌڪو ڏنو ته آئون ڦهڪو ڪري هيٺ روڊ تي اچي ڪريس ۽ گاڏي زوڪاٽ ڪندي هڪ

طرف هلي وئي. اٺون ڏپ ڪري گهڻي دير تائين ائين ئي پيو رهيس ۽ پوءِ اکين تي پٽي بدلائي لاهي ڏٺم ته ڪيماڙي ڏي وينديڙ رستي تي، نيٺي جيٺي واري پل تي پيو هوس.

....

اکين جي پٽي ڪاڻ ڪري، جيستائين روشني بحال ٿئي، مونکي هرطرف اونده لڳي زبان مان نڪتو.

”رات ڏاڍي ڪاري آ“ ۽ وري به پاڻ کي پاڻ ئي چيم.

”واقعي رات ڏاڍي ڪاري آ“

....

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

عشق ۽ بک

”عشق تہ خود خدا بہ ڪيو آ- آدم کان احمدؔ تائين، عُشق ڏي عشق هيو، عشق ولين جي معراج آ ۽ عشق تي يقين نہ رکندڙ کي مان خدا جي وجود کان بہ انڪاري سمجهندس“.

هو اسان جي ڪلاس جو پروفيسر هئو ۽ عشق بابت هڪ بيت جي سمجهاڻي ڏيندي، ڳالهائي رهيو هئو. اسان سڀ چپ چاپ ڪيس ڏسي رهيا هئاسين. اُٺين هڪ ڇوڪرو اٿي بيٺو. هو عشق کي هميشہ هٿ ناٿ سمجهندو هئو.

”پر اڄوڪي دور ۾......“ اسان جي دوست اڃان چپ ڏي مس کوليا تہ پروفيسر سندس ڳالهہ ڪٽي ڇڏيو.

”ڪوبہ فرق ڪونہ ٿو پوي. اڄ هجي يا صبحاڻي، عشق ابد کان وٺي ازل تائين آهي ۽ رهندو“.

”پر وقت سان گڏ هن جي قدر قيمت ۾ تہ فرق اچي سگهي ٿو نہ“. اسان جو دوست ضديرو هئو.

”نہ بابا نہ. عشق اَملهہ آهي، جنهن جي ڪابہ قيمت ڪانهي“.

”سائين چوندا آهن تہ ڪنهن وقت ۾ ماڻهو پنهنجي محبوبائن کي خطن ۾ گل وجهي موڪليندا هئا“. اسان جي دوست پڇيو.

”ها، نہ صرف موڪليندا هئا. پر موڪليندا بہ آهن ۽ اهي سندن عشق جا اڏما ۽ پيار، وفا جو اظهار آ“.

”واقعي.... اهي عشق جا اَڏما اڄ بہ آهن“. اسان جي ساٿي، اسان ڏي ڏٺو ۽ چوڻ لڳو. ”پٽي ڏينهن ٿيندا مونکي

Scanned with CamScanner

بينڪ مان پنجن سون جو هڪ اهڙو نوٽ مليو جنهن تي ڪونٽر سان گلاب جي گل جون پتيون چنبڙيل هيون ۽ هيٺان لکيل هئو ”شهزادي لاءِ“....“. عشق جو اکيون ڀڏي اسان سڀ ڪلاسي مرڪڻ لڳاسين پر پروفيسر پنهنجي نرڙ تي آيل پگهر اگهي، چڙ مان چيو:

”تون پيٽ جي بک کي عشق سان ڀيٽڻ ٿو چاهين ڇا؟“ ۽ پوءِ اسان سيني ڏسي، هوريان پڙڪيو:

”پيٽ جي بک، عشق کان به اڳانگي آ بلڪل تمام اڳانگي“.

....

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

باهه وتي

آڌي لڙي وئي. ڪڪڙن رات جو ٻيو ڏس هنيو پر مهرو کي ننڊ ڪونه آئي. هوءَ کٽ جي اندرئين پاسي پئي، ڪليل دري مان آپ تي چمڪندڙ چنڊ کي ڏسندي رهي. ٻاهرين ٻير سندس مڙس ميرل ٻانهين کي ٻڪ هنيون ستو پيو هئو. ڪيئن پيرا، مهرو زور ڪري اکيون ٻوٽيون پر ننڊ چڻ ته کانئس ڪنهن ڪوهه پري هجي. ٿوري دير اڳ، کوليل دري مان ايندڙ ٿڌي هوا جي ڪري ٿوڙي ڪمرو ٻه ٺري ويو، پر پاڻ ڍڪڻ بجاءِ، هن مٿان پيل ڪمبل لاهي پاسي تي اڇلايو. هوءَ ڪوشش جي باوجود به پنهنجي ذهن مان گندا خيال ڪڍي نه سگهي. سوچي سوچي هن جو دماغ ٿڪاءُ ڏيڻ لڳو. سندس اندر ئي اندر ۾ چڻ ته ڪو ٻنيٽ ٻري رهيو هئو ۽ مهرو پاڻ کي ان آڙاهه ۾ سڙندي محسوس ڪيو. کٽ تي ليٽي ليٽي، هن بيچيني مان پاسو بدلايو. اڻڄاڻائي ۾ هٿ وڌائي پنهنجي نرن کي ڪنهڻ لڳي. الائي ڇو ائين ڪندي کيس اڻميو مزو آيو ۽ سندس هٿ هوريان هوريان هيٺ ٿيندو ويو. ٿوري دير لاءِ ئي پر هن پاڻ کي سرور جي هڪ عجيب ڪيفيت ۾ ٻڏل ڀانيو ۽ سندس دل تيز ڌڙڪڻ لڳي. هن پنهنجي قميص جا ٻٽڻ کوليا ڇاتي تي هٿ ڦيريندي، چاهيائين پئي ته پنهنجي جسم کي مهٽي ۽ پٽي سندس هٿ

(۱) باهه وتي: شهوتي غلبي هيٺ آيل عورت، پنهنجي جنسي جذبن کي ڪنٽرول ڪري نه سگهندي هجي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

حرڪت ڪرڻ لڳا، تانجو سارو بت پگهر ۾ شل ڏسي ويس ۽ پوءِ اڻ ڪٽ تڪڙا تڪڙا ساهه.

....

مهرو، پيءُ ماءُ جم ڀٽيرپيٽي ٻار، ڇائي ته ڏاڏنهس ڪي کونه وڻي. ”ابا، اِن مٽيءَ ڪان الله ڪو ٻچڙو ڏيئي هان.“

”چو امان - ڏيئر اولاد ناهن ڇا -“ مهرو جو پيءُ مذهبي خيالن جو ماڻهو هئو.

”پر ابا - پٽ ته پيڙهي آهن.“

”ته نياڻي جي ڀاڳ سان پٽ به ڄمندو“ پٽنهس چيو هئو ۽ پوءِ جڏهن پٽ نه ڄائو ته هوءَ ڏاڏي جي نظرن ۾ ويتر آيا ڳڀي ليکجڻ لڳي.

وڏڙن جي رواج موجب، مهرو ننڍي لاءِ ڏي ميرل جي نالي ڪئي ويئي. ميرل سندس چاچي جو پٽ، پٽنهس کي به هن جيترو ڏي پيارو هئو. هوءَ ان عمر تائين ميرل سان کيڏندي آئي، جيسين جواني سندس ٻالڪپڻي کي ڪٺي نه ڇڏيو. مهرو جي وڏڙ ڄاتين ۾ سهسائيندڙ سور جون سٽون ته مهيني ٻن کان اپري رهيون هيون. پر ائين هڪ ڏينهن ڏل جي پير ۾ ڏانو ملهيندي جڏهن هن ڀوريون پيرو پنهنجي ڇيٽ جي سٽڻ تي رت جا ڇٽا ڏٺا ته اڻ ڄاتل خوف ڪان دل ڏڪي ويس. ڪم، اڏ ۾ ڇڏي، ڪونئرو ڀاڻيءَ جو ڪٺي پٽ. ڏي وڃي، هن چگيءَ طرح ڏنو پر ڪوبه ڏڪ يا ڦٽ ڦرڙي نه ڏسي ويتر پريشان ٿي وئي ۽ ٻوڙي اچي ماءُ جو ڀاسو ورتائين، ڳالهه ٻڌي ماڻهس جو منهن لهي ويو.

”تون ساماڻي آن ڇوري“ ۽ الائي ڇو مهرو مَن ڏي مَن ۾ خوشي محسوس ڪئي. ائين کيس پنهنجي ڦڦيءَ جي ڳالهه به ياد آئي، جنهن مهيني کن اڳ ڏي مذاق ڪندي چيو هوس.

”ڇوڪري تون به هاڻي تيار آن“ ۽ اڄ هوءَ واقعي تيار هئي. هاڻي ڏوري ڏوري ڳالهه تي شرم ۽ حجاب، سندس

Scanned with CamScanner

ڳالهين کي ڳاڙهو ڪري ڇڏيندو هئو ۽ ميرل کي ڏسي هن اڪثر ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو. اڻين رات جو به سمهندي، ڪٿين پيرا سندس دل ۾ پيار ڪرڻ جي خواهش اپرندي هئي ۽ خاص طور تي مهيني جي ڪن ڏينهن ۾ هوءِ چئي دل سان چاهيندي هئي ته ڪو ڪيس ڇڪي، پيار ڪري ۽ جسم کي ڦٽي ۽ پوءِ پنهنجي مڱيندي لاءِ سوچي، ڪئين قسمن جا خيال سندس من ۾ واسو ڪري ويندا هئا. پاسندو هوس چڻ خوشبوئن جي تلاءَ ۾ ٻڏل هجي ۽ هوءِ دل ئي دل ۾ مرڪي پوندي هئي.

توڙي ڪٿي مهرو، ننڍي لاڪون ميرل جي نالي ٿيل هئي پر ان وقت پيو به ڪو ڪيس ساهه جي ڇڪ تائين چاهيندو هئو. اهو سندس مامي جو پٽ جاني هئو، حالانڪ جاني ۾ ڪابه خرابي ڪونه هئي، پر مهرو هن کي ڪڏهن به رخ نه ڏنو ۽ اڻين جڏهن پڻهس کي سندس سامائجڻ جي خبر پئي ته ان ئي مهيني، نڪاح جي ٻن سورتن بدلي ڪيس شينهن کلهي چاڙهي ڇڏيائين.

....

شادي رات، جيون جي ٻهرين رات، ڪنهن غير مرد سان اڪيلائي ۾ گذارڻ جو خوف، دل جو ڌڙڪڻ، ڪئين وسوسا ۽ خيال.

”ڇا ٿيندو“ هوءِ سوچڻ لڳي، ”آئون هن سان ڪيئن ڳالهائيندس“ هڪ خيال ”چون ٿا سهاڳ رات مرد......“ هوءِ ان کان وڌيڪ ڪجهه به سوچي نه سگهي. سندس ڪنن جون پاپڙيون به ڳاڙهيون ٿي ويون — ڪافي دير کان هوءِ انيڪ جذبا دل ۾ سمايو، چپ چاپ ويٺي هئي. ڪئين قسم جون امنگون ۽ آسون، پر ميرل آيو ته سندس سمورا خواب، شيشي جي گلاس جيان ڇڪنا چور ٿي ويا. هن کي ميرل ۽ پاڻ ۾ جنسي طور تي ڪوبه فرق محسوس نه ٿيو. ميرل هن جي جسم پٽڻ جي ڪافي ڪوشش ڪئي پر پنهنجي سرد بت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

۾ ٻاهر ٻاري نه سگهيو. مهرو کي اها ڳالهه خيال ته ڇا خواب ۾ به ڪونه هئي ته ٻاهران جوان مرد نظر ايندڙ، سندس سهڻو سڀيتو سوٽ، اندران ٻنهه ڪوڪلو هئو. مهرو ٻهريان تـہ انکي وقتي دهشت پيانيو پـر اٿين ست راتيون، هـر روز، رات جو ميرل هٿان سـُولي تي چڙهڻ کانپوءِ به هوءَ ڪنوار مان عورت ٻڻجي نه سگهي- نيٺ هن اهو سور مـاءُ سان سليو ۽ مائٽهن کي هڪ هٿ هئو منهن تي ته ٻيو گوڏن تي-

”اٿي گهوڙا- اها جي ڪل هجيم هان ته ڪهڙو ضرور هئو چوري کي ڦاهي چاڙهڻ جو.“

”مائي وري ڇا ٿيو“ مهرو جـي پـوڙهي ڏاڏي، ننهن جي رڙ ٻڌي، اکين تي چڙهيل عينڪ ڏاهيندي پڇيو ۽ جڏهن سموري قصي جــي خبر پيس تـہ سندس ٻڌن ڏندن وارو وات ويتر پٽجي ويو.

”اٿي امان اڻين وري ڪيئن هوندو- اسان جو ٻچڙو سدا جيئي شينهن آ شينهن.“

”ڏلهو ڏسڻ جو شينهن اٿئي“ مهرو ٻاهه مان چيو.

”باقي ٻيو افعال ڪونهيس“ مهرو جـي مـاءُ جو اندر رجهي رهيو هئو ۽ ڏاڏي پوڙهي ڪاڏي تي هٿ رکي کين ڏسندي رهي.

”گهوري اهڙي مـٺي مـِٺي جي نشاني- هڻي پنهنجي سون جهڙي ڌيءُ ساڙي رکيم“ مهرو جي ماءُ چوڻ لڳي-

”مان مائي پنهنجي نياڻي کي اٿين ڦٽڪي مرڻ ڪونه ڏيندديس-“

”ته ڇا ماڻهو ڪلائيندين؟“ ڏاڏي پوڙهي پڇيو.

”ها- مان ماٺ ڪري ويهڻ واري ناهيان.“

”ڇڏ امان- ڪهڙو نڪ کي مـَر لائيندين؟“

”نه مائي نـہ- هـي هڪ ٻن ڏينهن جو نـہ پر عمر ڀر جو عذاب آ....۽ ڏهاڙي زهـر جو ڍڪ ڪير پريندو.“ مهرو

جي ماءُ جون اکيون پرجي آيون- ڏاڏي پوڙهي ڪافي دير تائين ماٺ ڪيون ڪين ڏسندي رهي ۽ پوءِ خاموشي جي سمنڊ ۾ پٿر اڇليندي چيائين.

”بس امان جيڪو ٿيو سو ٿيو- ماڻهو هروڀرو ان ڪم لاءِ ته ڪونه پرڻبو آ-“ ۽ مهرو چپ چاپ کيس ڏسندي رهي ته پوڙهي چيو ”اڄي ڏاڙهي واري پيءُ کي ڏس.... سياڻي ٿجانءِ متان به ان جي عزت کي ليڪو لائين.“

پوڙهي ڏاڏي به اکر چئي، ڄڻ ته مهرو جي قسمت جو فيصلو ڪري ڇڏيو ۽ هوءَ چپ چاپ ڪسندي آئي.

....

سڄا سارا چار سال، سرد لاش جهڙي مرد سان گڏ هٿ ڪٽ ٿي پيو رهڻ ڪا گهٽ ڳالهه ڪونه هئي. ۽ انهين وقت گذرڻ سان گڏ هوءَ ڪئين مرضن ۾ وڪوڙبي ويئي- چڙ واري طبيعت، احساس محرومي ۽ هسٽيريا جي دورن، هن کي حال مان ڪيدي ڇڏيو. ڪنهن جوان مرد يا ننڍڙي ٻار کي ڏسي سندس طبيعت خراب ٿي ويندي هئي. هن عام زندگي ۾ به ڪنهن جو پيار ڪرڻ ڪونه سٺو.

”ڇا مان ائين ئي پنهنجي عمر گذاري ڇڏينديس“ هڪ سوال بار بار سندس وجود کي وڪوڙي ويندو هئو- اهڙي سمي کيس جاني تمام گهڻو ياد ايندو هئو- ۽ هوءَ اڪثر لڪي لڪي هن کي تڪيندي به هئي- جاني اڃا به ڪنوارو هئو ۽ مهرو چاهيو ٿي ته کيس ان سان پرڻايو وڃي پر پنهنجي زبان تي لڳل مُهرُ کيس ڪجهه ڪڇڻ کان روڪيندي رهي- مهرو جي دل ۾ جاني جي محبت، ان وقت وڌيڪ ڪر کئي اُڀري جڏهن هڪ ڏينهن خبر پيس ته جاني لڪ ڇپ ۾ سندس سنگ جي گهر ڪئي هئي پر پوءِ واري ڳالهه کان ٻڇي مهرو جي پيءُ انڪار ڪري ڇڏيو. ان ڏينهن هوءَ الائي ڇو پار ڪيدي رني—

....

مهرو جو اٿڻ ويهڻ گهر جي ڪنڊ تائين محدود هئو.
هوءِ سارو وقت موکڻ ماڻهن جيان، مانُ ڪيو ويٺي هوندي هئي. ڪو ٿورو به چوندو هوس ته چڙي پوندي هئي ۽ پوءِ ڳالهائڻ وقت ڪڏهن به نه سوچيائين ته ڪير ڇا پيو چوي، پيءُ ماءُ ساڻس اڪيون ملائي نه سگهندا هئا ۽ هوءَ ننڍ آئي لاءِ نشي جون ڏڪيون واپرائڻ لڳي. ماڻهس ڪوشش ڪندي هئي ته هوءَ پاڙي اوڙي ۾ اچي وڃي پر مهرو اڪثر ڪري گهر جي ڪنڊ وٺيو ويٺي رهي.

”تون جي ڏڇبن ٿي ته پوءِ آئون ٿي ادي ميرل ڪان موڪل وٺان.“ هڪ ڏينهن مهرو جي ساهيڙي نوران کيس هڪ شادي ۾ هلڻ لاءِ زور پريندي چيو.

”نه نه— هو ڇو جهليندو.“

”پوءِ هلين ڇو نٿي.“

”هلان پر نيڪ ناهيان“ مهرو ائين جان ڇڏائڻ لاءِ چيو— ”ڇا ٿيو اٿئي.“

”ڇا ٻڌايانءِ“

”اڳي ته ڪجهه به نه لڪائيندي هئينءَ“ نوران انکل ڪيو—

”بس ائين ٿي سمجهه ته هلڻ جهڙي ناهيان.“

”پيٽ اٿئي ڇا“ نوران پنهنجي ڇپن تي راز واري مرڪ آڻيندي چيو.

”اونهون“

”ڇڏ— هاڻي گهٽئي نٿائيئي“ ايترو چئي نوران ته هلي وئي پر مهرو کان ٿڌو ساهه نڪري ويو.

”پاڻيءَ جو قدر ان کي هوندو آ جيڪو اڃيو هجي....
هن کي ڪهڙي خبر ته.... هوءَ پنهنجو جملو پورو ڪري نه سگهي— هن کي ياد آيو— سال کن اڳ جڏهن هوءَ پنهنجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هڪ ساهيڙيءَ جي شادي ۾ ويئي هئي ۽ ڪيس ٻهريون ڀيرو هسٽيريا جو دورو پيو هئو-

مهرو- شادي جو ڏينهن، هڪ جيڏين سان ٺهڪ ڏيندي گذاريو، پر شام جو جنهن مهل موڙ پڙي ايندڙ گهوٽ سندس سامهون آيو ته ڪيس خبر ناهي الائي ڇا ٿي ويو- ساهه منجهڻ لڳس ۽ سارو جسم ٻگهر ۾ ٻنل- هوءَ ماڻهن جي ميڙ مان نڪري، وراندي ۾ اچي ٽڪڙا ٽڪڙا ساهه کڻڻ لڳي پر پوءِ به پنهنجا هٿ پير ڏرندي محسوس ڪيائين ۽ بي سڌي ٿي پئجي رهي.

”مائي هن کي ته الائي ڇا ٿي ويو“ بيهوش ٿيندي، مهرو پر ۾ بيٺل هڪ زائفان جو آواز ٻڌو ۽ خواب واري حالت ۾ لڳس ڄڻ ڪو سندس پڪوڙيل ڏند زوري کولي رهيو هجي.

اٿين ويٺي ويٺي مهرو کي اسپتال جي ليڊي ڊاڪٽر جا اکر ياد آيا، جڏهن ٻئي ڏينهن ماڻس ڪيس اتي وٺي آئي هئي.

”مائي پنهنجي ڇوڪريءَ جو ٻيلو ڪر نه ته ڇري ٿي پوندئي- وَهي ته ڪائي وڏي آ. اڃا به نئي پرڏائينس“ ۽ ماڻس سڀ ڪجهه ڄاڻندي به ڪجهه نه سگهي- هوءَ چاهيندي به اهو چئي نه سگهي ته سندس ڏيءُ پرڻيل آ ۽ اڻ ڄاڻائيءَ مان ڊاڪٽرياڻي ڏي ڏسڻ لڳي.

”الاهي توهان ماڻهن کي ڇاهي- ٻار ويهاري ويهاري اچو مٿو ڪري ڇڏيو. پوءِ جي ٿين بيمار ته پڇ ڊاڪٽر ڏي“ ليڊي ڊاڪٽر سندس ماءُ جي اکين ۾ لڪل ڳجهه سمجهي نه سگهي ۽ چوڻ لڳي.

”مائي ڏسين ڇا پئي- ڇوڪريءَ کي هسٽيريا جا دورا ٿا پون.... توهان ماڻهو، جوان ٻار مٿو سهسائيندؤ پر ڪنهن کي ڏيندؤ ڪونه“ ۽ مهرو چپن ۾ دهرايو ”هسٽيريا.... هسٽيريا“ هن کي ياد آيو ته انهن ڏي دورن پوڻ تي هوءَ

چيخون ڪري ڪپڙا ڦاڙيندي، رئندي رڙندي ۽ وار پٽيندي هئي ۽ ڊاڪٽر ڪيس ننڊ جون سيون هڻي ڇڏيندا هئا.

....

هسٽيريا جي پوندڙ جنوني دورن، مهرو جي حالت ڇرين جهڙي ڪري وڌي، گهر وارا ساڻس ڳالهائڻ کان لنوائيندا هئا ۽ هوءَ سارو وقت خار کائيندڙ نظرن سان هڪ هڪ کي ڏسندي رهندي هئي.

”مائي مان ته چوان ٿي تنهنجي ڌيءُ تي جن جو پاڇو پيو آ“ هڪ ڏينهن مهرو ٻڌو- سندس حيدرآباد واري ماسي، ماڻس کي چئي رهي هئي. ”منهنجي مڃين ته ڪيس ڪنهن پير جي درگاهه تي وٺي وڃي ڇونڪ راتين جو ٽڪي اچ“ پر ماڻس مرڪي ڏنو- هنڪان مهرو جو مرض ڳجهو ڪونه هئو ۽ ائين ڏيٺس جو هر روز بيهوش ٿيڻ ڇڻ ته معمول ٻڻجي ويو.

”وارو ڪيو- ڇوڪري تي دورو پيو آ“ ڪنهن نه ڪنهن مهل گهر جو ڪو ڀاتي رڙ ڪندو هئو ۽ سڄي آڪهه ويل ۾ پئجي ويندي هئي. ڪو سندس هٿ پير مهٽيندو هو ته ڪو وري سرهي واري سرائي سان سندس ڏندڻ ڀڃڻ جي ڪوشش ڪندو هئو. ڏاڏي پوڙهي ته سدائين صلواتون پڙهي مٿس شوڪاريندي رهندي هئي.

....

مهرو جو هاڻي آخري سهارو، جاني جو سات هو. جاني توڙي ڪٿي شادي ڪري ڇڏي هئي پر مهرو، دوستي جي ناتي ٿي، پر پوءِ به هن جي ويجهو رهڻ ٿي چاهيو ۽ ان لاءِ هن لڄ، حيا ۽ شرم جون مڙيئي ڀتيون ڀڃي ڦٽو ڪيون هيون.

”توکي ايترو حيا به ڪونه ٿيو جو پنهنجي ابي ڏاڏي ڏي ڏسين“ جاني سان ملڻ واري ڳالهه ٻڌي جيئن ئي ڏاڏي پوڙهي مهرو کي رهڙ ڏني ته ماٺ هن به ڪونه ڪئي.

”منهنجي وڏن مون لاءِ ڇا ڪيو آ“-

"وات پٽي نه ڳالهاءِ بي شرم" سندس ڏاڏي ڪيس چيو ۽ مهرو روئڻ ۾ شروع ٿي وئي. گهر وارن هن کي وڌيڪ چورڻ مناسب نه ڄاتو پر هوءِ پوءِ به الائي ڇا ڇا چوندي رهي.

"امان ادي کي دورو پيو آ" اوچتو سندس ننڍي ڀاءُ دانهن ڪئي.

"اٿي منهس- هيءَ ڇوري هاڻي ڪونه بچندي".

"اڙي ڏندڻ ته پڄوس".

"امان هٿ پير مهٽيوس".

"پنجاهه پيرا توکي چيو اٿم ته ڇوڪري کي گرم شيون نه کاراءِ. پر توهان رنن کي ڪير سمجهائي". مسجد مان نماز پڙهي واپس ايندي، مهرو جي حالت ڏسي، سندس پيءُ زال کي چيو.

"اڙي پر ڇوري ٿي مري، حالي ته ڊاڪٽر کي گهراءِ" مهرو سٽ ڏئي پنهنجو چولو ڦاڙيو.

"اڙي وارو ڪيو هٿ جهليوس" ڪنهن چيو.

"ماڻي مان ته اڄان به چوان ٿي، غيبات جو پاڇو اٿس".

"جانڻ شاهه ڏي وٺي وڃوس".

"اڙي وارو ڪر- مان وهيءَ سان سون جهڙي ڌيءُ ڪيئن سهائيندس". مهرو جي ماءُ پار ڪڍي روئڻ لڳي. مهرو سٽ ڏئي، ٻئي هٿ وارن ۾ وڌا. "لڳي ٿو ڇوڪري چري ٿي پئي آ" پيءُ جو آواز ٻڌي، مهرو جا هٿ ڄڻ ته ڪنهن بريڪ لڳڻ ڪري رکجي ويا. هن ڳاڙهين اکين سان، مٿان بيٺل پيءُ ڏي ڏٺو ۽ رڙ ڪري چوڻ لڳي.

"ناهي مونکي غيبات، ناهيان مان چري. مونکي مڙس ڏيو جوان مڙس. مونکي ڊاڪٽر نه پر مڙس جي ضرورت آ- مهرو جي دانهن ٻڌي، ماڻهو پوئتي هٽي ويا. تسبيح پڙهندڙ پيءُ ان جاءِ تي بيهي نه سگهيو. ماڻهس کي ڏنڊين آڱريون اچي ويون ۽ پوڙهي ڏاڏي جي اکين تي پيل عينڪ

www.sindhsalamat.com   books.sindhsalamat.com   Scanned with CamScanner

چرڪ ڀرڻ ڪري هيٺ ڪري پئي. ڪراڙي ڪاوڙ مان مهرو ڪي منهن وارو چنبو هڻي چوڻ لڳي.

”لڪ ناالت ٿئي باهه وٺي. اهو سڄو ئي ٻه نه سهي سگهيس. اڌ عمر ۾ ڪارو منهن ڪندي، اڇي ڏاڙهي واري پيءُ ڏي ٻه نه ڏنئي.... ان کان ته ديهان ٻڪ ٿانڊن جو ڀاڻ ڪري وجهين هان.“ ڏاڏي پوڙهي خبر ناهي الائي ڪهڙيون گاريون ڏيندي پنهنجي جاءِ تان اٿي وئي، پر مهرو تي ان جو ڪوبه اثر ڪونه ٿيو. هن جي منهن تي سڪون جي جهلڪ هئي. هوءَ خوش هئي ڇو ته وات کولي، هن پنهنجي حق حاصل ڪرڻ واري راهه ۾ آيل ڪل ديوارون ڪيرائي ڇڏيون هيون.

....

Scanned with CamScanner

پنهنجي ڳولا

شهباز بلڊنگ جي ٻي ماڙ تي ويندي، مون ڪيس وچ واري ڏاڪڻ تي بيٺل ڏٺو. اڌڙوٽ عمر. شايد ڪنهن آفيس ۾ ڪلارڪ يا پٽيوالو. فائيلن جو بنڊل بغل ۾ هنيون، هو ڀت تي لڳل، سنڌ جو نقشو ڏسي رهيو هئو. مان بي خياليءَ ۾ مٿي هليو ويس.

اٽڪل ڏهن منٽن ڪلاڪ پوءِ واپس موٽندي، مون ڪيس وري به اتي ئي ڏٺو ۽ الائي ڇو سندس پرسان هليو ويس.

”ڀاڄو ڪير آهين؟“ منهنجي پڇڻ تي هن مون ڏي ڏٺو ۽ رڪي لهجي ۾ چيائين.

”سنڌي آهيان.“

”اهو ته مان به ڏسان پيو پر سويل ڪان هتي بيٺو ڇا پيو ڪرين؟“ مون ائين ئي غير ارادي طور سنڌ جي نقشي ڏي ڏسندي پڇيو.

”مان“ هو چوڻ لڳو ”مان سنڌ ۾ پاڻ کي ڳولهي رهيو آهيان“ ۽ ڏٺم، سندس اکيون هڪ ڀيرو وري به نقشي ۾ کُپي ويون.

....

زندگي ٿوهر جيان

ڪرفيو ۾ ٻن ڪلاڪن جي ساهي ملڻ تي هو گهران ته نڪري آيو- پر سمجهه ۾ نٿي آيس ته ڪاڏي وڃي. هڪ مزدور جا دوست ٻه ته مزدور ئي هوندا نه- وڏي ڳالهه ته شهر جي خراب حالتن ڪري ڪمڪار ٻه بند هئا. ان ڪري بنا ڪجهه سوچڻ سمجهڻ جي هو ائين ئي هلندو رهيو. ڏهن ڏينهن جي ڪرفيو ڪيس حال مان ڪيڏي چڙيو هئو. مهڙيان ٻئي ڏينهن، ته هو گهر جي سامان مان وقت ٽپائيندا رهيا ۽ پوءِ پاڙو پڇڻ شروع ڪيائون- پر جڏهن هر جاءِ تان آسرو ٽٽو ته پيٽ پوچا مسئلو بڻجي وئي. سندس پار ٻڪ ڪان پاهه ٽيڻ لڳا.

”منهنجو ته ٽيچ ٻه سڪي ويو آ“ جوئنهس جي ڳالهه ياد آيس ”ننڍڙو ٻه سڪٽا ٻيا چڳڙي چڳڙي وري پيو روئي....“

”ڪير جو نه هوندو تہ ٻڪ ڪيئن لهندس“ هلندي هلندي هو چپن ۾ پڙڪيو. ”هوندئن ٻه ٻارن ڪي کهڙي خبر ته گهر ۾ ڪجهه آهي ٻه يا نه؟“ هن چيو ۽ دل ئي دل ۾ حالتون خراب ڪندڙ ماڻهن کي گاريون ڏيڻ لڳو.

هو پنهنجي مزدور دوستن ۾ همٿ پڙيو ليکيو وينڊو هو. ڪوبه ڏکيو ڪم آيس ته ڪنڌ نه ڪيڏايائين. بس ڪمائڻ ۽ کائڻ واري ڳالهه- ايترو امير ته ڪونه هئو جو ٻه پئسا بچائي رکي. ان ڪري اوکي ويل جو هر ڏينهن کيس عذاب ڏيندڙ لڳو. ٿوهر جي وڻ جيان ڪوڙو ۽ ڪنڊن پريو. جسم ته ڇا پر روح کي ٻه چيري وجهندڙ.

”سائين اعتبار ڪيو- مان توهان جو ٽڪو ٽڪو موٽائي ڏيندس“ هن پنهنجي هڪ چاتمل سڃاتل ٺيڪيدار کي ايلاز

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪندي چيو، جنهن وٽ هو اڪثر ڪم ڪندو هئو. پر لکپتي ٺيڪيدار به اهو چئي جواب ڏئي ڇڏيس ته:

”ڳالهه رقم موٽائي ڏيڻ يا نه ڏيڻ جي ناهي.... منهنجا ته اڳ ۾ به ٽوٽي پئسا آهن. پر هاڻي چاهي ته خراب حالتن جي ڪري نوان ته ڇا پر پراڻا بل به پاس ڪونه ٿا ٿين.“

حالانڪ هن محسوس ڪيو ته ٺيڪيدار ڪوڙ هڻي رهيو هو. پر پوءِ به هو ڪجهه چئي نه سگهيو.

”مان ته سوچيان ٿو جي اڃا به اها حالت رهي ته اڳتي گهر جو خرچ ڪرڻ به ڏکيو ٿي پوندو.“ چاٽل سچاٽل ٺيڪيدار جي، هرويرو اکين ٻوٽڻ تي، هو رڪي ڪل ڪلي ٻاهر نڪري آيو.

....

”ڪنهن جي چوري ڇو نه ڪيان.“ ڪو خيال ڪيس واڇوڙي جيان وڪوڙي سندس وجود کي لوڏي ويو- پر سوچن جي سمنڊ ۾ غرق ٿيڻ کان اڳ ئي هن ڪو فيصلو ڪري ورتو.

”مون سدائين محنت جو کٽيو کاڌو آ- هاڻي چوري ڪري، ٻچن جي پيٽ ۾ حرام ڪيئن وجهندس.“

”بک جي حالت ۾ سڀ ڪجهه جائز آ“ ڪو شيطاني خيال آيس.

”پر آئون مري ته ڪونه رهيو آهيان.“ هن چڻ ته سڀ گندڙيون سوچون ٽڙي ڇڏيون ۽ پاڻيائين چڻ دل کي آٿت مليو هجيس. هو پوئتي موٽيو پر لڳس، چڻ سندس پير ٻهڻ جا ٿي ويا هجن.

”گهر وارن کي ڇا چوندس“ ياد آيس ته جوڙس بک کان پيٽي لڳي ڪٽ تي پيئي هئي ۽ ڊيڙس بي سُتي.

”گهر ۾ به ته ڪا شيءِ ڪانهي جو کڻي کپائجي“ هو فٽ پاٿ تي ويهي رهيو- هنگامن، رتوڇاڻ ۽ ڪرفيو، جتي

انساني زندگي جو نظام درهم بــرهم ڪري ڇڏيو هئو، انتي سندس سوچون به مفلوج.

”سمجهه ۾ نٿو اچي ته ڇا ڪيان.“ گهر ۾ پارن جو ڀاڪارڻ، هن ڪان ڏٺو ۽ سٺو نٿي ٿيو.

”ڪنهن گاڏي هيٺان پاڻ اڇلائي ڇڏ.“ وري هڪ بيو خيال ۽ سندس هٿ ازخود کيسي ڏي کڄي ويو.

”ها شناختي ڪارڊ به آهي“ هن جو ارادو پڪو ٿيڻ لڳو ”مالڪن کي پئسا به ملندا ته لاش به.“

”پر ان غريب تنهنجو ڪهڙو ڏوهه ڪيو آ - جنهن جي گاڏي هيٺان تون پاڻ اڇلائيندين.“ لڳس ڄڻ اهو سندس ضمير جو آواز هجي. ”هوندئن به اها مڙسي ته ناهي“ هن جي ارادن جــي ديوار ڄڻ تــه ڪنهن زلــزلــي جــي لوڏن ڪري ڊهي پئي.

”واقعي منهنجا ٻچا ته سکيا ٿين يا نه پــر هن جي ته تباهي ٿي ويندي.“ هو ڇڪيو ۽ اٿي هڪ طرف هلڻ لڳو.

”اي پاڻو وقفي ختم ٿيڻ ۾ باقي ڪــو ٿورو ٽائيم اٿئي.“ پر مان لنگهندڙ هڪ ماڻهو چيس ۽ ڏنائين ته هرڪو تيز تيز گهر ڏانهن وري رهيو هئو.

”شايد اسان جو نصيب ئي ايترو لکيل آ.“ هو سدائين پنهنجي نصيب تي پاڙيندو هو. هلندي هلندي هن جون نظرون روڊ جي ٻنهي پاسي ٺهيل وڏن وڏن بنگلن ڏي کڄي ويون.

”انسان ته سڀ انسان آهن، پوءِ قدرت وٽ هيءَ به اڪيائي ڇو.“ نصيب تي ايمان رکڻ واري سوچ ڦيرڦيون ڦيرو ڪاڏو ”ڳهر جو پورهيو ڪرڻ وارا پيٽ بکيا ۽ انهن جي ڪمائي تي ويهڻ وارا امير ڇو آهن....... ڇٻو ته خدا وٽ بــه انصاف ڪونهي“ هــو چئي ۾ ڇڪيو ۽ بــي اختيار ڪل نڪري ويس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”ٻڪ ٻيمان ڪيو آ نہ تہ اڳ ۾ تہ ڪڏهن بہ ائين ڪونہ سوچيو اٿم.“

....

ڊنگن ۾ ڪٿي ست بہ ڪونہ هوس پر پوءِ بہ هن وقت کان اڳ گهر پهچڻ جي ڪئي. سندس ٻنهي پاسي وڏا وڏا بنگلا هئا. هلندي هلندي ڏٺائين- هڪ بنگلي جو در کليو. پاروٿن چانورن جي وڏي پليٽ ۽ ماني جا ڪجھ ٽڪر، پيٽ جي اوٽ ۾ اڇي ڪرياءِ ماني ڏسي هڪ رولو ڪتو ڊوڙندو اچي چانور کائڻ لڳو- هو تکو تکو اڳتي وڌيو.

”ڪر“ هن ڪتي کي هڪلڻ لاءِ رڙ ڏني.

”تنهنجو کهڙو ڏوهہ ڪيو اٿائين جو تڙينس پيو.“ ڪنهن جي آواز تي لوٽو هٽي ڏٺائين، پر ماڻهو سندس پويان پويان اچي رهيا هئا.

”ڇڏ تہ ساهي کائي پيٽ ڀري- تو کي ڪٿس تہ ڪونہ ٿي لڳي نہ“ همراهہ اڳتي وڌي ويا، هو هڪي ٻڪي بيهي رهيو ۽ ڇڻ ۾ پڪو ڪيائين.

”هنن کي ڇا ٻڌايان تہ ڪتي کي هڪلي، اهي چانور مان پاڻ کڻندس.“

....

پوچـــــا

باقتي جي وڏن گيدن واري ميري صدري پاتل پوڙهو ملاح، سؤ روپين جي آسري تـي، پنهنجي پوري سگهه سان، ٻيڙي جو چپو هلائيندو رهيو، پـر لڳو ٿي درياءَ جـي لهرن اڳيان سندس اها ڪوشش اجائـي هئي. حالانڪ هـن ڪم ۾ ويهن ٻاويهن سالن جي نوجوان نينگري به سائس ’هٿ‘ همراهي ڪرائي رهي هئي. سياري جي ٿڌ ۾ سندن منهن تي آيل پگهر جا ڦڙا ۽ ناسن مـان نڪرندڙ تيز ساهه ڪٽڻ جـا آواز هنن ٻنهي جي ڪيل ڪوشش جو ثبوت هئا. هـو پوري ڪلاڪ کان ٻيڙي هلائيندا رهيا پر مشڪل سان ڪو فرلانگ اڌ به مس چـُريا ۽ ڪين آسرو گهٽ هئو ته ڪو هو جلدي پنهنجي ماڳ تي رسندا. هوا سامهون هئڻ ڪري هو سڙهه به چاڙهي ڪونه ٿي سگهيا. ان ڪري چپو هلائي، اڳتي وڌڻ کان سواءِ ٻيو ڪو چاڙهو به ڪونه هون.

”چاچا ٻيڙيءَ ۾ انجڻ ڇو نٿو لڳرائين.“ ويٺلن مان هڪ ڇٽي سنڌيءَ ۾ ڇيو— هو ثقافت جو صاحب هئو ۽ هن مهل پرڏيهه مان آيل ٻن مهمانن کي سکر ويجهو ”ستين جو ٿان“ ڏيکارڻ پئي ويو.

”پنهنجا اهڙا ڀاڳ ڪٿي.“ سنڌي صاحب جـي ڳالهه ٻڌي پوڙهي ملاح چيو ”انجڻيون“ به هزارن جي مُلهه ٿيون ملن سائين.“

”چاچا، سڄي عمر ڪمايو اٿئي، پر ٿي هزار ڪي وڏا ته ڪونهن.“ پوڙهي ملاح کلي ڏنو.

ڪڳي جـي قسم جون فوجي مڇيون، سکر کان مـٿي، ڪن غيرملڪي فرمن، سنڌونديءَ ۾ پالڻ لاءِ ڇڏيون آهن.

”اسان جا ته ابا حال هيٺا ۽ سور ڀيٽا اٿئي. ڪِڪِرِي ۽ ڪاري ڪلهي تي، ته به پيٽ قوت جي ڳڻتي.“

”پر چاچا، مڇين جو اگهه ته آپ ئي آ.“

”سائين مڇي به هوندي ته اگهه ڪندي نه.“ سنڌي صاحب، مهاڻي جي ڳالهه نه سمجهندي ڪيس ڏٺو. پوڙهو ملاح چئي رهيو هئو ”ڪونڙي وٽ پَل پئي ته پلو هيٺ ڏي رهجي ويو. ڇا جو زندهه پير جو سلام– ڇا جو مِٺي جو سير– پاڻ ته اڄ اسان مهاڻن لاءِ به املهه ٿي پيو آ.“

”۽ مڇي“ سنڌي صاحب انهن ئي ڳالهه وڌائڻ چاهي.

”سائين غريبن جو گذر هئو اسان جو مهراڻ– پر هاڻي ته بڏون پيا، جتي ڪٿي بند اڏجي ويا آهن– هاڻي ته ڪو بچيو سچيو پاڻيءَ چڪو هيٺ اچي ٿو نه ته سنڌو جي پيٽن ۾ واري پئي اڏامي......“ پوڙهو ملاح شايد سورن جو ستيل هئو. هو چوڻ لڳو ”اسان ته سائين هتي ڪنگ به آچيا مرندي ڏٺا آهن...... اڃان به ڪٿي ڪا ڪُرڙي سُجهندي هئي ته ان تي وري فوجي مڇين جو مارو آ.“

”پوءِ ته گذر سفر به ڏکيو ٿيندو هوندو.“ سنڌي صاحب چيو–

”بس ابا مڙيئي سنڌو جي ٻاجهه آ جو پيا ٽڳون، نه ته ٻيلي هتي ته وڻ به ويري آهن.“ پوڙهي ملاح پنهنجي عمر پٺاندر پورو ماضي اٿلائي ڇڏيو هئو.

انهن اوچتو هوا پنهنجو رخ بدلايو ته ٻيڙيگري جي منهن تي سرهائي اچي وئي.

”واهُ سٺائو آ– آٿ ته سڙهه چاڙهيون“ هن چيو. آواز ٻڌي، اڇي ڏاڙهي واري پيرسن، هڪ نظر آپ ڏي ڏٺو ۽ ڇپو ڇڏي ڇيلهه تي هٿ ڏئي اٿي بيٺو.

”ها— نه ته اڪيلي هلي ڪونه سگهنداسين.“

هوا جي سامهون سڙهه چاڙهڻ جو ڪم، جيئن ته هنن

ٻنهي جي وس کان ٻاهر هئو، ان ڪري هو مدد لاءِ، ٻيڙيءَ جي ٻاچل تي ويٺل همراهه ڏي ڏسڻ لڳا. سنڌي صاحبلوڪ جي زبردست پوڙهي جي مجبوريءَ کي تاڙي ورتو ۽ اڳتي وڌي آيو.

”چاچا- مان ٻه همراهي ڪرايان.“ سنڌي صاحب ائين ٿي خوش مزاجي مان چيو ته پوڙهي ملاح مرڪي ڏنو—

”اڙي صاحب، اسان جي عيبن ڏي ڏسي نه ڏس.“ هن شايد اها ٺوڪ سمجهي هئي.

”نه چاچا— مون واقعي اوهان جي مدد ڪرڻ پئي چاهي.“

”تنهنجي مهرباني ابا— هاڻي ته ڪم ٿي ويو-“

سڙهه چاڙهڻ کان پوءِ ٻيڙيءَ جي رفتار وڌي ويئي ۽ پوڙهو ملاح، رسو سنڀالي، ٻيڙي جو رخ سڌو رکندو آيو.

”چاچا— سڙهه چاڙهڻ واقعي ڏکئي جو ڪم آ.“

”ڀر چيا ڪجي پٽ— بکئي پيٽ لاءِ پٿر ٽڪڻ به چڱي ڪجهه ناهي.“

پوڙهي جو پيٽ پٺيءَ سان لڳل هئو- هو چوڻ لڳو، ”ماني ڳڀي لاءِ، عمر گذري آ انهن لهرن سان لڙهندي- ڪڏهن هيٺ ڪڏهن مٿي، ڪوهه جي ڏيڏر جيان، اسان جو ته يار سڀ ڪجهه سنڌو جو پيٽ آ.......“

”پٽ ته هوندئي نه.“

”نه ابا“ پوڙهي کان ٿڌو ساهه نڪري ويو.

”شادي ڪونه ڪيئي ڇا؟“ سنڌي صاحب پڇيو.

”ڪئي هئم“ پوڙهو ملاح، اڌ صدي اڳ واري ماضي ڏي هليو ويو. ”ڀاڳل منهنجي لاءِ ڀاڳ ٻڌجي آئي هئي.... جهڙو رزق، تهڙو اولاد- رَبّ ڪئي ويندا هئاسين ته منجهند کان اڳ ڏي مڇيءَ جي ٻيڙي ڀري موٽيس....“ پوڙهي ٿڌو ساهه کنيو. ”وڏي نصيب واري هئي ڀاڳل- ٻه پٽ ڄڻي ڏنائين

پر قسمت ڪونه سٺا. ٻچڙا ته اڳ ۾ ئي موڪلائي ويا - ڀاڳل به ڪونه ٽرسي. هوءَ منهنجو سڀ ڪجهه کڻي وئي صاحب.... ڀاڳ، نصيب، سک، سڀ ڪجهه کڻي وئي.“ پوڙهو ڏک ۾ ٻريل هئو...... ”آئون ته سالن پڄاڻان، ڪيس وساري نه سگهيو آهيان.“ ڳالهه ڪندي ٻوڙهي جون اکيون ٻرجي آيون ۽ هو هٽ جي پٺيءَ سان پنهنجي ڏندن ۾ آيل پاڻي اگهڻ لڳو ”نه رڳو ايترو پر ان کان پوءِ اڄ سوڌو ڀاڻ ڪي ڪڏهن به سنئين لڳين ڪونه پانيو اٿم“ هو ائين ئي ڪنگهڻ لڳو. ”هاڻي نه ڪئين بيماريون وڪوڙي ويون آهن.“

”چاچا- هيءَ ڏنهنجي ڌيءُ آ“ سنڌي صاحب، نوجوان ڇوڪريءَ ڏي ڏٺو.

”نه سائين اها منهنجي ٻي زال آ“ ٻوڙهي کان خبر نامي الائي ڇو وري به ٿڌو ساهه نڪري ويو. ”سوٽ جي ڌيءُ آ- ميتن زور ڪري پرڻايو ته مون به پيڙهي وڏي پئي. پر اسان ۾ هاڻي چاهي.... مڙيئي آ مشڪل الڏي ڪي گهاٽو....... آئون ته يار تڏهن ئي مري ويو هوس جڏهن ڀاڳل پلاند ڇنا.“ پوڙهي وراڻيو ۽ سنڌي صاحب، پيڙي جي اڳياڙي تي ويٺل، نوجوان نينگريءَ ڏي ڏٺو. ڪيس پوڙهي ۽ ڇوڪريءَ جي عمر ۾ آپ ڌرتيءَ جيترو فرق نظر آيو. سنڌي صاحب محسوس ڪيو ته مڙس جون اهڙيون ڳالهيون ٻڌڻ کان پوءِ به هن پنهنجي منهن ۾ سر نه وڌو.

”چا- هي هن سان ظلم ناهي“ سنڌي صاحب سوچڻ لڳو ”چا اسان اڃان به هنن کان، پنهنجي ورَ سان پيار ڪرڻ جي اميد رکون.“

”توهان جي سنڌ واقعي سهڻي آ.“ هڪ پرڏيهي مهمان مرڪي چيو، هن شايد ڪيس ڇوڪري جي سونهن کان متاثر ٿيندي ڏٺو هئو.

”توهان اڃان اسان جي سنڌ ڪٿي ڏٺي آ.“ سنڌي

صاحب به ائين ٿي وراڻيو. پرڏيهي مهمان ڪي ڪوبه جواب ڪونه سمجهيو. هو چپ چاپ ڇوڪريءَ ڏي ڏسڻ لڳو. نوجوان نينگري ڪي، ڇيٽ جو ٻري وارو چولو، سوسي جي سٿڻ ۽ اجرڪ ويڙهيل هئي. هن جي خاموشي به ڇڙ سنڌس حسن ۾ واڌ آڻي رهي هئي.

”اسان ڪٿاڏي پيا هلون.“ پرڏيهي مهمان پڇيو.

”اسان انهن عورتن جو آستان ڏسڻ پيا هلون، جن پنهنجي عزت جي بقا لاءِ پاڻ مٽايو پر آبرو نه وڪي.“

”ڇا هتي ائين به ٿيندو آ.“ پرڏيهي مهمان جي اکين ۾ عجب هو.

”ها- هتي ائين به ٿيندو هئو.“ سنڌي صاحب ٿڌو ساهه کڻي چيو، لڳو ٿي ڄڻ هو هلندڙ وقت کان خوش نه هئو- پوءِ به چوڻ لڳو.

”سنڌياڻي- سنڌ جي ڇاڻي جو پيار، صرف ۽ صرف پنهنجي وَرَ لاءِ هوندو آ اهو ئي ان جو ڏرم آ ته اهاڻي ان جي پوڄا.“ پرڏيهي مهمان، ڪن لاڻي پنهنجي ميزبان جون ڳالهيون ٻڌڻ لڳاهه هو ڇٺي رهيو هئو. ”هتان جي ڇاڻي پنهنجي وَر کي ائين پوڄيندي آ جيئن سچو سنڌي، سنڌ ڌرتي ۽ هن درياءَ کي.“ درياءَ جو نالو ٻڌي پرڏيهي مهمان، گنڊڙن جيان ليٽي ايندڙ ڇوليون ڏي ڏسڻ لڳا. لهرن جي ڪري، ٻيڙي هندوري جيان هيٺ مٿي ٿي رهي هئي. پنهنجي ميزبان جي ڳالهين مان پرڏيهي مهمان محسوس ڪيو ته هن کي سنڌو درياءَ لاءِ اڻ کٽ عقيدت هئي.

”تاريخ جي ڪتابن موجب، سنڌونديءَ، بهشت مان نڪرندڙ ڇهن ندين مان هڪ آ ۽ اسان جو ايمان آ ته جنهن به هن جو پاڻي پيتو سو دوزخ ۾ ڪونه ويندو.“ سنڌي صاحب چوڻ لڳو. هن جي اکين جي تنرن مان ڇلڪندڙ پاڻي صاف ظاهر هو ”ڇو ته مهراڻ جون هي ڇوليون ماءُ جي هنج سمان

آهن ۽ ماءُ پنهنجي ٻچن کي ڪڍهن به ڏک ڪونه ڏيندي آ.“ پوڙهي ملاح جي ڪنگهڻ تي سنڌي صاحب کيس ڏٺو. هن سگريٽ دکائي ڦوڪ پري هئي. جنهن سندس آنڊن ۾ باهه لائي ڏني. هو ذري گهٽ ڪرندي بچيو. جونهس ٻوڙندي اچي کيس چنبڙي.

”پنجاهه پيرا چيو اٿمانءِ ته نه ڇڪيندو ڪر- پر تو کي ڪير سمجهائي“. ”اڙي مون کي ڪجهه نٿو ٿئي.“ پوڙهي سهڪندي چيو.

”افعال مان ته نڪري ويو آن- پيو ڇا ٿيندئي“ هو پاڻ ۾ وڙهڻ لڳا. پوڙهو هيٺ ويهي رهيو ۽ ڇوڪري سڙهه سنڀالڻ لڳي.

”نيراني هيانءِ ڦوڪ پري اٿم تڏهن ڇڪ وڌو اٿائين“

”هونئن به تون رکو پنهنجي مرضي ڪندو آن.“

”چاچا سگريٽ واقعي بيماري آ“ سنڌي صاحب سندن جهيڙو ختم ڪرائڻ لاءِ وچ ۾ ڳالهايو.

”بس ابا- مڙيئي ٻه ٽي ڦوڪون پريندو آهيان.“

پرڏيهي مهمان وات پٽي ٻنهي جي ڳالهه ٻڌڻ لڳا- انهين ٻيڙي ڪناري تي اچي لڳي ته هو سڀ اٿي بيٺا.

”اٿو ڊاڪٽر“ سنڌي صاحب، انگريزي ۾ پنهنجي مهمانن کي چيو- ”ڊاڪٽر“ جو لفظ ٻڌي، ڇوڪريءَ جا ڪن کڙا ٿي ويا ۽ ان ڪان اڳ جو هو ٻيڙي مان هيٺ لهن، ڇوڪري ٽپ ڏئي، ڪناري تي بيٺل سنڌي صاحب جو اڳ جهلي بيهي رهي.

”ادا هي ڊاڪٽر آ“

”هـــا.“

”ادا- هن کي چئو- خدا لڳ منهنجي مڙس جي دوا ڪري“ پوڙهي ملاح جي جوان زال هٿ ٻڌي چوڻ لڳي-

”پر....پر هي دوائن وارو ڊاڪٽر ته ناهي“

”ڇا ٿيو.“ هڪ پرڏيهي مهمان، هنن ٻنهي کي ڳالهائيندو ڏسي پڇيو.

”توهان جي ’ڊاڪٽر‘ هئڻ جو ٻڌي، هي اوهان کي پنهنجي مڙس جي علاج لاءِ چئي رهي آهي.“

”پر آئون دوائن وارو ڊاڪٽر تہ ناهيان -“ پرڏيهي مهمان چيو، ”توهان هن کي ٻڌايو تہ مان تاريخ جي علم جو ڊاڪٽر آهيان“ ۽ پوءِ ڇوڪريءَ ڏي ڏسي چوڻ لڳو.

”معاف ڪجو- مان اوهان جي ڪابہ مدد نٿو ڪري سگهان.“

”هي دوائن جو نہ پر علم جو ڊاڪٽر آ“ سنڌي صاحب پوڙهي ملاح جي جوان زال کي چيو ۽ اڳتي وڌي ويو- ڇوڪري ويڳاڻن جيان ڪين پٺيرو ويندي ڏسندي رهي.

”ستيءَ جي ٿان“ ڏانهن ويندي پرڏيهي مهمان، پنهنجي ميزبان کي چيو.

”توهان سچ چيو هئو سر تہ، سنڌي عورت جو پيار صرف ۽ صرف پنهنجي ور لاءِ آ.“

....

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪپيل هٿ

سنڌ جي ستن ضلعن جو صاحب هوندي به مون کي پنهنجي ڏاڏلي ڏيهه سڄي جو اهو انگل پورو ڪرڻ، وس کان ٻاهر لڳو- منهنجو اڪيلو ٻار، سڄي، جنهن کي اسان پيار مان رابيل، سنڌو، گل يا ڪونج سڏيندا هئاسين، مون لاءِ منهنجي ديس جي مٽي جيان هئي، مٽي، جيڪا اسان جو جيون، آس، اميد، ۽ آسيس آ، جنهن سان نينهن جا ناتا ۽ جيءَ جون تارون جڪڙيل آهن، ان مٽي ماتا جهڙي ڪونج کي ائين ڏکارو ڏسي منهنجي من ۾ وڏ پوڻ لڳا ۽ ڪوشش ڪيم ته ڪنهن نه ڪنهن طريقي سان ڪيس انهي ضد تان لاهيان پر هن اڳيان منهنجو ڪوبه حيلو ڪونه هليو ۽ مٽي کي هٿ ڏئي ڪنڌ هيٺ ڪري ويهي رهيس. مون کي چُپ ڏسي، سڄي سٽ ڏئي پنهنجو انگريزي جو ڪتاب ڦاڙيو ۽ چوڻ لڳي:

”توهان ڪوڙ ڪندا آهيو ته توهان کي سنڌ جي تاريخ سان پيار آ“.

عام ٻارن جي ڀيٽ ۾ تمام ذهين، منهنجي ڌيءُ، ڦڙتي سان سوال ڪندي ۽ جواب ڏيندي آ ۽ اهڙن ڳالهين تي چڙهيي، آئون هرويرو ڪيس هيسائڻ نه چاهيندو آهيان. ان ڪري هن مهل به سندس ڳالهه تي ڪاوڙجڻ بجاءِ ڪيس ڌيرج سان سمجهائيندي چيم:

”ائين ناهي گل- سنڌ جي تهذيب، تاريخ ۽ ادب اسان جو ورثو آ- ۽ انهن شين کي پاڻ کان پري ڪري اسان ماڻهو جي نه سگهندا آهيون“.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اها حقيقت به هئي ته توڙي ڪٿي آئون اعليٰ سرڪاري صاحب هوس، پر مون کي پنهنجي ڏيهه جي تاريخ ۽ تمدن سان اڻ مٽي محبت هئي- آئون انهن ماڻهن مان هوس جيڪي پنهنجي تهذيب کي وسارڻ بجاءِ ان تي فخر ڪندا آهن- ان ڪري پنهنجي پونير کي پنهنجي تاريخ بابت ڄاڻ ڏيڻ واري فرض کي سمجهندي، مان به اڪثر سپي کي اهڙن تاريخي اهميت وارن هنڌن تي وٺي ويندو آهيان، جيئن کيس ڏيهه جي ماضي ۽ ماضي جي هيرن بابت خبر رهي- مون کي سنڌ جو ڪوبه اهڙو تاريخي هنڌ ڪونه ٿو سُجهي، جيڪو مون سپي کي نه ڏيکاريو هجي- سپي به توڙي ڪٿي ڏهن ٻارهن سالن جي هئي، پر اهڙن هنڌن تي هلي، مون کان تمام گهڻا دلچسپي وارا سوال پڇندي هئي ۽ مان اهو ڄاڻي خوش ٿيندو هوس ته منهنجي نياڻي کي ننڍي لاڪون ئي ڌرتي جي تاريخ سان گهرائپ آ- هوندئن به ڏيهه جي ماضي سان دلچسپي، ديس جي محبت جو اهڃاڻ ئي ته هوندي آ- اهڙي نموني، سپي ڪالهه شايد پنهنجي اسڪول ۾، تاريخ جو ڪو سبق پڙهي، مون کان ان ڪهاڻي جي هيرو جي يادگار ڏسڻ جو انگل ڪيو- جيڪو ڪم منهنجي وس ۾ نه هو ۽ ان ڳالهه تان ئي اهو ڪيئو شروع ٿيو.

اسڪول جو ڪتاب ڦاڙي ٻه اڌ ڪري به سپي جو مَنُ نه سُرچيو- هن سٽ ڏئي پنهنجي پين پيڪي ۽ ان جي مس بيڊ شيٽ تي هارڻ لڳي.

”ائين نه ڪر گندي، ائين گدلا ٻار ڪندا آهن“ مون ٻوڙي اچي سپي کي جهليو پر هن مون تي مس اڇلائي، پنهنجا هٿ ۽ منهنجو منهن به خراب ڪري ڇڏيو.

”جي توهان منهنجو چوڻ نه مڃيندا ته آئون ساري گهر جو سامان پٽي ڇڏيندس“.

”ته پوءِ هل ته ڀٽ شاهه تي هلون- جتي لطيف سائين جو روضو ۽ ڪراڙ ڍنڍ جا نظارا ڏسنداسين“. توڙي ڪٿي مون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڇاڌو پئي ته ڪراڙ ڊنل، اڳين ڪراڙ ته پر ڳنڍ ڪڇري جو ٻبر هئي تنهن هوندي به سپي جي وارننگ کان ٻچي، ڪيس مڃائڻ لاءِ چيم:

”اڌي هلي، ٻيڙي ۾ به گهمنداسين“.

”پٽ شاهه تي هلڻ لاءِ ته بار بار ٿا چئو. باقي......“

سپي ڪي منهنجي صلاح نه وڻي ”نه هلنديس. نه هلنديس.... نه هلنديس“. هن منهنجي رٿ رد ڪندي، چڙ مان چيو ۽ آواز جي شدت مان محسوس ٿيو ته سندس ڪاوڙ جيئن پوءِ ٽيئن وڌي رهي هئي.

”ته پوءِ دادوءِ هلون“ مون ٻي رٿ ڏني ”اتي اسان شهيد بلاول سمي جو روضو ڏسنداسين، جنهن کي ارغونن گهاڻي ۾ پيڙايو“.

”مون ڏٺو آ“

”اسان قلندر جي روضي تي به هلنداسين“

”ضرورت ناهي“

”ته پوءِ پلا سانگهڙ هلون. جتان جي مکي پيلي مان انگريزن خلاف حر تحريڪ شروع ٿي هئي. جنهن ۾ سنڌي عورتن به مردن جيان مليٽري جا ڪپڙا پائي ڏاڙي فوج جو مقابلو ڪيو ۽ اهڙي ويڙهه کان تنگ ٿي، انگريزن کي سن ۱۹۴۲ع ۾ برصغير ۾ پهريون پيرو سنڌ ۾ ئي مارشل لا لڳائڻي پئي“.

”توهان حر تحريڪ جي ته ڳالهه ڪيو ٿا پر....“

”پر تنهن جو اهو انگل پورو ڪرڻ منهنجي وس ۾ ناهي“.

”توهان جهڙي ستن ضاعن جي صاحب لاءِ اها وڏي ڳالهه آ ته پوءِ مان پيو ڪجهه به نه ڏسنديس“ سپي ڪروڌ پريل اکين سان ڏٺو ۽ پر ۾ رکيل شيشي جو گلاس ڪڍي زور سان پٽ تي هنيو. ٽٽل گلاس جا ٽڪرا سڄي ڪمري ۾ ڪنبري ويا ۽ ڪجهه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

چيڙيون ته مونکي به لڳيون.

”ڏس ڪيڏي نه خراب ڳالهه آ“.

”پلي هجي“ مون عارضي طور منهن ڦٽايو پر سڀئي تي ان جو اثر نه ٿيندو ڏسي ڪيس نرمي مان چوڻ لڳس، ”پر ان ۾ ته تنهن جا، منهن جا پير به ڦٽجي پوندا“.

”پلي ٿين“ هن ساڳي نوع ۾ ورندي ڏني ۽ آئون جيئن ڏي هن جي پرسان آيس ته هوءُ ٽپ ڏئي ڪمري جي ٻي ڪنڊ ۾ وڃي بيهي رهي. مان پريشان هوس ته ڏيهُ جي روپ سنڌ ڌرتي ڪي ڪيئن پرچايان. جنهن سان منهنجو ابد کان وٺي ازل تائين رت ۽ روح جو رشتو آ. ان کي اک ۾ ڏسي، آئون ڪيئن ٿي جي سگهيس، هونئن به ڇا ڪو ماڻهو ساهه سوا هلي سگهندو آ.

انهن خيالن ڏي خيالن ۾ مان سوچڻ لڳس ته سڀئي سچ چئي رهي هئي.

”مان سنڌ جي ستن ضلعن جو هڪ برجستو عملدار هوس. ايتري قدر جو منهن جي انتظام هيٺ آيل علائقن ۾، ڪک به منهنجي مرضي کانسواءِ چري نه ٿي سگهيو. پر تنهن هوندي به پنهنجي سڪيلڌي جو اڄ وارو انگل پورو ڪرڻ بابت سوچي مون پاڻ کي بيوس ۽ لاچار پاتيو مان، جنهن کي سنڌ جي تاريخ ۽ تهذيب سان اڻ کٽ پيار هو، اڻ ميتن اختيارن هوندي به ڪجهه ڪرڻ پنهنجي وس کان ٻاهر لڳم ۽ سنڌ جي ستن ضلعن جي اڇي ڪاري جو مالڪ هجڻ واري خوشفهمي به واءُ جيان دماغ مان نڪري وئي. مان اهو سڀ ڪجهه سهي ٿي سگهيس، پر سڀئي کي ڏک ۾ ڏسڻ ڄڻ شاهه رڳ تي هٿ رکڻ برابر هئو جيڪا پنهنجي آئي جي ڪري ڪمري ۾ هيڏي هوڏي ڊوڙي رهي هئي. مونکي اهو به ڊپ هو ته پڳل گلاس جا پڪڙيل ٽڪر ڪيس وڍي نه وجهن، ان ڪري ڪيس ريجهائڻ جي ٻي ڪوشش ڪيم.

”هل ته صبحاڻي ٽر هلي، مارئي واري عمر جو ڪوٽ ڏسون“.

Scanned with CamScanner

"اماں نه ڏسنديس"

"پوءِ پيلا ننگر پارڪر هلون، جتي سون ورني ڪارونجهر جي ڇانوَ ۾ ڌارين خلاف وڙهندي روپلي ڪولهي جان ڏني. اڄ به مور پيا ٽهوڪا ڪن".

"مون مور راڻي باغ ۾ ڏٺا آهن".

"پر ڪارونجهر وارا مور ته آزاد اڏامندا وتندا آهن"

"اڄ ڪلهه ڪوبه آزاد ڪونهي" سپي چيو- هن جا ڪڏهن ڪڏهن اوچتو چيل جملا، مونکي اهڙا ته چهنڊڙ لڳندا آهن جو گهڙي کن لاءِ ماٺ اچي ويندي آ- سچ چوندا آهن ته "اڄ جو ٻار، صبحاڻي جو پيغمبر آ".

ويرم رکي ڪنڌ کڻي ڏٺم، سپي اداس منهن سان، کليل دري مان، ٻاهر اڀ ڏانهن ڏسي رهي هئي- مونکي هيانءَ ۾ هٿ پئجي ويا. سنڌ جا واهڻ وستيون ويران ۽ سنڌو جي پيٽ ۾ واري اڏامندي نظر آيم، جتي آدم ته ڇا پر ڪنگ به ڄڻ اڃيا مرندا هجن.

"اها جي حالت رهي ته اڀ ڦاٽي پوندو" آئون چپن ۾ پڇيس.

"توهان مون کي رڳو زبان سان اماں چوندا آهيو" سپي جي سڏڪي، منهنجي سوچن جو سلسلو ٽوڙي ڇڏيو- هوءَ چئي رهي هئي "امڙ سان پيار ڪرڻ وارا ته ماءُ جي مان لاءِ جان به ڏيندا آهن". لڳم ڄڻ ڪنهن منهنجي وجود کي وڍي ڇڏيو- مونکي پنهنجو ساهه منجهندو محسوس ٿيو- ٻوڙي ڪونج کي ٻڪ ۾ ڪيم ۽ سندس ڳوڙها اگهڻ لڳس.

"ته پوءِ آئون توکي اهڙن ڏي سنڌ تي سر ڏيڻ وارن جو يادگار روپا ماڙي ڏيکارڻ ٿو هلان، جن ڌارين سان جنگ ڪندي وهرا واهه ۾ پاڻي بدران رت وهايو".

سپي انڪار ۾ ڪنڌ لوڏي جواب ڏئي ڇڏيو ۽ پاڻ ڇڏائي وري به ساڳي دري وٽ وڃي ويٺي- مونکي پنهنجو پاڻ

ٿي خار اچڻ لڳا جو سپي کي سير ڏي هلڻ جو چئي اهڙا ڳالهه ياد ڏياريم.

”پلا ٺٽي هلون“ مون چيو ۽ سپي ڪوماڻل منهن سان مون ڏي ڏٺو. ”تو کي خبر آ ته ٺٽو، دنيا وارن لاءِ عبرت ٿاني ٿئي. جنهن پرتگالين کان وٺي، ارغونن، افغانن ۽ مغلن جا ڏاڍ ڏٺا ۽ سور سٺا. جتي علم جا خزانا ساڙيا ويا ۽ سچ چوڻ تان شاهه عنايت شهيد ٿيو“ مون ڏٺو، سپي ڪجهه به نه ڪڇي، چپ چاپ مون ڏانهن ڏسندي رهي. الائي ڇو آئون ان خوشفهمي ۾ هوس ته شايد ڪيس سندس هوڏ تان هٽائڻ ۾ ڪامياب وڃان، ان ڪري چوڻ لڳس.

”ترخان حاڪمن، فارسي نه پڙهائڻ تان ٺٽي جي آخوند صالح جي چپ ڪترائي. مرزا باقي بيگ، پنهنجي درٻارين کي مٿي جون مانيون کارايون ۽ پٽ مرڻ تي هن عورتن جا ڳچ ڪپرايا ۽ مردن کي هاٿين جي پيرن هيٺان پيڙايو“ آئون ڳالهائيندو رهيس پر لڳم چڻ سپي کي انهن مڙني ڳالهين سان ڪابه دلچسپي ڪانه هئي. مون ٺٽي سان واسطو رکندڙ سنڌ جي تاريخ جا ڪي واقعا ياد ڪيا ۽ چوڻ لڳس:

”هتي ئي ارغون حاڪم شاهه شجاع سونيون واليون هٿ ڪرڻ لاءِ ڏهه هزار عورتن جا ڪن ڪپرايا. اهوئي ڪينجهر، مڪلي، پنهور ۽ هاليجي وارو، ڌرتي تي بهشت سمان ٺٽو، ڄام نظام ۽ دولهه دريا خان جهڙن جو آخري آرامگاهه به آ ته اتي آمريت جا آثار به آهن“ مون ڏٺو، سپي جي منهن جو ورن بدلجڻ لڳو پر پوءِ به چيم ”اسان اتي مائي مڪلي جي قبر به ڏسنداسين ته ساموئي جو قبرستان به“.

”نه ـ نه ـ نه“ سپي جي رڙ تي مون کان ڇرڪ نڪري ويو. ڏٺم ته هوءَ پنهنجون ٻانهون زور زور سان دري جي فرش تي هڻي، هٿ جون چوڙيون ڀڃي رهي هئي. ٽٽل ڪانچ جا ٽڪرا سندس ٻانهن جي ڪچڙي ماس ۾ کپي ويا ۽ رت ٽمنديون

ڪري وهڻ لڳو. سندس هٿ ۽ ڪپڙا رت ۾ لال ٿي ويا هئا
جي رت، منهنجو ساهه ڪڍي ڇڏيو. اهو سڀ ڪجهه
سپي لاءِ موت سمان هو. آئون ڊوڙي سندس ويجهو آيس ۽ ڳوڙها
مون کيس پرچائڻ جي ڪوشش ڪيم پر هن کي ماٺ نه آئي.
اگهي ”توهان شهيد بلاول، دولهه، دودي ۽ شاهه عنايت کي
نه ٿا وساري سگهو“. سپي سُڏڪندي چوڻ لڳي ”توهان کي
ڪارونجهر جو روپلو ۽ حُرن وارو مکي پيلو ياد آ. توهان کان
عمر جو ڪوٽ ۽ ويرا واهه نه ٿا وسرن. پر توهان منهنجو
هڪڙو انگل به پورو نه ٿا ڪري سگهو“. سپي جون اکيون
ڳوڙهن سان تر هيون. سڏڪن ڀرڻ ٿي هن جو آواز گهگهو
ٿيندو ويو. مونکي سمجهه ۾ نٿي آيو ته ڇا ڪيان. سپي جي
ان استاد تي باهه اچڻ لڳي، جنهن، هن کي تاريخ جو اهو
سبق پڙهايو هو. سپي جا سڏڪا، جيئن پوءِ تيئن وڌندا ويا. ۽
کيس ڇنبڙي چوڻ لڳس:

”آئون توکي سٺا رانديڪا ۽ نئين گاڏي وٺي ڏيندس“
سپي پوءِ به ماٺ نه ڪئي. الائي ڇو مون پنهنجو پاڻ کي بيوس
۽ لاچار سمجهيو. سپي جي انگل بابت سوچي، مونکي لڳو ڄڻ مان
بي اختيار، هتي ڪپيل شخص هوس، جنهن جي وس ۾ ڪجهه
به نه هو.

”ڇا ڳالهه آ. ڇا ٿيو“ صبح کان عورتن جي ڪنهن
فنڪشن ۾ ويل منهنجي زال مومل، ڪمري ۾ ايندي چيو ۽
ٽڪڙي ٽڪڙي سپي ڏي وڃڻ لڳي.

”منهنجي ڪونج کي ڪنهن ماريو“

”سپي مون سان هڪ اهڙو انگل ڪيو آ، جيڪو پورو
ڪرڻ منهنجي وس ۾ ناهي.“

”پر تون ته ستن ضلعن جو صاحب آهين. پوءِ به ڌيءَ
جي ننڍڙي ڳالهه نه ٿو مڃين“ منهنجي زال رڙ ڪئي ”ڇنبو
ته تون به سپي سان پيار جون ڳالهيون ڪندو هئين“.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”مان ستن ضلعن جو صاحب نه پر بي وس، لاچار ۽ مجبور شخص آهيان مومل، جنهن جي هٿ ۾ ڪجھ به ناهي ڪجھ به نه“.

”تون هرويرو نٿائين ٿو- ڇو ته مونکي خبر آ ته تنهن جي انتظام هيٺ آيل علائقن ۾ صرف ۽ صرف تنهنجو حڪم هلندو آ“

”پر هي ڪم منهنجي هر حڪم کان مٿانهون آ“

”ڇا؟“ مومل کان ڇرڪ نڪري ويو.

”ها مومل ها- ستن ضلعن جو صاحب هوندي به سپي جو اهو ڪم ڪرڻ منهن جي طاقت ۽ اختيار کان ٻاهر آ- تون ائين سمجھ ته مان اهو روندبو شخص آهيان جنهن جا ٻئي هٿ ڪپيل آهن“.

”سپي جو انگل پورو ڪرڻ لاءِ تنهنجا ٻئي هٿ ڪپيل آهن“ مومل عجب مان ڇيو

”ها“

مون وراڻيو.

”پر سپي توسان آخر ڪهڙو انگل ڪيو آ.... جيڪو پورو ڪندين تون ڪپيل هٿن سان؛ بيوس ۽ لاچار ٿي پيو آهين“.

”سپي ضد ڪيو آ مومل ته مان....

.... ته مان ڪيس هوشو شيدي جي قبر ڏيکاريان“ مون هٻڪندي ڇيو.

”هائي تون ٿي ٻڌائي ته مان ڇا ڪيان“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بي غيرت

لالا نوروز خان، ملڪ مشتاق، عمران ڀائي ۽ مان، هڪ ئي آفيس ۾ ڪم ڪندا، گڏ رهندا ۽ گڏ گهمندا هئاسين. ڪالهه شام جو اسان چوڪ واري هوٽل اڳيان، ڇپر جي لان تي ڪرسيون رکي، چانهن پئي پيتي ته ڪنهن هٿ ٽنگي قومي ٻولي ۾ سوال ڪيو،

”سائين. الله جي نالي روپيو ڏي“ ڪنڌ ڪئي ڏٺم سانوري رنگ ۽ موچاري شڪل واري ويهن ٻاويهن سالن جي نينگري سنهو ٻيري وارو چولو، ڇيٽ جي سٿڻ، ڦاٽل اجرڪ مٿي تي ۽ سال ڏيڍ جو ٻچڙو ٻار هنج ۾. هيڏي شڪل وارو ابهم، سندس چولي جي ٻري مان نڪتل ٿڻ چوسي رهيو هو. لڳو ٿي ته چڻ هو باقي ٻئن ڏينهن جي مهمان هجي.

”سائين الله جي نالي روپيو ڏي“ هوءَ ليلائڻ لڳي.

”يار. پاڪستان ڏاڍي ترقي ڪئي آ“

”ها. رام تيري گنگا ميلي“ جو سين آ، ملڪ مشتاق انڊين فلمن جو شوقين هو.

”واقعي ملڪ صاحب. هيءَ ته منداڪني کي به ماري وئي“

”ادا. الله جي نالي ......، پلا اٺ آنا ڏيو“ هن وري به ٻاڏايو.

”ٻڌئي لالا. هتي اينديون ته هر روز اهڙا ٻنا سنسر ٿيل سين ڏسنديون“ ڇوڪري جو آواز چڻ ڪنهن به نه ٻڌو ”قسم سان ته ڪوهاٽ به وسري ويندئي“ ڪراچي مان آيل عمران ڀائي چيو.

”اڙي سائين- اهو ڇا- هي ته هونئن به تيار هونديون آهن“

”ها رڳو ڪيسي جا ٻئي ڪولٽا پوندا“

نوروز خان جي دل ڌڙڪڻ لڳي. هن فقيرياڻي ڏي ڏٺو ۽ پڇيائين:

”گهڻو وٺنديءَ؟“

”سائين الله جي نالي رپيو ڏيو- منهنجو ٻچڙو بيمار آ“

هن جي اکين ۾ بڪ، مجبوري ۽ بيوسي هئي- سندس سڪل منهن مان به لڳو ٿي ته ڄڻ ٻئن ڏينهن کان ڪجهه نه کاڌو هجيس-

”پنجاهه روپيه ڏيانهه“ ملڪ مشتاق واڪ ڏنو.

”نه ملڪ صاحب- مال ڏسي مُلهه ڪبو آ- ههڙا داڻا پنجاهه ۾ ڪٿي ملندا“ عمران ٻاڏي، قدردانن جيان مرڪندي چيو.

”ٻاڏي پنجاهه نه ته سؤ، جيڪا سنگت جي صلاح“.

”ادا منهنجو مڙس مري ويو آ – مون کي ٻچڙي جي دوا ....،“

”معنيٰ ته تو کي به اسان جيتري گهرج آ نه ...“ ملڪ مشتاق پنهنجي ڇپڻ تي زبان ڦيريندي دوستن ڏي ڏٺو ”ها يار- ڇهه مهينا ٿي ويا آهن ڳوٺان نڪتي“. ملڪ مشتاق ساهيوال جو وينل آ ۽ ڏهين ٻارهين مهيني ڳوٺ ويندو آ.

”سيٺي کي راضي ڪنديءَ ته پنجاهه روپيه ماڻهو جي حساب سان به سو روپيه ملندئي“ لالا نوروز خان ڏاڍو اتاولو پئي لڳو.

”ها- پنهنجي جاءِ به ويجهي آ“ ملڪ مشتاق جو شوق چوٽ چڙهي ويو- هوءَ مونکي به الائي ڇو وٺڻ لڳي- ڇوماڻس:

”ٻه سؤ ٿورا ته ناهن- دير وري ڪيتري لڳندي- وڌ ۾ وڌ ڪلاڪ ڏيڍ“. ڳالهه ٻڌي، هن پنهنجي اکين ۾ تري آيل ڳوڙهن سان مونڏي ڏٺو ۽ ٻهريون ٻيرو سنڌي ۾ چيائين-

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”ادا تون ته سٺڙي آن - پوءِ به اٺين پيو چوين“ سندس ڳالهه ٻڌي آئون ڏاڍو شڪي ٿيس- ڪنڌ جهڪي ويس، سوچيم، ڏرني ڦاٽي ته ان ۾ غرق ٿي وڃان - هن هٿ جي پٺيءَ سان پنهنجا ڳوڙها اگهيا ۽ خيرات وٺڻ بنا واپس ويندي چوڻ لڳي.

”توتي ميار ڪونهي ڀاءُ - چو ته تون به انهن سان گڏ ويٺو آن“ ۽ مونکي لڳو، واقعي مون جهڙو بي غيرت ٻيو ڪير به ڪونهي.

Scanned with CamScanner

پل صراط

سوڙهي گهٽي مان مُڙي، مين روڊ تي اچي هن ڏٺو، رستو سڄو سُڃو سڃو پيو لڳو. چوسول وٽ ٿهيل چوڪي تي رينجرس جا سپاهي گاڏين جي تلاشي وٺي رهيا هئا.

”شايد رات آيا آهن“ چپن ۾ پڙڪو ۽ هو اڳتي وڌي ويو. ”ماڻهو ڏسي ڪيئن نه ٿا سيڪنجي بيهن. باقي جي ڏڪاءُ ٿو ٿئي ته همراهن کي ڪا اڪڙ جي گهٽي به ڪونه ٿي لڀي.“ موڙ وٽ بيٺل سپاهي وٽان گذرندي هن چيو. ”ها. اهوئي آ. جيڪو تنهن ڏينهن، ڪنڊ تي وينل زيتون ـ ن وڪڻڻ واري جي پويان وڃي لڳو ۽ حياتي ان مسڪين جي ڪٽي آئي“ هو يڪدم سنجيدو ٿي ويو ”ائين ته ڪيترا غريب مفت ۾ مارجي ويا هوندا“ لڳس. ڇڻ اهو سندس ضمير جو آواز هو. ان کان وڌيڪ جو هو ڪجهه سوچي، پوليس جي سائرن وڄائي لنگهندڙ گارڊ وين، هن جي سوچن جو سلسلو ٽوڙي ڇڏيو. گاڏي تي ٻڌن کن، قانوني ڪارندا، رائيفلن سان، پوزيشن سنڀاليو بيٺا هئا. وين جي پويان، ڪيترين، سرڪاري جهنڊن لڳل ڪارون هيون.

”ڏاڍو جلد ياد گيرو آيو اٿن“ چپن تي ٽوڪ واري مُرڪ ”پر هي به ڇا ڪري سگهندا“ هو پڙڪيو ”هنن کي به ڊپ آ ته سخت قدم کڻڻ سان هنگاما نه شروع ٿي وڃن، ۽ پوءِ پرندڙ باهه ته هر ڪنهن کي ساڙيو ڇڏي“.

هن کي پنهنجي ليڊر جا اکر ياد اچڻ لڳا.

”اهو نه ڏسو ته ٻئي کي ڪيترو نقصان ٿيو آ. پر اهو ڏسو ته توهان کي ڪيترو فائدو پهتو آ... ۽ توهان جو فائدو ان ۾ آ ته هر فساد ۾ گهٽي کان گهڻا ماڻهو مرن.... فساد،

Scanned with CamScanner

ڪرفيو ۽ پوليس ڪي هنن شهرن جو مقدار ٻٽائي ڇڏيو. جيئن ڪوبه سڪ جي ننڊ سمهي نه سگهي ۽ اهائي توهان جي سڀ کان وڏي ڪاميابي آ". هو سوچيندو رهيو "پنهنجي فائدي لاءِ نه ماڻهو هر غلط ڪم ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ٿو وڃي. معنيٰ نه انسان جي قيمت ئي ڪري پئي آ". ڪليل سگنل جو خيال ڪرڻ بنا هو روڊ ڏي وڌيو "چند سڪن ڪاڻ انسان شيطان ٿي ويو آ". هڪ ٻي سوچ. ائين ڏي تيز رفتار ڪار زوڪاٽ ڪندي، سندس پرسان، لنگهي وئي.

"اف منهن جا خدا" هن کي ڪار جي برڪن جي چيڪاٽ تي هوش آيو ۽ جيڪڏهن ٽپو ڏئي فٽ پاٿ تي نه چڙهي ها نه گاڏي، سندس چيلهه، ٽنگون ۽ مٿو پچيو وڃي ها. هن جي دل تيزي سان ڌڙڪڻ لڳي. ڪنڌ ڦيرائي، ويندڙ ڪار تي نظر وجهي هو اتي ئي بيهي پنهنجا حواس بحال ڪرڻ لڳو.

"قدرت اڃان ته پئي مهلت ڏئي". وري به چپن ۾ پڪو. ٻئي گهڙيون ترسي، سگريٽ دکائي، هن ڪئين لاڳيتا ڪش هنيا ۽ پوءِ سڌو ڪن قدم هلي، هڪ ڪاروباري گهٽي ۾ مڙي ويو. هن مارڪيٽ ۾ گهٽي پاڳي هٿيارن جا دوڪان هئا.... واسطي وارو دڪان ڪليل ڏسي، هو ڏاڪڻ چڙهي اندر گهڙي ويو ۽ دخل تي ويٺل ڊگهي ڏاڙهي واري ٻوهري سيٺ کي ڪنڌ لوڏي سلام ڪيو. اڇي ٽوپي پاتل ٻوهري سيٺ، جيڪو شايد ڪو مذهبي ڪتاب پڙهي رهيو هو، کيس ويهڻ جو اشارو ڪيو ۽ ڪتاب بند ڪري دعا گهرڻ لڳو.

"ڪرو حال آ سائين". سيٺ پنهنجي عبادت پوري ڪرڻ کان پوءِ کانئس پڇيو ۽ هو هوريان هوريان پاڻ ۾ ڳالهائڻ لڳا. سيٺ جي بار بار انڪار ڪرڻ مان محسوس پئي ٿيو ته هنن جو سودو نه ٿيو. پر جلدي لڳو ڄڻ هو ٻئي هڪ ڳالهه تي راضي ٿي ويا هجن. هن کيسي مان هزار روپئي وارا ڪيپل نوٽ ڪڍي سيٺ کي ڏنائين، اشارن ۾ ڪجهه سمجهائڻ کان

پوءِ دوڪان تان لهي آيو. ٻوهري سيٺ لاءِ مشهور هو ته هو ننڍي ڪان وڏي سرڪاري صاحب تائين ڏي وٺ ڪري، بندش پيل هٿيار گهرائي ڏوهاري قسم جي ماڻهن کي وڏي اگهه تي وڪڻندو آ. دوڪان مان نڪري هن هڪ نظر هيڏي هوڏي ڏنو ۽ مارڪيٽ جي ٻئي پاسي ڏي وڃڻ لاءِ مڙيو. وچ وارو رستو استعمال ڪندي، هو سوڙهي گهٽي مان لنگهي رهيو هو ته رولو ڪتي جي ڀونڪ تي ڇرڪ نڪري ويس.

”ڪتي جون نظرون به تاڙيو وڃن“. ڪيس پنهنجي هڪ مائٽ جي ڳالهه ياد آئي ”ڪتو سڄاڻ جانور آ- ماڻهو ماڻهو ڏسي پوءِ ڀونڪندو آ“ هن لوڏو هڻي پوئتي ڏنو ته ڪتر تي پير ڀڃون ڪري تيز اچي ويس- ذري گهٽ ڪرندي بچيو.

”شايد ڪالهه هتي به پٿراءُ ٿيو هو“. اها ڳالهه اچوڪين مڙني اخبارن ۾ آئي هئي ته ”هفتو کن اڳ وارن فسادن کانپوءِ ڪالهه هڪ ڀيرو وري به شهر ۾ فائرنگ ۽ ڇُرا هڻڻ جا واقعا ٿيا هئا ۽ ڪن هنڌن تي ته ماڻهن سرعام پوليس تي پٿراءُ به ڪيو“. هفتو اڳ واري ڳالهه ياد ڪري هن ڪِلي ڏنو.

”شهر جي هڪ حصي ۾ رڪشا جي سائيلينسر مان اوچتو نڪتل ٺڪاءَ کي فائرنگ سمجهي، ماڻهو هيڏي هوڏي ڊوڙڻ ۽ لڪڻ لڳا- ائين اوچتو ئي اوچتو پوري شهر ۾ فساد ڦهلجي ويا- ڪي هٿيار بند، منهن تي نقاب چاڙهي، ڪارن تي چڙهي پوري شهر ۾ فائرنگ ڪندا ماڻهو ماريندا ويا“، ۽ پوءِ خبر پئي ته. هڪ ڏينهن ۾ ٽيهارو کن ماڻهو مئا هئا.

سنهي گهٽي مان ٿي، هو لنڪ روڊ تي چڙهيو- سامهون تلڪ چاڙهي وارو چوڪ هو- پيٽرول پمپ جي پاسي ۾ ڏنائين ويهارو کن ماڻهو ميڙ ڪيو بيٺا هئا ۽ هو به بنا ڪجهه سوچڻ جي اڳتي وڌي ويو- هن ڏٺو، ڌوٻي جي دوڪان جي اپرندي پاسي ڀِت ويجهو، پيٽرول پمپ واري فرش تي، ميري، ڦاٽل آجرڪ سان ڍڪيل هڪ لاش پيو هو- لاش جي پير ۾ ڀون

Scanned with CamScanner

ماڻهن سان گڏ پوليس جا ٻه سپاهي به بيٺا هئا.

"پر هي ته ڇريو هو". هڪ سپاهي قومي ٻولي ۾ چيو.

"سائين انسان ته هو نه. مسلمان هو. هن غريب جو ڪهڙو ڏوهه. هن جو لاش کڻن ڪي ته نه ڏيو". سامهون واري ٻڪ اسٽال جي مالڪ چيو.

"اڙي ته اسان تي روب ٿو چو ڪرين. اسان ڪو ڪيس ماريو آ ڇا". سپاهي ڪي چڙ وٺي وئي.

"تنهنجو مائٽ ته ڪونه هو" ڳاڙهي ٽوپي واري جمعدار سگريٽ جو سوٽو هڻندي پڇيو. ڳالهائڻ جي لهجي مان هو پنجابي جو پٽي لڳو.

"سائين جمعدار صاحب. ڪاوڙ نه ڪر. مسلمان ته سڀ ڀائر آهن نه. مٽي مائٽي وري ڪهڙي". دوڪاندار ڳالهائڻ کان نه مڙيو.

"اڙي پر هتي روز ڪيتري رول پيا مرن. اسان ڪنهن ڪنهن جا لاش ڍوئيندا سين".

ٻوت سڪل سپاهي، ڳالهائڻ سان گڏ، وات ۾ پيل پان به چٻاڙي رهيو هو. جنهن جي 'پڪ' سامهون بيٺلن جي منهن تي سنهڙا نشان ڇڏي رهي هئي. "اڙي ڀائو. هن کي ڇو ٿا ڇڏو. اسپتال وارن کي ٻڌايو ته پاڻهي کڻي ويندس". بيٺلن مان هڪ چڙي چيو.

"ميان فتن. مان ته چوان ٿو، سٺو ٿيو شهيد ٿي ويو. ويچارو سڄو ڏينهن رلندو وتندو هو". ننڍڙي قد واري ڪاري نٽو چيو. نٽو بنگالي، سامهون واري اسڪولن اڳيان ڇولن جو گاڏو بيهاري چٽ پٽا ڇولا وڪڻندو هو. نواب شاهه مان ٻورين ۾ پرڃي اينڊڙ اهي ڇولا، هو ڪلو جي حساب سان مارڪيٽ مان وٺندو هو ۽ وڏي واڪ هوڪو ڏيئي چوندو هو.

"اڇي وياڻتو بنگالي جا بنگالي ڇولا". فتن جي ڏڪي ڏيڻ تي، نٽو ذري گهٽ ڪرندي بچيو.

”اڙي هي وري ڇاجو شهيد آ“ فتن رڙ ڪئي ”ڏسين نہ ٿو تہ مٿئون اجرڪ پيو اٿس“. ڳالهہ ٻڌي، ڪجهہ ماڻهو لاش ڪان هٽي پري ٿي بيٺا- ڇڻ هي ڪنهن انسان جو نہ پر حرام جانور جو لاش هجي. شڪل صورت مان بهاري نظر ايندڙ فتن، ريلوي اسٽيشن جي ڀر واري ڪالوني ۾ رهندو هو ۽ پوليس لائين ويجهو ٺهندڙ نئين پلازا ۾ مزوري ڪندو هو.

ماڻهو پاڻ ۾ ڳالهائي رهيا هئا پر هو ماٺ ڪيو بيٺو رهيو ۽ جڏهن گهڙي کن ڪانپوء قياس طور اڳتي وڌي لاش جي منهن تان اجرڪ ڪنياڻين تہ ڪانئس ڇرڪ نڪري ويو- وڏيل ڏاڙهي سان، قاتل ڪپڙن ۽ ڪُڪ ۾ خنجر لڳل آهي ”ماجو“ جو لاش هو ”ماجو ڇريو“. هن ڏٺو- ڪليل اکين ۽ قاتل وات سان، هو ڇڻ ڪيس ڪجهہ چئي رهيو هو- هن کي لاش جي منهن تي ڇانيل مرڪ بہ ڇڻ ٺوڪ لڳي- گهرا گهاو ڏيندڙ گهري ٺوڪ- اجرڪ هن جي هٿن مان ڇڏائجي ويو ۽ هو دوڪان جي ڀت سان ٽيڪ ڏئي هيٺ ويهي رهيو-

....

حيدرآباد جي سلاوٽ پاڙي جي سنڌي پٺاڻ ماجو جو اصل نالو عبدالماجد هو پر يار دوست ڪيس پيار مان خان عبدالماجد خان سڏيندا هئا- ماجو جا وڏا، اصلئون پشين ضلع، بلوچستان جا وياٺل هئا- چون ٿا سنڌس پڙ ڏاڏو حافظ شيردل، مدد خان جي فوج سان هت آيو تہ هتان جوڻي ٿي ويو.

ماجو جا ڀيءُ ماءُ مذهبي خيالن جا ماڻهو هئا ۽ ان جو ماجو تي بہ اثر هو- هو ننڍي لاڪون مانيٺي طبيعت وارو، صاف دل سادو، سدائين منهن تي مُرڪ، جنهن بہ ڪلي ڳالهايس تنهن کي پنهنجو يار ڀانياڻين- پٺهنس جو ٻوميٺ واهہ وارو ڪاٺ جو دڪوڻي سندن گذر سفر جو وسيلو هو.

هڪ پاڙي ۾ هٿن ڪري هو ۽ ماجو گڏ کيڏيا ۽ پڙهيا- اسڪول ڪاليج ۾ ماجو محنتي ڪئي ۽ صحيح سوچ سان

اڳتي وڌيو- هو اڪثر پنهنجي دوستن کي به چوندو هو.
"انسان لاءِ عزت سان اڳتي وڌڻ جا ڪئين طريقا آهن- جهيڙو ۽ فساد هر ڳالهه جو حل ناهي- پنهنجي حيثيت مڃرائڻ لاءِ اوهان هنن سان هر فيلڊ ۾ مقابلو ڪيو ۽ اهو به ضروري ناهي ته رکو هو ڏي ڪٿن، پر ياد رکو سوڀ سدائين سچ جي ٿيندي آ- سچ جي پيڙي لڏندي ضرور آ پر ٻڏندي ڪڏهن به ناهي". ماجو، بنيادي طرح شريف ۽ هيٺين متين کان بي‌خبر، هر ڳالهه منهن تي چئي ڏيڻ وارو- هن پنهنجي جيئڻ جو مقصد نه ٻڌايو- سندس ايمان صرف ۽ صرف محنت هئي.

"نڪريءَ نوڪرين ۾ ته يار ايترو به ڪونه ٿو ملي- جو ماڻهو زهر وٺي کائي". هڪ ڏينهن ڳالهين ڪندي ڪنهن دوست چيس ته ماجو وراڻيو.

"ته زهر کائي مرڻ بجاءِ توهان سادگي سان ڇو نه ٿا جيئو" هو ويٺلن ڏي ڏسندو هو "ڏسو يار- پئسو غلط ڪم ڪرڻ کان سواءِ ته هٿ ڪونه ايندو آ نه.... پوءِ توهان ڪنهن کي لٽيندؤ ۽ پٽيندؤ." هو بنا هٻڪ جي چوندو هو- "يقيناً توهان به پنهن جي ڌرتي تي ڌاڙا هڻندؤ". ڳالهه ڪندي هو الائي ڇو ڏڪارو ٿي ويندو هو.

"پر تنهن جو هن ڌرتي سان ڪهڙو سنگ" هڪ وار، هڪ نظرياتي اختلاف رکندڙ دوست چيو هوس ته ماجو جو منهن لهي ويو.

"مونکي گار نه ڏي يار- مان سنڌي آهيان" هو چوندو هو "مان انهن مان ناهيان، جيڪي هتي ڪمائي ٻاهر موڪلين ٿا، يا جن جا لاش به ٻاهر وڃن ٿا" هو ٽڏو ساهه کڻي چوندو هو "اسان ته يار هتي ڄمياسين ۽ لٽباسين" ڳالهه ڪندي ماجو جي اکين ۾ پاڻي اچي ويندو هو.

ائين هڪ وار بحث ڪندي ڪنهن دوست چيو هوس

”تنهن جا اهي پير آهن ته پيٽ ڀري ڪاڏڻ لاءِ به ڪونه ملندئي.“

”ته ڇا جنهن خلقيو آ، اهو دال ماني به ڪونه ڏيندو“.

”اڄوڪي دور ۾ جتي، بيماني، فريب، دغا ۽ ٺڳي، انسان جي نيڪ خصلتن ۾ شمار ٿئي ٿي، اتي سچائي ۽ ايمانداري سان هلڻ، رڳ جي ڪمان ڇڪڻ برابر آ خان“- ٻئي پيري ڪنهن دوست سمجهائيندي ماجو کي چيو ”۽ تون ڇا ٿو ڀانئين ته وار کان سنهي، ترار کان تکي پلصراط، جيڪا انسان جو وجود به وڍي رکندي آ، تون ائين آسانيءَ سان اُڪري سگهندين“. ماجو جو هڪ دوست زماني جا ڏک ڪاڏل هئو ”تون الائي ڪهڙي دنيا جون ڳالهيون پيو ڪرينءَ. پر توکي شايد خبر ناهي ته سچو ماڻهو هن جڳ ۾ بحالي نه سگهندو آ“

”غلط بلڪل غلط هي سڀ انهن ماڻهن جون ڳالهيون آهن- جيڪي پاڻ بي ايمان آهن“. انهن جي ڳالهه تي ماجو تيز ٿي ويندو هو، جو ڪٿي هن اوهان جا ارادا پختا ڪيا هئا ته رڳ جي ڪمان ڇڪڻ ڪا اوکي ڳالهه ناهي“. هو چوندو هو ”خدا انسان کي عقل ڏنو آ ۽ اهو ماڻهوءَ جو ذاتي فعل آ ته هو پنهنجا رستا نيڪي طرف موڙي يا بدي طرف.... مان ته رڳو ايترو چوندس ته بديءَ کان پري ڀڄو ڇو ته اهي راهون اوهان جي منزل گم ڪري ڇڏينديون“.

....

يونيورسٽي ۾ ماجو، پنهنجي ڪلاس جو محنتي ڇوڪرو ليکبو هو- ان ڪري ئي اڪثر چوندو هو:

”محنت ۾ ئي عزت آ- زماني ۾ ڏک سک ته ٿيندا آهن پر انهن کي نيبهه ڪونهي“.

”خان- هن زماني ۾ اهي لياقتون ڪاٻه اهميت ڪونه ٿيون رکن- هاڻي ته انسان جو دين ايمان به سفارش ۽ پئسو ئي آ“. ماجو جو هي ڪلاسي ويهين گريڊ جي آفيسر جو ڏاڏلو پٽ

هو ۽ سارو ڏينهن ڪار ڊوڙائيندو وتندو هو ”تون ڏينهن رات متو هٽي هٽي افعالن مان نڪري ويو آن، پر ڏسجانءِ، تو ڪان سٺي نوڪري به مان، پر اڳ ۾ هٿ ڪندس“ ۽ ماجو ڪان ڪل نڪري ويئي هئي. هن کي ياد آيو ته هڪ ڏينهن انهن ڪلاس ۾ بحث دوران، ساٿي ڇوڪري کان هڪ استاد پڇيو هو.

”مينار پاڪستان لاهور ۾ ڇو ٺهيو“

”سر- هي ته جنرل ناليج جو سوال آ“ ڇوڪري لنوائڻ چاهيو-

”نه جنرل نالج به ماڻهو لاءِ ضروري آ“ استاد هروڀرو ڪانئس پڇڻ تي ضد ڪيو ته ڇوڪري وراڻيو-

”سر انهن جي مرضي- وٽين هان ته اسلام آباد ۾ به ٺاهي سگهيا ٿي“. يونيورسٽي جي سطح تي پڙهندڙ ڇوڪري جو جواب ٻڌي، سڄي ڪلاس ۾ ٺهڪڙو مچي ويو هو- پر ماجو کي يونيورسٽي ڇڏڻ کان ڇهه مهينا پوءِ، پنهنجي ان وقت واري ڪل ني خار اچڻ لڳا، جڏهن ٻڌائين ته ساٿيو ڇوڪرو ڪسٽم ۾ صاحب ٿيو آ-

”پر اڃان ته امتحان جو نتيجو به ڪونه نڪتو آ“ ماجو سوچڻ لڳو ۽ کيس پنهنجي ان سوچ جو ڪوبه جواب ڪونه سجهيو- لڳس- ڄڻ سندس ايمانداريءَ واري ڏاڍ کي لوڏو اچي ويو هجي.

”نتيجو نڪتو ته مونکي به سٺي نوڪري ملي ويندي“ ماجو پنهنجي ويساهه واري ڀت کي ڪرڻ کان بچائڻ لاءِ پاڻ کي ڏڍ ڏنا پر الائي ڇو کيس اعتبار گهٽ ايندو هو-

ماجو کي پنهنجي نتيجي جو تمام گهڻو انتظار هو- ڇو ته جوان پٽ جي حيثيت ۾ هن نه ٿي چاهيو ته اڃان به پيءُ جي پوڙهن ڪلهن کي پنهنجي جيئڻ جو سهارو بڻائي- ڪِنن ٿوپي ته ڪاليج جي ڏينهن کان ئي پويان لڳل هئس- پر هو يونيورسٽيءَ مان ئي پٽ جو پيءُ بڻجي نڪتو، ان ڪري مائٽن

جو سهارو بنجڻ بجاءِ، پنهنجي اڏ آڪهه جو بار، انهن جي ڪلهن تي وجهڻ واري ڳالهه کيس ڏنڀ ڏئي رهي هئي.

”ادا توکي نوڪري ڪڏهن ملندي؟“. هڪ ڏينهن رلي رلي گهر آيو ته ننڍڙي ڀيڻ پڇيس.

”ڇو؟“

”بابا- چيو پئي ته لوڙي لوڙي ٽڪجي پيو آهيان- لالا کي نوڪري ملي ته ’من‘ پيري ۾ به تي ڏينهن سک وٺان“ ڀيڻ چيس ”ها ادا توکي نوڪري ڪڏهن ملندي“.

ماجو منجهي پيو ۽ ڀيڻ کي چمندي چيائين ”وچ منهنجي لاءِ پاڻي کڻي اچ“ هن بهانو ڪري ڀيڻ کي ٽاريو هو، هونئن ڀلا معصوم ٻار کي ڇا ٻڌائي ها-

هفتي کن کان پوءِ امتحان جو نتيجو نڪتو ته هن نوڪري لاءِ وٺ وٺان لائي ڏني.

”اڙي تون ته فرسٽ ڪلاس ۾ آيو آن- پوءِ يونيورسٽي ۾ ڇو نه ٿو اپلاءِ ڪرين- ٻڌو اٿم ٻئي جايون خالي آهن“. ڪنهن دوست جي صلاح تي هو درخواست کڻي، ٻئي ڏينهن ئي وائيس چانسلر سان اچي مليو.

”تون منهنجي يونيورسٽي جو هوشيار شاگرد آن- مون لاءِ ان کان وڌيڪ خوشي جي ٻي ڪهڙي ڳالهه آ ته توکي نوڪري ڏيان- پر مجبوري آ جو هن حڪومت اچڻ شرط ئي نوڪرين تي بندش لڳائي آ“.

”پر سائين بندش لهڻ کانپوءِ“ ماجو پنهنجي ٻڏل اميد تارڻ جي ڪوشش ڪئي.

”پوءِ ته پٽ هو پنهنجا ماڻهو کڻندا. اسان جي ڪٿي هلندي“. وائيس چانسلر پنهنجي مجبوري ڏيکاري ”منهنجو خيال آ- تون پاڻ واري وزير صاحب کي ڪنهن کان سفارش ڪراءِ“.

Scanned with CamScanner

”پر سائين، مونکي ڪم سجاڻي“.

”اهائي ته مجبوري آ پٽ. اڄ ڪلهه ته ڪو به ڪم سفارش کان سواءِ ڪونه ٿو ٿئي.“ ماجو ڪنڌ هيٺ ڪري ويٺي رهيو ته وائيس چانسيلر سوچيندي چيو:

”ٺيڪ آهي. اي وٽ درخواست جمع ڪرائي ڇڏ. مان ڪوشش ڪيان ٿو، آسرو ته گهٽ آ. پر من به تنهنجو ڀاڳ ڦاٽي“.

....

”يار اسان جي آفيس ۾ ڪلارڪن جون ڪجهه جايون آهن پر ترس وري به ڪيڪ ڪري وٺان.“ ماجو جي پاڙي جو هي ڇوڪرو، فوجي شگر مل ۾ ڪم ڪندو هو ۽ سندس چوڻ تي ماجو، ٽئين ڏينهن ڊي شگر مل جي ڊپٽي جنرل مئنيجر سان مليو. ڪيپٽن وارن ڪوڙيل ڊي. جي. ايم، رٽائرڊ فوجي هو. هن ٿڪي منٽ وري وري ماجو جي درخواست ۽ سرٽيفڪيٽ ڏٺا ۽ اشاري سان ڪيس ڪرسي تي ويهڻ لاءِ چيو.

”واقعي محنت ۾ عزت آ“ ماجو سوچڻ لڳو ”جيڪڏهن منهن جا سرٽيفڪيٽ اهڙا نه هجن ها ته مونکي هتي ويهڻ به ڪونه ڏئي ها“.

”توهان جو اڪيڊمڪ رڪارڊ ڏاڍو سٺو آ“

”ٿينڪ يو سر“ ماجو کي محسوس ٿيو ڄڻ سندس رت اڌ ڪلو ڪن وڌي ويو هجي.

”حالانڪ سنڌين ۾ هوشيار ڇوڪرا تمام گهٽ آهن. پر لڳي ٿو ته تو ڪافي محنت ڪئي آ“. ڳالهه ڪرڻ شايد ڊي. جي. ايم صاحب جي فطرت ۾ شامل هو. ماجو کيس ورندي نه ڏني ڄڻ ته پاڻ تي ظلم ڪيو هو.

”اسان وٽ ڪلارڪي جون ڪجهه جايون خالي آهن“

”يس سر“ ماجو اڳتي سرڪي خوش ٿيندي چيو

”تنهن جي لياقت به انهن کان ڪئين ڀيرا وڌيڪ آهي“

”يس سر“ ماجو اچان به اڳتي جهڪي آيو.

”پر تو جهڙي لائق ۽ محنتي ماڻهو کي، خسيس ڪلارڪي ڏئي، مان توکي سست ڪرڻ نه ٿو چاهيان“ ڊپٽي صاحب جي ڳالهه پڌي ماجو جو منهن لهي ويو. ڊپٽي جنرل مئنيجر چئي رهيو هو ”مان چاهيان ٿو. تون ڪوشش ڪري ٻي ڪا نوڪري هٿ ڪر. جيڪا تنهنجي تعليمي لياقت کي سوٽ (Suit) ڪري“.

”سر. جيڪڏهن منهن جي پيٽ جو مسئلو ٿورو به حل ٿيو ته مان صحيح طريقي سان اڳتي وڌڻ جي ڪوشش ڪندس“.

”مان هڪ رٽائرڊ فوجي آهيان ۽ منهن جو تجربو تنهن جي عمر کان وڌيڪ آ. مونکي خبر آ ته بکئي ماڻهو کي بک جو وڌيڪ احساس ٿيندو آ. ان ڪري آئون تنهنجي ڪا به مدد نٿو ڪري سگهان“.

”سر ته پوءِ ٻي ڪا نوڪري..“ ماجو اچان به همت نه هاري هئي.

”مونکي افسوس آ ته اسان تو جهڙي لائق ڇوڪري جون خدمتون حاصل ڪري نه ٿا سگهون. ڇو ته هن اداري ۾ گهڻي ڀاڱي جايون رٽائرڊ فوجين يا انهن جي ٻارن لاءِ رکيل هونديون آهن“.

....

پوري مهيني جي ڪوشش ۾ هر جاءِ تان جواب ملڻ ڪري ماجو منجهي پيو. هن کي سمجهه ۾ نه ٿي آيو ته ڇا ڪري. ڪيس راتين جون راتيون جاڳي پڙهڻ جو اجايو لڳو. ”جيترا ڪير وڌيڪ پئسا ڏيندو. اوتري ئي وڏي نوڪري ملندس.“ هڪ وار ماجوکي سيڪريٽريٽ جي هڪ هلڪي طبيعت واري آفيسر چيو هو.

”جيڪو ماڻهو ڪم چاهيندو آ. ان کي آفيس ۾ رکندا آهن.“ هڪ ٻئي دوست جو چوڻ ياد آيس.

”مان نه آفيس ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ به تيار آهيان“ ماجو وراڻيو هو.

”اهو ته تڏهن ٿيندو، جڏهن توکي نوڪري ملي“ هن جي توڪ نموني ڪلي ڳالهه، ڪرڻ تي ماجو جو منهن لهي ويو.

”هاڻي ته روڊ ڪچي ڪچي ٽڪجي پيو آهيان... سمجهه ۾ نه ٿو اچي ته ڇا ڪيان“.

”مان صلاح ڏيان؟“ هن چيو ”مون وانگر چوري ڪر“.

”پر اهو ته برو ڪم آ“

”برو ڪم ڏي سهي پر پيٽ جي ڳڻتي ته ڪانهي“. ماجو جي چوڻ پويان هن وراڻيو هو ”هونئن به سياڻا ماڻهو چوندا آهن ته گهرڻ پويان نه ملي ته کسي وٺجي“. ۽ ماجو جي من ۾ مانداڻ مچي ويو. لڳس ڄڻ ڪو زلزلو سندس پيرن هيٺان زمين کسڪائيندو ويندو هجي. هن جو وجود لڏي ويو.

”مان هڪڙو ڏڪ هڻي، مهينو ڏيڍ آرام سان ويهي کائيندو آهيان“.

”پر توکي ائين ڪندي ڊپ نه ٿو ٿئي؟“ ماجو پڇيو. هن پاڻ کي به واڪي تي بيٺل پاتو.

”ڏانگ انهن کي کائيندو آ لالا، جيڪي نوڙي کان ڊڄندا آهن“.

”گهڻو ملندو اٿئي“ ماجو جي دل ڌرڪڻ لڳي.

”ڀاڳ تي آ. ڪڏهن گهٽ ته ڪڏهن وڌ“.

”مان ته يار راءِ رلي ٽڪجي پيو آهيان“ ماجو ڏڍو ساهه کڻي چيو هو.

”مون توکي اڳي به چيو هو ته هن جڳ ۾ ايماندار سدائين بک مرندو آ“. هو چوڻ لڳو ”اسان ته ڪيترا اهڙا آفيسر به ڏٺا آهن، جيڪي ته اکر به لکي نه ڄاڻن پر هر سال لکين ماڊل جي ڪار وٺندا آهن.... خبر اٿئي ڇو“ ۽ ماجو جي ڏسڻ تي هن چيو ”ان لاءِ جو هو هيٺ کان مٿي تائين مڙني

سان رسائي ڪري حصو پتي پهچائيندا رهندا آهن ۽ سالن جا
سال آرام سان ساڳي هنڌ ويٺا آهن".

"اها ملڪ جي خدمت ته نه چئبي". ماجو نفرت
مان چيو.

"اڙي بابا. ڪير ٿو ملڪ لاءِ سوچي".

"مون ته يار قسم کنيو هو ته حق حلال جي ڪمائي
ڪائيندس پر بابي جي ڪمائي تني و ڍهي لڳي ٿو ته حرام
پيو کاوان".

"خان. تون حلال چاڪي ٿو 'چوڻ" هن ماجو ڏي ڏٺو.
اڄ ته حلال ۽ حرام جي تميز ڪرڻ ڏي وڏي ڳالهه آ. مان
ٿو چوان ته چڱا چڱا عالم به حلال ۽ حرام جي خانن جي
ورچ ڪري ڪونه سگهيا آهن". ۽ ماجو منجهي پيو هو. هڪ
وار وري به سندس سچائي جي سمنڊ ۾ اٿل اچي ويئي ۽ پوءِ
رات جو ڪافي دير تائين هو سوچيندو رهيو. بدي ۽ نيڪي
جي به واٽي تي بيٺل هڪ منجهيل مسافر جيان اڪيون پٺيون هو
خبر ناهي ڪهڙا خيال اندر ۾ سوهيندو رهيو. ان ڏينهن ڏي
شام جو پاهران اچي زال ڪي چيو هٺائين:

"سوچيان ٿو ڪنهن بئنڪ کي ڌاڙو هڻان".

"پر تون ائين ڪري نه سگهندين" جوڻهنس ڪيس ٺهه پهه
وراڻي ڏني هئي- "تنهنجي نس نس ۾ شرافت پريل آ لالا-"
هوءَ به ڪيس لالا سڏيندي هئي "تنهن جي شرافت تو کي ٻڇڙو
ڪري ڇڏيو آ .... ۽ هڪ ٻي ڳالهه به ته، ڪوڙو قسم کڻڻ
واري کي قرآن ڪونه وڙهندو آ. قرآن ان کي وڙهندو آ،
جيڪو ان ڪان ٻڇي". ماجو جي زال سندس ماسي جي ڌيءَ
هئي ۽ ننڍي ڪان سندس افعالن جي واقف پڻ.

رات جو شايد پوڻون پهر هو پر هن جي اک نه لڳي.

"منهنجي مائٽن پنهنجو سڀ ڪجهه ته منهنجي پويان
لائي ڇڏيو".

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سوچڻ لڳو ”پر مون هنن لاءِ ڇا ڪيو آ. لڳي ٿو ته مان ڪين سک ڏٺي نه سگهندس“ انهين خيال کيس وڪوڙي ويا.

”جيڪڏهن مان هن سان گڏجي چوري ڪيان ته....“ هڪ سوچ واچوڙي جيان سندس وجود کي لوڏي وڌي ۽ پاڻ مرادو چوڻ لڳو ”مان ڇاٽي واٽي پنهنجي ٻچن جي پيٽ ۾ حرام وجهان.“ هڪ ٻيو خيال سندس اندر ۾ آيو.

”مون جيڪڏهن ڪو غلط ڪم ڪيو ته ٿي سگهي ٿو خدا ڏمرجي منهنجو اولاد به مون ڪان ڪسي وڃي“. ۽ هو واقعي ڏڪي ويو. اها ڳالهه سندس دل ۾ واسو ڪري ويئي ته هو ڪڏهن به ڪو بدي جو ڪم ڪري نه سگهندو ۽ جي هن ڪوبه ڪم ڪيو ته کيس وڏيڪ لوڙڻو پوندو.

”آئون ڪوبه غلط ڪم ڪونه ڪندس“ ماجو فيصلو ڪيو ته آئون ڏک ڏسي يا بکون ڪاٽي به رڪ جي ڪمان ڇڪڻ جي ڪوشش ڪندس.... روڪ ٽوڪ وجهي به هيءَ پلصراط پار ڪندس. پر بديءَ جي ڪم کي هٿ ڪونه لائيندو“. ان ڳالهه کيس اڻ ڪٿ اطمينان ڏنو ۽ هو پاسو ورائي سمهي پيو.

....

ٻئي ڏينهن، يارن دوستن ڪان ’پٽ‘ سٽ‘ ڪري ڪجهه پئسا ڪٺي هو نوڪريءَ لاءِ ڪراچي هليو آيو ۽ ڪوشش ڪندي کيس هڪ وزير تائين پهچڻ جو موقعو مليو. ماڻهن سان ڀريل ڪمري ۾ پنهنجو وارو اچڻ تي هو درخواست ڪڍي اڳتي وڌيو.

”ڪير آهين بابا. ڪنهن موڪليو اٿئي“ درخواست وٺندي وزير صاحب پڇيو.

”سائين مون بي. ايس. سي پاس ڪئي آ. توهان وٽ ڪي جايون خالي آهن. مان پنهنجي ڪلاس ۾ ٻيون نمبر آيو آهيان“ ماجو تڪڙ ۾ چوڻ لڳو. منسٽر صاحب کيس ڏٺو.

”تون جنهن جاءِ جي ڳالهه پيو ڪرين ان لاءِ ته ’پٽ‘ بي. اي وارا کپن“.

”پر سائين مان ته بي ايس سي پاس آهيان“.

”ٺون ڪٽي ڇا به پاس هجين پر بي- اي ته ناهين نه“ منسٽر صاحب، درخواست پڙهندي چيو ۽ ماجو وزير صاحب جي عقل تي چپ ٿي ويو،

”عبدالماجد پٺاڻ- سلاوٽ پاڙو حيدرآباد“ منسٽر صاحب پڙهڻ لڳو ۽ پوءِ ماجو ڏي ڏسندي چوڻ لڳو ”پر بابا- توهان ته اسان کي ووٽ ڏي ڪونه ڏنا هئا“.

”سائين- اسان توهان کي ووٽ ڏنا هئا“. ماجو ڪوڙ ڳالهايو-

”نه پوءِ اسان جي همراه اتان ڇو هارايو“

”سائين اسان ته توهان جي پارٽي کي ئي ووٽ ڏنا هئا“.

ماجو پنهنجي ڪوڙ تي پڪو ٿي بيٺو-

”نه پوءِ ان ماڻهو ڪان درخواست تي نوٽ هڻائي اچ“ منسٽر صاحب، درخواست واپس ڪندي چيو.

”سائين پوءِ مونکي نوڪري ملي ويندي“

”مان تنهنجي درخواست واسطيدار عملدار ڏي موڪليندس. باقي نوڪري ته جنهن کي هو لائق سمجهندا، ان کي ڏيندا... مان انهن جي ائڊمنسٽريشن ۾ هٿ اٽڪاءُ نه ڪندس“.

”سائين پوءِ ته ڪم ڪونه ٿيندو“ ماجو منجهي منجهي چيو.

”نه تنهنجي لاءِ مان غلط ڪم ڪندس ڇا!“ وزير صاحب چڙي پيو -

”نه سر- مان ائين ته نه ٿو چوان“

”نه پوءِ منهنجو مٿو ڇو ٿو کائين“ صاحب، سخت لهجي ۾ چيو ۽ ٻاهر ويندي ماجو ٻڌو.

”ووٽ ڏين مخالفن کي، باقي نوڪرين لاءِ سيٺيا بيٺا آهن جڻ اسان ڪو دوڪان کوليو آ“.

”آهي ڪو آسرو“. ماجو جي ٻاهر اچڻ تي، آفيس جي در تي بيٺل هڪ دوست کيس ڏسي چيو- هو به شايد ساڳي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نوڪري لاء درخواست ڪئي آيو هو.

”اوتهون“ ماجو انڪار ۾ ڪنڌ ڌوڻيو.

”پڌو اٿم پئسا ڏنا وڃن“

”ڪير؟“ ماجو واڌڙو ٿي پڇيو.

”وري پڇندين ڪيترا؟“ سندس دوست چيو.

”پلا پڌائيندين نه ته خبر ڪيئن پوندي“

”چون ٿا منسٽر صاحب جو ڪو دوست آ. لک روپيه ماڻهو جي حساب سان گهري ٿو. پر خالد سان اسي هزارن جو ڳالهايو اٿائين“ ماجو جو دوست ڪيس درڪان ڏورو پري ڪري چوڻ لڳو.

”خالد ڪهڙو.... پٺافي“ ماجو پاڻ ئي چيو ”ان جو ته مامون به ميمبر آ“

”هوندو“. سندس دوست وراڻيو ”پر يارن دوستن کي به ڪي قلڪي نوڪري سان نوازبو يا سورهين گريڊ جي جاء ڏبي“.

ماجو جو دوست، سياسي خيال رکندڙ ۽ ڪئين پيرا وڏيڪ هوشيار هو. هو چوڻ لڳو ”خان هي جو لکين روپيا وڃائي ميمبر ٿيا آهن ته اهي خرچ ڪٿان نه ڪرندا“. سندس دوست هوريان ڳالهايو.

”منسٽريون به ائين ڏهاڙي ڏهاڙي ته ڪونه ٿيون ملن نه“

”معنوي ته ڪم لٿو پيو آ“

”پيو نه ته“

”اجان به جمهوريت آ. نه ته الائي ڪهڙو حشر ٿئي ها“ ماجو چيو.

”خان. هرڪو انهي وٽ وڌان ۾ آ ته جيڪو ڪرڻو هجي سو ڪري وڃون، وري الائي موقعو ملي يا نه.“

”بس يار. غريب جو ته الله کان سواء ڪو آهي ئي ڪونه“ ماجو ٿڌو ساهه کنيو.

”هائي ته لالا، جي نوڪري کپئي نه وڃي لک ڪن

جو ٻلو ڪر.... نه ته روڊ تي هونئن ئي ڪجهندو ڏو وتين“ سنڌس دوست هن جي هٿ کي زور ڏنو ۽ منسٽر صاحب جي ڪمري ۾ هليو ويو.

ساڳئي ڏينهن جو ماجو، ريگل چوڪ وٽ بيٺل گاڏي تي چولا کائي رهيو هو، جو پنهنجي تڪ واري اسيمبلي ميمبر کي ڪار مان لهندي ڏٺائين، جيڪو سامهون واري وڊيو شاپ مان شايد ڪجهه خريد ڪرڻ آيو هو. ماجو ٽڪڙ ۾ پليٽ ڇڏي پئسا ڏئي اڳتي وڌيو. هن ميمبر کي ٻه هٿن ووٽ ڏنا هئا.

”سائين اسلام عليڪم“. ميمبر صاحب جي پويان ٽڪڙيون ٽڪڙيون وکون کڻندي، ماجو چيو.

”وعليڪم سلام“ صاحب پوئتي ڦري ڏٺو ”اڙي خان تون.... هتي ڇو ڏيکارجين.......“ ميمبر مرڪندي ڪيس اک ڀڳي.... ”عيش ڇو ڪرين ڇا“؟.

”سائين مان....“ ماجو چوڻ چاهيو پر چئي نه سگهيو.

”ڇو ڪير اٿئي“

”مان اڪيلو آهيان“

”اڇ ته توکي ڪٿي هلي ڇانهن ڀياريان.“ ميمبر صاحب رسمي طور چيو.

”نه سائين مهرباني!“

”ڇو“ ميمبر انهن ئي جان ڇڏائڻ لاء چيو.

”سائين مان نوڪري لاء آيو آهيان“.

”پوء ڪو دلاسو مليو.“

”نه سائين“. ماجو هٻڪندي چوڻ لڳو ”سائين توهان منهن جي ڪا مدد ڪيو.“ هن جي اکين ۾ پاڻي اچي ويو. ڳالهه ٻڌي ميمبر صاحب جو منهن لهي ويو ۽ زوري مرڪ چپن تي آڻيندي چيائين:

”توکي خبر آ خان ته اسان مخالف پارٽي ۾ آهيون.... توهان جي مهرباني يار. توهان ووٽ ته ڏنا پر اسان جي حڪومت

ٿوي نه سگهي".

"پر سائين توهان جا چيف منسٽر صاحب سان به ذاتي ناتا آهن" موجو جي چوڻ تي ميمبر صاحب مرڪي ڏنو.

"اهو ته مان هاڻي به چيف منسٽر هائوس مان ٿيو پيو اچان" هن جي مرڪ جو انداز بدلجڻ لڳو "پر تون پاڻ سوچ ههڙي ننڍڙي ڪم لاءِ هن کي ڪيئن چئجي".

"واهه ڙي قسمت" ماجو جي دل مان نڪتو "واقعي غريبي به هڪ مرض آ- ڪوڙهه جيان".

"چڱو خان- مان هلان ٿو- تاج محل ۾ رهيل آهيان- ڪنهن ڪان به پڇندين ته ڏسيندئي- اڃان به هفتو کن اتي آهيان- ڪو ڪم پوئي ته اچجانءِ" ميمبر صاحب ايترو چئي هڪ طرف هليو ويو ۽ ماجو ماٺ ڪيون ڪيس ڏسندو رهيو.

....

اڃا به ڪٿي پاڳ چئجن جو ماجو کي راڻ پويان، هڪ آفيس ۾، "ليو ويڪنسي" تي ٽن مهينن لاءِ ڪلارڪي ملي وئي- جڏهن هو آرڊر وٺي آفيس ۾ ويٺو ته، هن جي خوشي جي ڪا حد ئي ڪونه هئي-

"چار مهينا ڪي ننڍا ڪونهن- في الحال پيٽ جو مسئلو ته حل ٿيو" ماجو پنهنجي دل کي تسلي ڏني "هاڻي وڏي نوڪري جي به ڪوشش ڪبي" هو چوڻ لڳو:

"جڏهن محنت ڪرڻ سان ماڻهو عزت حاصل ڪري سگهي ٿو ته گناهن جي ڏيڻ ۾ قاسم مان ڪهڙو فائدو ......

ماڻهن کي هرويرو حلال ڪان نفرت آ، نه ته حرام ۾ ڇا هي" ماجو کي اهڙن ماڻهن تي ٻاهه هئي- نوڪري ملڻ کان پوءِ هو ٽائيم کان به اڳ آفيس ۾ ايندو هو ۽ سارو ڏينهن چپ چاپ پنهنجي ڪم ۾ لڳل رهيو- حالانڪ سندس آفيس جا ڪجهه ماڻهو مٿس چڙندا هئا، پر هن اهڙي ڪنهن به ڳالهه کي اهميت ڪونه ڏني- ماجو کي اها به خبر ڪونه هئي ته ڪو

Scanned with CamScanner

پٺيان پويان ڪيس خنجر هڻڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آ ۽ سنڌس اکيون ان وقت کليون، جڏهن هڪ ڏينهن آفيس جي انچارج صاحب ڪيس پاڻ وٽ گهرايو. بنا وارن وارو هي صاحب، سٺ سالن جي نوڪري پوري ڪان پوءِ، وڌيڪ پنجن سالن جي ڪنٽريڪٽ تي ڪم ڪري رهيو هو. هو اصلئون يو. پي انڊيا جو هو ۽ هر ڪنهن سان، هندستان ۾ پنهنجو کهول وهائي اچڻ جون خبرون ڪندو هو.

”مسٽر ماجد. تون سنڌي آن يا پاڪستاني“. پوڙهي آفيسر پڇيو. ماجو کي هن جي شيرين اکين ۾ مڪاري نظر آئي.

”ڳالهه ته ساڳي آ سر. جهڙي سنڌ تهڙو پاڪستان. سنڌ کان سواءِ پاڪستان اڌورو آ. ان ڪري منهنجي سنڌي سڏائڻ تي ڪنهن کي اعتراض نه هئڻ کپي“. ماجو کي ان کان وڌيڪ مناسب جواب ڪونه سجهيو.

”معنيٰ ته تون پاڪستاني ناهين“ زهر ڀري مرڪ ۾ ٻڏل سوال.

”ڇا اوهان سنڌ کي پاڪستان جو حصو نه ٿا سمجهو“ گنجي صاحب جي سوال پويان ماجو به امالڪ چيو:

”نه نه، منهنجو اهو مقصد ته ناهي“ پوڙهي آفيسر مرڪي ڏنو ۽ ماجو سمجهي نه سگهيو ته سندس ڪل جو سبب ڪهڙو هو. هن جي دل ضرور ڌڙڪي رهي هئي ۽ ان ئي ڏينهن ڪيس سندس نوڪري ختم ٿيڻ جو آرڊر مليو.

”پر منهنجو ڏوهه ڪهڙو آ سر“. آرڊر ڏسي هو امالڪ پنهنجي صاحب جي ڪمري ۾ ويو.

”تو کي خبر آ ته هي ”سيمي گورنمينٽ“ ادارو آ ۽ تنهن جي ”ليوويڪنسي“ تي اپائنٽمينٽ اسان جي پاليسي جي خلاف آ“.

”پر سر. منهن جي مقرري کي ته ڏڍي گهٽ مهينو

ڏني ويو آ".

"اها اسان جي غلطي هئي ۽ سمجهه ته ايترن ڏينهن جو پڳهار آڏون توکي پنهنجي ڪيسي مان پيو ڏيان".

"سر" ماجو ڪجهه چوڻ چاهيو پر گنجي صاحب سندس ڳالهه ڪٽيندي چيو:

"هتي ڪيترا اهڙا قوم پرست آفيسر آهن جيڪي تنهنجي مدد ڪري سگهن ٿا ۽ آڏون انهن مان ناهيان."

ماجو سمجهي ويو ته سندس ڏوهه ڪهڙو آ. هن وري به ڪجهه چوڻ لاءِ وات کوليو پر پوڙهي آفيسر منهن ڦٽائي چيو:

"آءِ ايم ساري مسٽر ماجد. آڏون تنهن جي ڪابه مدد نه ٿو ڪري سگهان. هونئن به هن جاءِ تي ان ڏٽڙيل جو وڌيڪ حق آ، جنهن توکان وڌيڪ قربانيون ڏنيون هجن".

"معنيٰ ته هن جاءِ تي ان جو وڌيڪ حق آ، جيڪو بنگال، بهار يا يو- پي جو هجي". ماجو دل ئي دل ۾ چيو ۽ ٻاهر نڪري ويو.

....

نوڪري ڪسجڻ ڪري، ماجو جو اندر چيهون چيهون ٿي پيو. هن جا سپ خواب وکري ويا. جنهن مستقبل بابت سوچي هو پيٽ کي هٿ ڏئي اڳتي وڌيو، اهو آئيندو اونداهي ڪُنڊ جيان، وات پٽي ڪاڏهن اچي رهيو هو.

"همت نه هار- ڏکيا ڏينهن سدائين نه هوندا آهن" ماجو کي پريشان ڏسي سندس زال کيس چيو، پر هن جون ته چڙهي هڙدي والون وڃائجي ويون هيون.

"منهن جي لاءِ ان کان سواءِ ٻي ڪابه واهه ڪانهي ته پنهن جي جيئڻ لاءِ ٻئي جو جيون ڀوهه ڪيان" هن سوچيو "آڏون به ٻين وانگر غلط ڪم ڪندس".

"تون ڪوبه غلط ڪم ڪونه ڪندين" چڻ ماجو جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اندر مان ڪو آواز آيو ۽ هو ٻه ڏلو ٿي ويو "اهو سڀ ڪجهه تون پنهنجي زبان سان ٿو چوين- پر اينٽ ڪرڻ لاءِ تون دلي طرح راضي ناهين" جڻ اندران ئي اندران ڪا طاقت ماجو جي ڪنن ۾ ڳالهائي رهي هئي.

"ها- لالا، اسان جو هڪڙو ٻچو آ- چا پرايو رت وهائي اسان پنهنجي ٻچي جي سک لاءِ سوچي سگهنداسين". ماجو جي زال ڪيس سمجهائيندي چيو ته، هن ورائيو.

"مان ايمانداري واري پلصراط اڪري ڪونه سگهندس جانڻ- رڳ جي ڪمان چڪڻ منهنجي وس کان ٻاهر آ".

"نه لالا- آئون توسان گڏ آهيان- اسان ٻئي گڏجي اهو ڪم ڪنداسين". زال جي ڳالهه ٻڌي، ماجو کي ڄڻ ته تمام گهڻو آٿت مليو ۽ پوءِ هو پيءُ جي ڪان جي دڪي تي اچي ويٺو- پر ان سان گڏ نوڪري جي ڪوشش به ڪندو رهيو.

"تون جيڪڏهن منهنجي همت نه وڌائين ها ته، اڄ ڪنهن نه ڪنهن غلط ڪم ڪرڻ ڪري منهن جا پير ڪاٺ ۾ هجن ها". هڪ رات ماجو پنهنجي زال کي چيو "هونئن به جاڻ، مان سوچيندو آهيان ته آئون ڪو غلط ڪم ڪري ڪونه سگهندس".

"ڇو" سندس زال ائين ئي ڪانئس پڇيو:
"ڇو ته منهنجي من ۾ ڊپ آ"
"اهو ته سٺو آ نه-" سندس زال ٺهڪ ڏنو هو "منهنجو ڊڄڻو مڙس" ۽ ماجو به ٺهڪ ڏئي کلڻ لڳو.

....

ماجو پنهنجي نئين زندگي کان ڏاڍو خوش هو- پٽهنس جي طبيعت خراب هئڻ ڪري، هاڻي سندس اڪثر وقت دڪي تي گذرندو هو- ان ڪري ڏنڌو به سٺو ٿي رهيو هوس- پر هو پوءِ به ائين وساڻي نه ويٺو ۽ ڪنهن نه ڪنهن دوست جي معرفت يا پاڻ به ڪوشش ڪندو رهيو- ائين هڪ ڏينهن حيدرآباد ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

فساد شروع ٿي ويا ۽ اک ڇنڀ ۾ اهو ڪجهه ٿي ويو جنهن ماجو جي زندگي بدلائي ڇڏي.

هلندڙ فسادن ۾ رات جــو ڪن شرپسندن، ماجو جي ڪاٺ جي دڪي کي باهه ڏني اتي بيٺل چوڪيدار کي گوليون هڻي ماري ڇڏيو. صبح جو جڏهن ماجو دڪي تي آيو ته دکندڙ باهه ۽ خاڪ جي ڍير کان سواءِ ٻيو ڪجهه نه ڏسي هو پار ڪري رنو. پر هاڻي ڇا ٿي ٿي سگهيو، ڳالهه اتي دنگ ڪونه ڪيو. ڪاٺ جي دڪي سڙڻ جي خبر ٻڌي، ماجو جي پيءُ جي دل ٿڦي پئي، ڇو ته اهو ئي هڪ ٻڪڻي پيٽ جي ٻک متاثرن جو سهارو هو ۽ پوءِ زماني کي منهن ڏيڻ لاءِ، ماجو هن دنيا ۾ اڪيلو رهجي ويو. انهن ئي نهار تائين پکڙيل رڻ ۾ سڪون جي تلاش ۾ ڀٽڪندڙ روح جيان، هو دربدر هلندو رهيو. سوين سوچون ۽ اڻ ميا خيال ڪيس ڇريو ڪرڻ لاءِ ڪافي هئا هن جي ڏاڙهي وڌي ويئي، اکيون ڏرا ڏيئي ويس. دڪي واري نقصان جي عيوضي ملڻ لاءِ هن درخواست ڏني، سرڪاري صاحبن جي در تي ٻڏايو. پر پورو مهينو رلڻ کان پوءِ به ڪو ڪڙ ٿيل ڪونه نڪتو ته اٿيي سٺيي ماڻي به هن لاءِ مسئلو بڻجي وڃي. هن کي نه ته زال ونڊي هئي ۽ نه ئي ٻار. گهر هن لاءِ ان سوڙهي قبر جيان هو جنهن ۾ ماڻهو مرڻ کان پوءِ به سڪيو نه هجي ۽ پوءِ ماجو هنن جي ور چڙهي ويو. هو سڀ پڙهيل لکيل هئا. سٺين ڊگرين وارا. پر رشوت ۽ سفارش نه هئڻ ڪري ڪوشش جي باوجود به جڏهن ڪين نوڪريون نه مليون ته هو باغي ٿي پيا. پيٽ جي ٻک ته هر شئي کان اڻانگي آ. ٻک متاثرن لاءِ اٽو ڪپي ۽ اٽو پئسن کان سواءِ ڪونه ملندو آ. ان ڪري پئسو ڪمائڻ لاءِ هنن هٿيار هٿ ڪري، بينڪون ڦرڻ ۽ ڌاڙا هڻڻ شروع ڪيا. نه صرف ايترو پر ملهه وٺي ماڻهو مارڻ واري ڪم تي به لهي پيا. جيڪو سولو به هو ته وڌي اگهه وارو به. هو حڪومت جي مخالف گروهه لاءِ ڪم ڪندا هئا.

Scanned with CamScanner

دهشت گردي هنن جو پيشو هئي- جنهن لاءِ هو ملڪ جي ڪنهن نه ڪنهن شهر ۾ اوچتو ئي اوچتو فائرنگ ڪري، پنج پنجاهه يا سؤ ماڻهو ماري لڪي ويندا هئا ۽ رت جي اهڙي راند کيڏڻ ۾ ڪين مثل ماڻهو جي حساب سان اڻ ميو ناڻو ملي ويندو هو.

ماجو بيروزگار به هو ته پريشان به. ٻڪ جو هڪ ڏينهن گذارڻ هن لاءِ ڪنهن به عذاب کان گهٽ نه هو، سو هنن اچان ڪيس ٿورو چوريو ته حساس طبيعت وارو ماجو روئي پيو.

”سوچيان ٿو منهن جي زندگي الائي ڇو ڏکي ٿي ويئي آ“ هو چوڻ لڳو ”مان رڪ جي ڪمان ڇڪي نه سگهيس يار- سچ جي پاصراط آڪرڻ مون لاءِ ڏادي اوکي ٿي پئي آ“

۽ پوءِ جڏهن هو هن جا هڏ ڏوکي ٻڌيا ته ماجو جي ايمانداري، هنن جي بيماني کان هار کائي وئي. اهڙن نموني، ماجو به انهن راهن جو راهي ٻڻيو جنهن تي هو هلندا پئي آيا- پهريون ٻه ٽي وارداتون ڪرڻ ته کيس ڏاڍيون ڏکيون لڳيون، پر هوريان هوريان هو پير ڄمائيندو پختو ٿيندو ويو. ظاهري ڏيٺ ويٺ لاءِ هن لچپت روڊ تي فروٽ جو گاڏو لڳايو- ڇو ته ڪنهن وڏي ڌنڌي ۾ شامل ٿي، هن ماڻهن جي نظرن ۾ اچڻ نه پئي چاهيو- هاڻي هن جون مالي حالتون به ڪنهن حد تائين سڌري چڪيون هيون. پر ڪا ڇهنڊڙي، کيس بار بار اندر ئي اندر ۾ لڳي رهي هئي- شايد اهو سندس ضمير ئي هو، جيڪو هر وار کيس جهنجهوڙي رهيو هو.

”تون پنهنجو سڀ ڪجهه وڃائي رهيو آهين لالا“. هڪ رات سندس زال کيس چيو:

”مون وٽ هيوئي ڇا، جيڪو مون وڃايو آ“ ماجو چڙ ته مڪمل بدلجي چڪو هو ”مون وڃايو ڪونهي پر حاصل ڪيو آهي“.

”تو وٽ سڀ ڪجهه هو لالا“. جوڻهس ڪي ماجو جا

اهي ڪم پسند نه هئا. ”تو وٽ سچائي ۽ ايمانداري هئي، پيار محبت، قرب هو- ٻئي جو ڏک ڏسي تون روئي ڏيندو هئين- پر اڄ تون پرايا ٻچا ڪُهي رهيو آن.... صرف پئسي ڪاڻ تو پنهنجو سڀ ڪجهه وڃائي ڇڏيو لالا- سڀ ڪجهه....!“ ڳالهائيندي ڳالهائيندي سندس زال ڏڪاري ٿي وئي.

”منهنجي محنت، ايمانداري ۽ سچائي مون کي بک بيروزگاري ۽ بدحالي کان سواء ڪجهه نه ڏنو- اسان سٺيي ڳيي لاء سڪندا هئاسين- مونکي گهرڻ پويان به پنهنجو حق ڪونه مليو- پر اڄ مون کي اهڙي ڪنهن به شيء جي ضرورت ناهي، ڇو ته مون وٽ پئسو آ- پئسو جيڪو اڄوڪي دور جي انسان جو ايمان آ“.

”تون پئسي سان سڀ ڪجهه ڳنهي سگهين ٿو لالا، پر سک نه ٿو وٺي سگهين“ سندس زال ٺهه پهه چيو ”مون کي خبر آ ته ڏوهه ڪرڻ کان پوء تنهنجي ننڊ ڦٽي ويندي آ. تون اڌ اڌ رات ڪٽ تي پاسا ورائيندو رهندو آن- ڇو.... توکي ان وقت پئسي ملڻ جي خوشي ڇونه ٿيندي آ“ ڳالهه ٻڌي ماجو جون اکيون پٽجي ويون- سندس زال سچ چئي رهي هئي- ڇوته ڏوهه ڪري اچڻ کان پوء هو ڪڏهن به سک سان نه ستو هو- ننڊ لاء، هن ڪيترا پيرا ننڊ جون گوريون به کاڌيون پر پوائڻن خوابن کيس هڪ پل به آرام نه ڏنو- هن کي ڪيئن دفعا پٽ جو خيال ايندو هو- جيڪو هاڻ اسڪول به وڃڻ لڳو هو.

”مون وٽ ايترو ڪجهه آهي جو، پنهنجو ڪو ڌنڌو ڪري، عزت واري زندگي گهاري سگهان ٿو- پوء ائين هٿ ڪٽڻ ۽ هٿ وڃهڻ جي ڪهڙي ضرورت“. ماجو فيصلو ڪيو ته هو وري اهو ڪم نه ڪندو- پر پئسي جي لالچ، هر وار سندس دل ۽ ضمير جي فيصلي تي ڇانئجي ويندي هئي.

”هي آخري پيرو آ- اڳتي آئون ڪوبه ڏوهه نه ڪندس“ هو پاڻمرادو چوندو هو ”آئون حيدرآباد ڇڏي، لاهور يا ڪنهن

ٻئي پاسي هليو ويندس- اني، جتي ماڻهن جون نظرون ٻه مون کي ڳولهي نه سگهن. ماجو کي اهو به ڊپ هو ته هنن جو ساٿ ڇڏڻ جي ٿوري شڪ جي ڪري، هو شايد وڌيڪ جيئرو نه سگهي- ان ڪري هر ڏوهه کي آخري ڏوهه چئي، رت جي راند کيڏي، هو پنهنجو بينڪ بيلنس وڌائيندو رهيو.

....

ڏوهه بابت هن کي صرف ڪجهه ڪلاڪ اڳ ۾ هدايتون ملنديون هيون ۽ پوءِ هو پوري علائقي ۾ ٻاهه ٻاري ڇڏيندا هئا. هنن جو هڪ گروهه هو. جنهن ۾ هر ذات ۽ نسل جا ماڻهو هئا، ان ڪري گولي هلائڻ وقت هنن ڪڏهن به ذات، نسل يا مذهب بابت ڪونه سوچيو- ڇو ته اها سندن ڪم جي پهرين گهرج هئي.

”گولين کي اک ڪونه ٿيندي آ- اها جتي لڳي ٿي، ان کي اتي لڳڻ ڏيو- ۽ جيڪڏهن اوهان ٽمان ڪنهن گولين کي اکيون ڏنيون ته اهو به بچي نه سگهندو“ پنهنجي گروپ ليڊر جي هدايتن موجب، هنن گولين کي اکيون ڪونه ڏنيون- شهر جي هڪ گهٽيل علائقي ۾، ڪراڪري جي دوڪان جو مٿيون حصو، سندن اڏو هو- جتي هو واردات واري وقت کان سواءِ ڪڏهن به نه ويا- ڏوهه کان ڪجهه دير اڳ ۾ ڪين هٿيار ملندا هئا ۽ پوءِ منهن تي نقاب چاڙهي موٽر سائيڪلن يا ڪارن ۾ چڙهي، ٽولا ٺاهي، شهر ۾ ڪاهي پوندا هئا ۽ اها خبر ٻئي ڏينهن جي اخبارن ۾ ايندي هئي ته ڪهڙي هنڌ، ڪيترا ماڻهو مئا.

اها شايد ۳۰ سيپٽمبر ۱۹۸۹ جي رات هئي- ماجو واردات ڪري جيئن ئي واپس آيو ته پنهنجي گهر جي در تي ماڻهن جو ميڙ ڏٺائين- هن جي دل ڌڙڪڻ لڳي ۽ تيز تيز وکون کڻي گهر ۾ گهڙندي، ڪنهن جو آواز ٻڌائين.

”تون ڪاڏي هئين ابا- هاڻوڪي فائرنگ ۾ ڪنهن گوليون

هئي، تنهنجي زال ۽ پٽ کي ماري وڌو“
”هان“ ماجو ڪان دانهن نڪري وئي.

”ماڻهن جي ته خبر ناهي پر تو واري پيءُ به پاڙي جي گهر ۾ وڃي لڪي هئي. ابا. “جوڻهين به رڳو تنهنجي انتظار ۾ ئي در وٽيو ويٺي هئي“ پوڙهيءَ ساهي کنئي. پوڙهي چوندي رهي.

”پيو ڪير هو ابا. اهي ئي پاڙي جا چورا. خدا جي ڪا مار پوين“ پوڙهي چوندي رهي، پر ماجو ماٺ ڪيو لاش کي ڏسندو رهيو. هن جون اکيون به پٿرائجي ويون هيون. گهر ڦٿڻ کان پوءِ، هو ڪافي ڏينهن، خبر ناهي الائي ڪاڏي گم ٿي ويو ۽ مهيني کن کان پوءِ ماڻهن ڪيس مست جي شڪل ۾ حيدرآباد جي رستن تي رلندي ڏٺو. ڦاٽل ڪپڙا، پير اگهاڙا، وڌيل وار، حال کان بي حال، اجرڪ جي ڳنڍ بغل ۾، هو ائين هلندو وتندو هو. چپ چاپ. ڪڏهن ڪٿي ته ڪڏهن ڪٿي، خبر پئي ته اجرڪ جي ڳنڍ ۾ سندس پٽ جا رت ۾ ٻڏل ڪپڙا هئا. ماجو ائين ڪيترا پيرا روڊ تي ڊوڙندي، تيز رفتار گاڏين اڳيان اچي مرندي بچيو ۽ تيز ڀڄندي، رڙ ڪري چوندو هو:

”ڀڄو ڀڄو هو اچن پيا.... گولين وارا اچن پيا.... ڻا....ڻا.... اڙي ٻڌو.... گوليون نه هلايون. گولين کي اکيون ڪونهن. اهي اوهان جا ٻچا به ماري ڇڏيندا“.

هن به ڪيترا پيرا ماجو کي ڳنڍ جي ڏيرن تان ڪاڻ جون شيون چونڊيندي ڏٺو. ڪيس ماجو جي حال تي ڪهل ايندي هئي ۽ ڪافي دير تائين چپ چاپ کي ڏسندو رهندو هو. ”اسان ته سڀ گڏجي ڏو هه ڪندا هئاسين. پوءِ صرف ماجو سان ائين ڇو ٿيو“. هڪ سوچ سندس ذهن ۾ ايندي هئي. ”توسان به ائين ٿي سگهي ٿو“. ڪو خيال هوا جي تيز جهوٽي جيان سندس دماغ جي پردن تي ٽڪرائيندو هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”ماجو جي قسمت ئي قتل هئي“ بيٺي بيٺي هو پاڻ کي ڏڍ ڏيندو هو ۽ ائين جڏهن به ماجو جي هن تي نظر پوندي هئي ته اگر سان ڪيس چپ رهڻ جو اشارو ڪري چوندو هو.

”گوليون ٿو هلائين... گوليون ٿو هلائين... ٻلي ٻلي... پر گولين کي ته اکيون ڪونهن... اهي ته تنهنجا ٻچا به ماري ڇڏينديون“ ماجو روئي ڏيندءِ هو ”منهنجو ٻچو به ته مري ويو نه...“ هلڪا هلڪا سڏڪا ڀري هو چوندو هو ”نوٽ ٿا وٺو... ڀرايو رت ٿا وهايو...“ ڳالهه ڀڃي، هو ڏڪي ويندو هو ۽ ان کان اڳ جو ماجو ڪجهه وڌيڪ چئي، هو چپ چاپ اڳتي وڌي ويندو هو.

....

ماڻهن جي گوڙ تي هن جي سوچن جو سلسلو ٽٽي ويو، هن ڏٺو اسپتال جا ماڻهو، لاش کڻي ايمبولينس ۾ رکي رهيا هئا. هو به پنهنجي جاءِ تان اٿيو. ٻين سان گڏ لاش ۾ هٿ وجهرايائين ۽ هڪ ڀيرو وري به اجرڪ جو پلئه کڻي، ماجو جو منهن ڏٺو. کليل اکين ۽ قاتل وات سان گهرا گهاو ڏيندڙ گهري توڪ. الائي ڇو هن جي اکين ۾ ڳوڙها اچي ويا. اجرڪ ڦٽو ڪري، هو ڌڪڙيون ڌڪڙيون وڪون کڻندو، هڪ طرف هلڻ لڳو. هن فيصلو ڪيو هو ته...

”هاڻي ئي پاڻ کي پوليس اڳيان پيش ڪري، پنهنجي انهن ساٿين کي پڪڙائيندو، جيڪي اڄ ئي ڌي نئين واردات ڪرڻ لاءِ گڏ ٿيڻ وارا هئا“ ۽ ڪيس لڳو ڇڻ وار کان سنهي، ترار کان تکي، حق ۽ سچ جي وات تي هلڻ واري... پلصراط اڪرڻ لاءِ هن پنهنجو پهريون قدم اڳتي وڌايو هو.

ماما

منهنجو پيءُ ڪڏهن مري ويو، ان جي نه خبر ڪونه اٿم، پر ناني کان پڇو هو پهريون ماڻهو هو- جنهن کي مون اڪثر پنهنجي گهر ايندي ڏٺو- اڌڙوٽ عمر جو هي شخص اسان کي ڏاڍو پيار ڏيندو هو- ويندي ڪاهي تي ڪٿي شهر مان شيون وٺي ڏيڻ جي حد تائين- ڪيترا ڀيرا ته هو ادي ۽ مون لاءِ رانديڪا ۽ نوان ڪپڙا به وٺي آيو- ناني ٻڌائيندي هئي ته "هو اسانجو ماما آهي".

ماما هر روز رات تائين اسان جي گهر ويٺو هوندو هو، ۽ اڪثر ڪري، سمهڻ وقت، جنن ۽ پرين جون آکاڻيون ٻڌائي، مونکي ننڊ ڪرائي پوءِ پنهنجي گهر ويندو هو- توڙي ڪٿي مان پنجن ڇهن سالن جو هوس پر ماما ڪانسواءِ گهڙي به نه سرندي هئم ۽ ڪڏهن ڪڏهن جي اتفاق سان ماما نه آيو ته ننڊ نه ايندي هئي- شايد اها رت جي ڇڪ هئي يا ماما جو پيار-

مهينو کن ٿيندو، هڪ رات مونکي بخار هئڻ ڪري ماما جي ننڊ ڦٽي وئي- دوا جو وزن ڪارائڻ کان پوءِ، مٿي کي تيل هڻي، منهن جي پير ۾ ليٽي هن ان وقت تائين مون کي پيڙون ڏنيون، جيستائين ننڊ نه آيم-

ان ئي رات، اڌي ڌاري، بخار جي حالت ۾، اُڃ لڳڻ ڪري، اڌون اوچتو ڪچي ننڊ مان ڇرڪ ڀري جاڳي پيس ته ماما مون وٽ ڪونه هو- ڏٺم....

"ڀر واري کٽ تي، منهنجو ماما، منهنجي ماءُ سان ڀاڪر ۾ هنيون ستو پيو هو".

□

Scanned with CamScanner

آدم بو

چانديءَ جهڙن وارن واري پوڙهي عورت، ڇهري تي سوين سالن جا گهنج سمايو، چپ چاپ آڳ ڏانهن تڪيندي رهي. سنڌس پر ۾ ويٺل ملائڪن جهڙا ٻه معصوم ٻار وات ڦاٽيو ڪيس ڏسي رهيا هئا. پر پوڙهي عورت، پنهنجي خيالن ۾ گم، لڳو ٿي، ڄڻ صديون اڳ واري ماضيءَ ڏي ورِي ويئي هجي.

”ڏاڏي. ٻڌاءِ نه“ ستن اٺن سالن جي ننڍي نڪ واري ڪوڏ، جي ٻانهن ڪان وڏي پاڻ ڏي ڇڪڻ ٿي، ڪراڙي ڪان ڇرڪ نڪري ويو.

”ها ڏاڏي. ڪهاڻي ٻڌاءِ“ ننڍڙي سپي پنهنجي ٻاتي ٻولي ۾ چيو. سپي ۽ ڪوڏ، ڀاءُ ڀيڻ هئا ۽ ٻنهي جي عمر ۾ ڪو خاص فرق به ڪونه هو. هن مهل هو اڇن وارن ۽ هيٺي هڏ واري ڏاڏي کي ڪا ڪهاڻي ٻڌائڻ لاءِ زور ڀري رهيا هئا.
”ڏاڏي. ”ڪاڻي ديو“ واري ڳالهه ٻڌاءِ“. ڪوڏ انگل ڪيو. حالانڪ هن ڪان اڳ به هو ڪيئن ڀيرا ساڳئي ڪهاڻي ٻڌي چڪا هئا. پر الائي ڇو وڏن ڪنن ۽ وڏن ڏندن وارن ڪاڻي ديو جي ڳالهه ٻڌي، کين ڊپ ٿيڻ سان گڏ مزو به ايندو هو. ڏاڏي ڪراڙي جي اچان به ماٺ سپي ڪان سڻي ڪونه ٿي. هن رڳو چپ ڪيو ۽ اکيون مهٽڻ لڳي. لڳو ٿي هاڻي هوءَ روئڻ ۾ به دير ڪونه ڪندي. پوڙهي عورت کي هي ٻار ڏاڍا پيارا هئا. ان ڪري هن کين رنج ڪرڻ نه پئي چاهيو، سو سپي کي پاڻ ڏي ڇڪي، سيني سان لائي، هوءَ سنڌس ڳلن تي هٿ ڦيريندي چوڻ لڳي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”اڄ مان توهان کي پاڻ جهڙي پوڙهي ڏرتي جي ڳالهه ٻڌايان ٿي-“

”ان ۾ ڪاڻو ديو ته هوندو“ سپي خوشيءَ مان پڇيو.

”ان ڪهاڻي ۾ ڪاڻو ديو نه پر ”آدم بو- آدم بو“ ڪري اينڌڙ انسان آهن“.

”آدم بو ڪندڙ انسان“ سپي جي اکين ۾ ڊپ هو- ”اهي ديون وانگر هوندا آهن“. هن لاءِ ”آدم بو“ جو اکر نئون هو -

”نه ڌيءَ“ پوڙهي عورت گنيرتا مان چيو ”اهي ڏسڻ ۾ اسان جهڙا پر اصل ۾ آدمخورن جو نسل آهن“.

”آدم بو چوا ڪي چوندا آهن ڏاڏي“. ڪوڏ به ڊنل پئي لڳو.

”آدم بو آدم خورن جي ٻولي آ پٽ- رت پيئڻ وارن کي پاڻي ڪونه وڻندو آ ۽ اهيا ٻڪيا آدم خور، رت جي ڳولا ۾ روڊن تي نڪري جڏهن ماڻهو مارڻ شروع ڪندا آهن ته هوا ۾ آدم بو- آدم بو جو آواز رچي ويندو آ“. پوڙهي عورت وراڻيو-

”ٺيڪ آ“ ڳالهه ٻڌڻ جي شوق ۾ ڪوڏ ٺهي ويٺو ۽ سپي اڃان به سوڙهي ٿي، ڏاڏي جي ڪڇ ۾ پئجي رهي-

”مون جهڙي پوڙهي هيءَ ڌرتي، صدين کان امن جي ڌرتي ليکي ويندي هئي“. ڪراڙي چوڻ شروع ڪيو ”هتان جا رهواسي، سک، شانتي سان پنهنجو وقت گذاريندا هئا. محبت سندن مذهب ۽ پيار سندن پوڄا هئي- هو هيٺن حالن هوندي به خوش هئا. جيالا، بهادر، سر جي بازي لڳائڻ وارا، متير مڙس، پنهنجي ڌيهه تي آيل ڏکين ڏينهن ۾ وڏيا ڪتبا رهيا پر وک پوئتي نه هٽيا“. ڳالهائيندي پوڙهي عورت جو منهن چمڪڻ لڳو- پئي ٻار پوري خيال سان هن جي ڳالهه ٻڌي رهيا هئا. ڏاڏي چوڻ لڳي:

”هو مونکي ڏاڍا پيارا هئا- ساهه کان به وڌ“.

”توکي پيارا هئا“. ڪوڏ، ڪراڙيءَ جي ڳالهه ڪتيندي تعجب مان پڇيو- حالانڪ سڀ کي ڪوڏ جو ڳالهائڻ بنهه نه وڻيو- پر جيئن ته هن کي به ڏاڏي جي ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي هئي، ان ڪري، چپ ڪري ويهي رهي.

”ها- پٽ“ ڪوڏ جي سوال پڇڻ، پوڙهي عورت چوڻ لڳي ”منهنجو هن ڌرتي سان صدين جو ناتو آ- هن جا رهواسي مونکي پنهنجا ٻچا لڳندا آهن- هنن جي خوشي مونکي پنهنجي خوشي ۽ هنن جو ڏک مونکي اندر ۾ وڍ وجهندا آ“ ڏاڏي جي چهري تي سنجيدگي ڇانئجي وئي- ”آئون ته صدين کان هنن سان ڏورڻا ڏيندي آئي آهيان- مون هنن کي لڳندڙ هر ڌڪ جو گهاءُ پنهنجي سيني تي محسوس ڪيو آ“ ٻارن کي لڳو ڄڻ ته هي سندن ڏاڏي جو آواز نه پر ڪمري جي پٺين يا ڇت مان ايندڙ آواز هو- اها ساڳي ڳالهه هنن اڳ به ڪيترا ڀيرا محسوس ڪئي، ته ڪانهه ڪا ڪهاڻي ٻڌائيندي، سندن ڪراڙي ڏاڏي خيالن ۾ گم ٿي ويندي هئي ۽ سندس آواز اوپرو، خلا مان ايندڙ، ڪنهن روح جو آواز لڳندو هو- ٻارن ڏاڏي جي ڳالهه ڪونه سمجهي.

”ها- ڏاڏي پوءِ ڇا ٿيو؟“- سڀ ائين ئي اڻ تڻ مان پڇيو.

”جيئن ته هر دور ۾، هر ديس جو انسان، امن سان رهڻ چاهيندو آ- تيئن هو به محبت سان پنهنجو وقت گذاري رهيا هئا- پر ڪاڻن ديون ۽ آدم خور انسانن جي روپ ۾ موجود ظالم سامراج ۽ ان جي ايجنٽن هنن جو جيئڻ وهه ڪري ڇڏيو“.

”پر ڇو؟“. ڪوڏ وري ڪوڏ به پڇي ويٺو ۽ سڀ ڪيس خار مان ڏسڻ لڳا-

”پرايو حق ڦٻائڻ ڪن انسانن جي فطرت ۾ شامل هوندو آ پٽ- ۽ جڏهن ڪين اها شئي سولي نه ملندي آ ته هو ڇتا

ني پوندا آهن- هو چاهيندا آهن تہ ماڻهو جو ماس وڪامي-
لڳون لڳن- رت ريلا ڪري وهي، ڌرتي جو رنگ بدلجي
پوڙهي ڏاڏي جي آواز ڏوڙي اڪين ۾ نفرت ڀڪي رهي هئي-
لڳو ڻي چڻ هن جي اکين ۾ گذريل وقت جا پاڇا وري ويا
هجن- هوءَ چوندي رهي.

”ان مقصد لاءِ، ڪئين پرتگالين، ارغونن ۽ افغانن، ان
امن واري ڌرتي کي تتي بڻايو- دنيا وارن ڪئين وار اتي نئين
ڪربلا ڏٺي. رت وهندو رهيو- ڪونڌر ڪسندا رهيا. تان جو
هر طرف باهہ ئي باهہ هئي“.

”تہ چا هنن کي ڪو جهلڻ وارو ڪونہ هو“. ڪوڏ
ڪجهہ ڪاوڙيل پئي لڳو-

”تون بس نہ ٿو ڪرين“ سپي چڙ مان چيو، پر ڪوڏ
ڪيس رخ ڪونہ ڏنو-

”رڳو پيو ڳالهائي“ سپي کي اجان بہ ماٺ نہ آئي-

”تہ تنهن جو چا“ ڪوڏ چيو ۽ ٻئي ٻار پاڻ ۾
اٽڪجي ويا-

”ڏسو- توهان پاڻ ۾ نہ وڙهو-“ ڏاڏي ڪراڙي کين
سمجهائڻ لڳي-

”پاڻ ۾ وڙهڻ ڪري ان پوڙهي ڌرتي جا رهواسي بہ
ٽڙوڇڙ ٿي ويا هئا ۽ پوءِ دشمن هنن تي چانئجي ويو.“ ڳالهہ
ٻڌي، ٻئي ٻار چپ ڪري ويهي رهيا. هنن کي چڻ تہ ڪراڙي
جو چوڻ سمجهہ ۾ اچي ويو هو.

”ڪوبہ دشمن، ڪنهن بہ ديس واري جو سڪ، ان وقت
تائين نہ ڦٽائي سگهندو آ، جيسين انان جا ديش دروهي هن سان
شامل نہ هجن.“

”ديش دروهي ڪير هوندا آهن ڏاڏي“. ڪوڏ سوچڻ
کان پوءِ پڇيو- هن پيري الائي ڪيئن سپي چپ رهي-

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

مير جعفر ۽ مير صادق جهڙا ماڻهو، جيڪي ڌن عيوض ڌرتي جو سودو ڪندا آهن، ديش دروهي سڏبا آهن ابا. اهڙا ماڻهو، پنهنجي مطلب لاءِ، ڌارين سان ملي، ڌرتي وارن ۾ نفرت ڦهلائڻ ۽ سازش جو ٻج پوکيندا آهن. ڏاڍ جو صدين کان، هڪ ٻئي تي ساهه چڏڻ وارا، چڙوچڙ ٿي پاڻ ۾ وڙهي ڪٽو ڪٽو ٿي ويندا آهن ۽ دشمن هنن تي وار ڪري ويندو آ".

"پوءِ" ڪوڏ پڇيو پر پوڙهي چپ ته هن جو آواز ئي نه ٻڌو. هوءَ چئي رهي هئي "۽ صدين کان هلندڙ اها رت جي راند اڄ به جاري آ".

"ڏاڏي. هن ڪهاڻي ۾ آدم بو وارا ڪاٿي آهن" سپي ڪيٿو ڪرڻ لڳي.

"آهن ڌيءُ" پوڙهي عورت، سپي کي ٻانهن ۾ ڪندي، پاڻ ڏي ڇڪيو ۽ چوڻ لڳي "جيئن وڏن ڪنن ۽ وڏن ڏندن وارن ڪاٺن ديون جي اچڻ کان اڳ ۾ وڏو طوفان ايندو آ. مينهن جون ڪڻيون پونديون آهن ۽ پوءِ آدم بو، آدم بو جو آواز ڪندو، ديو ايندو آ. تيئن آدم خورن جو نسل هن ڌرتي وارن جا رت پياڪ دشمن، ماڻهو ماريندا ۽ ٻاهيون ٻاريندا ايندا آهن ته هوا ۾ هر طرف رت ۽ گندرف جي ڌپ پکڙجي ويندي آ."

"پوءِ ڇا ٿيندو آ ڏاڏي" سپيءَ اوٻاسي ڏيندي پڇيو. هن جون اکيون ننڊ کيل هيون.

"پوءِ ماڻهو پنهنجون جانيون بچائڻ لاءِ گهرن ۾ لڪي ويندا آهن".

"ته ڇا اتي آدم بو وارا ڪوڏ ايندا آهن". ڪوڏ به پڇي ويٺو.

"هو اتي به ويندا آهن ابا." پوڙهي عورت کان ٿڌو ساهه نڪري ويو "جيئن ته ٻچڙو ماڻهو مرڻ کان اڳ به ڪئين ڀيرا

مرندو آ- ۽ اهي ته اڳ ۾ مرندا آهن- جيڪي ٻئي ڏئي پڄندا آهن"

"۽ آدم ٻو وارا انهن کي ماري ڇڏيندا آهن"

"ها پٽ- آدم ٻو وارا انهن کي ختم ڪري ڇڏيندا آهن"

پوڙهي عورت چڙ مان چيو "هونئن به اهڙي ماڻهو کي جيئڻ جو ڪو به حق ناهي، جيڪو پنهنجي ڌرتي، ماءُ ۽ عزت جو بچاءُ نه ٿو ڪري".

"آدم ٻو وارن سان مان وڙهندس ڏاڏي" الائي ڪيئن اوچتو ٻئي اوچتو ڪوڏ رڙ ڪري چيو:

"۽ مان توهان سان گڏ هلندم". سڀني جي به چڙ ته ننڍ اڏامي وئي- ننڍڙن ٻارن واتان وڏي ڳالهه ٻڌي پوڙهي ۽ عورت جون اکيون پٽجي ويون ۽ سندس منهن جي مرڪ به لڪي نه سگهي.

"توهان وڙهندئو" ڏاڏي ورجايو.

"ها اسان وڙهنداسين- اسام آدم ٻو وارن جو مقابلو ڪنداسين"

ننڍڙن ٻارن وڏي دانهن ڪري چيو- پوڙهي عورت کي لڳو ته اهو ڪوڏ ۽ سڀني جو نه، پر ايندڙ نسل جو آواز هو. هن محسوس ڪيو، ڄڻ ڪارونجهر جي مور ڪرڪڻيو آ، ڄڻ ڪاروهر ٿاڌو آ، ڄڻ ٻاجهاري سنڌوءَ ۾، مڙئي ٻند پڄندڙ اٿلي آئي آ- هن پاڻ کي ننڍڙڪو نه ڀانيو- ڪيس پڪ ٿي ته سندس ڀاڳيا جاڳيا آهن ۽ هو ڪيس ائين ٻين جي حوالي ڪرڻ ڪو نه ڏيندا.

"مان ان آس تي جيئندس ابا" هن ٿڌو ساهه کڻي ٻنهي ٻارن کي سيني سان لاتو ۽ سندن وارن ۾ آڱريون ڦيرڻ لڳي- هن جي اکين ۾ ماءُ واري شفقت ۽ سوين گهڻجن واري چهري تي اڻ ڪٿ اطمينان هو.

....

ٻئي ٻار، پنهنجي ماءُ سمان، پوڙهي عورت جي هنج ۾ ننڍڙا پيا هئا- ڪراڙي، منهن ۾ محبت سميٽيو کين ڏسندي رهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

چپ چاپ، ۽ لڳو ڄڻ ڪيئن سال گذري ويا هجن. اوچتو ئي اوچتو ٻاهر گهٽيءَ ۾ ڪلاشنڪوف جا ٻٽي برسٽ لڳا. ٻٽي ٻار ڇرڪ ڀري اٿيا ۽ ڏاڏي کي چنبڙي پيا.

”ڏاڏي. آدم بو وارا اچي ويا“ سڀئي چيو. پر پوڙهي عورت ڏٺو، ننڍڙي ڪوڏ جي اکين ۾، سندس ڌرتي جي دشمن ڌارين لاءِ اڻ کٽ نفرت هئي.

حور

ٻاويهن ٽيويهن سالن جو هي نوجوان آفيسر اتان جو وينل هو ۽ اتي ئي نوڪري ڀئي ڪيائين. اسان جي هن ٽوئر جو بندوبست به سندس ذمي هو. صبح جو اسان جي ٽيم هن سان گڏ ڪاغان کان ڏهه ميل ٻاهر، ڪنهار نديءَ جي ڪپ تي هڪ پروجيڪٽ ڏسڻ وئي. ڪنهار ندي، جابلو علائقن مان شيشي جيان شفاف، برف جو پاڻي کڻي، گڙهي حبيب‌الله کان هيٺ، جهلم نديءَ ۾ اچي ڇوڙ ڪندي آهي. پٿريلي علائقن مان وهڻ ڪري، پاڻي ايترو ته صاف هوندو آهي جو دنيا جي بهترين مڇي "ٽراؤٽ" به منجهس ترندي ڏسبي. پاڪستان ۾ "ٽراؤٽ مڇي" صرف برف واري پاڻي ۾ وڌي. هلندي هلندي نوجوان آفيسر چيو: "توڙي ڪٿي هي پوئتي پيل علائقا آهن، پر هتي نه ته بک ۽ بدحالي آ ۽ نه ئي وري ٻيون سماجي برايون. اسان جو ماڻهو پنهنجي ٻانهن جي ٻل تي ٻاڙيندو آ ۽ هن پنهنجي غرض لاءِ ڪڏهن به خود داري نه ڇڏي آ.... آسمانن واري جنت ته صرف ٻڌي آ. پر پوءِ به اسان ڀاڳن وارا آهيون، جو هن بهشت جهڙي علائقي ۾ رهون ٿا. جتي نه ته دهشت گردن جو دپ آ ۽ نه ئي وري بم گولا ۽ بارود."

سندس ڳالهه ٻڌي، پنجاهه سٺ قدم پريان، ڪنهار جي ڪپ تي، هڪ جهڳيءَ جي در تي ويٺل سترهن ارڙهن سالن جي سهڻي ڇوڪري ڏسي، ٽيم جي هڪ ساٿي چيو:

"سائين. پوءِ هتي حورون به هونديون"

ساٿي ڇوڪري ڏسي، هن برو مڃڻ بجاءِ انگريزي ۾ چيو:

"ڇو نه. هو ڏس. هوءَ به ته هڪ حور آهي" پر ان کان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اڳ جو اسان ڪجهه وڌيڪ چئون، اها سهڻي ڇوڪري، ٽڪڙي ٽڪڙي پنڙي ڏي اچڻ لڳي، هن رستي تي راند ڪيڏندڙ ٻارن کي جلدي ۾ ڪجهه ڇيو ۽ پاڻ به ٻڪيا وٺڻ لاءِ، اسان جي اکيان هٿ ٽنگي، هندڪو ٻولي ۾ چوڻ لڳي:

”صاحب. الله جي نانءُ تي ڏيو. صاحب. اسان غريب آهيون. اسان جي مدد ڪيو. صاحب خدا لڳ......“ منهنجي پيرن ۾ ڇڻ ته ڪنهن ’ونگ‘ وجهي ڇڏيا. ڇو ته مون پنهنجي زندگي ۾ پهريون ڀيرو ٻڪ وچان جنت جي هڪ حور کي پنندي ڏٺو هو.

آسون وري به آپ تي

عائشه ۽ راهول، گذريل ٻن ڪلاڪن کان، هوريان هوريان سمنڊ جي ڪناري گهمندا رهيا- ڀاڻي جون ايندڙ تيز ڇوليون سندن ڪپڙن کي گوڏن تائين آلو ڪرڻ سان گڏوگڏ، پنل واري تي ٺهندڙ اگهاڙن پيرن جي نشانن کي به ڊاهي رهيون هيون- پر هو ٻئي هر ڳالهه کي بي نياز، پيار ۽ محبت جي ڳالهين ۾ گم ذري گهٽ ميل سوا اڳتي هليا آيا.

سينگاپور جو سنڌي راهول، اتي جي ڪنهن فرم جو مالڪ هو ۽ بزنس جي سلسلي ۾، يا ائين ڪٿي چئجي ته عائشه جي محبت جي ڪري، ٽيون ڀيرو هتي آيو هو. پهرين ٽرپ ۾ راهول ڪراچي جي جنهن هوٽل ۾ اچي ترسيو، عائشه ان جي مئنيجر هئي- جيئن ته هوٽل جي پاليسي موجب، ٻاهران ايندڙ مهمانن کي خاص شخصيت قرار ڏئي، تمام گهڻي اهميت ڏني ويندي هئي، سو اهڙي ئي هڪ ملاقات ۾ هو ٻئي هڪ ٻئي جي ويجهو اچي ويا- هوٽل ۾ رهڻ جي ٻئي ڏينهن صبح جو، ڊيوٽي پٽاندڙ، عائشه پنهنجي اسسٽنٽ سان گڏ راهول جي ڪمري جو در کڙڪايو.

”ييس“ آواز آيو- راهول شايد وقت کان اڳ تيار ٿي ويو هو ۽ هي در کولي اندر گهڙي آيا.

”معاف ڪجو- اسان توهان کي ڊسٽرب ته نه ڪيو“.

عائشه جي اسسٽنٽ انگريزي ۾ پڇيو:

”نو- نو- يو آر ويل ڪم“.

”آءٌ عائشه حسين سمون آهيان- هن هوٽل جي مئنيجر توهان کي اسان وٽ رهندي ڪا تڪليف ته ڪونه رسي آ“.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”بلڪل نہ۔ توهان جي سروس تہ ساراهہ جوڳي آ.“ راهول ورنديءَ تہ ڏني پر سندس مک تي تعجب جا آثار ضرور هئا.

”ڪابہ ڳالهہ هجي تہ مهرباني ڪري، اسان کي گائيڊ ڪرڻ ۾ حجاب نہ ڪندا“ عائشہ مرڪندي چيو.

”اوهہ۔ واءِ ناٽ“، راهول وراڻيو ۽ هو ڪمري مان ٻاهر نڪري آيا۔ پر عائشہ ان وقت عجب ۾ پئجي ويئي، جڏهن ٿوري دير بعد راهول کي پنهنجي آفيس ۾ ڏٺائين.

”ايڪسڪيوزمي“ هن در تان ئي چيو ۽ عائشہ پنهنجي سيٽ تان اٿي بيٺي.

”مونکي بزنس جي سلسلي ۾ هڪ ٻن ڪمپنين ۾ وڃڻو هو.... پر سويل ڪان هڪ مونجهاري ۾ آهيان“

”ڇا ٿيو؟“ عائشہ پريشان ٿي ويئي.

”ڳالهہ دراصل هي آ تہ....“ راهول ڇـوندي ڇوندي رڪجي ويو“ معاف ڪجو توهان هن کي سيريس نہ وٺجو۔ مان ائين ئي پنهنجي اڻ تڻ مٽائڻ ٿو چاهيان“.

”ڪا خاص ڳالهہ آ ڇا“؟ عائشہ جو منهن لهي ويو.

”خاص ڳالهہ تہ ناهي پر....“ هو وري بہ ماٺ ٿي ويو، شايد سنڌي طرح اها ڳالهہ ڪرڻ ڪيس ڏکي پئي لڳي....

”پر ڇا“ عائشہ پڇيو:

”توهان پنهنجو نالو عائشہ حسين ٻڌايو نہ“

”ها“

”۽ سما سنڌي قبيلو آ“

”بلڪل“

”ان جو مطلب تہ توهان سنڌي آهيو نہ؟“. راهول ڀـريون ڀـرو سنڌي ٻولي ۾ ڳالهايو۔ ۽ عائشہ ڪان ڇرڪ نڪري ويو۔

”تہ توهان بہ؟“ هوءَ ان ڪان وڌيڪ ڪجهہ چئي نہ سگهي.

”ها مس عائشہ۔ آئون سينگاپور ۾ رهندڙ سنڌي آهيان“.

”اوهہ ماءِ گاڊ“ عائشہ تعجب مان چيو ”ٿوري دير اڳ

Scanned with CamScanner

مونکي پاڻ به شڪ ٿيو هو“.

”منهنجي سنڌي هجڻ بابت“ راهول مرڪيو.

”نه. اوهان جي سينگاپوري نه هجڻ بابت“ عائشه ٽهڪ ڏيندي، راهول کي ويهڻ جي آڇ ڪئي.

”يونيورسٽي ۾ تاريخ جو شعبو منهنجي فيلڊ هئي ۽ منهنجي ابائي ڏيهه جي ڇاڻ رڪڻ بابت به مون ڪئين ڪتاب پڙهيا“ راهول ڪرسيءَ تي ويهندي چوڻ لڳو ”صحيح جڏهن اوهان پنهنجي ذات ”سما“ ٻڌائي ته الائي ڇو مونکي ڪٽڪيو ته اوهان سنڌي آهيو. ڇو ته اوهان سنڌ جا حاڪم به ته رهيا آهيو نه“.

”آئون“ عائشه مرڪي ڏنو.

”اوهان معنيٰ سما“

”ها. سما به ڪڏهن سنڌ جا والي هئا“. عائشه ٽڏو ساهه کڻي چيو ”بهرحال مون کي خوشي آ ته توهان منهن جا مهمان آهيو“.

”۽ مون کي به خوشي آ ته سنڌ ۾ اچي ڪو پنهنجو ته مليو“.

”مهرباني“ عائشه مرڪي چيو ۽ پنهنجو اکر تي شرمائجي ڪنڌ جهڪائي ڇڏيائين.

....

عائشه اهڙين ڇوڪرين مان هئي، جن جي زندگي ننڍي کان ئي ڏکن جي ڏولي ۾ گذري هجي. هن کي پيار ڪڏهن به راس نه آيو هو. ننڍڙي لاءِ جي ننڍڙي چاهت، سندس ڀاءُ جنهن کي سارو ڏينهن ڪڇ تي کڻي هوءَ ائين ڪڏندي وتندي هئي، ٻولي وارن فسادن دوران مري ويو ۽ ڪئين سال پوءِ سندس پيءُ سائينءَ محمد حسين سمون به جڏهن ڪنهن نقاب پوش جي انڌي گولي جو ٻڪ ٻڻيو ته ڪيس وهم ويٺو.

”آخر هن جا پيارا ماڻهو ڇو ٿا مرن.... ڪٿي هوءَ اڀاڳي ته ناهي“.

”ڪو به اڀاڳو يا سڀاڳو نه هوندو آ ڌيءُ. هي سڀ

قدرت واري جا ڪم آهن".

عائشه جي ماءُ ته ڪيس سمجهائيندي هئي پر سندس وهم ان وقت يقين ۾ بدلجي ويو جڏهن ڪانئس سندس ٽيون پيار ڏنو. امير پيءُ جو پٽ امتياز، هنن جو پري جو مائٽ، جڏهن عائشه جي ويجهو آيو ته هوءَ سڀ وهم وساري، ٻي ڌرڪ ڏانهنس وڌي آئي، امتياز کيس تمام گهڻو پيار ڪندو هو، ساهه ڪان به وڌ ۽ اڻ جو هن ثبوت به ڏنو.

"چاچي مان عائشه سان شادي ڪرڻ ٿو چاهيان" امتياز هڪ ڏينهن ماڻهس کي چيو:

"عائشه ته عامر جي نالي ٿيل آ پٽ". عامر عائشه جو نه رڳو سڳو سوٽ پر ماسي جو پٽ به هو. فالج ڪرڻ ڪري هن جي هڪ ٽنگ، بيڪار ٿي چڪي هئي ۽ هو علاج لاءِ هنن وٽ ترسيل هو. پيءُ جو پٽ هئڻ ڪري، عائشه جي ماءُ هن جي تمام گهڻي پرگهور لهندي هئي.

"پر عامر ته معذور آ چاچي". امتياز چيو.

"ابا معذور آ پر پنهنجو ته آ نه".

"آئون به ته ڏاريو ناهيان". عائشه جي ڪري امتياز کي اهو ويڻ به اوکو نه لڳو.

"مان اڻين ته ڪونه ٿي چوان پر الائي ڇو اهو فيصلو ڪرڻ مونکي ڏکيو ٿو لڳي".

"ته پوءِ اوهان اهو فيصلو ڪرڻ جو اختيار عائشه کي ڏئي ڇڏيو".

"عائشه به سمجهه واري آ ابا. مان پانيان ٿي، هوءَ جيڪو به سوچيندي، صحيح هوندو". عائشه جي ماءُ جان ڇڏائيندي چيو هو. پر ان ئي ڏينهن عائشه به امتياز سان شادي ڪرڻ واري پنهنجي رضا ظاهر ڪري ڇڏي. حالانڪ ماڻهس کي هن جو اهو فيصلو نه وڻيو، پر عائشه پوءِ به خوش هئي، تمام گهڻي خوش ۽ ان خوشي ۾ کيس اها به خبر ڪونه هئي ته اپ ڌرتي جو آقا، سندس ان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

فيصلي تي ڪلي رهيو هو. پڙري ٿيڻ ڪان مهينو پوءِ، ايم-بي-اي جي تعليم جي سلسلي ۾ ملڪ ڪان ٻاهر ويندي، امتياز جو جهاز تباهه ٿي ويو. جهاز جي 85 مسافرن مان ڪو به جيئرو نه بچيو. خبر ٻڌڻ شرط، عائشه ڇرين جيان وار پٽي ٻار ڪيڏي رني. سندس هيانءُ ڇڄي پيو ۽ محسوس ٿيس ته امتياز جي ويندي، جڻ سندس ساريون آسون آپ تي هليون ويون. هن جي هر خوشي ختم ٿي وئي، ڪيس گهر به ته، گهر وارن ڪان به نفرت ٿيڻ لڳي. هوءَ ڪيترا ڏينهن نوڪريءَ تي به نه وئي. پر ڪيستائين، وقت گذرڻ سان هن جا ڦٽ ڀربا ويا ۽ ائين ٻه سال گذري ويا. ان وچ ۾ ماڻهنس ڪيس عامر سان شادي لاءِ زور ڀريندي رهي پر عائشه نه مڃيو. هن ۾ وقت جون وڏيڪ چماڙون سهڻ جي سگهه ڪونه هئي. هن چاهڻ جي باوجود پنهنجي ماءُ ڪي به نه چاهيو. ڪيس ڊپ هو ته ڪٿي اها به ڪانئس جدا نه ٿي وڃي ۽ ائين جڏهن راهول سانس مليو ته هوءَ ان ڏڪ جي اونهي سمنڊ ۾ ڦاسي پئي. راهول نه صرف خوبصورت هو پر عائشه کي ته هن مان پنهنجائپ جي سرهاڻ اچي رهي هئي.

....

”مون کي خبر ناهي ته اسان جي وڏن سنڌ ڪڏهن ڇڏي. پر هيءَ تڏهن جي ڳالهه آ جڏهن آئون اڃان ڄايو به ڪونه هوس“ ڀورين ٽرپ ۾ هڪ ڏينهن راهول عائشه کي ٻڌايو ”جيئن جيئن مون ۾ سمجهه ايندي وئي ته بابا ۽ امان کي اڪثر سنڌ بابت ڳالهائيندي ٻڌم. هنن جو اهو ذڪر منهنجي من ۾ ڌرتي جي محبت وڌائيندو ويو ۽ پوءِ جيئن پنهنجي وس وارو ٿيس ته هتي اچي سيٽرپ ڪرڻ جو سوچيم“. عائشه هڪ ٽڪ ٿي هن کي ٻڌي رهي هئي. راهول چيو ”اسان جي گهر ۾ اڄ به سنڌي ڳالهائي ويندي آ. بابا جن شاهه سچل ۽ ساميءَ جا رسالا پڙهندا آهن ۽ اسان، ڪنور ڀڳت، ماسٽر چندر ۽ عابده پروين جا گيت ٻڌندا آهيون“.

"معنيٰ ته توهان جا ـمٽ اڃان به سنڌ کي وساري نه سگهيا آهن".

"ان بابت مان پيو چيا چوندس ته هيڏي ايندي بابا مون کي يادگيرو ڪري سنڌ جي مٽي کي چمڻ لاءِ چيو هو". راهول وراڻيو ۽ عائشه کان ڇرڪ نڪري ويو.

"شايد هن جي پيءُ کي اها خبر ڪانه هئي ته سڳنڌ واري سنڌ جي مٽي مان اڄ رڳو رت جي بوءِ پئي اچي" عائشه پڙڪيو "نه ته هو جيڪر ائين نه سوچي ها".

"سنڌ ۽ سنڌ وارن جا سور، اسان کي پرڏيهه ۾ به ڏنگيندا رهندا آهن مس عائشه!" راهول چيو "ڏيهه جون يادون ته ڪو پرڏيهه وسندڙن کان پڇي، سچي ڳالهه ته مون کي به منهنجي ڌرتي جي سڪ ۽ ڇڪ هتي گهلي آئي آ" راهول چوندو رهيو، "پر هي سڀ ڇا آهي- هي ڇو ڀاءُ ڀاءُ جو ويري ٿي پيو آ، ڌاڙا، خون، ڦرون ۽ دهشت گردي، هن ڏيهه جي ماڻهن کي ڇا ٿي ويو آ".

"اهوئي سبب آ مسٽر راهول ته اسان ماڻهو پاڻ سان گڏ پنهنجا ڪفن کڻي هلندا آهيون".

"ڇا؟" راهول کان رڙ نڪري وئي.

"ها - راهول- اسان جون مائرون پنهنجن پٽن جي آس ڏسي نه سگهنديون آهن- ڇو ته هو گهوٽ ٿيڻ کان اڳ ئي گهاٽجي ويندا آهن". ڳالهه ڪندي عائشه جون اکيون آليون ٿي ويون- راهول جي دل ٻڏل لڳي.

"مس عائشه" هن هوريان چيو.

"ها راهول- منهنجو پيءُ ۽ ڀاءُ ـ اهڙن نسلي فسادن ۾ مئا هئا".

"۽ هاڻي توهان اڪيلوون آهيو".

"نه مون سان گڏ منهنجي ماءُ ۽ سوٽ به آهن" راهول جي پاڻ ڏي ڏسڻ تي هن چيو "منهنجو اهو سوٽ، فالج جي حملي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪان پوءِ هڪ ڇنڪ، ڪان معذور آ“.

”اوهه!“ راهول ڏک مان چيو ”ته معنيٰ توهان جي گهر ۾ ڪنهن ڪمائڻ وارو ٻيو ڪونه....“ هو وڌيڪ ڇئي نه سگهيو.

”پنهنجي گهر جو سڀ ڪجهه مان پاڻ آهيان“ عائشه مرڪي ڏنو، پر راهول کي سندس اها کل به ڄڻ ته زهر ۾ ٻڏل لڳي.

....

عائشه ۽ راهول، هڪ ڀيرو، ٻه ڀيرا ۽ پوءِ ڪيترا ڀيرا مليا ۽ هر نئون ڏينهن کين هڪ ٻئي جي ويجهو آڻيندو ويو. راهول جيڪو سنڌ ۾ سيٽ اپ ڪرڻ ۽ هٿ جي هنر جو سامان ايڪسپورٽ ڪرڻ لاءِ هتي آيو هو، عائشه جي محبت جي پيچن ۾ ڦاسجي ويو. ٻين ڪمن سان گڏ، هاڻي ته عائشه به ڄڻ هن جو مقصد بڻجي ويئي هئي. هو هر ڀيري جڏهن به سينگاپور مان آيو ته عائشه لاءِ، نيون نيون سوکڙيون آڻيندو هو ۽ محسوس ٿيس ته عائشه سندس دل جي ڪنهن ڪنڊ ۾ پنهنجي لاءِ جاءِ ٺاهي چڪي هئي.

”آءُ سنڌ ۾ واپس اچڻ ٿو چاهيان عائشه“ هڪ وار راهول کيس چيو ”ڇو ته بابا جن جي چوڻ موجب هو پنهنجي مٽي جو ڀنوڙو پر ڏيهه ۾ رولڻ نه ٿا چاهين“.

”پوءِ هنن سنڌ ڇو ڇڏي“.

”بابا جن جو سکر ۾ بسڪوٽن جو ڪارخانو هو. هو هٿ خوش هئا پر لڳي ٿو عائشه ته هنن ڪان سنڌ ڇڏائي ويئي هئي“.

”پر هاڻي ته ان ڪان به خراب حالتون آهن راهول.“

”ڇا به هجي پر اسان سنڌ ۾ رهڻ ٿا چاهيون عائشه، ڇو ته هيءَ اسان جي پنهنجي ڌرتي آ. ڌرتي انسان کي سگهه ڏيندي آ. جنهن پنهنجي ڌرتي ڇڏي، اهو ڄڻ ته پاڙان اکڙجي ويو. اهڙن ماڻهن کي ڪٿي به سک ڪونهي عائشه. ڪٿي به....!“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

عائشه کي راهول جون ڳالهيون عجب ۾ وجهندڙ لڳيون ۽ سندس وات، ان وقت ويتر پتجي ويو جڏهن ڳالهين ڪندي، راهول جون اکيون پاڻي سان ڀريل ڏٺائين.

....

راهول جي ملڻ ڪري، هن جي زندگي ۾ تمام گهڻي تبديلي آئي- محبت جي ڪري، هن جو نه صرف حسن نکرڻ لڳو پر سڄهس شوخي ۽ ارڏائي به اچي وئي- هن لاءِ جيڪڏهن ڪا ڏکي ڳالهه هئي ته صرف ۽ صرف عامر جو هجڻ- جيڪو توڙي ڪٿي هن جو رت هو پر عائشه هن سان پنهنجي همدردي کي ڪڏهن به پيار جو نالو نه ڏنو.

"ماڻ مڃان ٿي ته هو منهنجو سوٽ آ- پر آئون پيغمبر ته ناهيان جو پرايا ٻار پنهنجي ڪلهن تي کڻي هلان"- هڪ ڏينهن عائشه پنهنجي ماءُ کي چيو:

"هو ايترو خراب به ناهي جو تون هن کان نفرت ڪرين"

"پر هو ايترو سٺو به ناهي جو آئون هن سان محبت ڪيان" عائشه ٺهه پهه ورائيو "مون ۾ وڌيڪ سور پرائڻ جي سگهه ڪانهي امان- ان ڪري مون کي منهنجي حال تي ڇڏي ڏي" عائشه روئي ڏنو ۽ ماڻهنس ماٺ ڪري ويهي رهي.

....

سمنڊ جي ڪناري هلندي هلندي، راهول ڪجهه سوچي اوچتو ويهي رهيو- "عائشه جيڪڏهن تون مائينڊ نه ڪرين ته هڪ ڳالهه پڇانءِ".

"ڇا اسان ۾ ايتري پنهنجائپ ناهي جو تون مون کان اجازت پيو وٺين".

"چئو ته پاڻ ان باري ۾ ڪڏهن به نه ڳالهايو آ" راهول چيو ۽ عائشه مرڪي پئي "مون ۾ تمام گهڻي سهپ آ راهول"

"عائشه منهنجو مطلب اوهان جي شادي بابت آ".

"منهنجي شادي ڪونه ٿي آ راهول-" عائشه چوڻ لڳي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”ننڍي لاڪون بابا وارن مون کي منهنجي سوٽ جي نالي ڪري ڇڏيو هو“.

”ته ڇا تون اتي شادي ڪرڻ چاهين ٿي“ راهول، عائشه جي ڳالهه ڪٽي.

”مون اڃان ڪوبه فيصلو ڪونه ڪيو آ“.

”عائشه جيڪڏهن تون.... منهنجو مطلب آ.... تون جي چاهين ته.... مان....“ ان ڪان وڌيڪ هو ڪجهه به چئي نه سگهيو.

”ته ڇا توهان به“.

”ها عائشه. منهنجي شادي به ڪونه ٿي آ“ راهول چوڻ لڳو ”بابا جن سدائين سنڌي عورت جي وفا جون ڳالهيون ڪندا رهندا آهن ۽ مون به فيصلو ڪيو هو ته ڪنهن سنڌياڻي سان ٿي شادي ڪندس“ عائشه مرڪندي ڪيس ڏسڻ لڳي ”ها. عائشه توکان پڇڻ بنا مون بابا وارن سان تنهنجي باري ۾ ڳالهايو هو ۽ هنن مون کي پنهنجي طرفان موڪل ڏئي ڇڏي آ.... ڇا.... ڇا تون مون سان شادي ڪندينءَ“ راهول پڇيو.

”ته ڇا مون ڪانسواءِ ٻي ڪا سنڌي عورت ڪانهي“.

”پر مون ته رڳو توکي ڏٺو آ.... ۽ مون کي ٻڌاءِ ته ڇا تون مونسان شادي ڪندينءَ“.

”ڇا اهو ضروري آ ته مان توکي اها ورندي هن مهل ڏيان“.

”ها. ڇو ته صبح جو منهنجي فلائيٽ آ“

”ته آئون توکي خدا حافظ چوندي ٻڌائيندس“. عائشه کلندي چيو.

”آئون تنهنجو انتظار ڪندس عائشه“.

....

شام جو عائشه گهر آئي ته ماءُ کي پنهنجي انتظار ۾ ڏٺائين.

”امان اڄ دير ڪري ڇڏيمي“.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”ڪم ھو“ ماءُ جي پڇڻ پويان عائشه وراڻيو ۽ پنھنجي ڪمري ڏي وڃڻ لڳي.

”عامر به ھتي پيرا تنھنجو پڇيو آ“ ماءُ جو آواز ٻڌائين.

”ڇو؟“ عائشه اوچتو ٻيھي رھي،

”الائي امان- پيو آ ويچارو- ڏاڍو بخار اٿس“ ھن ڪان ماءُ جي محبت جو اظھار لڪي نه سگھيو ۽ نه چاھيندي به عامر جي ڪمري ۾ ھاي آئي- عامر ستو پيو ھو- ھن اڳتي وڌي سندس نرڙ تي ھٿ رکيو ته ڪانئس ڇرڪ نڪري ويو- عامر کي تمام تيز بخار ھو.

”تون اڃين وئينءَ سوٽ،“ ھو شايد جاڳيو پئي- عائشه اتي ئي کٽ جي ٻانھين تي ويھي رھي-

”ڇو خير ته ھو- امان ڪان پڇا پئي ڪيئي- ڪو ڪم ھو ڇا؟“.

”ڪم ته ڪونه ھو پر....“

”پر ڇا“-

”تون ٿوري دير به ڪندي آن ته منھنجو ساھه ُمٺ ۾ اچي ويندو آ- زمانو خراب آ نه“ عامر ڇپن تي زبان ڦيري چوڻ لڳو ”ھونئن به تو ڪان سواءِ مان پاڻ کي ڇڻ اڪيلو اڪيلو محسوس ڪندو آھيان“. الائي ڇو عامر جون اکيون پرجي آيون ۽ عائشه ڏڪي ويئي.

اھا رات عائشه لاءِ سڪرات جي رات کان گھٽ نه ھئي ھن کي پنھنجي زندگي جو فيصلو ڪرڻو ھو- ھڪ طرف سندس محبت ھئي ته ٻئي طرف معذور سوٽ جي شڪل ۾ سندس رت ھوءَ اڌ رات تائين اکيون ڦٽيو کٽ تي پاسا ورائيندي رھي- ھن جو ماضي ڏھاڳ ڏيندڙ ھو ۽ نه ٿي چاھيائين ته اڄان به سور پرائي- ھوءَ سوچيندي رھي ۽ ائين پنھنجي راھه گھولھي ورتائين.

Scanned with CamScanner

"آئون راهول سان شادي ڪنديس" هن فيصلو ڪيو ۽ پاسو ورائي سمهي پئي.

....

هوائي اڏي تي اڪل اڏ ڪلاڪ کان راهول، عائشه جو انتظار ڪندو رهيو. ڪيس پڪ هئي ته هوءَ ضرور ايندي. ان ڪري، جهاز ڏي هلڻ جي بار بار اعلان جي باوجود به هو ٻاهر بيٺو رهيو. ائين هن ڏٺو، عائشه تيز تيز قدمن سان ڏانهس اچي رهي هئي.

"تو ڏاڍي دير ڪئي"

"مونکي ننڊ وٺي ويئي هئي"

"تنهنجون اکيون به ڳاڙهيون آهن"

"۽ اهو تنهنجو ڏي ڏوهه آ" عائشه مرڪندي چيو.

"جهاز اڏامڻ ۾ باقي ڪجهه وقت آهي" راهول تڪڙو پئي لڳو.

"۽ تون منهنجو جواب ٻڌڻ ٿو چاهين".

"ها. ڇو ته اهو منهنجي اڳتي وڌڻ واري هر وک لاءِ اهم آ."

"تون ڇا ٿو سمجهين ته منهنجو جواب ڪهڙو هوندو" عائشه اچان به کلي رهي هئي.

"مونکي يقين آ ته تون ها ڪندينءَ".

"ها، راهول" عائشه چيو "مون فيصلو ڪيو آ ته آئون توسان...." چوندي چوندي هوءَ اوچتو ماٺ ٿي وئي. الائي ڪيئن عامر جا لفظ سندس ڪنن ۾ گونجڻ لڳا.

"تون ٿوري به دير ڪندي آن ته منهنجو ساهه منجهه اچي ويندو آ. هو ٺٺن به تو ڪانسواءِ مون پاڻ کي اڪيلو اڪيلو محسوس ڪيو آ" ۽ عائشه جي زبان کي ڄڻ ته تالو لڳي ويو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”تون بس ڇو ٿي وڃين؟“ راهول چيو.

”مون.... مون فيصلو ڪيو آ راهول ته....“ عائشه پنهنجي چپن کي زبان ڦيري! آلو ڪيو ۽ ”ٽڪ“ ڳهندي چيو ”مون فيصلو ڪيو آ راهول ته آئون توسان شادي نه ٿي ڪري سگهان“.

”پر ڇو؟“

”مهراڻ جي پاڻيءَ تي پلجندڙ عورتن کي ننڍي لاڪون ئي پيار ۽ وفا جي لولي ڏني ويندي آ.... پوءِ اهو پيار پنهنجي ڌرتي لاءِ هجي يا ڌرتي وارن لاءِ“.

”پر تون ته مونسان پيار....“ راهول جا چپ سڪل هئا.

”مون کي اڄ به توسان پيار آ راهول. پر مون سوچيو آ ته توکي مون کان به سٺي ڇوڪري ملي سگهي ٿي ۽ عامر کي مون کانسواءِ ٻيو ڪو به نه“.

”....“ عائشه پنهنجي ڇپ ۾ ڇڪ هنيو ۽ پريل اکيون لڪائڻ لاءِ پٺي ڏئي بيهي رهي. هن اصل ۾ پنهنجا نير ڏيکارڻ نه پٺي چاهيا.

”تون پلي وڃ راهول ۽ اهو وساري ڇڏجانءِ ته اسان ڪڏهن مليا هئاسين“ هوءَ ائين ڏي منهن ڪيو بيٺي رهي. ڪا شئي پنهنجي نڙي ۾ اٽڪندي پاڻيائين پلڪن ڇنڻ تي هن جا ڳوڙها ڪري پيا ۽ هوءَ بي اختيار رئي پئي. ڪيس راهول جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو ”مون توسان ائين پيار ڪيو آ عاشي، جيئن ماڻهو جو پنهنجي ديس جي مٽي سان. ضروري ناهي ته تون مون کي نه ملين ۽ مان توکي وساري ڇڏيان. تون منهنجي سنڌ آن عائشه ۽ سنڌ لاءِ مان صديون جيئڻ جي آس رکي به توکي پيار ڪندو رهندس“ عائشه محسوس ڪيو ته ڳالهائيندي ڇڻ ڪنهن راهول جي نڙي ۾ ڏوهر جو رس اوتي ڇڏيو هجي.

”تون سدائين خوش هج ڇو ته تنهنجي بقا ۾ منهنجو جيون

آ.“ راهول چيو ۽ عائشه کي هن جي قدمن جا آواز هوريان هوريان پري ٿيندا محسوس ٿيا. هوءَ سڏڪن ۾ پئجي وئي - جيستائين پنهنجون اکيون نه اگهيائين اتي ئي ويٺي رهي. ائين جهاز جي اڏامڻ جو آواز ٿيو ته عائشه محسوس ڪيو.
”سنڌس آءُ هڪ ڀيرو وري به آئي ته هليون ويون هيون“.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

چريو

هو ڪاليج جي مڙني استادن ۾ هوشيار هو. پر گهڻي ڀاڱي چپ رهڻ ڪري، عام ماڻهن جي خيال ۾ ڪم ڪان ويل. يار دوست اڪثر کيس چريو، موڳو يا ڪريڪ چوندا هئا - هن هر وير و ڪنهن سان به بحث ڪونه ڪيو ۽ جڏهن به واند مليس ته لائبريري ۾ ڪنهن نه ڪنهن ڪتاب جا پنا کوليو ويٺو هوندو.

هڪ ڏينهن، چانهن جي ساهي ۾ جڏهن سڀ استاد، ڪامن روم ۾ ويٺا هئا ته هو دانهون ڪندو آيو.

”دنيا جي تاريخ ۾ اهڙو ڦهر نه ڏٺوسين نه ٻڌوسين“

”وري ڪرفيو لڳو ڇا“ هڪ دوست پڇيس.

”يار ڪرفيو به ڪو اهم واقعو آ“

”ته ڪ حڪومت بدلي هوندي“. هڪ ٻئي استاد پنهنجي راءِ ڏني.

”ائين نه ڪشميرين سان ٿيو ۽ نه وري فلسطينن سان“ هن پنهنجي ساٿين سان اتفاق نه ڪيو.

”پر ڇا ٿيو؟“.

”آفريڪا جي شيدين سان به گورن ائين نه ڪيو هوندو“

”ته پوءِ کهڙو اپ ڪريو آ“. هڪ دوست چڙي پيو.

”ميان سنڌ پنج هزار ساله تاريخ ۾ به اڳ ائين نه ٿيو“

”ته ڪ موهن جي دڙي ڪي درياهه پائي ويو“ هڪ دوست جو انومان.

”موهن جي دڙي ۾ بچيو ڪي ڇا هي جو درياهه لوڙهي ويندس“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هن اڃا بہ نہ مڃيو.
”ڪٿي رني ڪوٽ جي پٽ تہ نہ پڳي آ“ هو سڀ بيزار ٿي پيا هئا.

هن ٿڌو ساهہ کڻي پنهنجي ساٿين ڏي ڏٺو ۽ چوڻ لڳو:

”نہ دوستو، رني ڪوٽ جي پٽ ڪونہ پڳي آ ۽ نہ ئي موهن جي دڙي کي درياهہ پاتو آ. پر سنڌ جي پنج هزار سال پراڻي تاريخ ۾، ڀيريون ڀيرو، سنڌي پنهنجي ڌرتي تي پناهگيرن جيان ڪيمپن ۾ پيا آهن“.

ڳالهہ ٻڌي سندس اڪثر دوستن مُرڪي ڏنو، پر هو هٽ جي پٺي سان اکين ۾ پرجي آيل ڳوڙها اگهڻ لڳو..........
”هونهہ چريو“.

□

ٽوپيءَ جو ملھ

بلوچستان جي سرحد جي ويجھو سنڌ جي ھڪ ننڍڙي علائقي جا رھندڙ، گلڻ ڪاڪڙو، جمن جھرلو، عيدو چڇو ۽ وڏيرو وريام، ملڪ جي وڏي شھر جي ٻاوڻھن سيڪريٽرين واري آفيس جي الڳ الڳ ڪاتن ۾ ڪم ڪندا ھئا ۽ وڏن خرچن کي منھن ڏيڻ لاءِ، مسواڙ تي ورتل ننڍڙي فليٽ ۾ گڏ ڪاٽيندا ھئا. گڏ رھندي، ھنن مڙني جو گھڻو خرچ، امير پيءُ جو پٽ وڏيرو وريام ڪندو ھو ۽ ان لاءِ ھو ھميشه، دل کولي وڏيري جي ساراھ ڪندا ھئا. اھڙي ويل، جمن جھرلو ڪان سواءِ، ھو ٻئي وڏيري جا دوست گھٽ ۽ چمچا وڌيڪ لڳندا ھئا. وڏيري جي خوشامد ڪرڻ وقت جمن، اڪثر ڪنجوسائپ ڪان ڪم ورتو، اڻيين ڇڻ ان ڪم لاءِ ڪيس ڏوڪڙ ڀرڻا پوندا ھجن.

وڏيرو وريام، جيڪب آباد ضلع جي ٻنگلدڙي واري علائقي جي زميندار، رئيس خدا بخش خان جمالي جو موٽي پٽ ھو. خدا بخش خان جي کيرٿر ڪئنال جي پيچ تي، چار ھزار ايڪڙ زمين ھئي. اوطاقي مڙس، ٻه پنج مھمان ويٺا ئي ويٺا ھوندا. جيڪب آباد ته ڇڏ پر ڪوئٽا ۾ ٻه بنگلو ھوس. جتي پاڻ اونھاري جا ٻه-ٽي مھينا وڃي ھوا بدلائيندو ھو. اٿي ويٺي وارو، سنڌ ته پنھنجو صوبو- پر بلوچستان جي ڪيترن سردارن ۽ اسيمبلي ميمبرن سان ٻه واسطا ھئس- مطلب ته پاڻ جتي ٻه ويو، مان وٺي موٽيو. ڪراچيءَ جي گھميل ھوا ڪيس ڀانءِ ڪونه پئي- ان ڪري پنھنجي پٽ وريام خان کي ٻه اڪثر ڪري روڪيائين. حالانڪ ڪيس خبر ھئي ته وريام جو، ڪراچي وسائڻ جو مقصد، وڏي نوڪري ھٿ ڪرڻ آ، جنھن لاءِ ھن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ٻانهن ڪوشش ڪئي هئي. جيئن ته رئيس خدا بخش خان جي ڪنن تي اها ڳالهه پهتي ته پوليس جي ڊپٽين، ايڪسائيز ۽ روينيو آفيسرن جي خالي پيل پڻ ادائي سڃ جاين تي اسيمبلي ميمبرن ۽ سياسي طاقتن جا ماڻهو سڌيءَ طرح ڪڇي رهيا آهن، نه هن به سنڌ جي وڏي وزير تي پيلرن دوستن ڪان، وريام خان لاءِ بار وجهرايو، ايتريقدر جو وڏي وزير، ٿالن واري آخري لسٽ ۾ وريام خان کي اسسٽنٽ ڪمشنر طور داخل ڪيو ۽ هاڻي رڳو آرڊر جي نڪرڻ جي دير هئي. وريام حالانڪ "سي" گريڊ ۾ بي-اي پاس ڪئي هئي، پر هن وقت ڊگري جي نه پر پاڳ جي بازي هئي ۽ وريام خان جو پاڳ واقعي چوٽ چڙهيل هئو.

"ها پٽ....پوءِ ته معنيٰ تون ڪراچي ڪونه ڇڏيندين." رئيس خدابخش خان پنهنجي پٽ کان پڇندو هو.

"بابا، ڪراچيءَ ۾ منهنجا انب نه پوڪيل ڪونهن- پر ڇوان ٿو متان وينو آهيان ته جيئن آرڊر جي خبر وٺان".

"آرڊر جي ڳڻتي تون نه ڪر ابا.... وڏي صاحب جو واعدو ڏي چڻ پٿر تي ليڪ آ....هونهن به ڳالهه رڳو منهنجي ته ناهي نه.... هتي چڱيون ڏاڙهيون روچ ۾ پيل آهن." رئيس خدا بخش کي آرڊر ٿيڻ جي تمام گهڻي پڪ هئي سو پٽ کي سمجهائڻ ــــ لاءِ چوندو هئو پر وريام خان سدائين کيس ابتي سُبتي ورندي ڏئي اٿي ويو.

"بهانو آ نوڪريءَ جو نه ته اصل شوق پيا اٿس ڪمدار" پٽ جي بي رخي تي چڙڻ بجاءِ، رئيس خدابخش خان نموني سان، پنهنجي خاص ماڻهو قاسو ٻانهڻ ڏي ڏسي چوندو هئو ته قاسو ورائيندو هو.

"سائين وَهي به آ- اِن عمر ۾ توهان ڪا گهٽ ڪئي هئي ڇا" ڪمدار جي ايتري چوڻ تي خدابخش خان جي اکين ۾ گذريل وقت جا پاڇا وري ويندا هئا- ڪي ڏکوئيندڙ

ياڌون سندس ذهن تي تري اينديون هيون ۽ ٿڌو ساهه نڪري ويندو هوس -

"ها يار- اهي به ڪي ڏينهن هئا." سندس منهن تي پيريءَ ڪري ايري آيل گهنج اڃان به وڌيڪ گهرا ٿي ويندا هئا- "وهي ويئي ويئي- آڏون ته اڄ سوڌو پنهنجا سور پڙي نه سگهيو آهيان."

....

نالي ۾ ڪمدار قاسو ڀانيڻ، خدا بخش خان جو ننڍي لاڪون جو يار هو. ڪيس رئيس جي ان محبت جي خبر هئي جنهن ۾ هو گهٽي گهٽي ۾ سنگسار ٿيو. قومي سردارن وٽ معاملا ويا. فيصلي ۾ ڀاڻپي جو پلاند پيو ته هن به اکين تي هٿ رکي ڇتيون پريون، پر ايترو ڪجهه ڪرڻ کان پوءِ به هو سڀ ڪجهه وڃائي ويٺو. سندس محبت صرف هڪ مهيني اندر، ڀائرن جي انا جو ٻڪ ٻڄي وئي- پيڻ جي چاهت تي، ڀائرن جي غيرت قبضو ڪري آئي ته مائي، مٺ مٺي جا مٽان ڀائي جواني وچي ڪاري ڪار حوالي ڪئي. طعنو به ته اهڙو ئي ته "ٻن لکن تي غيرت وڪياڻون" پوءِ ماٺ ڪيئن ڪرن ها- پنهنجي پيار کي ائين مرندو ڏسي، رئيس چريو ٿي پيو. ان حد تائين جو نوبت وڃي سنگهرون وجهڻ تي پهتي. سڄا سارا ٽي سال ته علاج پئي هليس- پيرن فقيرن جون درگاهون پيٽڻ کان وٺندي، چرين جي اسپتالن تائين ۾ فائدو وري به حيدرآباد جي گدو واري اسپتال مان پيس- هونئن ته خدا بخش خان به زماني جو ساڃهو هئو. هوريان هوريان ڏک سهائي ويو. پر جوان ٻارن جو پيءُ ٿيڻ کان پوءِ به اڄ سوڌو پنهنجي محبت کي نه وساريائين.

....

اسسٽنٽ ڪمشنر ٿيڻ جي خاطري ملڻ تي، وڏيري وريام هاڻي کان ئي پاڻ کي صاحب بهادر سمجهي، دوستن تي روب

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

رکڻ شروع ڪيا ۽ سرعام سندن هر خرچ ڀرڻ لڳو. ڀڻسي جي هڻ کي کٽتي ڪونه هئي. نوڪري واري پگهار کان وڌيڪ هو پنهنجي گاڏيءَ ۾ تيل ساڙيندو هو ۽ جڏهن به کيس ڪٿي ڪو ڇٽڪمرو ڪبوتر مليو ته ساڻين کي رڻ ۾ رلندو ڇڏي، اڪ ڇنب ۾ اڇي فليٽ ۾ واڙبو هئو. سندس دوست، اڌ رات ڏائين، بسن ۾ ڌڪا کائيندا، ڏڪجي ٽٽي اچي هڪڙي ڪمري ۾ ڪرندا هئا. وڏيري جي بيڊروم مان سريلا ٽهڪ ٻڌي، في الحال ته سندن ننڊ اڏامي ويندي هئي، پر ڪڏهن ڪڏهن وريام خان جي مهرباني سان ڪنهن من موهڻي جو ديدار نصيب ٿيندو هون ته سندن ٽڪ ڏي لهي ويندا هئا.

....

گلڻ ڳاڳڙو، رئيس خدابخش جي ڪمدار قاسو ٻانڀڻ جو ڀائٽيو هئو ۽ پنهن جي وڏن جي چوڻ تي وڏيري وريام جو پڇ ٻڌجي سندس پويان لڳو وتندو هئو. کيس اها نوڪري به رئيس جي سفارش تي ڏي ملي هئي. هونئن به گلڻ وڏيري جو دوست گهٽ پر نوڪر وڌيڪ لڳندو هئو. سندس ڪن وڏا هئڻ ڪري يار دوست کيس ڳاڳڙو سڏيندا هئا. مٺو دوڪاندار جي پٽ عيدو ڇڇي کي به وڏيرن ئي نوڪري وٺرائي ڏني هئي. ڇنجهين اکين وارو عيدو، ڀهرين نمبر جو مطلبي ۽ مڪار شخص هئو. وات هڻڻ جو ڪوڏيو، ڳالهائڻ ويٺو ته ماٺ ڪي نه ايندس. سدائين سترس ڀاسو ڪٽيندو، ڪڏهن به ڪس نه ڪاڏائين. وڏيري جي ساراهه ڪرڻ ويل، خدا کي کي به وساري ويٺو.

قادن ڪوري جو پٽ جمن، زرعي ڪاتي ۾ نوڪري ڪندو هئو. ڀهريون نمبر بي-اي پاس ڪرڻ کان پوءِ، هيءَ نوڪري هٿ ڪرڻ لاءِ، هن ڪيترا مهينا ته ڀراون درن تي ڌڪا به کاڌا. آفيس ۾ هن جو ڪم، ٻاهران آيل ۽ ٻاهر ويندڙ ٽپال تي نمبر هڻي داخلا رکڻي هئي. پيٽ پالڻ لاءِ

نوڪري هن جي مجبوري هئي، پر ڪيس پڪ هئي ته هڪ نه هڪ ڏينهن هو وڏو ماڻهو ضرور بڻبو. جمن جهرلو جو پيءُ قادن ڪوري پڻ جون پوڙيون پڌندو هئو ۽ ان مان ماندڙ مزدوري ۽ جمن وٽان ايندڙ پئسن مان هو گهر جا ڇهه ڀاتي پاليندو هئو. جمن، هن جو اڪيلو پٽ هئو. جمن ڪان پنجي سال ننڍيون ۽ ڏيئر به هئس. جمن جو مامو ڪامريڊ ڪانديرو، ملڪ جي پاسبان پارٽي پاران، پنهن جي علائقي جو صدر هئو. سندس، اڌ کان گهڻي عمر هر حڪومت خلاف پروپيگنڊا ڪرڻ ڪري جيلن ۾ گذري— جمن به هر وقت پنهن جي مامي ڪامريڊ ڪانديري خان وانگر سوچيندو رهندو هئو. انهي گهڻي سوچڻ، قوم ۽ قوميت بابت بحث ڪرڻ ڪري، سندس دوست ڪيس ”ڪريڪ“ ”چريو“ ۽ ”جهرلو“ چوندا هئا.

رات جو جڏهن وڏيرو وريام پنهن جي ڪنهن نه ڪنهن محبوبا سان گهاريل پيار جون گهڙيون ياد ڪري، ان جي سازاهه ڪندو هئو ۽ سندس ساٿي، پر ۾ ويهي، شوق سان اهي قصا ٻڌي، پنهن جي چپن تي زبان ڦيري مزو وٺندا هئا ته امالڪ جمن پڇندو هئو.

”هي جو هر روز هيترا سارا ماڻهو ٿا مرن ته آخر هن قوم جو ڇا ٿيندو“ جمن جو اڻ وڻندڙ سوال ٻڌي سندس ساٿين کي چڙ وٺي ويندي هئي.

”آهين نه قادن ڪوري جو پٽ. هئي رومانس جوئي خانو خراب ڪري ڇڏيئي.“

”هي ته آهي ئي ڪريڪ ڪارپوريشن. پوءِ وڏيڪ ڇا چئجيس“

”بس يار ڪرين ته موچڙا موچڙا تو پر ڪو هٿڻ وارو ڪونه اٿئي.“ جمن جي اڻين اوچتو وچ ۾ ڳالهائي، ڳالهه ڪٽڻ تي وڏيري کي باهه وٺي ويندي هئي. پر پنهن جي ساٿين جي ايتري ڳالهائڻ تي به هو ڪڏهن نه ڪاوڙيو.

”اهو ته ٺيڪ آ پر توهان پاڻ ڏسو نه شهرن کي ته

چڙيو پر جهنگن ۾ به ويهه، ويهه ماڻهو لاڳيتو ٿا مرن. ڌاڙا، ڦرون، خونن جا پلاند، ڪنهن نه ڪنهن بهاني ڳوٺن جا ڳوٺ ٿي تباهه ٿي ويا آهن. مان ته سوچيان ٿو، آخر سنڌين جو ڇا ٿيندو“؟ جمن سنجيدگي مان پڇندو هئو.

”ڇا وري ڇا ٿيندو. ميان انهي ڪان وڌيڪ ڪونه ٿيندو، جيڪو هاڻي پيو ٿئي“.

ازي“ پر ٽوڪي چواڇي قوم جي ڳڻتيءَ کنيو آ.... قوم خوش آ“. عيدو چچو کلندي، وڏيري وريام ڏي ڏسي چوندو هئو ”ڪيئن وڏيرا“. ته وڏيرو به اڪثر ٽڙي پوندو هئو.

”ها يار آخر اسان به ته قوم آهيون“ هو ٺٺي ٺهڪن ۾ پئجي ويندا هئا ۽ حساس طبيعت وارو جمن هنن جي ٽوڪن ڪرڻ تي محسوس ڪندو هئو، ڇو سندس دوست ڪيس ڪوٺ واري ڳوٺ سمجهي کلائيندا پئي هليا، نه ته هن جي ته ڇڻ ڪا حيثيت ئي ڪونه هئي. ڪڏهن ڪڏهن هو چاهيندو هئو ته هنن کي ڇڏي، ڪنهن ٻئي هنڌ وڃي رهي، پر سگهئين هئن اهو سڀ ڪجهه ڪرڻ سندس وس کان ٻاهر هئو. ان ڪري نه چاهيندي به ڪيس اهو زهر جو ڍڪ پيئڻو پوندو هئو.

....

جمن غريب جو ٻار هئو. موڪل جي ڏينهن تي پاڻ ئي ڪپڙا ڌوئي استري ڪندو هئو. سدائين سنڌي ٽوپي مٿي تي ۽ اجرڪ ويڙهيل. ڪڏهن به ڪنهن ڪجهه چيس ته ورائيندو هئو.

”هي ٽوپي ۽ اجرڪ ته اسان جو شان آ“

يا ته اها سندس رت سرڪڻ واري ڳالهه هئي يا قومي همدردي، هو هميشه سوچيندو رهندو هئو.

”هن ڏيهه ۽ ڏيهه، وارن جو ڇا ٿيندو. سنڌ جي ڌرتي ته ڪربلا جو ميدان بڻجي وئي آ“ هو پنهنجو پاڻ کان پڇندو هئو ”هي ماڻهو سنڌ جي ڌرتي ڪي ڌر تتي ڇو پيا بڻائين... ڇا هو به فلسطينين وانگر گهر کان بي گهر ٿي ويندا. اهو

سوال ڪڏهن ڪڏهن ته سندس نند به حرام ڪري ڇڏيندو هئو. جهن جي، سنڌي ٽوپي ۽ اجرڪ پائڻ تي سندس ساٿي ڪيس ٽوڪيندا هئا ته:

”ملڪ ۾ جتي ڪٿي ٻاهه پئي ٻري ۽ تون هرهنڌ اهڙا ٽوپي پايون بيٺو آن“ ”هر ماڻهو جي ڪاڻ ڪا سڃاڻپ هوندي آ ۽ اسان جي قومي سڃاڻپ هي ۽ سنڌي ٽوپي آ“

”اڙي ڇڏ. ڪڏهن قومي سڃاڻپ جي چڪر ۾ سر نه هليو وڃئي.“

”هونئن ڀلا ڪهڙو ڀلا جيون“ وڏيري وريام جي ڳالهه پويان جهن ڪلي ڏيندو هئو.

”هونئن ڀلا ڪهڙو ڀلا جيون“ عيدو ڇچو هن جا ويچارا ڪڍي چوندو هئو ”ميان. اهي ڪامريڊي ۽ وارا خيال ڇڏي ڏي. هي ڪراچي آ ڪراچي انٽرنيشنل سٽي“. عادت موجب، عيدو ڳالهه ڪندي، وڏيري وريام ڏي ڏسي، ڪائنس پڇندو هئو ”ڪيئن وڏيرا“ ته وريام خان وراڻيندو هوس.

”يار توهان ٿي سمجهايوس. باقي منهن جو ته هن کي ڳالهائڻ به نه ٿو وڻي“.

”ڪمال ٿا ڪيو يار. انٽرنيشنل سٽي آ ته منجهانس هٿ ڪڍي ويهون.“ جهن مچرجي پوندو هئو ”ڪراچي، اسان جي ڪلاچي، مورڙي جو ماڳ، اسان جي دل، اسان جي صوبي جي گادي، اسان جي سڃاڻپ آ.... توهان جي مرضي ڇا هي ته ان کي ائين ڇڏي، اسان پنهن جي سڃاڻپ ٺي وڃائي ويهون“.

”ميان تون ته پنهن جي نعرن ۾ پورو آن. پر اهو ڪونه ٿو ڏسين ته سنڌي پنهن جي افعالن جي ڪري ٺي پيا موچڙا ڪائين“.

”آن جو ذميوار به سنڌي وڏيرو آ.“ جهن چوندو هئو ”جنهن همٿ وڻي هن قوم جي ٻيڙي ٻوڙي آ“.

”تون ته هرو ڀرو وڏيري سان سڙيي مٺو آن“ عيدو کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

چڙ وڌي ويندي هئي۔

”هنن جا افعال ڏسي اهڙا آهن“ جمن ۾ الائي ڪيئن سچ چوڻ جي طاقت اچي ويندي هئي ”لک کهاڙي جا مالڪ آهن۔ سؤ سؤ ڌاڙيل پاليو ويٺا آهن۔ پنجاهه سالن جا پلاند نه ٿا وسارين۔ باقي هي جيڪي شهرن ۾ سنڌي رڍن ٻڪرين جيان ڪُسي رهيا آهن، ان لاءِ غيرت نه ٿي اچين“.

”لک نالت ٿئي بي حيا۔ اهو چوندي ٻڏي نه ٿو مرين“.

”ته مون ڪهڙي غلط ڳالهه ڪئي آ۔ توهان ڏسو۔ اڄ ته سنڌ جو هر وڏيرو جيڪڏهن سؤ سؤ کهاڙين بندوقن وارا جوان گڏ ڪري ته حيدرآباد ۽ ڪراچي ۾ سنڌين جو ڪوس ڪرڻ وارا ٽيڪي گهر پرين.... پر هنن ۾ ايتري مڙسي ڪٿي؟“.

جمن پنهنجي نفرت لڪائي نه سگهندو هئو.

”توکي جيڪڏهن وڏيرا خراب پيا لڳن ته هتي چوٿو ٽڪون جهلين۔ الڳ وڃي رهه ته خبر به پوئي ته گهٽين ويهڻ سؤ آ“ وڏيرو وريام چڙ مان چوندو هئو ۽ اهو ڏڙڪو ٻڌي جمن کي ماٺ اچي ويندي هئي.

....

جمن لاءِ، فليٽ ڇڏي ٻئي هنڌ رهڻ وارو ڏڙڪو موت جيان هئو۔ هن جي اکين اڳيان سندس ڇناڻون گهر، ان جي آڳر ۾ ويٺل پراڻي دم جي مريض ماءُ، پوڙهو پيءُ، جيڪو سارو ڏينهن پيڙيون ٻڌندو ۽ کنگهندو رهندڙ هئو، اڻن اڻن سالن جون ساماٽيل جوان ڀينرون، جن جون بافتي جون ڇتيون لڳل سٿڻون، بار بار ڌوئڻ ڪري سُسي پڪي پني تي اچي پهتيون هيون، ۽ سندس اوسيٺڙي ۾ راتين جون ننڊون ڦٽائيندڙ سڪينه جي شڪل ڦري ايندي هئي۔ ٽي ٽي مهينا، ڪراچي ۾ رهي، دل ۾ سڪ جا ڍير ڪٺي هو ڳوٺ ويندو هئو پر هفتي ڪان پوءِ اڪثر سور پراڻي وريو۔ سندس زال، رات جو ڪيس ٻڌائيندي هئي۔

”صبح جو ٻاڙي وارا چانهن جو گلاس موڪليندا آهن جيڪو گهر جا ڀاتي سپ سپ ڪري پي پنهن جي عادت پوري ڪندا آهيون. گوشت ۽ مڇي ته مهينن ۾ به نه سنهڙون. اٽيوسٽيو ڪاڻي پيا وقت ٽپايون. ڪڏهن تنهن جا پئسا دير ڪندا آهن ته گهر ۾ ڏاندو به ڪونه ٻرندو آ“. هو ڪنڌ هيٺ ڪيون، زال جون ڳالهيون ٻڌندو رهندو هئو ۽ پوءِ گنجيءَ ۾ ٿهيل ڪيسي مان پنجين ڏهين وارا گڏ ڪيل نوان نوٽ ڪڍي زال کي ڏيندو هئو ته سڪيءَ وراڻيندي هئس.

”آئون ڇا ڪنديس. تون پرديس ۾ ٿو رهين، ڪم ايندڙي. ٻاڙي لاءِ به ڪپني نه....“ ائين چئي هوءَ پئسا کڻي سندس ڪيسي ۾ وجهندي هئي. پنهن جي زال جو پيار ڏسي هن جي دل پرجي ايندي هئي، حالانڪ کيس خبر هئي ته سڪيءَ سڄي چيهون چيهون ٿيل آ. سندس اندر اڌ هئو پر پوءِ به هن ڪڏهن اهڙي ڏک ڪونه ڏني. مهينن کان پوءِ ته سندس ساجن کيس ملندو هئو، سو به رکو ٻئن ڏينهن لاءِ ان جي اکيان پلا ڇا چوي. اڪيلائي ۾ هوءَ ڏيڙر ساريون. ڳالهيون سيني ۾ سانڊي جمن جي اچڻ جا ڏينهن ڳڻيندي هئي پر جڏهن به سندس پرين پرديس مان آيو ته هن کان ڇڙ سڀ سوز وسري ويندا هئا.

ڳوٺ ۾ هو صبح سان ننڊ مان اٿندو هئو ته اڳيم تيار ٿيل چانهن ملندي هئس ۽ هر ويلي تي مهمانن جيان سٽي ماني به. هن کي سمجهه ۾ نه ايندو هئو ته اهو سڀ ڪجهه ڪٿان ٿو اچي ۽ جڏهن به اها ڳالهه زال کان پڇيائين ته هوءَ کلي وراڻيندي هئي.

”بس تنهن جو ڀاڳ آ“ ۽ جمن جي اپترو چوڻ تي ته ”مان پلا ڪهڙو مهمان آهيان“ هوءَ ٽڙي پوندي هئي.

”هونئن به تون ڪهڙو اسان وٽ سدائين ويٺو آن.... مهينن کان پوءِ ته اچين ٿو“. ۽ پوءِ ٻڌائيندي هئس ”مون پرت واري ٽوپي پري هئي نه.... اها کپائي پنجاهه چاچي کي

ڏنا ۽ پنجاهه تولاءِ رکيم".

"پورهيو ٿي ڪريڻ ۽ ته ڪجهه ونئي ڪائينندي به ڪر".

زال جون ڳالهيون ٻڌي، جمن سندس ڪنڌ ۾ ٻاڪر وجهي چوندو هئو، ته سڪينه جي منهن تي محبت سمائجي وينندي هئي.

"منهن جو ڪاڻ ڪهڙي ڪم جو. تون ۽ سانوڻ خوش آهيو ته مان به خوش آهيان". سانوڻ هن جو ڇهريتي پٽ هئو.

هڪ وار، صبح جو وهنجي، ٻهگ مان استري ڪيل ڪپڙا ڪڍي پاتائين ته جوڻهس ڀرت واري ٽوپي مٿي ۾ آٽي وڌس.

"هيءَ وري ڪنهن جي آ" ٽوپي ڏسي جمن هرو ڀرو به پڇيو ته سڪينه جا چپ چريا.

"تنهن جي آ"

"ڪپايئي ڇو نه"

"ڇا مليم ها. اهو سڻو سوا ٻيو ڇا. ان ڪان ته ڇگو آ تون پاءِ" ۽ هو سڪينه کي چنبڙي پيو هئو.

ان دفعي پٽنهس ڀر ۾ ويهي ڇيو هوس.

"حياتي تي ويسهه ڪونهي ابا. پوک پڪي لابارو پيو. ڇوان تو حيٺري ڏي نياڻين جو بار لاهي ڇڏيان. ڇاچنهين وارن به زور رکيو آ." پٽنهس وات تي هٿ ڏئي ڪنگهڻ لڳو. هن کي ڪي خبر هئي ته ته پٽنهس ٽي ٻي جو مريض آ ۽ باقي ڪي به سچ حياتي هئس.

"ابا. زرينه کي ته ڇڏ ڀر زينت جو به اڏ مٿو اڇو ٿي ويو آ". زينت هن جي نندي ڀيڻ هئي. جمن، ڪنڌ ۾، ڪنڌ هيٺ ڪري ٻيئل پنهن جي ٻنهي ڀينرن ڏي ڏٺو، جيڪي پاءُ جي مجبوري کان ڇگي ڀر واقف هيون. معصوم نياڻين جي منهن تي، موڻندڙ جواني جا نشان ڏسي، هن جي هياءَ جهٻو ڪاڏو، اکيون پاڻي سان ڀرجي آيس ۽ ڪنڌ هيٺ ڪري ڇوڻ لڳو:

”الله تي رکو بابا. خدا سٺائي ڪندو. ڪراچي وڃي، مان فنڊ مان رقم ڪيرائيندس. ٺٺ ٺانگر نہ سهي تہ غريباڻي نموني، مڙيئي ٿيو نياڻين کي شيھن ڪلهي چاڙهڻو. پنهن جون آهن، ڏوراپو تہ ڪونہ ڏيندءِ يون ۽ جي ڏينهن بدليا تہ پوءِ بہ ڪين ڪونہ وساريندا سي“. ڳالهہ ڪندي، ڪيس پنهن جو آواز ڳورو ڳورو محسوس ٿيو. جڻ ڪا شيءِ نڙي ۾ ڦاسي پئي هجيس. ۽ هو چاهڻ جي باوجود بہ وڌيڪ ڪجهہ چئي نہ سگهيو.

جمع جي صبح تي جيئن ئي هو ڪراچي موٽڻ لاءِ سنبريو تہ ماءُ چيو هوس.

”مڙيئي ابا بک ڇتو کيو آ نہ تہ ڪهڙو لاچار جو پرندي باهہ ۾ ٽپو ڏجي“.

”ائين ناهي امان. رڳو اڻون ٿوروئي آهيان. سڄي ڪراچي سنڌين سان پري پئي آ“. هن پنهن جي مائٽن کي دلاسو ڏنو هئو، پر لڳس جڻ پاڻ کي ڏڍ ڏئي رهيو هجي. حالانڪ کيس خبر هئي تہ ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ سنڌي چورن جيان لڪي جي رهيا آهن. هن چاتو پئي تہ شهرن ۾ سنڌين جي رت جو ملهہ چند سڪا بہ ناهي. پنهن جي ڏيهہ ۾ پنهن جي ڌرتي تي، دهشتگردن ۽ ڌاڙيلن هٿان، هو نڌڻڪا ڪري ڪٺا ۽ کنيا ٿي ويا ۽ ڏهہ ڏهہ ڏينهن سندن لاش جو ڪو وارث بہ پيدا ڪونہ ٿيندو هئو. لڳندو هو جڻ سندن وجود ئي هڪ ڏوهہ هجي. هن کي اها بہ خبر هئي تہ شهر ۾ هن جا سائي، پنهن جي قوم جو سڏائيندي بہ ڊڄندا هئا. اپ تي پکڙيل ستارن جيان، هو سڀ ڇڙوڇڙ هئا. هنن ۾ ڪو بہ ايڪو ڪاڻہ پڌي، ڪاڻہ گڏجي هلڻ واري ڳالهہ ڪونہ هئي. جمن کي اها بہ پڪ ڪونہ هئي تہ هن گهر مان موڪلائي نڪرڻ کان پوءِ، هو جيئرو وري ايندو. هن جو اندر اڌ ٿيل هئو پر تنهن هوندي بہ پنهن جي ابوجهہ مائٽن کي ڀلا ڇا چوي ها. ائين سڪينہ ڏي ڏنو هئائين، جيڪا ڳوڙهن سان ڀريل

اکين سان ڪيس تڪيندي چئي رهي هئي-

”پنهن جو خيال ڪجانء. سويلو گهر اچي اندران تالو ڏئي سمهجانء.“ ۽ پوء وڃڻ کان اڳ ماني کائڻ مهل ماءُ ڏي ڏٺائين، جيڪا متانئس قرآن گهمائي ڪيس دعائون ڏئي رهي هئي-

”قرآن جي پناه ۾ هوندين- رب رسول ساٿي ٿيندء- دشمن دور سڄڻ سامهون هوندئي- تنهن جي ٽري ڪير نه پٽيندو. الله ڪندو ڏکيو ڏينهن نه ڏسندين مڙني کان مٿي هوندين- سدائين قيامت تائين سکيو هوندين“. ماءُ جون دعائون ٻڌي، ماني جو گره سندس نڙي ۾ ڦاسي پيو- هن پاڻي جو ڍڪ ڀري گيت ڏني. دعائون ڏيندي سندس ماءُ جو ساه منجهي پيو هئو. هوء کٽ تي ويهي رهي ۽ کانئس باقي دعائون به وسري ويون. گهر ڇڏڻ ويل، وڏي همٿ ڪري پنهي پيرن، نيوڙي کانئس موڪلايو ته هن جي دل ڦسي پئي. چاهيائين ته چيخ ڪري روئي پئي، پر چپ ۾ چڪ وجهي ٻاهر نڪري ويو ۽ جيستائين پنهن جا ڳوڙها نه پيتائين، ڪنڌ مٿي ڪري نه سگهيو.

....

گذريل هفتي وارن فسادن ۾ جڏهن ڏيڍ سؤ کن ماڻهو مئا ۽ ڪرفيو لڳو ته هرڪو ڊپ کان لڪو پيو هو. جمن ۽ سندس دوستن سڄو هفتو گهر ۾ ويهي گذاريو. موت جا ٻاچا رات ڏينهن سندن حواسن تي ڇانيل هئا- ڌاريا ته ڌاريا پر ٻمٿن تان به اعتبارکڄي ويو هو. کهڙي خبر ڪنهن وقت ڪجهه ٿي وڃي. ڏينهن ڏٺي جو ۾ سندن در اندران بند هوندو هو ۽ ڪنهن ٻاهران اچي آواز ڏنو ته به ڪيترا پيرا پڪ ڪرڻ کان پوء ئي هو در کوليندا هئا- اهڙن موقعن تي، ڪمڪار لاء اڪثر جمن ئي ٻاهر ويو. وڏيرو وريام جڏهن به ڪا ڳالهه ٻڌندو هو ته اڪثر بيمار ٿي پيو ۽ جمن به ڪا ڳالهه ڪڍي ته هو مچرجي ويندا هئا.

Scanned with CamScanner

”اسان مان جيڪڏهن ڪوبه مٺو ته تنهنجي افعالن جي ڪري مرندو.“

”ڇو منهنجي افعالن جي ڪري مرندو.“

”ٻيو نه ته- اسان لڪي لڪي پيا ساهه کڻون ۽ تون هرهنڌ سنڌي قوم جي وجود جي ڳالهه ڪيديو وڃو آن.“

”ڇا توهان نٿا سمجهو ته سنڌين جو وجود خطري ۾ آ“. جمن پڇندو هو.

”پر توکي سنڌين جي ڳڻتي ڇو ورتو آ-“

”ها- جن کي پنهنجي ڳڻتي ناهي، انهن کي ائين ئي مرڻ کپي.“

”هونئن به سنڌين ۾ ڪهڙي ٻڌي آ- پنجاهه پارٽيون آهن ۽ مڙني جا هڪ ٻئي جي ڏاڙهين ۾ هٿ پيل- ماڻهو پيٽ کان سواءِ گار نه ڏيندا....“

”ٻيو نه ته.... پاڻ ۾ پيا وڙهندا! پر دشمن ڪان گڏ جيان لڪندا وتندا.“

”هائو يار- سچ پيا چئو“ دوستن جي ڳالهه ٻڌي، جمن کان ٿڌو ساهه نڪري ويندو هو.

”اڙي ڏڏهن ته توکي به چئون ٿا ته ڳالهين کي ڇڏي ڏي“. گلڻ چيو ”خبر اٿئي، تنهن ڏينهن ڀاڙي واري غنڊي منصوري ڇا ٻئي چيو....“ جمن جي سوالي نظرن سان ڏسڻ تي گلڻ وري ڳالهايو. چوڻ لڳو.... ”ميان توهان جو سائي ٽوپي پائي، اڳيان لنگهي اسان تي روب ٿو رکي.“

”مون کي سمجهه ۾ نٿو اچي ته ٽوپي پائي هلڻ تي هنن کي باه ڇوٽي لڳي“ جمن چوڻ لڳو ”هي ٤ اسان جو ويس آ- پنهنجا لٽا لاهي اسان اگهاڙا ته ڪونه گهمنداسين نه:“

.... هو ٿڌو ساه کڻي چوڻ لڳو ”ٽوپي ۽ اجرڪ، اسان جو مان، عزت ۽ اسان جي سڃاڻپ آ- انهن شين ۾ ته اسان جو پيار سموهيل آ ۽ اسان پنهنجي پيار کي پاڻ کان پري ڪيئن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪري سگهنداسين."

"وري به جهيڙو ٿي پئين نه."

"ها جمن، اهي چرين واريون ڳالهيون نه ڪندو ڪر."

"اڙي ميان – اسان جي عزت رکو ٽوپي ۾ نه پر هونئن به آهي" وڏيري وريام رڙ ڪئي "ٽڪي ملهه ٽوپي لاهه ماڻهو سِر تان آهه ته نه ڪٽندو نه."

"ڳالهه ٽوپي جي ملهه جي ناهي وڏيرا، ماڻهو جي سڃاڻپ جي آ، هيءَ ٽوپي اسان سنڌين جي سڃاڻپ آ."

"يار تنهنجو ته آهي مٿو ڦريل" گلڻ گاگڙو، جمن کي سمجهائڻ لڳو "حالانڪ سياڻا به چئي ويا آهن ته ٻرندي ٻاهه کان ٽارو ڪجي."

"اسان وري به تنهنجي ڀاي جي ڳالهه پيا ڪيون."

هو چوندا هئا ۽ جمن سمجهي نه سگهيو ته سندس ڀلو ٽوپي پائي هلڻ ۾ هو يا لاهي هلڻ ۾.

....

ٻخار جي ڪري، آفيس مان ورتل ٽن ڏينهن جي موڪل به اڄ پوري ٿي رهي هئس – ٽيڪيون کائڻ ڪري ڪجهه فرحت ڀانيائين ته هوريان هوريان هلڻ لڳو ۽ پيٽ ۾ بک محسوس ڪندي، ڪجهه وٺي کائڻ جي خيال سان، فليٽ بند ڪري، چاٻي چائنٽ جي وٽ ۾ رکي هيٺ لهي آيو- ڪجهه دير کان پوءِ واپس موٽيو ته ساٿين کي گهر ۾ ڏٺائين.

"توکي چوڻ يا نه چوڻ سان ته ڪو فرق ڪونه ٿو پوي." ڪيس ڏسي وڏيرو وريام آپو ٿي ويو. "اڙي پنجاهه ڀيرا چيو اٿمانءِ ته ٽوپي ۽ اجرڪ پائي ٻاهر نه ويندو ڪر ....پر خبر نٿي پئي ته تنهنجي مت ۾ الائي ڇاهي."

"مون کي سيءُ پئي لڳو...." هن ويڳاڻن جيان چيو.

"سيءُ ٿي لڳئي ته ٻاهر ڇو وئين – ڏينهن ها اٿي ڏي موت ته پڻهين قادو به ڪونه پڇئي ها."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”مان ته يار ھاڻي ٿي ڪين چوان ٿو ته اسان جو ڪجهه نه وڃي، توھان ڄاڻو توھان جو ڪم.“ ڳالھ چوڻ لڳو: ”دوستيءَ ۾ اسان به گھڻي سمجھايوسيس – ننڍو مڙي ته وڃي ڏوڙ پائي.“

”توھان ڪنھنجي ڳالھه پيا ڪيو“ جمن پڇيو ”ڪير ڪاوڙيو آ؟“

”ھا سائين ھن کي ته ڇڻ خبر ئي ڪانھي.“

”ميان ھو منصوري وارا آيا ھئا“ عيدو ٻڌايس ۾ جمن کي ياد آيو ته ھوٽل ڏي ويندي، ٽي چار غنڊا، ھن کي ٻاھرين گيٽ وٽ ويٺل نظر آيا ھئا.

”توکي جي ھرويرو ضرورت ھجي ته منھنجي پراڻي جرسي پائين ھان....اجرڪ ويڙھڻ جو ڪھڙو ضرور.“

”ءَ پنھنجا لٽا لاھي ڇڏيان“ جمن مرڪي ڏنو.

”اڙي – جي ٻاھر لڳئي ته پلي، پر تنھنجا اھي ڪپڙا اسان کي به ڪونه ٿا وڻن.“ عيدوءَ ڪاوڙ مان چيس ”تنھنجي حيثيت ڪھڙي آ – گھر ۾ ڪاڌڻ لاءِ آنءُ ڪونهي ۽ ھي ليڊر ٻڻجي پين جو ِسر ڪٺائڻ پويان پيو آ.“

وڏيري وريام اڃان ڳالھائڻ لاءِ وات ئي مس کوليو ته فليٽ جي ٻاھرين دروازي کڙڪڻ جو آواز آيو. فليٽ ۾ موت جھڙي ماٺ ڇانئجي وئي – ھو سڀ ھڪ ٻئي ڏي ڏسڻ لڳا –

”ڪير آ –“ ٻيو پيرو کڙڪي ٿيڻ تي جمن، ھوريان ھوريان در جي پرسان وڃي پڇيو – پر ورندي ڏيڻ بجاءِ لڳو ڇڻ ڪو زور سان در کي لتون ھڻي رھيو ھو ۽ جمن، جيئن کڙو کوليو ته سامھون، ڀاڙي جي غنڊي منصور کي بيٺل ڏٺائين – ھو جين جي پينٽ جي کيسي ۾ ھٿ وجھيو، ڇيو نگھ ڇٻاڙي ھن کي خار مان ڏسي رھيو ھو – جمن جي بت مان سسراٽي نڪري وئي –

”اسان توهان کي شريف سمجهي، پاڙي ۾ رهڻ ڏنو- ان جو مقصد اهو ناهي ته توهان اسان تي روب رکو“ منصوري قومي ٻولي ۾ چيو.

”مان سمجهان ٿو، اسان اهڙو ڪوبه ڪم ڪونه ڪيو آ، جيڪو اوهان جي خلاف هجي.“

بيمار هوندي به جمن دل ٻڌي چيو- پر منصوري ته ڄڻ سهي سنئري جهيڙي لاءِ آيو هو.

”اهڙين ڳالهين جي ضرورت ناهي- تون پاڻ کي سڌار نه ته پوءِ هتي آڏون اڪيلو ڪونه ايندس.“ منصوري، چاڙهي واڙهي، شرٽ جو پلئه مٿي ڪري، وَر ۾ لڳل ٿي تي ماڻوزر ڏيکاريندي چيو ”۽ توکي اها به خبر هجي ته ڪراچي اسان جي آ، توهان جي نه.“

”ڪراچي ڪنهنجي پيءُ جي ناهي- ڪراچي صرف اسان جي آ ۽ جي توهان اڃان نه سڌريئو ته هتي هڪڙو به جيئرو نه رهندو.“ هن، خار مان چيو نڱم وارو رپڙ فرش تي ٽڪيو ۽ ٽڪڙو ٽڪڙو هيٺ لهي ويو- جمن ڪنڌ ورائي ڏٺو، سنڌس سائي ڪمري ۾ هليا ويا هئا- هن هٽ وڏائي دروازو بند ڪيو ته وڏيري وريام جو آواز ٻڌائين.

”هاڻي ته خبر پيئي نه-“

”هلائين ها اتي به ڪامريڊي واريون ڳالهيون ته ڪائين ها ڪلا“ سنڌس سائين چيو ۽ هن ورائيو.

”توهان به ڪهڙو نه مون سان گڏ بيٺا هئيئو.“

”اسان کي ڪهڙو لاچار آ جو هٽ وٺي پنهنجو سر ٻوهي ۾ وجهون.“

”هر ماڻهوءَ جي ڪانه ڪا سڃاڻپ هوندي آ- جيڪڏهن ڪنهن جي سڃاڻپ ناهي ته اهو جيون ڪهڙي ڪم جو-“ جمن چوڻ لڳو ”بي نام يا گمنام ٿي ڪري ماڻهو ڪيترو وقت جيئي سگهندو- ڇا اسان ائين پنهنجي حيثيت ميڄرائي

سگهنداسين- اسان جو ڪم آ ته دلين توڙي طاقت سان هنن کي قائل ڪريون ته هي ڌرتي اسان جي آ- هن تي صرف ۽ صرف اسان جو حق آ- توهان کي جيڪڏهن هتي رهڻو آ ته اسان جي ٻولي، اسان جي تهذيب ۽ تمدن کي پنهنجو ڪري، اسان سان گڏ هلڻو پوندو——" جمن پنهنجي دوستن ڏي ڏسو ۽ چوڻ لڳو "توهان پاڻ ئي سوچيو- هنن جي چوڻ تي اسان ننگا ته نٿا گهمي سگهون- پر جي اسان ائين ڪيو ته سدائين لاءِ ڪتجي ۽ مٽجي وينداسين." حالانڪ هنن مان ڪنهن به جمن جي ڳالهين ۾ دلچسپي ڪونه ٿي ورتي پر پوءِ به هو چوندو رهيو...."ڏسو نه اسان نڊا ماڻهو ٿي سهي- پر اسان جو به ڪم آ ته پنهنجي حيثيت آهر پنهنجي بقا لاءِ ڪجهه نه ڪجهه ڪيون- اسان سڀ هڪ اڏ جا ڪاٺا آهيون ۽ هي اسان مڙني جي وجود جي ڳالهه آ- هن مهل به جي اسان پنهنجو مقصد وساري وينداسين ته ڇا اسان جو پونير اسان کي معاف ڪري سگهندو."

"اسان کي تنهنجي نصيحتن جي ضرورت ناهي ڪامريڊ، ڇو ته اسان کي پنهنجي زندگي پياري آ" جمن جي چپ ٿيڻ تي، گلو ڪاگڙو، ٻصرن ڪٽڻ واري ڇري سان هن ڏي وڌي آيو.

"توکي جي هيڏيرو ڦاهو ڪاڏهو آ ته وڃي ٻئي هنڌ مرُ عيدو ڇيو."

"۽ جي اڃان به نه سڌرئين ته پوءِ ......" وڏيري، جاڻي واڻي پنهنجي ڳالهه اڌ ۾ ڇڏي ڏني-

"ته پوءِ-" جمن ائين ئي پڇيو-

"ان کان اول جو هو اسان کي اڇي مارين، اسان توکي پورو ڪري ڇڏينداسين-" وڏيري وريام پنهنجي اصليت ظاهر ڪري وڌي ۽ جمن کان ڇرڪ نڪري ويو پر پوءِ به دل ٻڌي مرڪندي چوڻ لڳو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”واهه جي غيرت آ توهان ۾.... بيشڪ مڙسن واريون ڳالهيون پيا ڪيو.“ هو چڙ مان چوڻ لڳو ”اڙي، ائين جي هُنَ جي اکيان چٺو ها تہ ڪيس ڳالهائڻ جي همت نہ ٿئي ها- اها مڙسي بہ رکو منهنجي لاءِ اتوَ- واهہ منهنجا ڪوندر واهہ- پنهنجن کي مارڻ لاءِ شينهن آهيو، باقي ڌارين سان ڳالهائيندي تپ ٽو چڙهيوَ.“

”چڱو ميان چڱو- اسان ٻڙوا ٿي سهي ٻر ڪٿي وانگر ڪونہ مرنداسين“ عيدو ٻانهون ڪنجيندي چيو-

”اها جي اسان سنڌين جي ٻڌي آ تہ اڳتي ساهہ بہ هنن کان پڇي پوءِ کڻبو.“ جمن، پنهنجي لفظن ۾ پرجي آيل زهر لڪائي نہ سگهيو. ”اهو جي جيون آ تہ اهڙي جيئڻ تي لعنت آ لعنت....اڙي ان کان تہ چڱو اٿوَ، ڍڪ پاڻي ۾ غوطو کائي ٻڏي مرو....نہ اوهان هوندؤ ۽ نہ وري ڪو اوهان ۾ اميد رکندو.“ آخرڪار هو ڦاٽي پيو- سندس ڳالهائڻ تي، هو ٽئي ڇٽا ڪاوڙ مان اپا ٿي ويا، ۽ اکيون ڦوٽاري ڏانهنس وڌي چوڻ لڳا.

”تنهنجا جي اهي پير آهن تہ سمجهہ اسان جا بہ پويان ڏينهن آهن.... پر ان کان اڳ جو ڪير اسان جو سِر اچي کٽي، اسان ڇو نہ توکي ئي تنهنجي ڳوٺ موڪلي ڇڏيون“ هو ٽئي ڇٽا، هٿ کولي ڪيس ڪهتو ڏيڻ لاءِ اڳتي وڌي آيا. هُن ڏٺو سڀ کان اڳ ۾ وڏيرو وريام هو ۽ ان جي پٺ ۾ رئيس جو ڪمدار قاسو ٻانيڻ جو پاڻيٺو ڳاڻ ڳاڳڙو- الائي ڪيئن جمن جي ڇپن تي مرڪ پکڙجي وئي-

”اڄان بہ هي ٽِٽا مڇن تہ سنڌين جي ايڪي ۽ ٻڌيءَ جو سڀ کان وڏو ويري، سنڌي وڏيرو آ.“ هنن جا ڪليل هٿ، جمن جي ڳچي ۾ کپي ويا- سندس ساهہ—— منجهڻ لڳو اکيون ڪلي ويون، وات ڦاٽي ويو، ۽ زبان ٻاهر نڪري آئي- اهڙي ويل بہ هن کي پنهنجا ڀٽ، پنهنجو پيار ياد

Scanned with CamScanner

ڪونه آيو- هن کي صرف ۽ صرف، سندس مٿي تي پيل سنڌي ٽوپي ياد آئي- پاڻ ڇڏائڻ بجاءِ، هن پنهنجا ٻئي هٿ مضبوطي سان پنهنجي ٽوپيءَ ۾ وڌا. هن نٿي چاهيو ته ٽوپي سندس مٿي تان ڪري- ڇو ته اها ئي سنڌي ٽوپي، سندس مان، عزت ۽ سڃاڻپ هئي- هن چاهيو ٿي ته:

”سندس جان وڃي ته ڀلي وڃي پر سندس سڃاڻپ نه وڃي- سنڌي قوم جي سڃاڻپ.“

آهستي آهستي هن جو جسم ستُ ڇڏيندو ويو ۽ هٿن نڪرڻ تي، سندس بي جان لاش ڦهڪو ڪري هيٺ ڪِري پيو. هنن ٽنهي جون اکيون اهو ڏسي ڦاٽي ويون ته جمن جا هٿ اڃان به پنهنجي ٽوپيءَ ۾ هئا.

....

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

آپ واري جي ڳالهه

سرحد پرڳڻي جي پهاڙي شهر بالاڪوٽ کان اڳيان، ناران جي علائقي ۾ تيرهن هزار فوٽ اوچي - مکڙا نالي پهاڙ تي چڙهڻ ته شايد هنن جي سگهيا جو حصو هئو، جو هو سڀ دوست، هڪ ٻئي پويان، هوريان هوريان اڳتي هلي رهيا هئا. هنن کي اڃان ته هزار ڏيڍ فوٽ اوچائي تي وڃڻو هئو، ته ٿڪر واري ڏکي سُهڻي واصف شاهه چيو.

”دوستو اسان ٿوري دير ۾ خدا جي سڀني آسمان تي پهچڻ وارا آهيون“. واصف شاهه، مناري واري معصوم شاهه جي پوٽير مان آهي. شاهه جي ڳالهه ٻڌي، بشير کان رڙ نڪري وئي.

”آهين ته شاهه پر ڪم وري شيطانن وارا“.

”ڇو“؟

”ٻيو نه ته“ بشير چيو ”اهڙو ڪفر ٻڪندي ته خدا جو ڪو خوف ٿيڻي ٿو.“

”اڙي خدا ڪجهه ته نه سمجهيو هوندو“. بشير جي ڳالهه ٻڌي، سنڌي پٺاڻ مهر دل چيو. مهر دل، ايشيا جي، مرچن جي وڏي ۾ وڏي منڊي ڪنري جو وينل هئو. پر هن اڃان پنهنجو جملو ئي پورو نه ڪيو ته بشير پوندو کهروڙي سندس منهن ۾ هنيو.

”هي وري ٻيو لعنتي ڏسو. ڪافر جو ڦر“. لاڙڪاڻي جو بشير، مذهبي لاڙا رکندو هئو، ۽ سندس مامو ملڪ جي وڏي مذهبي جماعت جو اڳواڻ هئو. پر هن جي ڳالهه تي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڇڙڻ بجاءِ، مرڪندڙ منهن واري مهر دل ڇهيو".

"اڙي ته ڪوڙ ٿو چوان ڇا. اها حقيقت آ ته خدا سنڌي نه سمجهندو آ". هن جي بار بار ائين چوڻ تي، سڀ دوست وات ڦاڙي کيس ڏسڻ لڳا، پر ماٺ ڪرڻ بجاءِ هو هوريان هوريان چوڻ لڳو.

"خدا جيڪڏهن سنڌي سمجهي ها ته سنڌ وارن سان هي ويل نه ٿين ها".

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

آ ديسي اڄ مَــرُ

انگريزي اسڪولن جا امتحان هلي رهيا هئا. آئون پنهنجي ڊسٽرڪٽ ايجوڪيشن آفيسر سان گڏ، جيئن ئي جاتي هاءِ اسڪول جي انسپيڪشن ڪري گهر آيس ته اها خبر ٻڌم. الائي ڇو هيانءُ ۾ هٿ پئجي ويا. ڪا ڇڪ هئي جنهن پاڀرن ڏنگرن جيان منهنجي روح کي رهڙي وڌو. اڪيون ٻرجي آيم ۽ هٿ جي پٺيءَ سان ڳوڙها اگهي، چپ ۾ ڇڪ وجهي ٻاهر نڪري آيس.

....

اڳ ۾ آئون هن کي ايترو ڪونه سڃاڻندو هوس. هونئن ٻه سال ڏيڍ اڳ ئي ته هو اسان جي ڳوٺ لڏي آيا هئا ۽ سائنس واقفيت ٻه ان وقت ٿي جڏهن ٻئي مهينا اڳ، گهر جي جاءِ ٺهي ڪٺايم. ٻين مزورن سان گڏ هو ٻه ڪم تي ايندو هئو. پنجويهن، ڇويهن سالن جو، تمام ڦڙت ۽ سچو جوان، هر ڪم ۾ پُٺ، لڳندو، چٺ رڪَ جو ٺهيل هجي. اخلاق وارو، ڪل مک، سارو ڏينهن هٿ ڪم ۾، پر زبان تي چرچا، نه پـاڻ ٿڪبو، ۽ نه وري ٻئي کي ٿڪجڻ ڏنائين. ڳالهائڻ جو ٻه اهڙو ڍنگ جو ڇٺي ڪٽي بس ڪر. جڏهن ٻه ڪنهن ”جاني“ ڇئي سڏ ڪيس ته جهٽ ورائيائين. ”جيءُ منهنجا جاني“، ۽ آواز ٻڌي، اڳلي ڪان مورڳو ڳالهه ئي وسري ويندي هئي. مون وٽ سندس ڪم جو پهريون ڏينهن هئو. ڏنوماڻس ته ويهارو ڪن سرون مٿي تي کڻي، ڪاٺ جي ڏاڪڻ ٺهي چڙهيو، دانهن ڪري جهليوماڻس ته ورائيائين.

”ڳڻتي نه ڪر صاحب. اسان ماڻهو اهڙين مرڻ جا ناهيون. اسان جي مرندا سين ته ٻئن کي ماري پوءِ مرنداسين“. ۽ مون کي خبر ڪونه پئي ته هن اهڙين ڇو چيو. پر اها ڳالهه ٻڌم ته سندس نالو ”جان محمد“ هئو پر سڏيندا گهڻو ڪري جاني هئس. ذات جو شورو، اصلئون ڇڇ جهان خان کان ٿي ڪوهه ڪن ڏکڻ ۾، ڪاري جي پاسي هڪ ننڍڙي واهڻ جو وينل. غريب مارو ماڻهو، پيءُ ماءُ ۽ ڀيڻ - پڻهس محنت مزدوري ڪري، جولون ڏئي، ڏهين ٿائين پڙهايس پر نوڪري نه ملي ته ڪوڏر ڪلهي تي، پنهنجي ابائي ڌنڌي ڪي لڳي ويو.

درياهه بادشاهه جو پاڻي گهٽيو ته آباد ٻنيون به ڪاري جي چاڙهه ڪري ڦٽي ويون ۽ ڇڻن ٻيڻن جو ڪن ڀرڻ اوکو ٿي پيو. نيٺ ڪوڙين مُلهه ٻٽياد (ٻني) وڪڻي، ڏهاڪو ڪن گهر، سال ڏيڍ اڳ، مزوري سانگيءَ سجاول ڀاهران اچي ويٺا ۽ پورهيو ڪري پيٽ پالڻ لڳا. جاني کان هر ڪو خوش هئو، يارن جو يار، هر ڪنهن سان مرڪي ملندڙ. ڪمين ڀيرا، ڪم ڪندي، دانهن ڪري چوندو هئو.

”ڀلاڙي قسمت. جيڪڏهن اڪيلي هٿ آئينءَ ته وات واريون ڪهاڙيون هڻندومانءَ“.

”ڇا تو ڀانئين - هٿ ايندي؟“ ڪنهن پڇيس، ته وراڻيندو هئو.

”اڙي صاحب. ڪير تو ڪهاڙين جي منهن ۾ اچي- سر ڏتو آڏس ڇا“. ۽ مون کان به ڪل نڪري ويندي هئي- هڪ ڏينهن منجهند جو ماني ڪاڻ ويل چيومانس.

”جاني پڙهئين ڇو نه؟“ ته ڪلي ڏناڻين.

”صاحب پڙهي ڇا ڪيان ها. غريب جو ٻار نه ڇمي نه چڱو. پڙهڻ کان پوءِ نوڪري ته هوئڻن به نه ملي ها ۽ جي پوءِ تغاري ڪڻان ها ته ڏک ٿئيم ها. غريب هئڻ ڪري خرچن پرڻ جي سگهه به ڪونه هئي. هاڻي پورهيو ڪيان ٿو

۽ ڏک ڪونہ ٿو ٿئي، وڏي ڳالھہ تہ هڏ بہ ڪم ڪن ٿا“. هو اڪثر پنھنجو غم لڪائڻ جي ڪوشش ڪندو هئو. پر منھن تي وري ويل مايوسين ۾ ڏک جا پاڇا پوءِ بہ ظاهر ٿي پوندا هئس. ڪيترا ڀيرا ٿڌو ساهہ کڻي چيائين:

”صاحب ـ اسان نہ امير آهيون ۽ نہ ئي اهڙي سڌ آ. پنھنجي گھران پيٽ قوت ملي تہ بہ گھڻ آڇا. هوندن بہ اميرن جو تہ سک ئي قتل آ“.

”تون مزدور ماڻھو. تو کي ڪيئن خبر پئي“.

”سائين وڏن ماڻھن کي تہ ڏسون پيا نہ. سارو ڏينھن پئسن ڳڻڻ ۽ لڪائڻ ۾ پورا آهن“ ۽ پوءِ منھنجي ڪن جي پرسان، پنھنجو وات آڻي چوڻ لڳو.

”ڊاڙيل بہ اسان جھڙي کي ڪونہ ڪٽيندا اٿئي“. سندس ڳالھہ ٻڌي مون کلي ڏنو، تہ هن ساهي پٽي چيو ”ٻئن ڏينھن لاءِ مان بہ وڏو ٿيو هوس“.

”اهو وري ڪيئن؟“ مون کي جاڻي جي وڏي ماڻھوءَ ٿيڻ واري ڳالھہ دلچسپي جھڙي لڳي ۽ هو چوڻ لڳو.

”اسان جي چَچَ جي پرسان ٻني هئي. جنھن مان گھڻي تہ ڪارَي ڦٽائي ڇڏي پر پوءِ بہ رهي سهيءَ تہ پيٽ پاليندا هئاسين. هڪ ڏينھن خبر پئي تہ اسان جي پاڙي واري زمين ڪليم ۾ آئي آ. رئيس جي اوطاق تي ڪراچي جا سيٺيون کھي آيا. خبر ناهي وڏيري تي الائي ڪھڙو ٻار پيو. سو منھنجي پيءُ کي گھرائي زمين وڪڻڻ لاءِ چيائين. پر بابي نہ مڃيو“.

”منھنجي ٻچڙن جو گذر بہ تہ اِن ٽڪر تي آ“.

”اڙي تہ تو ڪان ٻئن ٿا ڇا؟“ رئيس کي شايد بابي جو جواب نہ وڻيو. سو رهڙ ڏئي چيائين ”چڱا ماڻھو آهن. ڏس لتاڙي پھتا آهن. روڪڙا پئسا ڏيندا روڪڙا“.

”پر سائين مون کي تہ ٻني کپائڻي ئي ناهي“.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”۽ هي جي تو کي آبادي لاءِ پاڻي نہ ڏيندا تہ تون
بني مٿي پرائينديندين چا“. جيئن تہ اسان جي بنيءَ کي پاڻي ڏيڻ
وارو ڪڙيو پاهران ايندو هئو، رئيس جي رڙ پڌي، بابي کي ماٺ
آچي وئي. هونئن بہ رئيس کي انڪار ڪرڻ، ڪاري تي پير
رکڻ جيان هئو- سو رنج يا راضي پر سودو ڪرڻو پيو.
ڳالهہ ڪندي جاني چپ ٿي ويو ۽ مون ڏي ڏسندي
پڇيائين.

”صاحب، اهـي قتل ڀنيون فصل تہ ٽڪي جو بہ نہ
ٿيون ڏين پوءِ ماڻهن کي ان مان ڪهڙو فائدو؟“ جاني واقعي
ان ڳالهہ کان بي خبر ٿي لڳو.

”توکي انهن سيٺين جي هيرا ڦيري جي خبر ڪونهي
جانـي- هنن ماڻهن کي تنهنجي منهنجي سوچ کان بہ ڪئين
ڀيرا وڏيڪ نفعو ٿيندو آ“.

”پر ڪيئن؟“ هن وائڙن جيان پڇيو.

”هي سيٺيون، سرڪاري ٽيڪس چورائڻ لاءِ ڪئين
نمونا ڪندا آهن“.

”سائين- ٽيڪس جو بني سان ڪهڙو واسطو.“ هن چيو
۽ پڌايومانس تہ ”هي ڪارخانن وارا، هر سال ڪروڙين روپيہ
ڪمائيندا آهن ۽ ٽيڪس جو اصول آ تہ جيترو نفعو وڏيڪ،
اوتري سرڪاري ڪٽوتي گهڻي ٿيندي آ.“ منهنجي سمجهاڻي
تي جاني وات ڦٽي ڏسڻ لڳو ”هي ماڻهو رقم ڦٻائڻ لاءِ، زمين
تي خرچ جا اڌ اڌ ڪروڙ جا بل ڏيکاري، هڪ طرف ڪل
اپت مان، خرچ ڪٽي، نفعو گهٽ ڏيکاريندا آهن تہ ٻئي طرف
وري ڏي وٺ ڪري، ٽيپيدارن کان عشر ۽ ڍل جون ڪوڙيون
رسيدون وٺي، ڪاغذن ۾ سمورو نفعو زرعي فصل جو ظاهر
ڪندا آهن، ۽ جيئن تہ زرعي آپت تي ٽيڪس لاڳو نہ هوندي
آ، ان ڪري سرڪار سڳوري کي وچي ڪي ٻئي ڏوڪڙ
سرندا آهن، نہ تہ سڀ ڪجهہ هي بگهڙ هڙپ ڪيو وڃن-“

جاني ڏندن ۾ آڱريون ڏئي منهنجي ڳالهه ٻڌي رهيو هئو ۽ پوءِ پڇيائين.

”صاحب- پوءِ حڪومت انهن ڏڱن کي ڇونه ٿي جهلي.“

”اڙي يار- ته حڪومت ۾ وري ڪهڙا ساڌو ويٺا آهن، اتي به ته اهو ئي ڏڱن جو ٽولو آ.“

”مار- ته هر هنڌ وٺ وڍان لڳي پئي آ“- هن ڇيو ۽ پوءِ ٿڌو ساهه کڻي چيائين ”مان به رڳو ٽاڻي جو صوبيدار ٿيان ها ته ڪل وڏيرا ٻڌرائي ڇڏيان ها“.

”رڳو وڏيرا ڇو؟“ پڇيومانس ته چوڻ لڳو.

بس صاحب انهيءَ ڳالهه کي اتي ئي ڇڏ.“ گهڙي رکي وري پاڻمرادو چيائين ”چڱو ٿيو جو اتي رهيا سي نه ته هروڀرو ڪٽي ٻلي جي به ڪاهه هجي ها“.

ڳالهه ڪندي هو ماٺ ٿي ويو ته پڇيومانس، ”تو پنهنجي امير ٿيڻ وارو قصو ته ڪونه ٻڌايو.“ ته چوڻ لڳو.

”ڇيم پئي، سائين ته اسان کي ٻنيءَ جا ٽيهه هزار ڇا مليا، سڪ ئي ڦٽي ويو- رات ڏينهن گهر جا پاڻي، چورن جي ڊپ کان، لوهي پيٽي کي سنگهر وجهيو، مٿن کان رکيون ويٺا آهيون- ڪڏهن پئسا وهاڻي ۾ ته، وهاڻو مٿي هيٺان هجڻ بجاءِ پاڪر ۾ — ڪڏهن پئسا ڳنڊ ۾، ته ڳنڊ واري اڳٺ ۾ بدل هوندي هئي- مطلب ته وڏن ماڻهن جي پئسن ڦباڻ وارن نون طريقن جهان، اسان جا به پئسا لڪائڻ جا ڪيئي نمونا هئا“. سندس ڳالهيون ٻڌي آئون کلڻس، ته هو چوڻ لڳو.

”ها سائين- غريب ماڻهو کي ٽيهه هزار لاڳيتا هٿ اچن ته ڇا ننڊ ايندس“. هو رڙ ڪري چوڻ لڳو ”مان ته چوان ٿو- هن جي ته ڇا پر پاڙي وارن جي به ننڊ قتل هوندي“.

هن ٿڌو ساهه کنيو. ”اسان جي ته وڏيري جي به ننڊ ڦٽي ويئي هئي“. جاني کي شايد پنهنجي ڳوٺ جي چڱي مڙس تي ڪاوڙ هئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”توکي وڏيري تي ڏاڍيون ٻاهيون آهن“. منهنجو ايترو چوڻ ۽ جاني مڇرجي پيو.

”صاحب اهي سوڙهي نه پڇ- غريب جو ٻار آهيان. باقي جي وس پڇي ته انهن مڙني کي ڪچو ڪاٺي چڏيان“. جاني پنهنجا ڏند ڪرٽيندي چيو- مون چاهيو ٿي ته ڳالهين ڳالهين ۾ هن کان، وڏيرن سان نفرت ڪرڻ جو ڪارڻ معلوم ڪيان، پر منهنجي ڪجهه چوڻ کان اڳ ئي هن پنهنجي اندر جي ٻاهه ڪڍي.

”هن ڌرتي وارن جو سک ڦٽائڻ وارا ياجوج ماجوج اهي رئيس اٿئي صاحب — منهنجي اها ڳالهه ياد رکجانءِ ته سنڌ وارن کي مارڻ لاءِ الله پيو ڪو عزرائيل ڪونه موڪليندو- اهي ئي سنڌ وارن جا ملڪ الموت اٿئي“. ايترو چئي هو اٿيو ۽ ڪوڏر کڻي گاري ٽاهڻ ۾ لڳي ويو. ان ڳالهه کان پوءِ هو سارو ڏينهن ڪم ڪندو رهيو- نه ته قسمت کي ڪهاڙي هڻڻ واري ڳالهه ڪيائين ۽ نه ئي وري ٻيا چرچا ٻوڪ- ڪنهن پڇيس ته ٻه ابتي سبتي ورندي ڏئي ٽاري ڇڏيائين- شام جو هو ڪم تان لٿا ته آڏون ٻه وهنجڻ جي ٻهاني، ٿوال صابڻ کڻي، هن جي پويان ويس- ڏٺم هو پٽي ڏيـو، تلاءَ جي ڪپ تـي ڪنڌ هيٺ ڪيو ويٺو هئو- منهنجي ڪنگهڪر ڪرڻ تي لوڏو هڻي پوڻتي ڏٺائين ۽ اٿين ڪلندي پڇڻ لڳو.

”صاحب گهر وارو ڪنل ڦٽل آ ڇا“.

”نـه“ ورائيم ”هونئن ئـي اڄ دل چيو تـه تو سان اڪيلائي ۾ ڪي ڳالهيون ڪيان“. هـو سوالـي نظرن سان مـون ڏي ڏسڻ لـڳو- مون ٽوال پاسي تـي رکيو ۽ ڪپڙا لاهڻ لڳس.

”جاني- توکي وڏيرن تي ايتري ڪاوڙ ڇو آ“. ڳالهه ٻڌي هو ٽوڪ واري نموني کليو.

”اڙي صاحب- مڙيئي ڳالهيون ڪري پيو اندر ٺاريان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نہ منهنجي ڪاوڙ وڌيرن کي ڇا ڪندي".

"پر پوءِ بہ ڪا ڳالهہ تہ آهي".

"ڇتل ڦٽ ڪولڻ مان ڪهڙو فائدو". هن ٿڌو ساهہ کنيو.

"ائين ناهي جاني- اندر ڪولڻ سان ماڻهو جو مَنُ هلڪو ٿيندو آ". هو پوءِ بہ گهڙي ڪن لاءِ ماٺ ڪيو ويٺو رهيو پر منهنجي زور ڀرڻ تي چوڻ لڳو.

"صاحب منهنجي هڪڙي سوٽ هئي سڪان- غريباڻو ٻار، پر پنهنجو مٽ پاڻ- ننڍي لاڪون منهنجي نالي ٿيل هئي- هونئن بہ هِڪُ ٻئي سان، وڏيءَ کيڏي جوان ٿياسي- رت جا ناتا بہ هئا، پر لڳندو هئو ڄڻ اسان هڪ ٻئي لاءِ ٺاهيا ويا آهيون- جڏهن بہ ـــ آڌي مانجهي، ٻاهران موٽيس تہ اڪيون در ۾ اٽڪيل ڏٺيون مانس- امان ٻڌائيندي هئي تہ، جيسين مان گهر نہ ايندو هوس، سڪان بہ ماني نہ کائيندي هئي"- ڳالهہ ڪندي جاني ٿڌو ساهہ کنيو ۽ چوڻ لڳو "بس صاحب- سڪين ڏينهن جو آسرو هئو تہ بہ ڏوڪڙ هٿ ڪري شادي ڪري وٺان ۽ جيئن ئي ٻني جا پئسا مليا تہ تياري ڪئي سي پر ڀاڳ نہ ٻڙايو".

"ڇا ٿيو؟"

"بس سائين- قسمت ساٿ نہ ڏنو- ڇڻ آيئون ڦٽي آئي". جاني ڏکوپل اکين سان مونڊي ڏنو ۽ چيائين "صاحب- منهنجو چاچو ڪنهن وقت ۾ مال واپاريندو هئو".

"سڪان جو پيءُ".

"ها." هُنَ چوڻ شروع ڪيو "رئيس جي خوشامد ڪندو وتندو هئو، اِئين الائي ڇو- مِت ڪسيس جو اڌ نفعي ڏيڻ جي واعدي تي، وڏيري کان اوڌر وٺي واپار شروع ڪيائين- هو جاني، چوهڙ، لاڏين مان مال جون ڳاڏيون ڀرائي ڪراچي وڃي وڪڻندو هئو- اسان تہ جهليوسينس پر ڪونہ مڙيو ۽ آخر اهو ئي ٿيو، جنهن جو ڊپ هئو- فسادن يا ٻين ڳالهين ۾ ٽٽو

۽ ڪارڀٽ به ڪرڻ اوکي ٿي پيس. وڏيري جو نفعو، نفعي جي مالڪ، مورڳو ٻه ٻڏندي ڏٺو، سو چتو ٿي پيو. ڪاڏي وڃي پاري، ته ڪاڏي وري دوستي ــــ ٽئين جي صوبيدار کي چٽي چاچي کي اندر ڪرائي ڇڏيائين. نه رڳو ايترو پر ماڻهو موڪلي هن کي وهم ۾ وڌائين ته پاڻ ۾ هڙڪوسي ڪيو ويٺو آ پر ٽنون پيو چاوڙي ۾ چڙهين ماڻهن، پڳڙي کوٽ پڇيو پون صاحب .... چڙرت وارن جون خبرون ٻڌي، چاچو به هٽي ٻولي ويٺو".

"ڇا ڪيائين؟"

"رئيس کي پئسن عيوض سڪان جو سڳ ڏيڻو ڪيائين".

"پر سڪان ته تنهن جي سڳ هئي".

"ها صاحب. غيرت وارو ماڻهو ته ڪنهن جي ڇڪائل مڇي به ڪونه وٺندو آ. پر خبر ناهي اسان غريبن جون زالون هنن وڏيرن کي الائي ڇو وڻنديون آهن".

"پوءِ؟" جاني جي مات ڪرڻ تي مون پڇيو.

"ڳالهه ٻڌي منهنجو اندر ئي سڙي ويو صاحب. غريبي ته اسان جو مقدر هئو پر بيغيرت ڪونه هئاسين. سو جيئن ئي وڏيري سان واعدو ڪري، چاچو ٻاهر آيو ته مون به پئسا ڪڍي وڃي پيرن ۾ رکيامانس...."

"هو راضي ٿيو".

"چاچي کي ڏاڍو ڏک هئو صاحب. مون کي ڏسي اوڇنگارون ڏئي رنو. پر ڪيس راضي ڪرڻ لاءِ مون ٽوپي ڪري پيرن تي رکيمانس". جاني ساهي کنئي. "رت ته هئاسين پاڻ ۾. هوندي به لئين پئي پاڻي ته ڪونه ڇڄندو آ نه. سو چاچي به مجبور ٿي پئسا ڪڍي وڃي رئيس جي منهن تي هنيائين. پر ڳالهه پوءِ به نه ٺهي".

"ڇو؟"

"رئيس چيو ته سڳ کپي". جاني چوڻ لڳو "نه صرف

ايترو پر تن ڏينهن کان پوءِ چاچي کان ڦُر ٿي. چورن پئسا نه ڪنيا پر گهر ۾ پاڻي پيئڻ جو وَٽو به ڪونه ڇڏيو.... چور به سڃاڻا سي پر پوليس ڪيس نه ورتو ۽ وري به وڏيري جي پڪارڻ تي چاچي کي ڪنيي وچي ڪاٺ وڍائون.... رات ٻيٽ ۾ — ڪاغذ به نهي ويا ته پئسا وٺي سگهه نه ٿو ڏئي".

"هائو ٻيلي." مون کان دانهن نڪري وئي.

"تڏهن ته چوان ٿو صاحب ته کهڙا سور ٻڌايانءِ. سڄو اندر رڙو پيو آ".

"واقعي يار." جاني جي کهاڻي ڏک ڏيندڙ هئي "پوءِ".

"هاڻي رئيس جي چوڻ تي صوبيدار ضد ڪري ٻيٺو ته ٻانهن هٿ ڪري ڪورٽ تي چاڙهڻي آ".

"هل ڏيهان".

"اسان جون ابوجهه عورتون — پوليس ۽ ڪورٽن مان ڇا ڄاڻن صاحب. ٽاڻي جي ڳالهه ٻڌي سڪان جو ساهه ئي نڪري ويو. هوءَ رکيهون ڪري رُني. رهڪ رهڪ ڪي چنبڙي پئي ته خدا لڳ مون کي بچايو. ڪيس ته ڇا پر اسان مڙني کي به اها خبر هئي ته پوليس وٽ پهچڻ کان پوءِ سڪان اهو ئي بيان ڏيندي، جيڪو رئيس چاهيندو ...... ۽ هاڻي اسان لاءِ ويڙهه بنا ٻي واهه ئي ڪونه هئي. چيوسين ته مان ڪارڻ مرنداسين پر جيئري سڪان جو سگهه ڪونه ڏبو. پر پوڙها وچ ۾ پيا ته ان ۾ به گهاٽو غريبن جو آ. سو صلاح ٻيٺي ته نئي وچي وڏن صاحبن کي — درخاستون ڏيون."

"اهو ئي ته سڀ کان سٺو ڪم هئو." مون اڇان ايترو مس چيو ته جاني مچرجي پيو.

"اڙي سائين. ڪوبه سٺو ڪم ڪونه هئو. اهي سڀ هڪ جهڙا اٿئي. هي رڳو اسان کي ئي چريو پيا ڪن. نه ته غلط ڪم ڪرڻ ڪري ڪو وڏيرو يا آفيسر به ڪاٺ پيو آ

چا- هي قانون رڳو غريبن لاءِ ئي آ"-

"معنيٰ ته وڏن صاحبن به ڪجهه نه ڪيو".

"سائين دلاسن جون ته ڍريون ڀڏي ڏنائون- باقي ٿيو آهو، جنهن تي اڄ به پيا روئون".

"چا ٿيو" مون اتاولو ٿي پڇيو-

"اسان جي ننڍي وڇڻ واريءِ ڏينهن، رئيس، سڪان هٿ ڪرڻ لاءِ پوليس چاڙهي، پر پوليس وٽ پهچڻ کان اڳ ئي سڪان ڪوهه ۾ ٽپو ڏئي پاڻ ماريو".

"چا؟" مون کان ڇرڪ نڪري ويو-

"ها سائين- اسان جون سڪائون، صديون کان اٿين ئي کوهن ۾ ٽپا ڏئي پاڻ ماريندڙيون آيون آهن- ڪڏهن ڏک کان ته ڪڏهن بک کان، ۽ ڪڏهن وري ڪنهن ظالم وڏيري کان پنهنجي عزت بچائڻ لاءِ هو سدائين پاڻ ٽنگيندڙيون آيون آهن.... اٿين منهنجي سڪان به مري وئي- پر اسان کي به آڌ مٺو ڪري وئي- اڄ رڳو منهن تي مرڪ آ- سور پيٽ لاءِ ڪلي ڪلي پيو وقت گذاريان- نه ته اندر ته اڌ ٿيل آ سائين". هن جو آواز ڳورو ٿيندو ويو- ڪنهن جي ٽاري جيان، ڪا شئي سندس نڙي ۾ قاتل لڳي- ڳالهه ٻڌي مون کي ڏاڍو ڏک ٿيو پر پوءِ به دل رکندي چيومانس.

"انسانن جا لکيا آسمانن تي ٿيندا آهن جاني- سڪان تنهنجي نصيب ۾ ڪونه هئي يار ...... اٿين ماڻهو ڪيترو وقت ويهندو- منهنجو خيال آ تون شادي ڪري ڇڏ".

"هاڻي ڪهڙيون شاديون صاحب!" منهنجي ڳالهه ٻڌي جاني چوڻ لڳو "جنهن سان جيءَ جون تارون جڙيل هيون، اها ئي نه رهي ته جي چا ڪبو. هاڻي ته پنهنجي شادي قبر سان ئي ٿيندي". پلڪن چنيڻ تي چمڪندڙ ڳوڙها سندس اکين مان هيٺ ڪري پيا ۽ هو منهن تي هٿ ڏيئي ننڍڙف

ٻارن جيان سڏڪا ڀري روئڻ لڳو.

....

جاءِ جو ڪم پورو ٿيڻ کان پوءِ، مهيني ڏيڍ تائين، جاني سان ڪونه ملي سگهيس. سندس هڪ مائٽ ٻڌايو ته هو شادي واري ڳالهه تان مائٽن سان ڪاوڙجي ڪراچي هليو ويو آ.

ائين هڪ ڏينهن صبح ساڻ، سرڪاري گاڏي ۾ آفيس جي ڪم سان نڪتي پئي ويس، ته شهر جي ٻاهرين موڙ وٽ، جاني کي بيٺل ڏٺم. خبر پئي ته هو ڪراچي جي بس لاءِ بيٺو هئو. مون کيس ڪٽڻ لاءِ اڃان گاڏي مس بيهاري ته هو ڊوڙي اچي پيرين پئي مليو. مون کيس گاڏي ۾ ويهڻ جو اشارو ڪيو ۽ پوءِ پاڻ ٻڌايائين ته هو ڪراچي ۾ مال جي واڙي تي ڪم ڪندو آ."

"گهڻو ملندو اٿئي."

"صاحب. شڪر آ. ڏهاڙي سو ڏيڍ بچائيندو آهيان."

"پوءِ ته موج اٿئي."

"بس صاحب. ڪڙن جو پورهيو آ."

"ڀلا. قسمت جي اڪيلي هٿ اچڻ واري ڳالهه جو ڪجهه ٿيو." مون ائين ڏي مذاق طور پڇيو ته ٽهڪ نڪري ويس.

"بس سائين. مُعاف ڪري ڇڏيو مانس. قسمت به ڇا ياد ڪندي ته ڪنهن شينهن جي دل واري سان واسطو پيو آ." سندس ڳالهه ٻڌي، آئون ڏاڍو خوش ٿيس. ٺٽو آيو ته هو سرڪاري بس اسٽاپ تي لٿو پر وڃڻ مهل ٻه پيرن تي هٿ رکي موڪلايائين ۽ آئون کيس دعائون ڏيندو اڳتي وڌي ويس.

....

هڪ ڏينهن شام جو جاني جو پيءُ مليو ۽ ايلاز ڪيائين ته مان سندس پٽ کي شادي لاءِ راضي ڪيان. هو چوڻ لڳو.

"جوان پٽ آ. آخر ڪيترو وقت ويهي رهندو."

”پر چاچا هو ته نه ٿو مڃي.“

”ابا چوندا آهن، مرڻ ناهي مڃڻو، پرڻو ناهي گار.
اچڻ وڃڻ ته راهه رباني آ“. پوڙهي ٽڏو ساهه ڪنيو ”پلا
وينديءَ پويان به ڪو ويو آ. .... هونئن به ائين ٺلهو ويٺو هوندو
ته خراب نه ٿي وڃي .... جوان سوٽ ويٺي اٿس نياڻي جو
پار. ڪيترو وقت ويهاربو .... تون قربڙو ڪر .... مولو حمائتي
جي واڙي تي اٿمي. پينس ڪالوني ۾ .... ابو ٿي .... مڃائي
اچينس“. ڳالهه ڪندي پوڙهو هٿ ٻڌي بيهي رهيو ته مان
به انڪار ڪري ڪونه سگهيس ۽ واعدو ڪيم ته جاني کي
شادي لاءِ راضي ڪندس.

....

ڪانٽي واري موڙ وٽان مينی بس ۾ چڙهي، پينس
ڪالوني پهچي، مولو حمائتي جو واڙو ڳوليندي، مون کي
دير ڪونه لڳي. اندر اچي ڪنهن واقف ماڻهو جو گهورو
هوس ته اوچتو ڪنهن سامهون اچي پيرن تي هٿ رکيا. گند
۾ ثقيل همراه کي چتائي ڏٺم ته ڪل نه ڪري وئي. هي جاني
هئو. وڏي ربڙ واري ڏاڙهي سان، گوڏ ٻڌل، پيو سمورو ٻت
اگهاڙو هوس. منهن تي، چيٽن جي رس ٿمڻ ڪري، ٺهيل
لينگها ۽ ڪاري ريشمي ڪري ٿمڪندڙ اکيون ڏاڍيون پوائتيون
پئي لڳيون.

”اسان جا ته صاحب هي حال اٿمي.“ لڳم چڻ منهنجي
ڪلهن تي ڦڪو ٿيندو هجي. ”ڪن جو پورهيو آ. پر چپا
ڪجي پيٽ به سجهي ٿو نه.“

”ڪا ڳالهه ناهي جاني. پورهيو ته پيغمبرن به ڪيو آ.“

”پر صاحب. تون هتي ڪيئن.“ جاني واڻڻ جيان پڇيو.

”بس يار تنهنجو سر پيو رلائي.“ مون وراڻيو.

”آهي ته خير؟“ هو اچان به پريشان ٿي ويو.

”اڄ مان تو سان دوستي رکڻ يا چنڻ آيو آهيان ؟

پنهنجي ڳالهين مان صرف هڪ جو فيصلو تو کي ڪرڻو آ."

هو مون کي هڪ لانڍيءَ ۾ وٺي آيو ۽ پوءِ پاڻ ٻوڙيندي پاسي واري واڙ سپلاءِ جي نل تي هٿ منهن ڌوئڻ لڳو. انهن هن جا ڪجهه پيا ساٿي به اچي ويا ۽ مون ڏٺو ته مڙني جا حال ساڳيا هئا. جاني پنهنجي هڪ دوست کي چانهه آڻڻ لاءِ موڪليو ۽ پوءِ مونڏي ڏسندي چيائين.

"صاحب. مال جي واڙن ۾ ڪير ۽ ڪير پٽي واري چانهن جو ڏاڍو شڪ آ."

"سيٺي سنڌي آهيو؟" مون سندس ڳالهه ٻڌي ان ٻڌي ڪري، پنهنجي ان تڪ ميٽائڻ لاءِ پڇيو ته هڪ ڇڙي وراڻيو.

"نه سائين ڪجهه ڌاريا به آهن."

"شاباس انهو جو ٻرندي باهه ۾ ويٺا آهيو."

"اسان کي ڇا ڪندا صاحب. مڙس. مڙس جو مٽ آ. هو کي ڏاڍا ته ناهن." جاني جو هي ساٿي ڏسڻ ۾ بہ مريلو پٽي لڳو.

"پوءِ به ابا خيال پيا ڪجو." مون هنن کي چيو ته جاني وراڻيو.

"ڳڻتي نه ڪر صاحب. اسان ماڻهو انهن مرڻ جا ناهيون، اسان جي مرنداسين ته ٻٽن کي ماري پوءِ مرنداسين."

اهي لفظ، جاني هڪ پيرو اڳ به چيا هئا.

"مڙس ماڻهو جا دشمن گهڻا هوندا آهن بابا. ڪڏهن ڪڏهن پاڙيو ماڻهو به ڌڪ هڻي ويندو آ." مون وري به ڪين سمجهايو ته هڪ همراهه چيو.

"اهو ته آهي صاحب. هنن مان ته اڳ به ڇڱائي ڪونه ٿي آ."

"ڏڏمن ته ڇوان پيو ابا ته سٽان سدائين سوز پيرايا آهن". مون چيو ۽ پوءِ جاني سان پنهنجي اچڻ جي ڳالهه ڪيم. هن ڪجهه چوڻ چاهيو پر مون ڳالهائڻ نه ڏنو مانس....

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”جاني تون جوان آن. ان ڪري هن مهل توکي خبر ڪونه ٿي پئي باقي عورت بنا، ماڻهو جو جيئڻ ڏکيو آ. آخر تون ڪيترا ڏينهن قسمت کي ڪاوڙيون هڻندو وتندين. تنهنجي وڏن جي به آس آ.“

جاني وري ڪجهه چوڻ چاهيو پر اسان سڀ ڪيس ورائي ويا سي ۽ نه رکيو هن کي شاديءَ لاءِ راضي ڪيو. پر مهيني ڪان پوءِ شادي جا ڏينهن به ٻڌاسي. جاني ٿوري دير لاءِ اٿي ويو ۽ جهٽ ۾ ڇهه هزار روپيه وهاڻ‍ ۽ جي خرچ لاءِ آڻي ڏنائين ته ”سنڌس مائٽن کي ڏيان.“ آئون ڏاڍو خوش ٿيس ته جاني جي ڪمائي سنڌس خوشين تي خرچ ٿي رهي هئي.

”صاحب. اسان جاني کي هيتان ئي گهوٽ ڪري وٺي ايندا سي.“ منهنجي موڪلائڻ وقت، جاني جي هڪ دوست چيو.

”ها بابا. ۽ اسان آيل مهمانن کي هار وجهندا سين.“ منهنجي ايتري چوڻ تي هو ٽهڪ ڏئي کلڻ لڳا ۽ آئون ڪانئن موڪلائي هليو آيس.

....

ان ڳالهه کي به هفتا به ڪونه گذريا. جاني جي شادي جي تياري هئي. پر گهوٽ ٿي اچڻ بدران اڄ هن جو لاش اچي رهيو هئو. خبر پئي ته ويهارو کن ڌارين رات جو مال جي واڙن ۾ ستلن تي حملو ڪري ست سنڌي ماريا. جن ۾ ڪم ڪرڻ وارا مزور، ۽ مال جا واپاري به هئا. چون ٿا ته گوليون لڳڻ ڪري ڊزن کن ماڻهون به مري ويون هيون.

”گاڏي اچي ٿي.“ ڪنهن چيو ۽ ڏٺم، اڇي رنگ جي ايمبولينس ڌوڙ جو طوفان ٺاهيندي ڳوٺ ڏانهن اچي رهي هئي. گاڏي اوطاق جي اڳيان اچي بيٺي. ايمبولينس ۾ جاني جو لاش پيو هئو ۽ پر ۾ پوليس جا به سپاهي ۽ به ڳوٺاڻا ۽ ٻه سنڌس دوست هئا. ماڻهن ۾ ڪيڪاٽ پئجي ويو. مٿي اگهاڙيون مايون به گهرن مان نڪري آيون. ٻه ڇوڪريون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بار بار مٿو ٻڌي ڀاڻ ڪي لاش تي اڇلائي رهيون هيون، جن مان هڪڙي سنڌس مڱ ۽ ٻي ڀيڻ هئي. پيءُ ماءُ ته خبر ٻڌڻ سان ئي بيهوش ٿي ويا هئا. لاش کي ٽنڊ ڏنل ۽ ڪفن ڍڪيل هئو. سنڌس دوست لاش تي گلاب جا گل وجهي آيا هئا. انهن مان هڪڙو ته مون کي ڀڪ وجهي ريهون ڪري روئڻ لڳو.

”اسان جاني کي گهوٽ ڪري آيا آهيون صاحب.“ ۽ مون کان دانهن نڪري وئي. اکيون جڻ منهنجو مويي پٽ کڻو ويو هجي.

پڇڻ تي، ويهڻ مهل هڪ همراهه ٻڌايو ته ”جاني اڪيلو مڙس هئو، جنهن گوليون کائي قتل ٿيڻ کان پوءِ به ڇيڻن جي ڏيڍ ٻوليان لڳي حملو ڪندڙ ٻن ڄڻن کي گهٽا ڏئي ماريو.“ ڳالهه ٻڌي اسان مڙني جو وات ڦاٽجي ويو. سنڌس دوست چئي رهيو هئو ”فائرنگ بند ٿيڻ کان پوءِ، اسان ٻئي مئل دهشتگرد سنڌس ٻغلن مان ڇڪي ڪڍيا هئا.“ ڳالهه ٻڌي، منهنجي ڪنن ۾ جاني جو ڪيترا ڀيرا اڳ وارو چيل جملو گونجڻ لڳو ته.

”اسان ماڻهو اٺين مرڻ جا ناهيون. اسان جي مرنداسين ته ٻڌن کي ماري پوءِ مرنداسين.“

....

”جاني شايد پنهنجي جيئڻ جو مقصد سمجهي ورتو هئو. هن کي خبر هئي ته مرڻ جي اصل مهل ڪهڙي آ ۽ منهنجي ڪنن ۾ لطيف سائين جو هي بيت گونجڻ لڳو.
”آ ديسي آج مٽر – سيان مرندو سڪو.“

□

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪامريڊ

هو منهنجو دوست به هو ته ديسي به. ڪافي سياسي چاڻ وارو. خاص ڪري قوم پرستيءَ جي ڳالهين ۾ ڪنهن کي به ٻڏل ڪونه ڏنائين. هن سنڌ کي ڪڏهن دليرن جو ديس ڪري پيش ڪيو ته ڪڏهن وري درويشن جي ڌرتي. ڳالهه اچا نڪتي ئي ناهي ته هو شروع ٿي ويندو هو.

”منهنجي ديس جي مومل، مارئي، سهڻي، سسئي ۽ بختاور اسان جي سڃاڻپ آهن“.

ڪڏهن ته گس ويندي، سهڻي ڇوڪري ڏسي، ڪنهن دوست جيڪڏهن نوڪي ڪئي ته به هو مچرجي ويندو هو.

”سونهن ئي سڀ ڪجهه ناهي دوست، عورت ۾ لڄ، شرم، عزت، آبرو، پيار ۽ وفا هئڻ کپي ۽ اهي سڀ، سنڌي عورت جون ئي خصلتون آهن“.

ديسي جي انهن ڳالهين ڪري، اسان سڀ کيس ”ڪامريڊ“ سڏيندا هئاسين. ڪوهه مري ويجهو گهوڙا گلي واري ڪيمپ ۾ رهندي، ولايت نالي هڪ شخص اسان جو گائيڊ هو. جنهن جو ڪم رستو ڏسڻ يا فيلڊ ۾ ڪم ڪندي چانهن پاڻي ڪٽي اچڻ هئو.

هڪ ڏينهن منجهند جي ساهي دوران ڳالهيون ڪندي ولايت ٻڌايو.

”سردين ۾ جڏهن هتي برف ڪرندي آ ۽ روزگار جا وسيلا بند ٿي ويندا آهن ته مرد ماڻهو ڪمائڻ جي لحاظ سان، سڀئي اٺن مهينن لاءِ گهر ڇڏي پنهن ڏانهن هليا ويندا آهن“.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”۽ پوءِ گهر“. ڪامريڊ ائين ئي پڇي ويٺو.

”گهرن ۾ مايون ۽ ٻار اڪيلا هوندا آهن صاحب“.

”مايون اٺ اٺ مهينا اڪيليون هونديون آهن“. ڪامريڊ جي اکين ۾ تعجب هو. هن جو منهن چمڪڻ لڳو ۽ هٿ مهٽيندي پڇيائين ”پوءِ ته هتي سڀ ڪجهه ٿي سگهي ٿو“.

”ها، صاحب. جيڪڏهن دل پڌو ته سڀ ڪجهه ٿي سگهي ٿو“.

”ڪيئن لالا - ڪهڙي صلاح آ“. ڪامريڊ مونکي اڪثر ”لالا“ ڪري سڏيندو هو.

”نه يار. ٻانڌ ۾ دم ڪونهي.“ مون ورائيو ته ڪامريڊ چڙي پيو.

”چڏ لالا. اها ڪا مڙسي آ؟“

”نه ڪامريڊ، ٻانڌ کان اهو ڪم ڪونه پڄندو“. مون جان ڇڏائي ته ڪامريڊ ڏوراپي ڏيڻ واري نموني چوڻ لڳو ”بس يار - زورآور آن، تڏهن ته مهل تي ڏڪ پيو ڪيڏين.... حالانڪ خبر به اٿئي ته گهران نڪتي ٻٽي مهينا ٿي ويا آهن“. هن جو خيال پڪو هو پر مون ورندي ڪونه ڏني ۽ ڳالهه اتي ئي ختم ٿي وئي.

ساڳي ڏينهن شام جو هڪ جهڳي اڳيان، ڊگهي ڳاڙهي جنبي ۾ هڪ سهڻي ڇوڪري ڏسي، ڪامريڊ کان رڙ نڪري وئي.

”لالا - هيءَ ته يار جهڙي ملير جي مارئي“.

مونکي ڪامريڊ جي ڳالهه گار جيان لڳي ۽ نهه پهه ورائيم ”مارئي وڪامندي ناهي ڪامريڊ.“

هن منهنجي ڳالهين جي چوٽ محسوس ته ڪئي پر پوءِ به ڦڪائي مان ڏند ڪڍي چوڻ لڳو.

”اهو ته ٺيڪ آ لالا، پر خدا سان ڪم پوندو. اسان ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

رکيو ڄڻ ڙيٿن سان پيا ڄاڻيون". ۽ منهنجي ڪنن ۾ سندس ڪجهه ڏينهن اڳ چيل اکر گونجڻ لڳا ته:

"سونهن ڏي سڀ ڪجهه نه هوندي آ دوست. عورت ۾ لڄ شرم، عزت آبرو، پيار ۽ وفا هئڻ کپي ۽ اهي سڀ سنڌي عورت جون ڏي خصلتون آهن".

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

رڃ جي راهه

ويهين تاريخ جو چنڊ اڃان ڪانو ڪَن مٿي مس چڙهيو ته هنن به ٻچاءَ بند جي ”ڪرَ“ سان ٻيڙي اچي ٽڪرائي. مهاڻو گس جو واقف هو، ان ڪري جتوئين واري ڪوهري سان وچان ٿيندي ڪناري تائين پهچڻ ۾ ڪين ڏکيائي ڪونه ٿي. البته ٻوڏ واري پاڻي جي تيز وهڪري ڪين پنڌ ۾ به اڍائي ڪلاڪ لائي ڇڏيا. اهوئي سوچي ته هو سنجهي ساڻ هليا هئا. نه ته گانگهرڪي ۽ پونئر ٻيلي وچ ۾ ڪو خاص پنڌ به ڪونه هو. ڪناري تي اچي، پنهنجا ٽپڙ سنڀالي، هو هڪ هڪ ٿي هيٺ لٿا ۽ ڪانڊن جا ور ڪٽي، اڳتي هلڻ لاءِ تيار ٿيا. وات وارو رستو هن اڳ ۾ ئي رٿي ڇڏيو هو.

”جيسين اسان موٽي اچون، تون هتان نه ويندين“.

”ڪهڙي خبر ٻي ٻيڙي ملي به يا نه؟“ سچو چيو. سچو، ٽولي جو سردار هو ۽ هو سڀ کيس استاد ڪري سڏيندا هئا.

”ها. ٻيڙي ٿورو اوٽائتي ڪري جهلجانءِ“.

”سائين ڪيڏو وقت لڳندو؟“ اڌڙوٽ عمر جي پٺن اکهاڙي مير بحر کي شايد پنهنجي پيٽ گذر جي ڳڻتي هئي.

”ڇو. ڪنهن کي پڙائيندين ڇا“ هڪ ڇٽي جي رهڙ تي ٻيڙي وارو ڏکي ويو ”نه ابا نه“.

”مات ڪري ٻيهندي، موت ٿو اچئي؟“ ٻئي پڇيو، پر مهاڻي ڪابه ورندي ڪونه ڏني. هو ڪنڌ هيٺ ڪيو ويٺو رهيو هو. ڪُل ڏهاڪو کن هئا پاڻ ۾، ۽ هيڏي هوڏي ڏسي، هڪ ٻئي پويان بند کان هيٺ لهڻ لڳا. اڌ منو ڪلاڪ هلڻ کان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

پوءِ نانگن نالي ۾ تي ٺهيل ڪاٺ جي پُل ٽپي، فرلانگ کن تائين جهنگ ۾ هلندي، پاڻي جي ڏورري مٿي، هو جڏهن کيڙن جي جهنڊ مان نڪتا ته اڳيان پوڻو ٿي پوئو هو.

”پٽ ته جيپ ڊوڙائڻ جهڙو آ.“

”برسات ڇماڻي ڇڏيو اٿس.“

”اڇا گهڻو پنڌ آ؟“ هڪ ڄڻي پڇيو.

”ڪوه کن ٿيندو.“ اڳيان اڳيان هلندڙ، اجرڪ جي پٽڪ لڳل رائيفل واري همراهه چيو. هن جو نالو ديني هو.

”ڳوٺ ڪيترو وڏو آ.“ ٻئي پنهنجي آڻ تڻ مارڻ چاهي.

”ٻه ادائي سو گهر آهن.“

”معني ته مقابلو ٿيندو.“

”آهن ته پاڙيا.“ ديني ورندي ڏني.

”ڪڪ“ جهڙي مڙس مان به آهه نه لاهبي آ پاڻو.“

”اڙي پر ٻڇو ڇو ٿا. مقابلو ٿيو ته به منهن ڏينداسين. رنون ته ناهيون جو ٻپ ڪيون“.

”ها. آيا آهيون ته پوءِ هڪڙ چاجو.“

”پر خيال ڪجو. نياڻي ۽ قرآن جو مدو نه ٿئو.“ سردار چيو

”ها يار. جن قرآن ۽ نياڻي جي لڄ نه سڃاتي آ. تن جو ٻڻ ئي ختم ٿي ويو“.

”اها ته اڪين ڏٺي ڳالهه آ.... ڳلي وارن سا ڪا گهٽ ٿي آ چا....؟“ سچو جو پاءُ سرو چوڻ لڳو ”قرآن کي سو موٽايائون، باقي پيڙهي ٿي پنجي وين“.

”يار اهو ته رينجر وارن ظلم ڪيو هو.“

”اڙي مڙيئي قرآن جو ڏمر آ نه ته رينجر کي ڪهڙي طاقت هئي“.

”هونئن به اهو مڙس جو شان ناهي ته نياڻي يا قرآن جو مدو ٿجي“.

”ادا جيڪو نياڻي ۽ قرآن جو شان نه ٿو سڃاڻي مان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نہ ان کي صحيح ڏاڙيل ڏي نہ چوندس".

"يار مان تہ چوان ٿو جن نياڻي ۽ قرآن کي سچاتو آ، انهن جو تہ ڪڏهن ٻج بہ ڪوسو ڪونہ ٿيو آ."

"پاڻو ماڻهو بہ جڏهن حياءُ مان نڪري ويا آهن تہ پوءِ اها رزرو پوليس، حر فورس، رينجر وارا، ڪونہ ڪو امالڪ اچيو اڳ جهلي ۽ خبر ڏي ڪونہ ٿي پوي تہ ڪير، ڪڏهن ۽ ڪٿي مئو". هو هلندي هلندي پاڻ ۾ ڳالهيون بہ ڪري رهيا هئا.

"ان ۾ تہ يار ڪجهہ ڏوهہ پوليس جو بہ آهي."

"اڙي ڪجهہ ڇا، سڄو ڏوهہ انهن جو آ" وڏن شهرن واري خيرل چيو- هو سچو جو ڳالهو يار هو. ڏوهہ بہ ڪرائن هٿ سان- وري جي ڏب پوندن تہ- پنج ست پرايا ڪيس بہ پويان لائي ڇڏيندا".

"ها- پوءِ جو ڪٿي ڏس تہ جنهن ڪڏهن ڪتو نہ ماريو سو بہ ستن خونن ۾ گهربل هوندو؟" هي حاجن هو- حاجن جي هڪ اک، پوليس مقابلي جو ڪاچ ٿي وڌي هئي ۽ هو ان تي پٽي ٻڌي هلندو هو.

"پاڻو- پوءِ ماڻهو بہ تڏهن ڏي تہ ڇتا ٿيو گهران نڪرن."

"ادا- ڇتو گدڙ شينهن سان وڙهي پوي، هي تہ وري بہ انسان آهن."

"يار مان ٿو چوان- پوليس جا وڏا صاحب جي سچائي ڪن تہ هڪ بہ ڏاڙيل پيدا نہ ٿئي".

"ها پاڻو- هونئن بہ ڪنهن کي سر ڏتو آ جو جانورن جيان رات ڏينهن جهنگ ۾ رلندو وتندو"- سچو جي ڳالهائڻ مان لڳو ٿي تہ ٽولي جو سردار هجڻ جي باوجود بہ ڇڻ هو ان ڪم کي ڌرو سمجهندو هجي.

"اوستاد- مان تہ جڏهن بہ گهر وارن جو سوچيندو آهيان تہ قسم سان سڪ ڏي ڦٽي ويندو آ." پڪي عمر وارو پيرل هئن

جو سڀ کان پراڻو ساٿي هو ۽ اڇي ڏاڙهي وارو هجڻ ڪري سچو هن جي هر ڳالهه رکندو هو.

”بس پيرل- نانگي ٽيڻ ڪانپوه هاڻي ته ڪٽي سو سٺر ڪجن ته به اوکهڙ اڳيان پئي آ“.

”سامهون اهو ڇا پيو ڏيکارجي.“ هلندي هلندي ڪاري ماڇيءَ چيو ۽ هو امالڪ بيهي رهيا- منجهانئن ٻنهي کي ڪٽڪو پئي لڳو.

”ڪا چال ته ناهي.“

”ڀاڻو اهو چاهي.“ شيرين اکين واري جانو، پاسي ۾ بيٺل دينو کان پڇيو.

”مڙيئي خير آ دوست- اسان ڀاڙيا ناهيون جو غلط ڪم ڪنداسين“.

”الالي يار ڪهڙي خبر!“ ڪاري ماڇي کي مفت وارا ڪم ڪونه وڻندا هئا ان ڪري دينو کي ٽوڪڻ لاءِ چوڻ لڳو ”انسان ۽ سمنڊ جو ڳجهه به ڪنهن لڌو آ ڇا؟“. دانگي جي ٽري جهڙي ڪاري ماڇي جو اصل نالو رجب هو- ٽولي جو مطلبي ماڻهو ليکيو ويندو هو- ڏي وٺ جي معاملي ۾ ڪڏهن به ڪس نه ڪاڏائين ۽ اڪثر ڪري مفت وارن ڪمن کان لنوائيندو هو- سردار سچوءَ تي جيڪڏهن ڪنهن جو ٻار پيو ۽ ڳالهه کي مهت ڏيٺو پيو ته ڪارو دل کولي ان جي مخالفت ڪندو هو- گذريل هفتي کان جڏهن هو دينو سان وانگار وڃڻ جي تياري ڪري رهيا هئا ته ڪاري، اٽندي ئي انڪار ڪيو.

”اسان جهنگ ۾ نلهو وانگارون وڃڻ لاءِ ڪونه رهيا پيا آهيون پر پيٽ گذر به ڪپي.“ ۽ لڳندو هو ڄڻ هو پئسن ڪمائڻ لاءِ ڏي ڏاڙيل ٿيو هجي. ڪارو، بعد ۾ سنگت جي زور ڀرڻ تي هنن سان گڏ ته آيو پر اڃا به چاهيائين پئي ته ڪانه ڪا رنڊڪ وجهي ڪم ڦٽائي- ان ڪري بنا ڪنهن رک رکاءَ جي چوڻ لڳو.

Scanned with CamScanner

”هونئن به وڏا چٽي ويا آهن ته پڻسو نرن ڪي به خصي ڪري ڇڏيندو آ“.

”حيف هجيو يار- هيترو وقت گڏ رهيا آهيون، پوءِ به ويسهه ڪونه ٿو اچيو-“ دينو چڙي پيو.

”اسان ٿو ۾ شڪ ڪونه ٿا ڪيون پيائو.“ هڪ وڏي ٻيلو ميٽ جيان ڪاري، پاسو بدلائيندي چيو ”پر متان به ڪٿي ڳالهه نڪتي هجي“.

”تون ته يار جهڙو آهين ٻاهران، تهڙو وري اندران ڪارو!“ سردار سچو چوڻ لڳو ”دوست ماڻهو جو ڪم آ پر سهائي ڪئي ڪٽمي جي ٻڌ ۾ وڌو ائٽي، اهڙا جي گيدي آهيو ته اتان پوئٽي موڙو باقي رڌن وارا ڏيڪ ڇو پيا ڏيو.“ سچو ڪي دينو جو لاچار هو.

”ڳالهه اها ناهي اوستاد“.

”ته پوءِ ڇاهي؟“

”اسان ڏهه مڙس آهيون پاڻ ۾- اٿين جو امالڪ ٻوهي ۾ اچي وڃون، تنهن کان چڱو آ ته ٻڪ ڪجي.“ ڪاري جو ڏنل سبب، سچو کي به دل سان لڳو.

”ها استاد ۽ ان ۾ ڪو حرج به ته ڪونهي.“ پيرل چيو.

”ٺيڪ آ ته پوءِ ٻجنا، تون ۽ جانو وڃي خبر وٺي اچو“ سچو پنهنجي ٻن ساٿين کي چيو ۽ هو پاڻ اتي ئي زمين تي پلٿا هڻي ويهي رهيا- پر انهن مان تقريبن هر ڪو، بار بار لوڏو هڻي، چوڌاري ڏسي رهيو هو- هو پندرهن ويهه منٽ ڪن اٿين ڏي ويٺا رهيا، جيسين مجنو ۽ جانو وايس نه آيا-

”سڀ خير آ اوستاد!!“

”اهو ڇاهي.“

”ٻني ۾ پلال پيو آ.“

”ڪري جي هن پاسي به ويا هئو“ سچو پڪ ڪرڻ چاهي.

”ها- ها- چوڌاري گهمي ڦري تسلي ڪئي اٿي“

Scanned with CamScanner

”تہ پوءِ اٿو.“ سچو پنهنجي رائيفل کڻندي چيو.

”ها- هاڻي تہ رات بہ اچي لڙي آ“. هڪ ڇڙو اٿي بيٺو.

”هلون تہ ٿا- پر ڪرڻو ڇاهي“. ٻئي پڇيو.

”مڙس مارڻا آهن.“ دينو نفرت مان چيو ”ڌاڙو هڻبو- ڪا ماڻي ٻُل ڏٺي تہ ان کي بہ....“

”نہ دينو....... نياڻي ۽ ٻار تي هٿ کڻڻ سچو جو شان ناهي“.

”مون تہ چاهيو ٿي، هنن جو ٻچو ٻچو ماري پلاند ڪيان“ دينو چڙ مان اکر اکر چٻي چيو.

”پر نياڻين ۽ معصوم ٻارن تنهنجو ڏوهہ ڪونہ ڪيو آ.“ خيرل چيو.

”اسان ڌاڙو هڻنداسين.... سچو ڳوٺ ڦرينداسين- ڇا اهو گهٽ آ“. پيرل بہ پنهنجي ساٿي جي ڳالهہ کي وزن وڌايو.

”پر ان سان منهنجو پلاند تہ پورو ڪونہ ٿيندو.“ لڳو ٿي دينو هلڪي ڦلڪي جهيڙي مان خوش نہ هو.

”هنن تنهن جا ڪي خون ڪونہ ڪيا آهن دينو.“ سچو کيس سمجهائڻ لڳو ”تنهنجي ڀاءُ کي ڌڪ هڻي، هو تنهنجا ٻہ ڏاند ڪاهي ويا هئا. تہ ان جي بدلي ۾ اسان هنن جو ڳوٺ ڦرينداسين- اهڙي نموني جو سال ڪمائين تہ بہ سنئين لڳين اچي نہ سگهن“. ڳالهہ ٻڌي خبر نہ ٿي پئي تہ سچو جي من ۾ ڇا هو- پر لڳو ٿي ڇڻ هو رت جي راند کيڏڻ نہ چاهيندو هجي.

”اڄوڪي دور ۾ پئسي جي مار جهڙو ٻيو ڪو ڌڪ ٿي ڪونهي-“ سچو جو رخ تاڙيندي، پيرل بہ دينو کي سمجهائڻ لڳو.

”ها- ڀائو- اڄ عام ماڻهو کان لک تہ ڇا، هزار بہ ڪسجن ٿا تہ پنڻ جهڙو ٿيو وڃي“-

”اسان ائين ڏي هوائي فائرنگ ڪري هنن تي قبضو ڪنداسين“ سچو چيو.

Scanned with CamScanner

”پر جي هو وڙهيا ته؟“ ڏينو پڇيو.

”هرويرو جي هو ڪچي ۾ پيا ته هٿ اسان به ڪونه ورتا آهن.“

”ته پوءِ جيڪا سنگت جي صلاح.“ ڏينو چيو ۽ هو پنهنجي منزل طرف روانا ٿيا.

....

محمد سچل ناريجو، ٻچاءَ بند ڪان اندر، سامتين جي ڪيٽيءَ ۾ وڏيري واحد بخش ناريجي جي واند جو ويٺل هئو. سندس پيءُ، چاچو رحيم، رڃ اشراف، پراڻي ڪان پري، محنت جي ڪمائي کائڻ وارو، ڪنهن سان به ٻاڙو نه ٻوليائين. ڳوٺ ته ڇا پر پرپاسي ۾ به ڪو اهڙو ڪونه هئو، جيڪو سندس گلا ڪندو هجي. چار پٽ هئس. سچل سڀني ۾ ننڍو ۽ دادلو.

چاچي رحيم جا ٻي علمي جا سور سٺل هئا. ان ڪري ڏک ڏسي ٻه پٽ ڪي پڙهائڻ جو سوچيائين ته وک به پوئتي نه هٽيو. ڪيڙڻ ۽ ڪاڻ ته سندس اباڻي ڪرت. پر سچل جي پڙهائي جي خرچن ڪي منهن ڏيڻ لاءِ، ٻي ڪنهن مزوري واري ڪم کي به ڪسو نه پاڻيائين. تغاري هجي، پٿر وڇائڻ يا ڪو رمتي جو ڪم، پر ڪٽي جو ڏس ته چاچو رحيم، پٽن سوڌو، رمڙني ڪان اڳ اتي ٻيٺو هوندو. تان جو سچل به وڃي ٻارهين ۾ داخل ٿيو.

”تو کي پڙهائڻ ۾ ته وسڻ ڪونه گهٽائيندس. باقي پوءِ ڪٽن تنهنجا ڀاڳ.“ چاچو رحيم، اڪثر سچل کي چوندو هئو ۽ مائٽن جي سچائي ڏسي، هن به گهٽ ڪونه ڪئي، سيارو هجي يا اونهارو، ڏينهن ته ڇا، رات جو به تيل واري ٻتي جي سوجهري تي، ڪتابن ۾ منهن ڪوڙيون پيو رهيو. نمبر سو نه ڪنياڻين پر ڪنهن جو طعنو به نه لڳس. سچل هوندن به قربائتو ڇوڪرو هئو ان ڪري سڀ رمٽ مائٽ گهرندا هئس.

وڏيرو واحد بخش ناريجو، سنڌن مائٽ به هئو ته چڱو
مڙس به- چون ٿا پهريان روينيو کاتي ۾ صاحب هئو، جتان
ڪنهن سرڪاري ڏوهه جي ڪري، مٿس ڪيس هلائي، ڪيس
زوري رٽائر ڪيو هئائون- وڏيري کي ڏيڍ سو ايڪڙ ڪـن
موڪي ۽ هزار کن جريب ڪچي جي زمين هئي، جنهن جي
سارسنڀال سنڌس ڪمدار ۽ ڪاراوا لهندا هئا ۽ وڏيرو ٻارنهن
ئي مهينا سڄي ڪهول سميت شهر وسايو ويٺو هوندو هئو- پنهنجو
ڪم هوندس ته ٻي ڳالهه آ- نه ته چڱو مڙس هوندي به خير
ڪو مرڻي پرڻي، ڪنهن رِت ڏي ڀــ پير ڀري آيـو ۽ تازو
مگڻهارن مـان ٽيهن هزارن تي سنگ ونـي جڏهن ٽين شادي
ڪيائين ته رِت مائٽ بنهه وسري ويس-

وڏيري واحد بخش، سموري ٻني پنهنجي نوڪري جي
ڏينهن ۾ ٺاهي. ماڻهن ۾ مشهور هئو ته سرڪار جي ڊپ کان،
اها زمين هن پنهنجي ويجهن مائٽن جي نالي تي ڪئي هئي ۽
اهي ئـي ڳوٺ وارا آباد ڪندا هئا- ڪچي واري ٻني جـو
خاشو ٽڪر ٽوري پاڻي تي به ڀربو هئو، پر ڪجهه اهڙي به
هئي جيڪا وڏي ٻوڏ کان سواءِ ڪونه رجي- ٻوءِ به جڏهن
فصل لـڳندو هئو تــ خرارن منهن سَـرءُ ٽيندي هئي- ايتري
هوندي به انسان جو پيٽ ته الله ڀري ۽ وڏيرو واحد بخش خان
به، پنهنجي انڌي اونڌي شوق ۽ گهر جـن کي منهن ڏيــڻ
لاءِ هتان پٺي هـٿ هڻندو هئو- هونئن به اسان جا اڪثر سرندي
وارا، ان ئي بي مقصد نموني سان جيئڻ کي زندگي سمجهندا
آهن- زمينون قرض ۾ ڦاٿل، غريب هارين جـا حساب، سالن
جا سال ڳنڍيا پيا هوندا، بکين ماڻهن جي گهوڙا گهوڙا، ڀـر
وڏ ماڻهپي جي سمنڊ ۾ غرق ٿي هـو سال سال تي گاڏي مٽائڻ
۽ نوان بنگلا خريد ڪرڻ کي ئي قوم جي تقدير سمجهندا
آهن- وڏيــرو واحد بخش بـ اهڙن ماڻهن جيان، مطلب پرست
دوستن جي چار ۾ ڦاسي اکيون ٻوٽي، اڻ ڏٺي واٽ تي هلندو

رهيو ۽ اٺين هڪ ڏينهن ڳوٺ جي ماڻهن کي بينڪ ۾ قرض
نه ڀرڻ جا نوٽيس اچي مليا- خبر پئي ته جن به ماڻهن جي
نالي وڏيري جي زمين هئي، هن، ان پٽي تي، بينڪ مان قرض
ورتو هئو، جيڪو برساتين ۾ فصل ڊڪجڻ ڪري، وقت سِر
ڀاري نه سگهيو ۽ حڪومت جي بدلجڻ تي ڪانئس زوري
وصولي ڪرائڻ لاءِ ڪاتيدارن کي ڇڪيو تي ويو- وڏيري کي
اميد هئي ته هو جيڪڏهن حد جي اسيمبلي ميمبر سان ملي،
ڪانئس معافي وٺندو ته شايد قرض معاف ٿي وڃي يا وري
وصولي جي مُدي ۾ واڌ ملي، پر سندس اها رٿ به ڪامياب
ڪونه ٿي، ميمبر صاحب ڪيس اهڙي ڏي نموني بي مُنهابو ڪيو،
جيئن وڏيري ووٽن ۾ چئو ته وڏيري واحد بخش مخالف ڌر
جي اميدوار جي ورڪ ڪئي هئي- رکو جواب ٻڌي هن
جون ڄڙيون منجهي ويون- پنهنجا وڪا پڌرا ٿيڻ تي، ڪاٺ
پوڻ جي ڊپ کان، وڏيرو واحد بخش ڳوٺ آيو ۽ مڙني ماڻهن
کي مدد ڪرڻ لاءِ چيائين- پر سندس هاري مسڪين ماڻهو،
سارو ڏينهن لوڙڻ کان پوءِ به پيٽ گذر ۾ پورا، هن جي
ڪهڙي مدد ڪن ها- پوڙهن جي ته پنهنجي سوچ پر نوجوان
ڇوڪرا وڏيري جي ڪرتوتن تي ڏي سڙندا هئا-

"اسان کي اها به خبر ناهي ته ڪنهن جي پني تي
ڪنهن قرض ورتو آ." چاچي رحيم جي وڏي پٽ قادر بخش
رڙ ڪئي- قادو کي ستر هزارن جو نوٽيس مليو هئو-

"بابا پني ته منهنجي آ نه!" وڏيري کي حالانڪ قادو
جو جواب ڪونه وڻيو پر هاڻي ته هو به ٽنگو ڦاٿو هئو- ان
ڪري ٿڌي نموني معاملو حل ڪرڻو هوس-- هونئن به تيرهن
لکن جي رقم ۽ هڪ مهيني ۾ ڀرڻ ڪا ننڍي ڳالهه
ڪونه هئي-

"ته پوءِ نوٽيس اسان کي ڇو مليا؟" قادو جي جوڙ
جي هڪ پئي نينگر پڇيو- هن جو نالو حاجن هئو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

"هيءَ مهل انهن سوالن ڪرڻ جي ناهي پٽ- مان توهان جو پاڻ آهيان- وقت جي ڳالهه آ- هرويرو مون کي مارائيندؤ ڇا...؟" وڏيري کي ان ڪان وڌيڪ ٻيو ڪو جواب ڪونه ٿي سجهيو ـــ سو ايلاز واري نموني چوڻ لڳو "مهرباني ڪري منهنجي مدد ڪيو."

"اسان غريب ماڻهو تنهنجي ڪهڙي مدد ڪنداسين.... اسان ته سال سال تي ٿئون لٿو به ڪونه سنڀيرون." هي ماستر ولي محمد هئو- ماستر هن ئي ڳوٺ جو ويٺل ۽ هتي ئي ٻار پڙهائيندو هئو-

"مان ڊاريو نه پر توهان جو رت آهيان.... توهان وٽ مال آ- ڳهه ڳٽا.... هرويرو مون تي خلق نه ڪلايو." وڏيرو واحد بخش پنهنجي مطلب تي اچي ويو.... "جي مهل آئي ته مان به اٺين توهان مان هٿ ڪونه ڪيندس."

"اسان وٽ ڪا وڏي مڏي ته ڪانهي رئيس- اها ئي هڪ هڪ ڳئون يا مينهن آ اڪين اڳيان.... پوءِ به جي ٻچن جي منهن تان ڪير سڀ لاهي اهو مال کپايون ته ڪهڙا لک ملندا." سچل چيو ته وڏيري کي چڙ وٺي وئي.

"ته ڇا پاڻ ٻڌرائيندؤ."

"اسان ڇو ٻڌباسين." حاجن چيو "ٻڌبا آهي جن جي ٻني آ."

"اسان لکي ڏينداسين ته ٻني نيلام ڪيو- اسان جو ڪوبه واسطو ڪونهي."

"يا تون اسان کي ٻني لکي ڏي ته پوءِ پاڻهي ٿا وڃي قرض ڀريون."

"تون رکو اهو لکي ڏي ته تنهن جو ٻني ۾ واسطو ڪونهي."

ڇوڪرن جون اکيون ڏسي، وڏا به ڪچي ڪونه سگهيا. هوندي به وڏيري هنن سان کي خاص قرب ڪونه ڪيا هئا- سالن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

گذرڻ کان پوءِ، هارين جو حق به انهن کي ڪونه ملندو هو- ڏهه ڏهه ڪمدار، ڪات ڪنيون سندن ڪنڌ تي ويٺا هوندا هئا- مجال جو ڪو هاري، ڪاڏي چُري سگهي.

وڏيرو واحد بخش، ڪنن جو ڪچو، ٿوري گهڻي به ٻه پرائي واتان ٻڌندو هو ته پارو چڙهي ويندو هوس ۽ غريب هارين کي اندر ڪرائي هفتن جا هفتا ڪٽرائيندو رهندو هو. هن ڀيري به هن اهائي ڪار ڪئي. ڳوٺان ناميد ٿي موٽڻ کان پوءِ، صوبيدار سان ڏي وٺ ڪري، قادو ۽ حاجن کي ٻڌرائي ڇڏيائين- ڪيس باهه هئي ته سندس ٽڪر ڪائي وڏا ٽيڻ وارا، ٻئي نيلام ڪرائڻ جون ڳالهيون ڪري رهيا هئا-

صوبيدار صاحب خان، وڏيري واحد بخش جو گهاٽو يار ۽ هر ڳالهه رکڻ وارو- چوته وڏيري ڪئين ڏکين مهلن ۾ سندس مدد ڪئي هئي- عام خيال به اهو ئي آ ته وڏيرو ۽ ڪامورو هڪ ٻئي جي ضرورت هوندا آهن- ان ڪري صاحب خان، به پنهنجي دوست جي جهڙي تهڙي ڪم لاءِ ڪنڌ نه ڪڍايو- هونئن به ڊپ ته ان ماڻهو جو ٿيندو آ جنهن جي ڪا پُٺ هجي، هتي ته مالڪن پاڻ ”شير شاهه جي شڪري جيان گهر جا ڪڪڙ پئي ماريا.“ پُٺ کي اندر ڏسي، چاچي رحيم کي آنڊن ۾ هٿ پيا- سو ”مري ڇا نه ڪري.“ جيان پُٺ ڇڏائڻ لاءِ صوبيدار سان ڏي وٺ ڪرڻ تي به راضي ٿيو. پر وڏيري جو دوست ۽ ڪوفتن تي پلجندڙ ڪامورو ڪچي پڪي تي ڪٿي ٿو ريجهي- هُن ”جيئن ٽري تيئن مٺي ٿئي.“ جيان لاڳيتو ليٽ ڪڍڻ پئي چاهي ۽ قتل منهن سان انڪار ڪري ڇڏيائين- پڄاڻ کي ڇڏائڻ لاءِ سچل ٻئي ماڻهو وٺي، ڊپٽي سان وڃي مليو-

”اسان جا ماڻهو ناحق بند ٿيا آهن سر.“ سچل ٻيلائيندي چيو-

”تنهنجي پاڻ تي، وڏيري واحد بخش کان ڦُر ڪرڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جو ڪيس آ" ڊي- ايس- پي چيو "توهان ڏوهه جي رقم واپس ڪيو ته مان پنهنجي ذمي تي تنهنجي پيءُ کي ڇڏڻ لاءِ تيار آهيان."

"هو ڏوهي ناهن سر- وڏيري ڪوڙو ڪيس ڪيو آ".

"ته پوءِ ڪوڙ ۽ سچ ثابت ٿيڻ تائين توهان کي ڪورٽ جي فيصلي جو انتظار ڪرڻو پوندو." ڊپٽي صاحب چئي ته ڳالهه ئي ختم ڪري ڇڏي. سچل کي محسوس ٿيو ته سپاهي ڪان وٺي سپرنٽينڊنٽ آف پوليس تائين، هو سڀ هڪ زنجير جون ڪڙيون هئا ۽ اها زنجير ٽوڙڻ ڪيس ڏاڍي اوکي لڳي.

"اهو اڪين ڏنو ظلم آ سر."

"هر ڪو ڏوهي پاڻ ڇڏائڻ لاءِ ائين ئي چوندو آ."

"اسان ڏوهي ناهيون- اسان کي خواه مخواه ڦاسايو ويو آ." هوريان هوريان سچل جون اکيون ڳاڙهيون ۽ لهجو بدليو ويو "۽ جيڪڏهن ماڻهو ان ناحق خلاف دانهي ٿيا ته ان کي ڪٿين نالا ڏنا وڃن ٿا." ڳالهائيندي سچل اهو به نه سوچيو ته هو قانون جي هڪ رکوالي اڳيان بيٺو آ- هو چوڻ لڳو "اڄا به اسان ته الزام ٿا لڳن ته سنڌي ڏاڙيل آهن".

"۽ هاڻي تو ڪا به ڳالهه ڪئي ته آئون بنا دير جي اندر ڪري ڇڏيندو مانءِ." ڊپٽي صاحب کي باهه وٺي وئي ۽ سچل جيڪڏهن ٿورو به ڪچي ها ته واقعي لوڙڏ-و پويس ها- ان ڪري چپ چاپ پنهنجا ساٿي وٺي، بيواهن جيان واپس موٽي آيو -

مڙيئي قسمت جو لکيو، ان رات قادو جي به پڇي آڌي، مار دوران، پوليس جي جمعدار تي هٿ ڪنيائين ته وٽ وٺان ٿي ويس- ڏک شيطاني، ڏک رحماني، هيانءُ واري لت لڳس ۽ همراهه اوپاسي به ڪونه ڏني- مڙس مرند و ڏسي، صاحب خان جون وايون بتال ٿي ويون، خون ته ڪچي ۾ پئجي چڪو هوس

سو پاڻ بچائڻ لاءِ پنهنجي ڏي ڪونه ڏنائين. سياڻپ ڪري، اول پنهنجي صاحبن ۽ پوءِ ڊاڪٽر کي ٻاهيائين ۽ موت جو سرٽيفڪيٽ وٺي، رات پيٽ ۾ لاش مالڪن کي ڏياري موڪليائين ته ”همراه جو ڊپ کان هيانءُ ڦاٽي پيو هو“.

موہي پاءُ جي ناحق موت، سچل کي چتو ڪري وڌو. بردباري، ماٺيٺپ ۽ علم ته پنهنجي جاءِ تي، پر رت وري به رت آ، سو لاش دفنائي گهر به نه آيو. اتان ئي جهنگ منهن ڪيائين ۽ هڪ امن پسند شهري مان ڌاڙيل بڻجي ويو.

.... — ....

اڻ ڳڻت ظلم، نا انصافي ۽ حق نه ملڻ، ماڻهو ۾، باغي جذبن جي جنم وٺڻ سان گڏ، ڪئين ٻيون ذهني تبديليون به آڻيندا آهن. هونئن ته اڻ سهه پيڙائن ۾ پيڙجندڙ انسان، ڪيسين مان ڪري ويهندو. سچل، جيڪو پنهنجي منزل ماڻڻ لاءِ، علم جي روشن راهه تي، آسن اميدن وارو ڊگهو آئيندو ڪڍي هلي رهيو هو، وڏيرڪي ويڙهه سبب واٽ وڃائي، جهنگ جو راهي ٿيو، من ۾ ٻرندڙ بدلي جي باهه، سندس سچي وجود کي وڪوڙي وئي ۽ ان وقت تائين ماٺ نه آيس، جيسين پاءُ جو پلاند نه ڪيائين. انارڪي ظلمن کان پڄي ٻَرُ منهن ڪرڻ وارا ته گهڻئي پئي جهنگ ۾ رليا، سو سچل کي به ساٿي ڳولهڻ ۾ دير ڪونه لڳي ۽ صرف ٻن مهينن ۾ هن حملو ڪري نه رڳو وڏيري واحد بخش کي ماريو پر صوبيدار صاحب خان جو به خون ڪيائين- رت ۾ هٿ رڱيا ته چڙ ڊپ ئي لهي ويو ۽ سندس ڌوهن جي لسٽ ۾ جيئن پوءِ تيئن واڌ ايندي وئي- ڦرون، ڌاڙا خون ۽ ٻيا انيڪ ڏوهه هن جي سر تي مڙهيا ويا- پوليس ڪيس پڪڙڻ لاءِ وڏا وس ڪيا- آڏي مانجهي ڳوٺ تي ڇاپا، مال ماريائون، چاچي رحيم جي سڄي آڪهه لاڪپ ۾ بند، پر سچو هٿ نه آيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”عزت جيڪا لٽي سا لٽي، هاڻي آبهرائي ڪري مان نه صرف پاڻ پر پنهنجا دوست به مارائيندس.“ سچل چيو ۽ پوءِ حد جي ڊپٽي کي چٺي موڪلي هٽائين ته واقعي چوويهن ڪلاڪن ۾ سنڌ مان ڪٽ ۽ مال موٽي گهر پهتا. اها ڪنهن کي به خبر ڪونه هئي ته ڪيئن چٽيا. پر سچو ڄاڻو پئي ته ڊپٽي صاحب کي، اسڪول ۾ پڙهندڙ، پنهنجا ٻئي پٽ پيارا هئا. ڏوهه ڪندي سچو سچي صوبي ۾ مشهور ٿي ويو. تان جو سال ۾ ئي سرڪار سنڌس سر جي بها ٻه لک روپيه مقرر ڪئي. سنڌ جو ناميارو ڌاڙيل ٿيڻ کان پوءِ به هن نه ڪڏهن نياڻي ۽ قرآن کي پٺي ڏني ۽ نه وري معصوم جو ملو ٿيو. سچو جي ماضيءَ واري زندگي ڪنهن کان به لڪل ڪونه هئي ۽ هاڻي به، ٻاڻي جي ٻاهه اجهامڻ کان پوءِ، جڏهن هو پنهنجي ڏوهن جي ڊگهي لسٽ تي نظر ڦيريندو هو ته ڪيس دل ڏي دل ۾ پاڻ کان ٻڇان لڳندي هئي. ڇو ته ان لسٽ ۾ ڪئين اهڙن ماڻهن جو رت وهائڻ به شامل هو، جن جو ڪوبه ڏوهه ڪونه هو.

”ڇا هيءَ به ڪا زندگي آ.“ سچو اڪثر سوچيندو هو ”اهڙي نموني جيئڻ جو ته ڪوبه مقصد ڪونهي.... هونئن به اها اسان جي راهه ته ناهي“. ۽ هو چاهيندو هو ته اونداهي جا اهي رستا ڇڏي، هڪ ڀيرو وري به روشنين ۾ واپس اچي، ان منزل تي رسڻ لاءِ، جيڪا ڪانئس زوري ڪسي ويئي هئي.

”جيڪڏهن سرڪار منهنجا ڏوهه ختم ڪري ته مان اڄ ئي قانون اڳيان هٿيار ڦٽا ڪرڻ لاءِ تيار آهيان.“ هڪ ڏينهن ائين ئي سچو پنهنجي ساٿين کي چيو — ”ڇو ته انهن وارداتن ۽ جهنگ ۾ جانورن جيان، لڪي لڪي گهارڻ واري زندگي مان آئون بيزار ٿي چڪو آهيان“.

اها حقيقت به هئي ته سچو ڪافي ڏينهن کان ماڻهن سان ڪونه مليو هو. هن کي ڏاڍي سڪ هئي بيمار پيءُ ۽ ننڍپڻ جي محبت نذيران سان ملڻ جي، پر ڪيس ايتري واند ڪٿي

هئي ته هر وقت اڪ ٻوٽ راند جيان، هو لڪڻ ۽ پوليس کي ڳولهڻ ۾ پوري هئي ۽ پوءِ ڪيس وري به ڪونه ڪو پوليس جو خابرو مارڻو ٿي پيو.

”جيڪڏهن مان ٻنا ڪنهن شرط جي ڏي هٿيار ڦٽا ڪيان ته نه رکو ڏوهن جي ڏيڻ مان ٻاهر نڪري ايندس پر گهٽ ۾ گهٽ ملاقات ته ٿي ڏي، پنهنجن سان ته ملي سگهبو.“ ”ڪڏهن ڪڏهن سچوءَ کي اهو خيال ته ايندو هو پر هو ان بابت ڪو فيصلو ڪري نه سگهيو.

دينو هن جو دوست هو، هو اڪثر ڪري وٽس اچي رهندا هئا. دينو مڙس ماڻهو هو، ان ڪري ڪابه اوکي سوکي ڏنائين ته اول ڏي سچوءَ ڏي نياپو موڪلي ڏيندو هو. هن اُجا سچوءَ تي ڏورا هئا ۽ اهي احسان لاهڻ لاءِ هو دينو سان گڏ حسن پٺي ڪان سندس پلاند ڪرڻ وڃي رهيو هو.

”هي مقام آ ۽ مقام ڪان پريان واهه جي هن ڪُڙ تي سندن ڳوٺ“. ماڳ تي پهچي دينو پنهنجي دوستن کي ٻڌايو.

”چوڪي به آهي.“ ڪنهن پڇيو.

”هوندي ته آهي پر هن مهل شايد لهي ويا هجن.“ دينو وراڻيو.

”نيار ٿيو دوستو!“ سچو کين هدايتون ڏيڻ لڳو ۽ هو پنهنجا هٿيار پيرڻ لڳا.

....

توڙي ڪٿي اها حقيقت آ ته بندوقن جا منهن ٻَرَ ڏي هجن. پر هي حملو سچو کي ڏاڍو ڏکيو پيو. سندس سوچڻ جي ابتڙ، ڳوٺاڻا تمام دلير نڪتا ۽ هنن جي هٿيارن جي پيٽ ۾ سگهڻ هٿن هوندي به دل کولي مقابلو ڪياڻون، نتيجي طور سچو جو هڪ ساٿي، مجنو، ڀڄي تي مئو ۽ ٻه ٽي ڏکي به ٿيا. پر هن کي پنهنجي ساٿين ڪان به وڌيڪ، ڳوٺ جي مٿان، نون چڙن مان، ٻن ٻارن ۽ هڪ مائي جي مارجڻ جو ڏک

هو، ٻارن جون مائرون آپ ڏي هٿ ڪٿي ڪين بد دعائون ڏئي رهيون هيون. حالانڪ ماڻهو مارڻ واري ڳالهه سچو جي من ۾ ڪونه هئي، پر اتفاق ٿي چڪي ته جهيڙو سنڌس ڳچي ۾ پئجي ويو. پر ان ڪان اڳ جو ڪو فيصلو ٿئي، ڪين پڄڻو پيو. چو ته پوليس کي خبر پئجي ويئي هئي ۽ اتي وڏيڪ ترسي، هن پاڻ ڦاسائڻ نه ٿي چاهيو. پر ائين جان بچائي ڀڄندي به سچوءَ ڪان مثل ٻارن جي مائرن جو پاڪارڻ ڪونه وسريو ۽ ڊوڙندي ڊوڙندي هن چڻ ته ڪو فيصلو ڪري ورتو.

سچ ُ ڪني ڪڏي ته هو واپس بچاءَ بند تي اچي پهتا. سنڌن اڳيان درياءَ تائين پکڙيل گهاٽو ڪنڊي جو ٻيلو هو ۽ فرلانگ ڏيڍ مٿي، جتوئين واري ڪوهري وٽ بيٺل ٻيڙي. هو ٿوري دير ساهي پٽڻ ويهي رهيا.

”هاڻي ڇا ڪرڻو آ استاد؟“ ويرم رکي خيرل پڇيو. سچو ڪابه ورندي ڪونه ڏني.

”ڇا هي. ڇو منجهيو آن“. حاجي اٿي وڏي، هن جي ڪلهي تي هٿ رکندي پڇيو. حاجن جي خيال ۾ سچوءَ کي شايد مجني جي مارجڻ جو ڏک هو. ”مجنون اسان جو سٺو ساٿي هو پر جهيڙن ۾ اڪثر ائين ٿي ٿيندو آ.“ حاجن چيو.

”مون کي مجني جي مرڻ جو ڏک ته آهي پر اصل ڳالهه اها آ ته....“ ڳالهائيندي ڳالهائيندي سچو ماٺ ٿي ويو ته هو سڀ ڪيس ڏسڻ لڳا.

”سالن ڪان ڪيڏجندڙ، رت جي هن راند ۾، ڪئين پيرا اڳ ۾ هاڻي به مون اها ڳالهه شدت سان محسوس ڪئي آ ته هيءَ اسان جي منزل ناهي.“ سچو چوڻ لڳو ”جنهن رستي کي پنهنجي منزل جو ڳس سمجهي، اسان رات ڏينهن ڀٽڪي رهيا آهيون، سا اصل ۾ رڃ جي راهه آ ۽ رڃ هڪ اهڙو ڏوک آ جيڪو اسان کي رڻن ۾ رولي ماريندو“. سچو هڪ نظر پنهنجي دوستن ڏي ڏنو. هن اصل ۾ ساٿين جي خيالن جو اندازو لڳائڻ

ڦٽي چاهيو. سندس ساٿين جا وات ڦاٽل ۽ اکين ۾ حيراني هئي. سچو چوڻ لڳو.

”توهان کي خبر آ ته اسان جي هتان اڪثر اهي ماڻهو هئا آهن جن جو ڪوبه ڏوهه ڪونه هو تنهن ڪري ان ڪان اڳ جو آئون ايترو وڏي وڃان جو پوئتي ورڻ جو ڏڪ به نه ملي، مان پنهنجو پاڻ کي پوليس جي حوالي ڪيان ٿو. مان نه ٿو چاهيان ته اڃان به بيگناهن جي رت سان پنهنجا هٿ رنگيان ۽ مان اهو به نه چاهيندس ته ناڳن جي ٻرن ۾ هٿ وجهندي، جي آئون مري پوان ته منهنجو لاش به ڪتي وانگر سڃي ڏپ ڪري وڃي.“ سچو هڪ ڀيرو وري به پنهنجي ساٿين ڏي ڏٺو ۽ چيائين:

”هن رڃ واري راهه تي هلي هلي آئون ٿڪجي پيو آهيان ساٿيو. ان ڪري پنهنجو پاڻ کي قانون جي حوالي ڪيان ٿو. چو ته منهنجي لاءِ جيل ڪاٽڻ ايترو ڏکيو ناهي، جيترو قوم جا ماڻهو ماري پنهنجي ضمير سان جنگ ڪرڻ.“ ائين چئي هو به وکون پوئتي هٽيو ”جيڪڏهن منهنجو ڪوبه ساٿي مون سان گڏ هلڻ چاهي ته پلي، نه ته آئون ڪنهن تي به زور نه رکندس.“ سچو چيو ”پر هڪ ڳالهه ضرور چوندس ته جيل ۾ وڃڻ کان پوءِ هڪ آس تـــ هوندي پنهنجن نندڙن وڏڙن کي ڏسڻ جـــي جيڪي هن روپ ۾ شايد ڪڏهن به ملي نه سگهن“. هن دوستن کان موڪلائڻ لاءِ، ٻئي هٿ مٿي ڪئي ڪين الله واهي چيو ۽ پوءِ واپس بند کان هيٺ لهڻ لڳو. پر ايرنڊڙ سج جي روشني ۾ محسوس ڪيائين ته سندس پاڇي سان گڏ ٻيا به ڪئين پاڇا پويان پويان اچي رهيا هئا ۽ کيس يقين ٿي ويو ته سندس اڌ کان وڌيڪ ساٿي به ان ئي خيال جا هئا.

Scanned with CamScanner

پنهنجي بقا لاءِ

ڀاڻ سنڌي ماستر هو. پنجاهه پنجونجاهه جي پيٽي ۾. اڇو مٿو، ميرا ڪپڙا، پيرن ۾ ڦاٽل چپل ۽ گهڻو تيل وجهڻ ڪري چيڙهيون ٿيل وار. گهٽي ڀاڳي ڪنهن جي ٻه ساڍس ڪونه پئي. پرسان اچي ويٺو ته ٻچان لڳندي هئي. پر ان پيڙي ڪان پري. صفا صوفي لوڪ. هر ڪو ”استاد“ ڪري سڏيندو هوس. خبر پئي ته ڏڻ ٻارن جو پوريان اڻس ۽ ٿورين پگهارن ڪري سدائين پيٽ گذر لاءِ پريشان. ڪيترا پيرا، ڇرين جيان، گس ويندي، پنهنجو ڀاڻ سان ڳالهائيندي ڏٺو مانس.

هڪ ڏينهن ائين آفيس ۾ ويٺو هوس جو هو آيو ”سائين عرض آ.“ هن ڪمري ۾ ايندي چيو. مون رسمي طور ڪيس ويهڻ لاءِ ڪرسي آڇي ۽ سوالي نظرن سان ڏانهس ڏسندي پڇيم.

”سائين ڏيو خبر. ڪهڙا حال آهن“.

”بس سرڪار شڪر آ.“

”وقت ڪيئن پيو گذري؟“ ائين ڏي چيم ته ٽڏو ساهه ڪڍي ورائيائين.

امير هجي يا غريب. وقت ته صاحب هر ڪنهن جو پيو گذرندو. پوءِ ڪڏهن ڏکيو ته ڪڏهن سکيو“. هن جي ڳالهائڻ ۾ ٻڪ، مجبوري ۽ بيوسي هئي. هو مونکي ويچارو لڳو.

”ٻارا گهڻا اٿو“. مونکي هڪ ٻار به ڪونه هو. ان ڪري ائين ڏي ڪانئس پڇي ويٺس.

”گنج آهن سائين!“ هن بنا حجاب جي چئي ڏنو ”ٻارنهن ٻار آهن. اڃا به پيا ڄڻيون“. آڏون وات پٽي ڪيس ڏسڻ لڳس. سوچيم هڪ غريبي، ٻيو ٻارنهن ٻار، ٻهڙي مهانگائيءَ جي دور

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هن لاءِ ته ويل هوندو ۽ چئو مانس.
”پر استاد- انهن جي تعليم، تربيت، خرچ پڪو، مهانگائي
به ته آپ سان پٺي ڳالهيون ڪري.“
”سائين مڃان ٿو ته ٻار کي مڪمل ٻار بڻائڻ اوکو ڪم آ.“
هو چوڻ لڳو ”مان ته پنهنجي وسان ڪونه گهٽائيندس- اڳتي
به خدا ڪونه ڇڏيندن!.... جنهن چهنب ڏني آ سو چوڻو ته
ڏيندو نه؟“ ائين چئي هن وري به مون ڏي ڏٺو ۽ هڪ اهڙي
ڳالهه ڪئي، جنهن منهنجي نظرن ۾ هن جو رتبو آپ جي اوچاين
نائين وڌائي ڇڏيو.... مونکي اڄ به سندس ڪيل ڳالهه ياد آ-
هن چيو هو.
”اسان ڏک بک ۾ رهي، گهڻا ٻار آپايا ته به شڪر آ-
سندي قوم ٿورائي ۾ ته نه ايندي“.

هيپي نيو ايئر

ميـنهن جي ڦڙ ڦڙ ۾ سخت سيءُ ۾ به هو سج کان اڳ ٿيو- ٻاري جهڙي پاڻي سان وضو ڪري نماز پـڙهيائين ۽ هٿ کڻي سڀ کان اول اها دعا گهري ته....

”اي منهنجا الله- نئون سال اسان لاءِ سوڀارو ڪر- اسان جي پراڻن ڪالن مان جان ڇڏاءِ“. دعا پوري ڪرڻ کان پوءِ هو مُصلو ويڙهي اٿي زال جي پاسي ۾ اچي ويٺو، جيڪا سگهري ٻاري، چانهن نـاهڻ جي تياري ڪري رهي هئي- هو ڪجهه وقت تائين چپ چاپ ٻرندڙ ڏاندن کي ڏسندو رهيو-

”ڪا ٿڪي هوندي “ رات واري اوجاڳي يا گهڻي سيءُ جي ڪري مٿي ۾ سور پيائين ته زال کان پڇڻ لڳو.

”چاجي.“

”مٿي ۾ سور پيو آ.“

”چانهن جي ڪري هـوندو“ جوڙهنس وراڻيو ۽ گهڙي رکي وري پڇڻ لڳي“.

”اڄ ڀڳهار ملندي نه- ماڻهن ڏاڍو تنگ ڪيو آ“.

”نه اڄ صاحب ڪونهي“ هن وراڻيو ”تڏهن ته مون به موڪل ورتي آ“.

”ننڍڙي جو ڪير ڪپي ويو آ- ڪنڊ به ٻاقي ڪا هوندي!“

”تون به خرچ ڪندي ڪو خيال ٿي نه ٿي ڪرين!“

”ته ڇا مان ڪنڊ جا ڦڪ هڻندي آهيان؟“

”نه ته به ٻار ٻچي کان ته شئي سنڀالي رکبي آ نه- ڏسين ٿي ته مهانگائي به تيل جي ٻاهه جيان ڏينهون ڏينهن وڃي ٿي

وڏندي". حالانڪ جوڻهنس کي سندس اهڙا ڪر ڪر ڪونه وڪڻندي هئي، پر پوءِ به محسوس ڪيائين ته هو سچ چئي رهيو هو. "انهن آني وارو ڪکڙ جو بيدو به اڌائي ڏن روپين کان گهٽ نه ٿي مليو. اڪيلو سر. پلا چا ڪري هاڻي سيڏي واري جا پئسا. گهر جي مسواڙ، ڪير وارو، ڪپڙا ته ڪٿي هوءَ پاڻ ڏوئي استري ڪندي هئي پر بجلي جو بل، اسڪول جون فيون، ڪتاب، يونيفارم، چا چا نه هو جو هن کي ڪرڻو پوندو هو. پر چپ چاپ، بک تي رهي به هو هر ڳالهه کي منهن ڏيندو رهندو هو. شل نه ڪو گهر ۾ بيمار ٿئي، ته ان ڏهه ڏينهن اڻين پيو چڙندو، جيسين وچي ڪٿان کي به ڏوڪڙ ملن.

"ڪڏهن ڪڏهن سوچيندي آهيان ته اسان ايترا پريشان آهيون...." جوڻهنس چيو.

"تون اڪيلي نه ڳالهه پر غريب چاهي لاڙ جو هجي يا اتر جو، بک بيماري ورثي ۾ کڻي جمندو آ" هو ٿڌو ساهه کڻي چوڻ لڳو "غريب دنيا ۾ هر هنڌ هميشه ڦاهي تي ڦٽڪندو رهيو آ. هر نئين رات ان جي ننڊ ڦٽايو ڇڏي ۽ هر نئون سج ان لاءِ پريشانيون کڻي ايندو آ.... مان سوچيندو آهيان، پراڻن ڪالن مان اسان جي جان ڪڏهن ڇٽندي".

"الله تي رک سانوڻ جا پيءُ. ٻچا جوان ٿيا ته سڀ سور لهي ويندا".

"مونکي به اهائي آ ڳالهه ته ٻارڙائي اسان اميد جي انڌيرن ۾ لاٽ ٻٽيا." هن ٿڌو ساهه کڻي چيو.

"پلا هنن پئسن جو ڪو آسرو؟" جوڻهنس کي اوچتو ڪجهه ياد آيو.

"ڪهڙا؟" هن پڇيو.

"تو ان ڏينهن چيو پئي نه ته، هن پگهار سان گڏ هزار ڏيڍ وڌيڪ ملندو." جوڻهنس هيڏي هوڏي ڏسي هوريان پڇڻ

لڳس ”سوچيم پئي پارن کي اجرڪ يا ڪو هلڪو سلڪو سوٽر وٺي ڏيـن هان.... اسڪول ويندي بـ ويچارا ڏڪندا ٿا وڃن“.

”مان تہ چوان ٿو، هنن کي سٺو ڪارايان ۽ پارايان گلاڻ! پر وس ۾ جو ناهي تہ چا ڪيان“. هو روئڻهارڪو ٿـي ويو بچا بہ ڪنهن کي ڪوڙا آهن چا“.

”اسان بہ هرويرو ڪري ولر ڇٽيا آهن“ جوڻهس ائين ڏي چيو، پر هو چڙي پيو.

”تون ڪنهن کي ٿي ڪارائين. روزي تہ هر ڪنهن کي رب ٿو ڏئي نہ...“

”اهو تہ هر ڪو پنهنجو نصيب ٿو کائي پر....“

”پر چا....“ هن پڇيو ۽ جوڻهس جي ورندي نہ ڏيڻ تي ٻاڻمرادو چوڻ لڳو.... ”ائين نہ چئبو آ گـلاڻ.... خدا ناراض ٿيندو...“ هن ساهي کنئي.

”هوندن بہ هڪ ڳالهہ پڇاءِ؟“

”ڪهڙي“؟

”اٿ ٻچا اٿئي نہ!“

”ها“

”تہ انهن مان ڪهڙو سهائيندين؟“

”اهو چا پيو چوين سائون جا پيءَ.... تو بنهن ڪر....“

هوءَ نڪ تي آڱر ڦيرڻ لڳـي.... ”خدا نہ ڪري جي منهن جي ڪنهن ٻار کـي ڪجهہ ٿئي تہ آئون روئـي روئي مري وڃان.“

”تہ پوءِ ناشڪري واريون ڳالهيون نہ ڪندي ڪر.“

”اڄ پلا تو وارو صاحب چو موڪل تي ويو آ.... جوڻهس ڳالهہ بدلائيندي چوڻ لڳي ”اهو هڪ ڏينهن بہ ولر ماڻهن کي منٿون ڪرڻون پونديون.

”اڄ مان بہ اتي آهيان. پاڻهي سمجهائيندو مان.“ هن زال

ڪي دلجاءِ ڏني.

”سانوڻ جا پيءُ- ننڍڙي ڪي ٻه ڪنهن ڪنهن مهل ڪنگهه ٿي ٿئي“-

”ڇوان ته شربت جي شيشي وٺي اچانس پر ڪٿان آڻيان.“

”هو پئسا جو ملندا“ جوڻهنس ڇڻ ڪيس باد ڏياريندي چيو.

”انهن پئسن ۾ ٻه ٽوڙي ڪٽي پندرهن سو ڪن منهنجو حصو ٻه ٿيندو- پر مان نه ٽڪو وٺندي ٻه ڊڄندو آهيان“.

”ڇو؟“

”اڙي اهو ڪو اسان جو حق آ ڇا- غلط ڪم ڪندا آهيون.... ائين سمجهه ته ڇڻ جيل جي در تي ويٺا آهيون“.

”خدا نه ڪندو.“ جوڻهنس ڪان ڇرڪ نڪري ويو ”تون نه ونجاءِ سانوڻ جا پيءُ- ٻڌن پئي اهو مٿاهه جنهن ۾ مان وڃائجي“.

”نه وٺان ته پوري ڪٿان پوندي“

”نه پوي پوري- دال کائيندا سين.“

”ته هونئن پيلا کهڙا ڪڪڙ پيا کائون“. هن ڪلي ڏنو.

”نه سانوڻ جا پيءُ- الله ڪي مڃ- اهڙو ڪم نه ڪجانءِ“ جوڻهنس جون اکيون پرجي آيون.

”تون ڇا ٿي سمجهين گلان ته مونکي هرويرو خوار ٿيڻ جو شوق آ.“ زال ڏي ڏسندي، هن جي ٻه اکين جا تنرا اٿلڻ لڳا- ”بک کان ڇتو ٿي ته ماڻهو غلط ڪم ڪندو آ.“ ڳالهه ڪندي هو واقعي مجبور پئي لڳو-

جوڻهس چانهه لاهي رکي- ”ڪالهوڪي روٽي رکي آ- ٻه ٽڪ هٽندين“.

”ٻارڙن کي ڏي- سارو ڏينهن بک تي ويچارا ڇا پڙهندا هوندا“.

”ٻه روٽيون وڏيڪ آهن.“ جوڻهس اٿندي چيو ”ٽرس ته ڪٽي ٿي اچان.“ هوءَ ٻاهر وڃڻ لڳي- ائين ڪنهن ٻاهرين در

جو ڪڙو ڪڙڪايو.

”الائي ڪنهن جي ننڊ ڦٽي آ.“ هو آواز ٻڌي اٿي بيٺو

”صبح سان هڻ هٿان لائي ڏني اٿائين.“ هن در ڏي ويندي چيو

ٻاهر سنڌس آفيس جو پٽيوالو بيٺو هو.

”ابا خير ته آهي!؟“

”سائين توهان کي صاحب گهرايو آ.“

”اڄ“

”ها- سائين“

”پر اڄ ته منهنجي موڪل آ“

”الائي سائين ڇون ٿا سيڪريٽري صاحب جي ميٽنگ جا

ڪاغذ ناهٺا آهن- ان ڪري صاحب فون ڪئي آ ته توهان

ڪلاڪن ۾ سائٽس، سنڌس هيرآباد واري بنگلي تي وڃي ملو.“

”پر حيدرآباد ۾ ته ڪرفيو آ-“ هن ڪان دانهن نڪري

وئي“ ميان هرويرو مونکي مارائڻو اٿو ڇا“.

”الائي سائين- صاحب چيو ته توهان کي ٻڌائي پوءِ وري

ڪيس اطلاع ڏيون“.

”هي صاحب- آخر ڀاڻ کي ڏرتي جو ڏڻي ڇو ٿا سمجهن-

اسان ميان ڪنهن جا ذاتي نوڪر ته ناهيون.“ هو چڙي پيو

”ڀاڻ کي سرڪاري گاڏي اٿس ته به گهران نه ٿو نڪري باقي

اسان وتون گولين جي منهن پوندا“.

”سائين مان وڃان!؟“ پٽيوالي سنڌس ڳالهين کان لنوائيندي چيو.

”خدا جي ڪا مار پوين- هنن ماڻهن ته اسان جو جيئڻ

ڏي ,وڃ, ڪري ڇڏيو آ“. هو پٽيوالي کي ورندي ڏيڻ بنائي

واپس موٽيو.

”ڇا هي؟“ جوڻهنس سنڌس ڏاڍيان ڳالهائڻ جو آواز ٻڌي

ڏيڍي ۾ اچي بيٺي هئي.

”هي ماڻهو مونکي جيئڻ ڪونه ڏيندا ڳلان؟“

”پر ڇا ٿيو“

Scanned with CamScanner

”صاحب گهرايو آ حيدرآباد!“

”پر تو ته چيو پئي حيدرآباد ۾ فساد ٿيا آهن“.

”ته ڪو ڪوڙ پئي ڪيم.“ هن تيزي مان چيو ”ڪالهه ڏي ته سترهن ماڻهو مئا آهن“. هو ڪوٺي ۾ هليو آيو ۽ ڪٽ جي پيراندي کان رکيل بوٽ کنيائين.

”پوءِ تون ڪيئن ويندين.“ جوڌهنس سندس پويان لڳي آئي.

”ته ڇا ڪيان؟“

”نه وڃ“.

”ڪيئن نه وڃان گلان.... تون ڇا ٿي سمجهين ته منهنجي نه وڃڻ جي ڪري هو مان ڪري ويهندو .... هو ته اڳئي مون تي ڪاوڙيل آ.... خبر اٿئي ته تنهن ڏينهن به چيائين پئي ته ميان لاپرواهي جي ڪري تون پنهنجي نوڪري وڃائيندين.“ هو پريشانيءَ مان چوڻ لڳو.

”مڙيئي خير آ.“ جوڌهنس مڇرجي پئي، ”اسان اڳي به غريب هئاسين، پوءِ به غريب هونداسين“.

”اڳي مان به ائين سوچيندو هوس گلان، پر تڏهن رڳو تنهنجو ۽ منهنجو پيٽ هو ۽ هاڻي اٺ پيٽ ٻيا به پويان آهن.“

”پر ڪرفيو ۾ تون....“

”سوچيان ٿو آفيس ۾ وڃي خبرچار وٺان.“

”چانهن ته پيءُ ته“ جوڌهنس تڪڙي تڪڙي بورچي خاني ڏي ويندي چوڻ لڳي.

”الائي ڪڏهن هي پراڻا ڪال پچر ڇڏيندا“. هو پاڻمرادو ٻڏڪيو ۽ بوٽ پائي ڪمرن پڌڻ لڳو. جوڌهنس چانهن کڻي آئي ته به هو چڻ ته گهٽين ۾ ويٺو رهيو.

”هيپي نيو ايئر بابا!“ ڪنهن جي آواز تي هن ڪنڌ کڻي ڏٺو، سامهون سندس ستون ڪلاس پڙهندڙ پٽ بيٺو هو.

”هن کي ڪهڙي خبر ته اسان ماڻهن لاءِ نئون سال به ساڳيا سور ۽ گهٽي گهٽي مارڻ واريون سختيون کڻي ايندو آ.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هن دل ئي دل ۾ سوچيو.

”بابا- ڪالهه ”هيپي نيو ايئر بابا.“ سندس پٽ وري چيو اسان جي استاد ٻڌايو پئي ته اج نئين سال جو پهريون ڏينهن آ ۽ پيءُ ماڻ کي ”هيپي نيو ايئر“ چوڻ سان سارو سال خوشين ۽ خوشحالين ۾ گذرندو آ“.

پٽ جي ڳالهه ٻڌي هن ڏانهنس چتائي ڏٺو- معصوم ٻار جي منهن تي پکڙيل ملائڪن جهڙي مرڪ، هن کي اوپر کان ايندڙ لات جيان لڳي- هن محسوس ڪيو ته چڻ ڏکن سورن واري ڪاري رات جي پڇاڙي ٿي وئي هجي- چڻ سندس اڳيان نئون سوجهرو ٿي رهيو هجي- هن جي منهن تي به از خود مرڪ اچي وئي ۽ چپن مان نڪتو.

”هيپي نيو ايئر ماه سن- هيپي نيو ايئر تو يو“- اڻ چاتل خوشي ملڻ جي احساس کان سندس من مرڪي اٿيو- هن اڳتي وڌي پٽ کي چمي ڏني ۽ همت ڀريل قدمن سان ٻاهر نڪري ويو- الائي ڇو ڪيس هاڻي پڪ ٿي وئي هئي ته پراڻا ڪال تمام جلد.... پڇاڙي ڪري ويندا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سج، سوا نيزي تي

هو ڪيس ڏاڍو پيارو هئو، ساهه ڪان به وڌيڪ. نيٺ ته حياتي جا پنجويهه سال ساڻس گڏ گذاريا هئائين. شل نه هن کي مٿي ۾ سور پوي، پوءِ ته سندس ننڊ ئي ڦٽي ويندي هئي.

”ائين مات ڪري نه ويهه. سنجهي ساڻ پنهنجي ڪراڙ. بيماري گهر ڪري وئي ته پڇر ئي ڪونه ڇڏيندي.“

”اڙي ته مٿي جو يا پيٽ جو سور به ڪا بيماري آ.“

”پيو نه ته، انهن ننڍن سورن مان ئي ته وڏا سور ساماڻبا آهن.“ هوءَ واقعي ڏڍل لڳندي هئي.

”تون ڳڻتي نه ڪر. آئون ائين ڪونه ويندس.“ مڙس جي مذاق تي هوءَ ڪيس ائين ڏسندي رهندي هئي. ”آئون جي ويس ته دهلن شرناين سان ويندس.“ مڙسهس اجان ڪجهه وڌيڪ چوي ئي چوي ته هوءَ ٻوڙي اچي سندس وات تي هٿ رکندي هئي.

”ماڻهو سدائين سڌائي وائي واتان ڪڍي. ڪڏهن ڪڏهن ته خدا به هڪ ڪنو ٽي ٻڌندو آ چريا.“ ۽ هو ٽهڪن ۾ ٻڏجي ويندو هئو.

”توکي ڪهڙي خبر ته پيار ڪرڻ وارن لاءِ، سڄڻ پرين جو ٿورو ڏک به عذاب ڏيندڙ آ.“ هوءَ اکين ۾ پاڻي آڻي چوندي هئي. ”تون ڪلين ٿو پر مان توکي ٿورو به ڪومائل ٿي ڏسان ته سمجهان ٿي ڄڻ سج سوا نيزي تي اچي ويو آ.“

....

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هڪ ڏينهن هـو واقعي بيمار ٿي پيو- ساڃي پاڻهن ۽ ڪَڇي ٻئي هيٺان سُور ۽ ساهه جي سنجهه هن کي پريشان ڪري وڌو- ڊاڪٽر کي ڏيکاريائين ته ان اڃان به وڏيڪ مونجهارو ڏئي ڇڏيس. ”لڳي ٿو اوهان کي انجائنا آهي- ان ڪري بهتر آ ته حيدرآباد يا ڪراچي وڃي ڪنهن ڪارڊيالوجسٽ سان ڪنسلٽ ڪيو.“

”مان ته اڳي ئي چوندي هيس ته ائين وسائي نه ويهه- پر منهنجي ڳالهه ٿي ڪير ٿو ٻڌي.“ ڊاڪٽر جي وڃڻ کان پوءِ هوءَ چڙيتي ٿي پئي.

”اڙي مان ائين ڪونه........“ هو مذاق ڪندي ڪيس ڏَڍَ ڏيڻ لڳو- پر سندس ڳالهه اڌ ۾ ئي رهجي وئي.

”تون چاهين ٿو ته مان ائين ئي ڏکن ۾ روئيندي رهان پر تون پنهنجي دوا نه ڪراءِ.“ هن واقعي روئي ڏنو. ”اسان مان ڪَڪِر ٿيو آن- تڏهن ته ائين پيو ڪرين نه.“

”اڙي تون اجايو پئي هٿن مان نڪرين- هي هلڪيون بيماريون مون کي ماري ڪونه سگهنديون- مان جي ويس ته دهلن شرنائين سان ويندس.“ پر جوئنهس کي مات ڪونه آئي ۽ هو ڪَٽ ڏان اٿي ڪيس اچي چنبڙيو- ان ئي لمحي محسوس ڪيائين ته چڻ پنهنجي سيني مان ايرندڙ سڏڪن کي گهٽي رهيو هجي- مڙس جو سور سمجهندي، اهو سارو ڏينهن هـوءَ ڏاڍي اداس رهي- ڪئين قسمن جا گندا خيال سندس ذهن ۾ ايندا رهيا ۽ هوءَ ڇـپـڙن ۾ قرآن جون ڪي سورتون پڙهڻ لڳي.

شام جو سندس ننڍيو پٽ محاورن جو ڪو ڪتاب پڙهي رهيو هئو. ”سج – سوا نيزي تـي“ پڙهندي پڙهندي ڇوڪرو منجهي پيو.

”امان سج – سوا نيزي تي، ڪيئن ايندو آ-“ پٽ جو آواز ٻڌڻ کان پوءِ به هوءَ مو ڳن ماڻهن جيان چپ چاپ ڪيس ڏسڻ لڳي. ”امان، سج – سوا نيزي تي، ڪيئن ايندو آ؟“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

چوڪري ڀيهر پڇيو.

”جڏهن سور سهڻ کان سرس ٿي ويندا آهن نه پٽ- ته سچ سوا نيزي تي اچي ويندو آ-“ هوءَ چڙ تـه- همت هاري ويٺي هئي ۽ چاهيائين پئي تـه روئي پنهنجي انـدر جو بـار هلڪو ڪري.

....

مڙس جي سستيءَ تي هوءَ مات ڪري نه ويٺي ۽ پئي ڏينهن تـي زور ڪري، ڪراچي وٺي اچي سٺي ڊاڪٽر کي ڏيکاريائينس، ائين هٿ ڏينهن شام جو سندس ڪپڙا بدلرائيندي چوڻ لڳي.

”مان نه تنهنجو مڙس هجان، ته الائي ڇا ڪري ڇڏيان هـا-“ پنهنجي سائين جي سستي تي هوءَ چڙي پئي. ”آڙي ماڻهو- ته ڏس- مٺي ساهه سان پياچين ۽ تون پنهنجي جـان جي به نه ٿو ڪرين.“ پوءِ ڪيس ايلاز ڪندي چيائين ”خدا کي مڃ - پنهنجي لاءِ نه ته اسان جي لاءِ ئي ڪجهه ڪـر.“ پر هو مرڪندي ڪيس ڏسندو رهيو- هوءَ ڪيترا ڀيرا ته ڪيس زوري شـيو ڪرائي، وهنجاري، ڪپڙا بدلرائيندي هئي.

”مان چاهيان ٿي ته تون سوين ماڻهن ۾ به چمڪندو اچ- جيئن سڀ سمجهن ته صاحب واقعي صاحب آ-“ هن جي ڳالهائڻ مان سچي پيار جي ٻهڪار ايندي هئي- هـوءَ جوان ٻارن هوندي به مڙس کي چمي ڏيندي ڪونه ٻهڪي - اهڙي ويل هن جي هيانءَ ۾ هٿ پوندا هئا ۽ چاهيندو هئو ته زال کي ڀاڪر ۾ ڪري، پار ڪيدي روئي، پر پاڻ تي ضبط ڪري، ٿڌو ساهه کڻي مات ٿي ويندو هئو.

....

ڇهن مهينن کان پوءِ سندس طبيعت وري خراب ٿي پئي.

”لڳي ٿو ته هٿن مان هليو ويندو مانءُ.“ هڪ ڏينهن زال کي چيائين ته جوڻهس جو منهن ئي لهي ويو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”اهڙيون ڳالهيون ڪري ساهه تہ نہ ڪڍ.“

”ها. جان، هاڻي چاڙهو ڪونهي.“ هو واقعي مايوس هئو.

”تون ڇا ٿو ڀانئين تہ اسان توکي ائين ڇڏي ڏينداسي.“

”تہ تون ڇا ڪندين؟“ هو ڪلي ڏيندو هئو.

”مان قرآن کڻي ٻيهنديس. توکي ڇنبڙي پونديس پر وچڙ نہ ڏيندي ماڻهو.“ هوءَ ڇرين جيان خبر ناهي ڇا ڇا چوندي ويندي هئي. ”الله توکي منهنجا ڏينهن بہ ڏيندو. پنهنجي ٻچن کي پڙهائي پرڻائي سندن خوشيون ڏسندين. الله ڪندو ڪو سو واءُ نہ لڳندئي. منهنجو ڪانڌي ٿيندين. مون کي لٽون ڏيئي پوريندين.“ هوءَ سندس ويجهو اچي؛ هن جي ڪلهن تي پنهنجون ٻانهون رکي، پيار مان اڳتي جهڪندي چوندي هئي.

”الله ڪري توکي وڏو صاحب ٿيندي ڏسان. گاڏي مان اچي لهين تہ ماڻهو توکي سلام ڪن ۽ هر ڪو چوي تہ صاحب اچي ويو. صاحب اچي ويو.“ هو مرڪڻ لڳندي هئي. ”پوءِ جي ويس تہ ڏک ڪونہ ٿيندو.“ ڳالهيون ڪندي هن جو ماڪي جي لار جيان ٽمندڙ پيار ظاهر ٿي پوندو هئو.

”تون پلي ڇا بہ سوچ. پر مان اوچتو اڏامي ويندو مان. پري تمام پري افق تائين. ۽ تون مون کي پهچي تہ ڇا پر ڳولهي بہ نہ سگهندين.“ هو ساهي کڻي چوندو هئو. ”تو وٽ تہ رڳو منهنجي ياد ئي وڃي رهندي.“ ڳالهہ ڪندي هو الائي ڇو اداس ٿي ويندو هئو تہ جوڻهس سڏڪي پوندي هئي.

”تون هروڀرو مون کي رئارڻ ڇو ٿو چاهين.“

”ڇري مان هاڻي جي ڳالهہ ٿورئي پيو ڪيان. ان ۾ تہ اڃان بہ گهڻو وقت آ.“ هو ڪلي ڏيندو هئو پر سندس ڇهري تي ڏک جون ريکائون لڪي نہ سگهنديون هيون.

”انهي ڪان تہ چڱو ائي، گهڻو ڏئي منهنجو ساهہ ڪڍ. باقي ائين ڇو پيو ڪرين.“ جوڻهس جا سڏڪا، ٻڌي هو ٻوڙي

اڇي ڪپهس چنبڙندو هئو.

....

لاڳيتي احتياط ۽ دوا جي ڪري، طبيعت ٺيڪ ٿيس ته هو ڏيوڻي تي به اچڻ وڃڻ لڳو ۽ ويل وقت جون يادون، خواب جيان ذهن مان نڪري ويس- ائين وقت گذرڻ سان، پئسي ڏوڪڙ ۾ پاڻ پرو ٿيو ته صلاح ڪري، وڏن پٽن جي شادي جي تاريخ ٻڌائين ۽ موڪل وٺي ڳوٺ هليو آيو.

"شادي اهڙي ڪندسي جو هر طرف هو ڪراپڻجي وڃن." زال چيس ته هن به ائين ڪيو. شادي واري ڏينهن هو ڪئين ماڻهن هوندي به هر ڪم پاڻ سنڀالي رهيو هئو. مهمانن جي ويهڻ جو چنو. ماني کارائڻ جو هال ۽ ان کان ٿورو پري ماني تيار ڪرڻ واري چتر- هو گلن جا هار ڳچي ۾ پائي، ماڻهن کي سندن ڪم سمجهائيندي، ماني واري چتر تي اچي بورچين سان ڳالهائڻ لڳو- اڌ فرلانگ جي فاصلي تي وچ ڳوٺ ۾ سندس گهر هئو- گهوٽن کي ميندي لڳي رهي هئي ۽ دهلن شرنائين وارا سهرن جون ڌنون وڄائي رهيا هئا. هو ٿوري دير اڳ گهران آيو هئو.

"خوشي جا ڏهاڙا، هر روز ڪونه ايندا آهن. ان ڪري گهور ڏيندي دل سُست نه ڪجانء." هن کي پنهنجي زال جي ڪنجوسائپ جي خبر هئي، ان ڪري کيس ڪئين نوان نوٽ ڏيندي چيو هئائين. "اميرن جون شاديون، غريب ماڻهن جي آس هونديون آهن- جيڪڏهن تنهنجي گهور مان ڪنهن مسڪين ٻئي ڏينهن پيٽ پري کاڌو ته به خوشي جي ڳالهه آ." هو دلي طور تي فقيراڻي طبيعت جو هئو.

"خبردار- ڪير به پنهنجي جاء تان نه چُري، نه ته آنڌا ڪيدي ڇڏينداسونس." گولين جي لاڳيتن ٺڪاڻ کان پوء ڪنهن دانهن ڪري چيو- هن ڏٺو- چوڌاري ناسي ۽ ڪارن ڪپڙن ۾، ڏهاڪو کن پٿون لڳل هٿيارن وارا همراه بيٺا هئا.

Scanned with CamScanner

”ڏاڙهيل اچي ويا.“ ڪنهن رڙ ڪئي.

”اسان جي ڪنهن سان به دشمني ڪانهي. اسان رگهو صاحب کي ڪٽڻ آيا آهيون.“ هُن ٻڌو ۽ اڳتي ڊوڙي، پر هُو بيٺل پنهنجي مار وٽ ڪان رائيفل کسي. ”ٺا ٺا، ڊز ڊز، ٺا.“ ڪئين گوليون باهه جي شعلن سان گڏ امالڪ نِڪتيون. ڪلاشنڪوف جو هنيل برسٽ هُن جو سينو ڇُرڻ ڪري ويو. رائيفل هن جي هٿن مان ڪري پئي ۽ هو بولاٽي کائي، پرندڙ باهه کان چند وکون پري، پاڻي جي ديڳين وٽ وڃي ڪريو. بورچي جي هٿ مان ڪفگير ڇڏائجي ويو، پاڻي پرڻ واري جي پکال ڪري پئي ۽ دانهن ڪري ڇپائين. ”ابول. صاحب مري ويو.“

....

چند گهڙين کان پوءِ، ڪنهن جي به پرواهه نه ڪندي، جنهن مهل هوءَ پيرن ۽ مٿي اگهاڙي، ٻاهر ڊوڙندي آئي ته ڏٺائين. سندس مڙس جو لاش ڪپ ۾ رت ۾ لٿڙيو پيو هئو. لڳس چڻ سج – سوا نيزي تي اچي ويو هجي.

”آئون جي ويس ته دهلن شرنائين سان ويندس.“ پنهنجي پيارَ جا اکر سندس ڪنن ۾ گونجيا ۽ هوءَ هيانءَ ڦاڙ رڙيون ڪري پار ڪيدي روئڻ لڳي.

□

Scanned with CamScanner

مذهبن ملڪ ۾....

شهر جــي سماجي اداري جي ڪجهه نوجوانن ٻـاران آنـدل، ننڍڙي نينگر جو لاش ڏسي، مُقام واري مسجد جـي مولوي صاحب، پنهنجي ڏکـي لٺ زور سان فرش تي هڻندي رڙ ڪئي.

"هي لاش هـِن مقام ۾ نه پوربو."

"پر هي ته هڪ ابهم جو لاش آ ۽ معصوم ٻـار جو ڪو مذهب ڪونه هوندو آ."

"ننڍڙو هجي يا وڏو. پر هي لاش هن مقام ۾ نه پوربو." مولوي صاحب پنهنجي ڳالهه تي ڳنڍ ڏئي بيٺو.

"مولوي صاحب- موت سان گڏ سڀ عقيدا مري ويندا آهن." هڪ نوجوان چيو.

"توهان سڀ ڪافر ۽ ڪافر جو اولاد آهيو، جو هن ٻاگڙيءَ جو لاش هتي پورڻ جـي ڳالهه پيا ڪيو. پـر آئون توهان کـي ائين ڪرڻ جـي اجازت ڏئي، مسلمانن جـو مقام پليت ٿيڻ نه ڏيندس." مولوي صاحب سيهي پيٽل ديوار بڻجي بيهي رهيو "۽ جي ڪنهن به ضد ڪيو ته مان هـِن لـٺ سان هـُن جو مٿو ڀڃي ڇڏيندس." ۽ ڇوڪرا چپ چاپ هڪ ٻئي ڏي ڏسڻ لڳا.......................

"واه ڙي مذهب - مرڻ پويان به پـَڇـَر نه ڇڏيئي."

....

سانوري رنگ جي ننڍڙي قـد ۽ ننڍڙي ڏاڙهي واري نوجوان نينگر پنهنجي سامهون ويٺل ماڻهن ڏي ڏٺو ۽ چيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”آئون قرآن جو حافظ ۽ پنهنجي ڳوٺ جي مسجد جو پيش امام آهيان.“

”ها سائين.“

”پر توهان کي شايد خبر ناهي ته مان لوڊي راند کيڏندو آهيان. ڏاندن جي گوهه تي هلڪي ڦلڪي شرط رکندو آهيان ۽ وي-سي-آر تي انڊين ۽ انگريزي فلمون به ڏسندو آهيان.“

سامهون ويٺل چُپ - اکين ۾ تعجب ۽ وات ڦاٽل.

”توهان کي خبر آ ته ڇو؟“ ننڍڙي ڏاڙهي واري، بندري قد جي حافظ صاحب ماڻهن کان پڇيو.

”نه سائين.“ هڪ پڙڪو.

”اهو سڀ ڪجهه ڪري آئون ڪالهه ۽ اڄ واري اسلام جو فرق معلوم ڪندو آهيان.“ هن ساهي کنئي. ”هونئن به توهان پاڻ ڏسو ته اسلام ۾ ڪيڏي نه وڏي گنجائش آ.“

....

رمضان جو مهينو آيو ته به هن نه نماز پڙهي ۽ نه روزو رکيو. چون ٿا ته ان مهيني ۾ هُن هڪ قتل ۽ ٻه چوريون به ڪيون. هڪ وار ته ڪنهن ڇوڪري سان زوري زنا ڪرڻ جي ڪيس مان به پاڳن پيرين بچيو.... ... اڄ هو وڏي مسجد جي پر مان متي رهيو هئو، جو جمع نماز تي مولوي صاحب جو آواز ٻڌائين. جماعتين کي خطاب ڪندي، وڏي مسجد جو مولوي صاحب چئي رهيو هئو.

”هي اهو پاڪ مهينو آ. جنهن ۾ شيطان قيد ڪري رحمت جا دروازا کوليا ويندا آهن.“

هن کلي ڏنو.

”ڪوڙ ٿو چئي - آئون ته اهو ئي آزاد آهيان.“

....

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪامريڊ ٽائيپ جي نوجوان شخص ماڻهن جي ميڙ ۾ تقرير ڪندي چيو.

”توهان پلي مسجدن ۾، مدرسن ۾ چندا ڏيو، پر خدمت خلق جو ان کان وڌيڪ ٻيو ڪوبہ سٺو طريقو ڪونهي تہ اسڪول ٺهرائجن ۽ اسپتالون کولائجن- ڇوتہ نماز رستي تہ ٻہ پڙهي سگهجي ٿي پر آپريشن، روڊ ٺي نہ ٺو ڪري سگهجي.“

ڪامريڊ ٽائيپ نوجوان جي ڳالهہ ٻڌي، ڀاڙي واري مسجد ۾ ويٺل مولوي صاحب کان رڙ نڪري وئي.

”ڪتلا ٿمي لعنتي- اتي بہ ماڻهن کي دين جي خلاف ٻيو پڙڪائين.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ليکڪ جا ايندڙ ڪتاب

1- اي ٽرپ ٽو آمريڪا

(سفرنامون)

2- ڦاهي گهاٽ

(ناول)

3- ٻاڇا ٻوٽينءَ ٻهر جا

(ڪهاڻيون)

ٽيئي ڪتاب ڪمپيوٽر تي ڪمپوز ٿيل، اڇي پني ڇپيل هوندا.

SHER ALI CHANDIO
CHANDIA GOTH QASIMABAD
SINDH

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

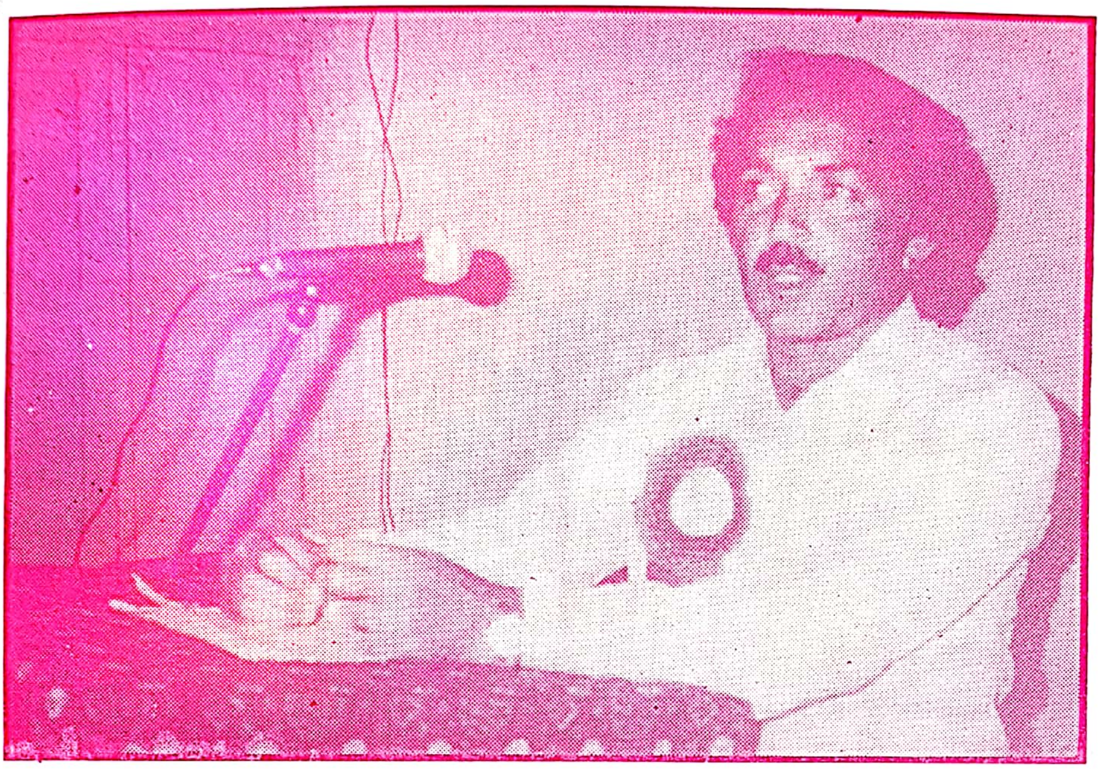

سُڃاڻپ

هُوَنئين تہ سُڃاڻپ لاءِ هَر ڪنهن ماڻهوءَ جو ڪو نالو ۽ ڪا ذات هُوندي ئي هوندي آهي پر ڪاڪا سُڃاڻپ ڪنهن ذات، ڪنهن ڏانئن ۽ ڪنهن ڳڻ جي حوالي سان اهڙي ٿيندي آهي جو ماڻهوءَ جي ذات/شخصيت خود حوالو بنجي پوندي آهي.

محمد انور، بلوچن جي بليدي قبيلي جو هڪ اعليٰ تعليم يافتہ، سُڄاڻ ذات ڏٺي ۽ صاحب دل منش آهي. سهڻي سلهول شخصيت جو مالڪ انور بلوچ ادب جي دنيا ۾ "سنگسار" کان پوءِ ٻي ڪتاب "ڪپيل هٿ" جو تخليقڪار آهي. ڪهاڻي ۽ ناٽڪ ۾ سندس تخليقي جوهر جي جهلڪ نمايان آهي پر سنڌ ۽ سنڌ جي تاريخ سان سندس لڳاءُ بہ گهٽ ڪونهي. اِهو ئي سبب آهي جو سندس ڪهاڻين ۾ مٽيءَ جي مهڪ، ڏيهہ واسين جي ڏکن ڏولاون جو درد ۽ سنڌن مسئلن جو چِٽو شعور آهي ۽ اها ئي سندس سُڃاڻپ آهي جيڪا اڄ بہ آهي ۽ سُڀان بہ رهندي.

سندس بايو ڊيٽا ڪي سهيڙجي تہ سندس رسمي سُڃاڻپ اِجهو هيٺن بيهندي.

نالوِ: محمد انور بلوچ

جنمر جو ماڳُ : ڳوٺ محمد حسين بليدي ضلع لاڙڪاڻو.

تعليمِ: بي- ايس- سي(فاريسٽري) سال ١٩٧٦ع پشاور يونيورسٽيءَ مان پهرين پوزيشن سان.

ڳولڊ ميڊل ۽ چانديءَ جا ٽي ٻلا- پاٽل.لاهور ۽ آمريڪا جي ڪولو راڊو اسٽيٽ

يونيورسٽيءَ مان "اريگيشن" ۾ تربيت يافتہ.

ڪرتِ: دڙو ضلع ٺٽو ۾ ٻيلي کاتي جو عملدار.

ٻيلي کاتي جي ٻين عملدارن کان نرالو انور ٺڪر جا چيچڪاچٽي ساڃهہ جا وڻ اُپائيندي نظر اچي ٿو.

غلام حسين رنگريز

١٢ جولاءِ ١٩٩١ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو ته تاريخ هميشه انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نه رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.
اسان جي خواهش هئي ته سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.
۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد ته سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نه صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو ڀورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book

سورهه سنڌي ادب جي واٽس ايپ گروپ جي لنڪ:

https://chat.whatsapp.com/Ccc0pAnEJWk79h92OCt6Nu